

ВІСНИК

Луганський
державний університет
внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК

Частина 2

2'2011

ВІСНИК

Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

ОПЕРАТИВНА ОБСТАНОВКА,
ЇЇ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА У СФЕРІ
ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ
КАРНОГО РОЗШУКУ ОВС УКРАЇНИ

Спеціальний випуск № 2

У двох частинах

Частина 2

Луганськ
2011

УДК 351.746.2(063)
ББК 67.99(4Укр)401я43
Р-60

ВІСНИК

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК № 2-2011

Луганського
державного університету
внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

* Науково-теоретичний журнал * Виходить щоквартально * Заснований 1997 року * Засновник і видавець: Луганський державний університет внутрішніх справ * Реєстраційне свідоцтво КВ № 15990-4462 ПР, видане Міністерством юстиції України 20.11.2009 р. * Включений до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук *

Редакційна колегія:

Комарицький В.М.	- канд. юрид. наук, доц. (головний редактор)
Бараненко Б.І.	- канд. юрид. наук, проф. (заст. гол. редактора)
Левченко О.І.	- канд. юрид. наук, доц. (відповідальний редактор)
Антонов К.В.	- д-р юрид. наук, проф.
Бурбело О.А.	- д-р екон. наук, проф.
Дудоров О.О.	- д-р юрид. наук, проф.
Іщенко А.В.	- д-р юрид. наук, проф.
Козаченко І.П.	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. АІПРН України
Лазор Л.І.	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. АІПРН України
Погорецький М.А.	- д-р юрид. наук, проф.
Сегай М.Я.	- д-р юрид. наук, проф., акад. АІПРН України
Курочка М.Й.	- канд. юрид. наук, доц.
Бірюков В.В.	- канд. юрид. наук, доц.
Сілоков В.О.	- канд. юрид. наук, доц.
Бабічев Д.О.	- канд. юрид. наук

Рекомендовано до друку вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (протокол № 6 від 24 грудня 2010 року)

У даному спеціальному випуску публікуються наукові статті, доповіді й повідомлення вчених-юристів, ад'юнктів (аспірантів), здобувачів, курсантів, студентів і практиків з питань наукового забезпечення вдосконалення та розвитку оперативно-розшукової діяльності в Україні.

Статті публікуються в авторській редакції.

✉ Україна, 91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4.
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
☎ 35-11-57, 35-11-40, факс 93-50-77.

© Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2011

Д.Й. Никифорчук*

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ ЗАХОДИ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Визначаючи роль і місце оперативно-розшукових заходів в теорії та практиці ОРД в якості вихідного поняття використовуємо термін "захід". Тлумачні словники сучасної української мови трактують "захід", як організовану дію, чи сукупність дій, що мають на меті здійснення чого-небудь або сукупність дій, об'єднаних однією метою.

Визначення оперативно-розшукового заходу та переліку заходів у Законі України "Про оперативно-розшукову діяльність" відсутні. Ця обставина не може не впливати на сприйняття практичними працівниками сутності та змісту ОРЗ. Від розуміння сутності оперативно-розшукового заходу залежить тактика його здійснення в зв'язку з тим, що:

по-перше - оперативно-розшукові заходи мають розвідувально-пошуковий характер;

по-друге - оперативно-розшукові заходи направлені на отримання інформації про місцезнаходження осіб, що переховуються від слідства та суду, безвісти зниклих осіб, про сліди злочинної діяльності, а також іншої оперативно-значущої інформації щодо попередження та розкриття злочинів;

по-третє - використання матеріалів, отриманих за результатами здійснення оперативно-розшукових заходів, в кримінальному судочинстві повинно здійснюватися на законних засадах.

Заслугує на увагу визначення оперативно-розшукового заходу, яке наводить у своїй роботі "Понятіе оперативно-розиск-

* Начальник кафедри ОРД Київського національного університету внутрішніх справ доктор юридичних наук, доцент.

ного мероприятия" Бобров В.Г. – захід являє собою організовану у відповідності до вимог нормативно-правових актів систему взаємопов'язаних дій, які спрямовані на отримання та використання оперативно-розшукової та іншої інформації, предметів та документів, як джерел таких даних, що мають значення для виявлення, попередження, припинення та розкриття протиправних діянь, розшуку злочинців та осіб, які пропали безвісти, а також для вирішення інших оперативно-тактичних завдань щодо боротьби зі злочинністю¹.

Визначення оперативно-розшукового заходу, яке надається у підручнику з ОРД за загальною редакцією К.К. Горяїнова, В.С. Овчинського, А.Ю. Шумилова має наступний зміст – суспільно значиме, навмисне та конфіденційне (в організаційному та тактичному аспекті) вчиняєме передбачене Федеральним законом про ОРД оперативно-розшукове діяння (дія, захід або операція), за допомогою сукупності яких здійснюється ОРД².

На думку Я.В. Давидова – оперативно-розшукові заходи є складовим структурним елементом ОРД, і складаються з системи взаємопов'язаних дій, направлених на вирішення конкретних тактичних завдань³.

Українські фахівці теж ведуть дискусію в цьому напрямку. Е.О. Дидоренко та Б.І. Бараненко визначають, що під оперативно-розшуковими заходами необхідно розуміти законодавчо закріплені передбачені організаційні дії або сукупність таких дій, що здійснюються суб'єктами ОРД з використанням оперативних та оперативно-технічних засобів, а також способів та прийомів реалізації даних заходів і засобів для вирішення основних завдань і досягнення головних цілей оперативно-розшукової діяльності⁴.

¹ Бобров В.Г. Понятие оперативно-розыскного мероприятия. Основания и условия проведения оперативно-розыскных мероприятий: Лекция. – М.: Академия управления МВД России, 2003.

² Оперативно-розыскная деятельность: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова. – М.: ИНФРА-М, 2002. XXII, 794 с. – (Серия "Высшее образование").

³ Давидов Я.В. Оперативно-розыскная деятельность. (конспект лекций). – М.: Приор-издат, 2007.-80с

⁴ Дидоренко Э.А., Бараненко Б.И., Глазков В.А., Курочка Н.И., Силкоков В.А., Цветков А.Г. Основы оперативно-розыскной деятельности Украины (понятие, принципы, правовое обеспечение): Учебное пособие. – К.: Центр учебной литературы, 2007. – 264 с.

З урахуванням досвіду практичної діяльності, констатуємо, що оперативно-розшукові заходи, що здійснюють оперативні підрозділи Росії, в теорії ОРД та практиці оперативних підрозділів України сьогодні визначаються не однозначно і можуть мати назву – методи, прийоми, слідчі дії, права оперативних підрозділів, елементи тактики тощо.

Враховуючи ті зміни в Кримінально-процесуальному кодексі України, які дозволили використовувати в якості доказів "...протоколи з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів" (ст.65 КПК), на наш погляд, необхідно чітко врегулювати в законодавчому порядку наступне:

- по-перше – визначення оперативно-розшукового заходу;
- по-друге – вичерпний перелік оперативно-розшукових заходів;
- по-третє – порядок складання та необхідні реквізити протоколу оперативно-розшукового заходу;
- по-четверте – визначити межі допустимості використання матеріалів отриманих в результаті проведення оперативно-розшукових заходів в якості доказів у кримінальному судочинстві.

Вагомим аргументом є і те, що при плануванні дій по висуненням версіям щодо розкриття злочинів складається "план оперативно-розшукових заходів та слідчих дій". Але, якщо "слідчі дії", їх перелік та порядок документального оформлення процесу чітко регламентований статтями Кримінально-процесуального кодексу України, то під назвою "оперативно-розшукові заходи", як ми зазначали раніше, можуть міститися – права, методи, дії, тактичні прийоми та елементи тактики тощо. В зв'язку з цим результати їх здійснення (отримані матеріали) неможливо використати в повному обсязі як докази по кримінальній справі, тобто роль оперативних підрозділів у кримінальному процесі – другорядна. Основна причина цього полягає у відсутності і законодавчому закріпленні переліку оперативно-розшукових заходів, які дозволено здійснювати оперативним підрозділам України.

Порівняльний аналіз оперативно-розшукових заходів оперативних підрозділів Росії свідчить, що при застосуванні кожного оперативно-розшукового заходу використовуються методи, дії,

тактичні прийоми тощо (складові елементи ОРЗ), спрямовані на реалізацію прав оперативних підрозділів та об'єднаних однією конкретною метою – метою саме оперативного заходу. Поряд з цим, в залежності від конкретної оперативно-тактичної ситуації та мети оперативного заходу, перелік складових елементів ОРЗ може змінюватися. Кожний оперативно-розшуковий захід має характерні специфічні риси, які повинні визначати його правовий характер та структуру¹.

Правовий характер ОРЗ визначається наступними ознаками:

а) *ОРЗ мають правову основу*, яку складають сукупність законодавчих, відомчих та інших нормативно-правових актів, які регулюють оперативно-розшукову діяльність в цілому;

б) *результати ОРЗ тягнуть за собою юридично-значимі наслідки*, до яких можуть бути віднесені:

- порушення кримінальної справи на підставі даних, отриманих оперативних підрозділом щодо ознак вчиненого, вчинюваного чи такого, що готується злочину;

- поновлення попереднього слідства при встановленні в результаті проведення ОРЗ особи підозрюваного;

- припинення розшуку особи, яка пропала без вісти, при її встановленні в результаті здійснення ОРЗ;

- використання ОРЗ, як доказів по кримінальним справам;

- обмеження конституційних прав особи в результаті проведення ОРЗ, санкціонованих судом;

- відмова у допуску громадян до певних видів робіт чи до державної таємниці;

- юридична відповідальність посадових осіб оперативних підрозділів у випадку порушення ними вимог законності при проведенні оперативно-розшукових заходів тощо.

в) *ОРЗ викликають, змінюють та припиняють певні правовідносини*, які існують між самими суб'єктами, посадовими особами підрозділів, що здійснюють ОРД, судом, громадянами, по відношенню до яких здійснюються ці заходи тощо. Також певні

¹ Бобров В.Г. Понятие оперативно-розыскного мероприятия. Основания и условия проведения оперативно-розыскных мероприятий: Лекция. - М.: Академия управления МВД России, 2003.

правовідносини виникають і між органами, що здійснюють ОРД, особами, які надають допомогу цим органам (в першу чергу на конфіденційній основі), а також такими, що приймають участь у підготовці та проведенні ОРЗ. По відношенню до цих осіб у оперативних підрозділів є певні права та обов'язки і такі ж права та обов'язки виникають у осіб, які надають допомогу оперативним підрозділам чи сприяють здійсненню ОРД. До ознак ОРЗ відносяться і такі, які обумовлюють їх правову сутність:

- проведення ОРЗ завжди пов'язано з розглядом юридичного факту;

- предмет та об'єкт пізнання вказаних заходів лежать у сфері правових явищ;

- службова функція в ході якої здійснюються ОРЗ, відноситься до правової форми діяльності оперативних підрозділів;

- юридичний обов'язок щодо організації та проведенні ОРЗ покладено виключно на суб'єкти, визначені Законом;

- прийняття рішень щодо проведення ОРЗ і їх безпосереднє виконання шляхом використання методів та засобів ОРД, також безпосередньо пов'язано з обов'язками оперативних підрозділів, встановлених нормами права;

- відомчий контроль, прокурорський та судовий нагляд за організацією та проведенням ОРЗ мають юридичний характер.

Перераховані ознаки ОРЗ та їх поєднання визначають правову природу даних заходів. Структуру ОРЗ утворюють взаємопов'язані між собою елементи (складові частини):

- а) функціональна сторона являє собою поєднання певних дій, які визначають сутність ОРЗ (конкретні способи, тактичні прийоми, дії, в результаті яких отримується, фіксується, перевіряється, реалізується оперативна інформація);

- б) об'єкт - тобто фізичні та юридичні особи, а також факти (обставини), місця (помешкання, споруди, ділянки місцевості, транспортні засоби тощо), інші об'єкти доказової інформації (предмети, документи, біологічні об'єкти і сліди, невпізнані трупи тощо), які можуть мати доказове значення;

- в) оперативно-тактичне завдання (мета ОРЗ) тобто питання, яке належить вирішити в результаті проведення конкретного заходу по відношенню до певного об'єкту;

г) суб'єкт ОРЗ тобто особи, які організують, безпосередньо здійснюють, а також приймають участь чи мають певну правоздібність щодо проведення оперативно-розшукової діяльності;

д) прийоми організаційного характеру це елементи ОРЗ, що забезпечують інтеграцію його основних частин, у зв'язку з чим отримуються ознаки організованої системи взаємопов'язаних плано-мірних дій, спрямованих на вирішення оперативно-тактичних завдань. Такими прийомами є аналіз та оцінка оперативно-тактичної ситуації, прогнозування її можливих змін, визначення конкретного заходу, місця, часу, суб'єкта, умов, порядку і тактики його здійснення).

Оперативно-розшукові заходи (дії, перації) мають, як правило, розвідувально-пошуковий характер і спрямовані на одержання інформації щодо:

- осіб, які задумують, готуються та вчиняють злочини;
- матеріальних слідів протиправної діяльності, у тому числі знарядь злочинів, предметів здобутих злочинним шляхом, про можливість їх використання, як джерел доказів;
- місцезнаходження осіб, що переховуються від слідства й суду та осіб, які володіють інформацією про подію, яка цікавить оперативного працівника;
- безвісно зниклих громадянах.

Вони здійснюються, як оперативними працівниками, так і особами з якими встановлено конфіденційне співробітництво. Тактика здійснення цих заходів, як правило, не розшифровується.

Оперативно-розшукові заходи (операції) найчастіше мають значний часовий проміжок, від декількох годин до декількох місяців та років. Термін їх здійснення обмежений терміном ведення оперативно-розшукових справ.

Ухвалення рішення про здійснення оперативно-розшукових заходів повинне бути обґрунтованим. Законні підстави для їх здійснення, викладені в ч. 1 ст. 6 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" - наявність достатньої інформації одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових сил, заходів і засобів:

- про злочини, що готуються або вчиненні невстановленими особами чи осіб, які готують або вчинили злочин. Інформація

може міститися, як у джерелах перерахованих у ст. 94 КПК України, так і в інших, зокрема, у конфіденційних повідомленнях. Ці відомості нерідко неповні, містять мінімум інформації щодо події, носять обмежений характер. Ухвалення рішення, як правило, супроводжується дефіцитом часу, суперечливістю інформації, відсутністю достатніх сил і засобів;

- про осіб, які переховуються від органів розслідування, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання чи безвісно відсутніх. Інформація може міститися в матеріалах, оформлених слідчим при оголошенні особи, яка підлягає притягненню до кримінальної відповідальності в розшук; орієнтуваннях органів внутрішніх справ, пошукових завданнях, конфіденційній інформації, а також у матеріалах кримінальної справи, коли є об'єктивні підстави припускати, що особа причетна до вчиненого злочину.

Свої особливості має виконання запитів міжнародних правоохоронних організацій і правоохоронних органів іноземних держав. Оперативно-розшукові заходи щодо них можуть здійснюватися, як правило, лише в тих випадках, коли не потрібне судове рішення.

В разі необхідності обмеження конституційних прав громадян по запитах, що надійшли з даних органів, замовник або виконавець зобов'язаний одержати рішення судді по місцю проведення заходу.

Крім цього органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, вправі також збирати дані, необхідні для прийняття деяких рішень, зокрема про допуск до відомостей, що становлять державну таємницю і до роботи з ядерними матеріалами.

В деяких випадках необхідною умовою для початку здійснення оперативно-розшукових заходів є наявність порушеної кримінальної справи по конкретній події, факту. При цьому не має значення, ким порушена кримінальна справа – органом дізнання або слідчим, і в провадженні якого підрозділу вона знаходиться. Існують випадки, коли при проведенні оперативно-розшукових заходів по одній кримінальній справі з'ясовується причетність перевіряємих

осіб до інших злочинів, по факту яких кримінальна справа ще не порушена. В цьому випадку оперативна інформація повинна розцінюватися відповідно до вимог п. 5 ст. 94 Кримінально-процесуального кодексу України як підстава для порушення кримінальної справи. Дана інформація може бути оформлена або рапортом оперативного співробітника, або довідкою, складеною на ім'я безпосереднього керівника.

По порушених кримінальних справах, що знаходяться у провадженні слідчого (дознавача), оперативно-розшукові заходи можуть проводитися, як за дорученням особи, що здійснює попереднє слідство, так і без нього.

При розкритті злочину, вчиненого в умовах неочевидності, слідчий зобов'язаний вжити всіх заходів щодо його розкриття, та задіяти можливості оперативних підрозділів. У відповідності зі ст.118 Кримінально-процесуального кодексу України слідчий надає окреме письмове доручення про здійснення заходів з метою встановлення злочинця, що є формальною підставою для здійснення всього комплексу оперативно-розшукових заходів.

У випадку відсутності окремого доручення оперативний працівник може самостійно приймати рішення про здійснення необхідних оперативно-розшукових заходів. Про хід і результати своєї діяльності в цьому випадку оперативний працівник повідомляє слідчого зі своєї ініціативи. Активність і ініціативність оперативного працівника не повинна залежати від наявності чи відсутності документа, підписаного слідчим і залежати від кваліфікації та знань останнього, щодо можливостей негласних методів розкриття злочинів.

Тактика проведення оперативно-розшукових заходів (дій, операцій) залежить від ситуації, що складається, досвіду оперативного працівника, наявності необхідних сил і засобів, дефіциту часу та інших факторів, що істотно впливають на вибір як самого елемента, так і тактики його проведення.

Найчастіше оперативний працівник діє в складних криміногенних ситуаціях, і при цьому однією з головних задач є цілеспрямоване створення ним вигідних умов, що дозволяють більш ефективно здійснити заплановані заходи.

При виконанні складних оперативно-розшукових заходів, в проведенні яких можуть брати участь працівники, як одного оперативного підрозділу, так і декількох, пов'язаних з використанням оперативно-технічних засобів, конфіденційної допомоги осіб постає питання щодо гласності їх проведення.

В.Г. Бобров визначає, що негласне проведення оперативно-розшукових заходів передбачає їх здійснення в таємниці від інших осіб, у першу чергу тих, які перевіряються, обвинувачуваних, а також їх зв'язків тощо. Негласність таких заходів умовна, і може бути, як абсолютною, так і відносною¹.

При абсолютній - про проведення ОРЗ знають лише оперативні працівники, що їх здійснюють, а також особи, які діють за їх дорученням та безпосередньо виконують ці заходи (співробітники оперативно-технічних підрозділів, особи, які залучаються до виконання завдань ОРД).

При відносній - про їх проведення не знають лише ті громадяни, стосовно яких вони здійснюються, але про це відомо деяким іншим особам.

З урахуванням цих позицій, та особливо аспекту щодо необхідності санкціонування, заходи можуть поділятися на такі:

- санкціоновані судом;
- санкціоновані керівником органу внутрішніх справ (оперативного підрозділу);

Отже оперативно-розшуковий захід - це законодавчо визначений та санкціонований судом або керівником органу внутрішніх справ (оперативного підрозділу) конкретний акт (або їх сукупність), який здійснюється суб'єктом ОРД, у взаємодії з іншими підрозділами та органами чи самостійно з метою вирішення оперативно-тактичних завдань щодо боротьби зі злочинністю.

¹ Бобров В.Г. Понятіе оперативно-розшукного мероприятия. Основания и условия проведения оперативно-розшукных мероприятий: Лекция. - М.: Академия управления МВД России, 2003.

Е.В. Рижков^{*}
М.Ю. Літвінов^{**}

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗКРИТТЯ СЕРІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ ЯК СКЛАДОВА ОЦІНКИ ТА АНАЛІЗУ ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ

На сьогодні актуальним є питання про здійснення аналізу й оцінки оперативної обстановки за конкретними напрямами діяльності підрозділів карного розшуку. Про це свідчить, наприклад, факт створення наприкінці 2009 року в Управлінні карного розшуку ГУМВС України в Донецькій області відділу розкриття злочинів з ознаками серійності. Такий крок керівництва ГУМВС був зумовлений підвищеною суспільною небезпекою та резонансом, що, як правило, супроводжує серійні злочини, а також необхідністю розробки спеціалізованих методик боротьби саме з такими видами злочинних діянь.

Виявлення ознак серійності є неможливим без провадження цілеспрямованої аналітичної роботи. Лише аналітична робота уможливує загальносистемний аналіз та оцінку оперативної обстановки і, перш за все, факторів, які безпосередньо впливають на її зміну, а також систематизацію, накопичення й узагальнення різноаспектної інформації, необхідну для ОРД з точки зору її принципової значущості, повноти та достовірності. Запорукою ефективної аналітичної роботи є максимально широка інформаційна база, наявність різнобічної та об'єктивної інформації.

Оптимальна організація боротьби з серійними злочинами, зокрема аналіз та оцінка оперативної обстановки за цим їх різновидом, неможлива без їх всебічного, якісного інформаційного забезпечення. Серед фахівців панує думка, що інформаційне забезпечення є одним із основних елементів організації різних напрямів діяльності оперативних підрозділів внутрішніх справ. Воно

^{*} Начальник кафедри ОРД Донецького юридичного інституту ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка кандидат юридичних наук, доцент, полковник міліції

^{**} Викладач кафедри ОРД Донецького юридичного інституту ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, майор міліції.

необхідне для ефективного управління відповідними процесами, для прогнозування, науково обґрунтованого і предметного планування боротьби зі злочинністю, координації, забезпечення громадської роботи суб'єктів профілактики, дієвого контролю виконання та об'єктивної оцінки виконаного [1, 61-62].

Для вирішення завдань ОРД ОВС, в тому числі розкриття серійних злочинів, на різних рівнях управління створюють і використовують автоматизовані інформаційно-пошукові системи (АПС), картотеки оперативно-розшукового, профілактичного та довідкового призначення.

АПС призначені для збирання, обробки і зберігання даних про: оперативну інформацію; злочини і криміногенних осіб; розшукуваних злочинців; безвісно зниклих; невпізнані трупи; викрадену, знайдену і добровільно здану або вилучену вогнепальну зброю; викрадений та безгосподарний автотранспорт; документи й речі, що мають індивідуальні номери та характерні особливості; антикваріат та іншу інформацію, яка відображається в облікових та інших документах, що складаються під час здійснення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. Інформаційні підсистеми (ІПС) як складові системи інформаційно-аналітичного забезпечення ОВС призначені для збирання, накопичення та обробки певної інформації та орієнтовані на використання в діяльності багатьох служб. ІПС мають загальновідомчий характер. Належність ІПС до певного рівня визначається принципами територіальності, специфікою використання та обсягом інформації [2, 193-194].

Для забезпечення постійної поінформованості компетентних органів про нові явища у сфері злочинів, пов'язаних із використанням електронно-обчислювальної техніки, та розробки відповідних контрзаходів рекомендується продовжити збір і аналіз інформації про ці злочини, включаючи інформацію про способи вчинення та їхні технічні аспекти. Втім слід зазначити, що привнесені новим часом зміни пов'язані не лише з проблемою появи нових видів злочинів, але й з питанням підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів за рахунок використання нових інформаційних можливостей.

Причиною низької якості інформаційно-аналітичного забезпечення боротьби ОВС із серійними злочинами є суттєвий прорахунок концепції розвитку цього напрямку організації роботи, що неодноразово викладений як пріоритетний у більш ніж 5 варіантах різних проєктів і концепцій реформування системи МВС [3]. Він полягає у невірно визначеному "векторі" такого забезпечення, що в цілому спрямоване на обслуговування (забезпечення) керівництва статистичними даними про боротьбу зі злочинністю. Безумовно, забезпечення керівництва МВС, яке впродовж багатьох років виступає з ініціативою створення всеохоплюючої і єдиної бази даних, довідковою та статистичною інформацією є необхідним для прийняття ефективних управлінських рішень, але це не єдине і не головне для оперативно-розшукової та службової діяльності низових оперативних підрозділів, завдання. Неврахованість "професійних інтересів" співробітників низової ланки, особливо тих, які стикаються з проблемами розкриття серійних злочинів, простежується і в розробленому в 2009 році Положенні про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України [4], де у розділі 7 передбачено доступ співробітників до інформації лише на регіональному рівні, що створює штучні перешкоди для отримання навіть довідкової інформації з інших регіонів. Виключно довідкова спрямованість формування масивів інформації значно звужує можливості для її майбутньої аналітичної обробки. Суттєвою перешкодою, яку не враховує жоден варіант проєкту концепції, а також і вищезазначене Положення про ШПС, постає відсутність ініціативи до формування масивів інформації на рівні конкретного підрозділу ОВС. Об'єктивною причиною такої безініціативності є значне за обсягом додаткове навантаження на співробітників, що виконують щоденні задачі з розкриття злочинів. Оцінка процесу практичного використання комп'ютерних банків даних оперативного призначення, дозволяє стверджувати саме про суттєве зростання навантаження за рахунок додаткової роботи з формування зазначеного банку даних. Ефективність впровадження інформаційно-пошукових систем, орієнтованих на професійні потреби співробітників низової ланки, які розроблені у різних регіонах України, підтверджують приклади регіональних ШПС – інформаційні підсистеми "АРМОР",

"СОВА", "АРГУС" (Луганська область) [5]; автоматизована інформаційна аналітична система об'єднаних баз даних "Немезіда" (Львівська область). Зокрема, остання об'єднує розрізнені галузеві та відомчі інформаційно-пошукові системи та банки даних у єдине ціле і забезпечує видачу об'єднаної інформації щодо об'єкта, який перевіряється. Порівняно з іншими ШПС "Немезіда" вирізняється такими особливостями:

- за ствердженням розробників інформаційна система особливо буде потрібна для правоохоронних органів внутрішніх справ районної ланки та окремих служб обласних управлінь;
- поряд із можливістю введення інформації безпосередньо оператором система дозволяє автоматично завантажувати дані з інших банків даних та здійснювати операції з масивами інформації.

Саме ці можливості дозволяють вирішити нагальні практичні завдання при розкритті серійних злочинів, які полягають в необхідності обробки великої кількості структурованої та неструктурованої інформації (масивів даних).

Таким чином, інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності з розкриття серійних злочинів, дозволяє зробити висновок, що практика використання комп'ютеризованих обліків, організації оперативного обслуговування за напрямом розкриття серійних злочинів, переконливо свідчить про суттєву роль системи інформаційного забезпечення ОВС як ланки, яка зумовлює ефективність роботи правоохоронних органів.

Проте управлінський підхід, спрямований на переважне забезпечення довідкових і статистичних функцій діючої ШПС ОВС, створює перешкоди для розвитку аналітичних функцій такої системи, не заохочує ініціативу співробітників низових ланок оперативних підрозділів до формування масиву відомостей, на обсяг яких зорієнтована ШПС за призначенням.

На прикладі впровадження інформаційно-пошукових систем, орієнтованих на професійні потреби співробітників низової ланки, які розроблені у різних регіонах України, доводиться стверджувати, що вони мають більшу ефективність і потенціал підвищення аналітичної роботи, ніж загальнодержавна ШПС.

Подальший розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення розкриття серійних злочинів можливий шляхом створення

потужних регіональних аналітичних центрів, які повинні формувати інформаційні масиви на основі уніфікованих первинних документів обліку результатів оперативного обслуговування, а також розкриття злочинів на території регіону, що значно зменшить навантаження на базові оперативні підрозділи. Спеціалізація ШПС на загальнодержавному рівні повинна обмежуватись статистично-аналітичними функціями та адмініструванням режиму доступу до регіональних банків даних.

Теоретичним підґрунтям розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення розкриття серійних злочинів слугують результати дослідження низки категорій ОРД: інформаційне забезпечення, оперативне обслуговування, оперативно-розшукова характеристика злочинів, аналітична робота. Взаємозалежність цих категорій постає такою: якість аналітичної роботи залежить від повноти інформаційного забезпечення необхідними відомостями, які добуваються в результаті оперативного обслуговування. Організація постійного та безперервного надходження оперативної інформації, що є метою оперативного обслуговування, цілком залежить від правильності визначення об'єктів обслуговування та перекриття негласними працівниками території, лінії або об'єктів, що не є можливим без знання закономірностей злочинної діяльності, тобто без визначення оперативно-розшукової характеристики серійних злочинів.

Вагоме місце в інформаційно-аналітичній роботі має усвідомлення оперативно-розшукової характеристики серійних злочинів щодо можливості використання в оперативно-розшуковій практиці.

Під оперативно-розшуковою характеристикою пропонується розуміти складну інформаційну модель, яка поєднує комплекс специфічних ознак, особливостей, що характеризують злочинні прояви як певні акти людської діяльності у поєднанні з безпосередніми причинами й умовами, а головне - у взаємозв'язку з потенційно кримінальним соціальним оточенням [6, 3-28]. Як і багато доктринальних понять, запропонований варіант тлумачення оперативно-розшукової характеристики включає ряд абстрактних термінів, окремі з яких підкреслюють властивість невизначеності (комплекс специфічних ознак, певні акти, соціальне оточення) і

вимагають додаткового пояснення. Подібне пояснення може надати лише загальне уявлення про об'єкт, що вивчається, проте воно не містить достатньою мірою атрибутів поняття як логічної категорії.

За іншим підходом оперативно-розшукова характеристика злочинів – це інформаційна модель, що ґрунтується на урахуванні специфіки об'єктів протиправних посягань і всебічному, глибокому аналізу механізму вчинених злочинів (перш за все способів приховування) і покликана зорієнтувати оперуповноваженого на вірогідні напрями пошуку ознак приховуваних слідів, які можна здобути тільки в результаті використання оперативно-розшукового інструментарію" [7, 67]. Із змістовного боку запропонований варіант поняття оперативно-розшукова характеристика так само є гранично містким, хоча і дозволяє виділити окремі істотні ознаки (необхідність аналізу конкретного об'єкту – механізму злочину; призначення інформаційної моделі). Важливою ознакою є те, що остання із вказаних дефініцій включає опис призначення даної характеристики – зорієнтувати оперуповноваженого на вірогідні напрями пошуку ознак приховуваних слідів злочину, що збільшує змістове навантаження за рахунок акценту на "цілеспрямованість" в діяльності оперуповноваженого.

Отже, можна стверджувати, що оперативно-розшукова характеристика злочинів – це опис закономірностей механізму вчинення і приховування неочевидних і латентних злочинів, а так само ухилення від кримінального переслідування, що дозволяє виявити пошукові ознаки злочинної діяльності і криміногенні чинники, та на їх основі вказати вірогідні напрями запобігання і розкриття злочинів з використанням оперативно-розшукових сил, методів і засобів.

Запропоноване поняття є узагальнювальним і носить, в першу чергу, методологічну функцію, яка полягає у вказівці на спосіб досягнення практичного результату: через аналіз серії злочинних актів – до виявлення пошукових ознак, а від них – до з'ясування вірогідних напрямів пошуку злочинця.

Проміжним практично значущим результатом буде створення на основі оперативно-розшукової характеристики серійної

злочинності інформаційної моделі системи пошукових ознак^{*}, що є структурованою сукупністю об'єктів пошуку з указівкою їх типових просторово-часових, причинно-наслідкових, психофізіологічних і інших відносин (зв'язків) в умовах конкретної оперативної обстановки, що складається. Образно висловлюючись, така інформаційна модель повинна бути "довідником", який допоможе відповісти на питання – де знаходиться об'єкт, що розшукується (інформація про нього, джерело інформації про нього)? При цьому, сукупність об'єктів пошуку може бути побудована на базі предмету документування, а їх структуризація здійснена на основі подібності сфери суспільних відносин, поставленої під охорону кримінальним законом, та порушеного злочинцем.

Інформаційна модель системи пошукових ознак, таким чином, має високий потенціал до узагальнення. Це, в свою чергу, є надзвичайно важливим в умовах широкого впровадження комп'ютерних засобів, які дозволяють автоматизувати обробку надвеликих масивів даних. Для оперативного уповноваженого ОВС істотно і важливо мати можливість швидкого, достовірного і об'єктивного пошуку оперативної інформації про фігуранта оперативної розробки, місцезнаходження предмету злочинного посягання, приналежність слідів злочинних дій чи іншої оперативної значущої інформації. Здійснивши наповнення такої інформаційної моделі даними, отриманими при вивченні оперативної обстановки, оперуповноважений отримує у своє розпорядження конкретну оперативно-розшукову характеристику групи злочинців, якою він може користуватися як довідником у вигляді комп'ютерного банку даних.

Багато пошукових ознак, навіть будучи виявленими і інтерпретованими оперуповноваженим, залишаються незатребуваними, оскільки виявлення об'єкту пошуку вкрай ускладнене з різних причин.

Наприклад, навички особи, що вчиняє серійні вбивства, свідчать про закінчення нею медичного навчального закладу. Без зібра-

^{*} Під пошуковою (демаскуючою) ознакою ми пропонуємо розуміти відношення або зв'язок об'єкту пошуку з навколишньою дійсністю, які об'єктивно виявляються або можуть виявитися в результаті аналізу оперативно-тактичної ситуації оперуповноваженим.

них і систематизованих відомостей про осіб, до яких можна застосувати дану пошукову ознаку, проблема встановлення і ідентифікації особи як суб'єкта злочину неминуче призводить до вибору з інших можливих, але далеко не оптимальних, напрямів пошуку (вибіркове розвідувальне опитування, орієнтування негласного апарату) з розрахунку на інтуїцію, везіння.

Безумовно, повна автоматизація аналітичної роботи в ході ОРД неможлива: навіть якісно побудована система пошукових ознак, що охоплює більшість об'єктів пошуку і має ефективні інструменти оперування даними, не позбавляє від необхідності інтерпретації масиву відомостей як операції, яка доступна тільки людині.

Сучасний досвід створення і використання комп'ютеризованих обліків в ОВС України свідчить про суттєві переваги часткової автоматизації аналітичної роботи.

Досвід розробки інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності, напрацьований фахівцями ГУМВС України в Луганській області, становить значний інтерес саме для розкриття серійних злочинів.

Так, інформаційно-аналітична система "СОВА" дає можливість інтеграції в єдиний інформаційний масив усіх наявних в УП УМВС відомчих інформаційних ресурсів, а також бази даних інших відомств. Ефективність використання системи "СОВА" забезпечується впровадженням у розробку сучасних інформаційних технологій (зокрема – технологій візуального аналізу даних, мультимедійних технологій, а також технологій геоінформаційних систем). В АІС "СОВА" реалізовано повну автоматизацію пошуку й виявлення логічної закономірності зв'язку об'єктів у процесі багаторівневої обробки масивів вихідних даних, за наступним наданням результатів пошуку в наочному, інтуїтивно зрозумілому операторові вигляді. Зокрема, результати аналізу можуть бути представлені, як у вигляді максимально інформативного й логічно впорядкованого електронного "досьє" на запитуваний об'єкт, так і у вигляді повної графічної схеми прямих і непрямих зв'язків об'єкта аналізу [5, 71].

Біометрична система ідентифікації громадян за зображенням особи "АРГУС", яка повністю інтегрована в єдине інформаційне

поле ІБД, дозволяє здійснювати автоматичну ідентифікацію по ознаках фізіологічних або поведінкових характеристик. Біометрія пропонує швидкий, зручний, точний, надійний і порівняно ощадливий спосіб ідентифікації з величезною кількістю найрізноманітніших застосувань [5, 94].

Аналіз цього досвіду дозволяє зазначити, що головною в процесі автоматизації аналітичної роботи, є проблема моделювання структури комп'ютерного банку даних, адекватного опису предметної області, якою є частина суспільних відносин, що пов'язана із серійними злочинами та практикою боротьби з цим явищем.

Наразі діяльність оперативного працівника районного чи міського підрозділу забезпечена інформаційними ресурсами підрозділів оперативної інформації УМВС та обласного адресно-довідкового бюро, до яких мається відносно швидкий доступ. Він можливий і до відомостей про осіб, різні юридичні факти, що характеризують їх соціальний стан, поведінку, професійну діяльність і багатьох інших даних, що накопичують державні та недержавні установи. Однак доступ до даних ресурсів неможливо назвати ефективним і оперативним, тому що його реалізація передбачає складання письмових запитів, надання їх у відповідні організації і витребування відповідей. З огляду на те, що передбачений чинним законодавством термін надання таких відповідей складає один місяць (ч. 3 і 4 ст. 33 Закону України "Про інформацію"), використання даних інформаційних ресурсів для виявлення і розслідування злочинів у термін до 3 чи 10 діб (ст. 97 КПК України) не виявляється можливим.

Результати вивчення закономірностей механізму вчинення і приховування серійних злочинів дозволяють виділити пошукові (демаскуючі) ознаки, що визначають напрями виявлення і розкриття таких злочинів, а приведення цих пошукових ознак до системи - створення структури комп'ютерного банку даних, який має суттєво скоротити витрати часу та підвищити якість розкриття серійних злочинів.

Аналіз програмного забезпечення, що дозволяє вирішити завдання з автоматизації аналітичної роботи з масивами даних щодо розкриття серійних злочинів, проведений з урахуванням наступних пріоритетних чинників:

- функціональна простота у користуванні;
- можливість створення банків даних без потреби у володінні мовами програмування;
- можливість обліку різних типів даних: текстової, графічної, аудіо та відео інформації;
- швидкість обробки великих масивів даних.

З поміж багатьох програмних засобів, протестованих на відповідність зазначеним вимогам, було обрано інструментальну Систему Управління Базами Даних "CronosPlus", розроблену російською науково-виробничою компанією "КРОНОС-ІНФОРМ".

За результатами вивчення предметної області, яку складають закономірності вчинення і приховування серійних злочинів, а також з урахуванням особливостей предмету документування конкретних видів злочинів, доцільне використання наступної структури банку даних:

1. Центральною ланкою бази слугує картка на особу, яка, окрім фотографій, включає понад 100 полів, що містять анкетні дані, антропометричні характеристики, особливі прикмети та інші дані в електронно-цифровому вигляді (фотокопії документів, зразки почерку, голосу, відеозаписи, тощо).

2. Пошукові засоби ІСУБД "CronosPlus" дозволяють знаходити всі картки, відповідні вимогам запиту, який формується на основі даних, наданих потерпілим або очевидцем. У результаті виконання запиту на монітор комп'ютера виводяться для перегляду фотографії осіб, раніше внесених до бази даних.

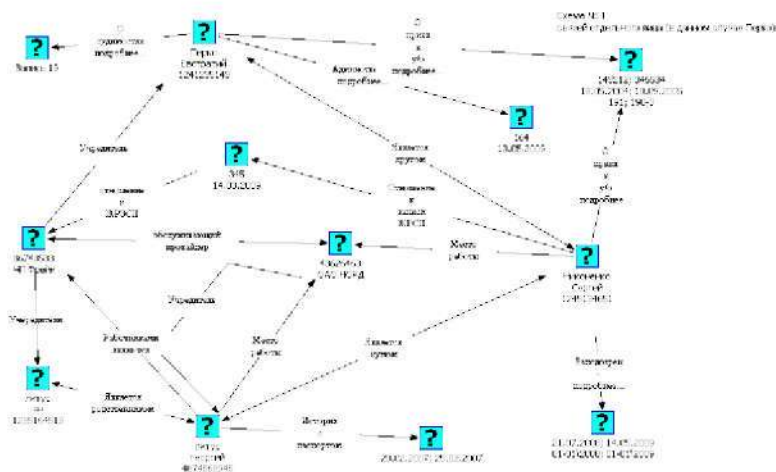
Попереднє впізнання злочинця в цьому випадку є більш ефективним, оскільки потерпілому (очевидцеві) пропонують оглянути не весь масив даних, а лише фотографії осіб, відібраних програмою за задалегідь заданим алгоритмом пошуку.

Основним призначенням бази даних є накопичення інформації про особу в банку "Картка на особу" з відображенням пов'язаних з нею подій і фактів у інших банках через спеціальні реляційні записи - поля "Пряме посилання" і "Зворотнє посилання". Реляційні записи (записи, які відображають зв'язок) дозволяють зафіксувати пошукові ознаки, зокрема:

- ділові, дружні, родинні та інші об'єктивно сталі зв'язки особи;

- юридично значущі факти стосовно особи, наприклад: втрата паспорта, реєстрація первинної інформації про причетність до злочину, порушення кримінальної справи, судимість, адміністративна відповідальність, посилання на джерела документованої оперативної інформації.

Зафіксовані пошукові ознаки можуть бути автоматично відображені у графічному вигляді, що дозволяє більш якісно здійснювати відбір та інтерпретацію результатів аналітичної роботи.

Мал. 1

Пошук інформації за пошуковими ознаками здійснюється через програмний механізм запити, який передбачає як простий пошук за однією ознакою у будь-якому полі банку даних, так і складний пошук – за кількома ознаками у будь-якому полі пов'язаних банків даних. Знайдену інформацію можна зберегти в окремий файл або додати до аналітичного документу.

Порядок використання комп'ютерного банку даних виглядає

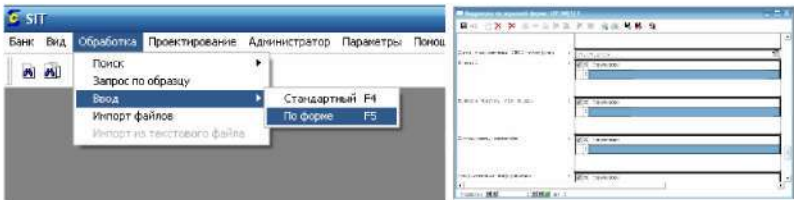
наступним чином. Створюються записи у банках даних здійснюється одним із двох способів (мал. 2 и 3):

- 1) через стандартне вікно введення записів:

Мал. 2

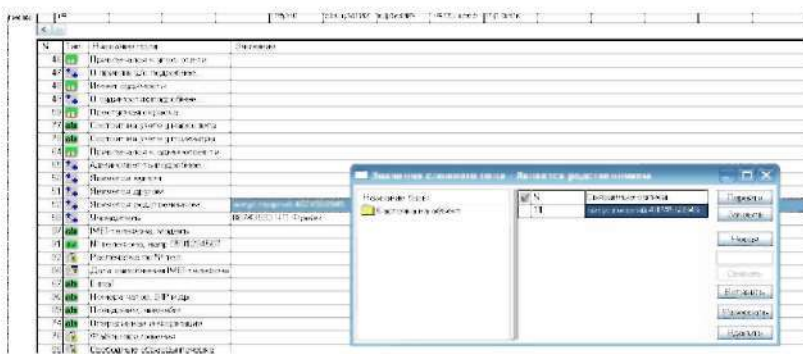
через заздалегідь створену форму введення:

Мал. 3

Після заповнення всіх полів, окрім спеціальних реляційних – поля "Пряме посилання", "Зворотне посилання" або "Пряме-зворотне посилання", - необхідно зберегти запис, після чого перейти до заповнення інших банків даних. Реляційні записи створюються між записами, які вже збережені у банках даних з присвоєнням системного номеру, і призначені для зв'язування інформації про осіб, факти чи події відповідно до їх фактичних відносин у реальній дійсності (мал. 3).

**ОПЕРАТИВНА ОБСТАНОВКА, ЇЇ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА
У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ ОВС УКРАЇНИ**

Мал. 4

Після заповнення бази даних записами щодо осіб, фактів і подій, які становлять оперативну значимість, стає можливим виявлення не тільки безпосередніх зв'язків певної особи з іншими, але й її опосередкованих зв'язків через інших осіб, інші події і факти, що без автоматичної обробки великих масивів даних є трудомісткою та тривалою у часі роботою без гарантії повного результату.

У 2007 році на основі демонстраційної версії ІСУБД "CronosPlus" співробітниками кафедри ОРД Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка розроблено базу даних, одним із основних завдань якої є організація масиву відомостей про осіб, від яких із високим ступенем вірогідності можна очікувати скоєння злочинів. На розроблення структури банку даних було витрачено близько 24 годин робочого часу двох працівників. Базу даних упроваджено в Кіровському РВ Донецького ДУ ГУМВС України в Донецькій області, її використовують, зокрема, для попереднього орієнтувального впізнання злочинців.

Успішність запровадження вказаного банку даних підтверджена такими фактичними даними:

- протягом 2007-2009 років до банку даних внесено відомості про біля 3 тис. осіб;

- відомості, внесені до банку даних, використовуються для отримання орієнтувальної інформації в 90 відсотках матеріалів, що надійшли у провадження підрозділу кримінального розшуку;

- впровадженням комп'ютерного банку даних забезпечена спадкоємність у накопиченні й використанні результатів оперативного обслуговування;

- використання відомостей, уміщених у банк даних, істотно спростило підготовку до проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій, а так само перевірку і уточнення показань свідків, очевидців, підозрюваних, повідомлень негласного апарату.

Таким чином, використання запропонованого програмного забезпечення може значно підвищити інформаційну обізнаність про оперативну обстановку за рахунок автоматизації аналітичної обробки відомостей про осіб і факти, що становлять оперативну значимість, в тому числі й із серійними ознаками. Функціональна простота у користуванні, можливості створення банків даних фахівцями-юристами, що не володіють мовами програмування, можливості обліку різних типів даних утворюють умови для організації ефективної аналітичної роботи на рівні базових підрозділів ОВС, а отже дозволяють враховувати конкретні потреби певного підрозділу та особливості території обслуговування.

Підвищення ініціативи до такої роботи співробітників оперативних підрозділів на рівні низової ланки є необхідною передумовою подальшого вдосконалення інформаційного забезпечення підрозділів карного розшуку та забезпечення ефективності боротьби з серійними злочинами.

Постійність та безперервність накопичення відомостей у комп'ютерному банку даних дозволяє забезпечити спадкоємність при ротатції особового складу. Саме значна плінність керівного та особового складу ОВС, насамперед блоку кримінальної міліції, є одним із суттєвих чинників, які негативно впливають на результативність роботи з розкриття серійних злочинів [8, 45].

Використана література:

1. Загіка, Г.В. Щодо питання інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності оперативних підрозділів ОВС / Г.В. Загіка, О.С. Бормотова // Вісник ЛАВС. – 2005. Спец. вип. № 4. – Ч. 1. – С. 61 – 62.

2. Хахановський, В.Г. Інформаційно-аналітичне забезпечення ОРД: основні поняття та нормативно-правова база / В.Г. Хахановський // Шляхи вдосконалення оперативно-розшукової діяльності: збірник наукових праць. - Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України, 2002. - 216 с.

3. Зозуля, І.В. Концептуальне забезпечення реформування системи МВС України: мета, завдання та базові принципи в запропонованих проектах / І.В. Зозуля // Форум права. - 2009. - № 1. - С. 174-183. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09zivvzp.pdf> - Назва з екрану.

4. Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України: наказ МВС від 12.10.2009 № 436 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua> - Назва з екрану.

5. Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності: монографія / В.А. Буржинський, М.Г. Вербеньський, В.С. Гуславський, В.М. Євдокімов, В.М. Єрмоленко, Ю.О. Задорожній, Ю.В. Луценко, Б.Г. Розовський. - Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. - 110 с.

6. Дідоренко, Е.О. Методологічні проблеми оперативно-розшукової діяльності як окремої галузі наукового знання / Е.О. Дідоренко, Б.І. Бараненко // Методологічні проблеми теорії і практики ОРД у сучасних умовах: Вісн. ЛАВС МВС ім. 10-річчя незалежності України. - 2004. - Спец. випуск. - 128 с.

7. Кубарев В.С. Методологическая основа ОРД. Оперативно-розыскная методика / В.С. Кубарев, И.В. Кубарев // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск № 1. - Ч. 1. - Луганськ, 2007. - С. 65-73.

8. Огляд практичних заходів з розкриття серії злочинів відносно жінок, учинених у 2000-2009 роках на території Київської області і міста Києва, та недоліки, виявлені в організації цієї роботи. - Київ, 2010, ДП "Друкарня МВС України". - 116 с.

І.В. Наумова *

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ЗЛОЧИННОСТІ: ОСНОВНІ МЕТОДИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Ефективне управління у сучасному суспільстві неможливо без моніторингу соціально-економічних процесів, які в ньому відбуваються, та оцінки змін, що сталися протягом певного періоду часу. Це повною мірою стосується такого соціального явища як злочинність. Моніторинг стану злочинності, визначення характеру її динаміки дозволяє сформувати інформаційно-аналітичну основу для розроблення державної кримінально-правової та кримінологічної політики, прийняття керівництвом МВС України та його територіальних підрозділів обґрунтованих управлінських рішень щодо вдосконалення протидії окремим видам злочинів.

Методологічні засади та конкретні методи аналізу динаміки соціально-економічних процесів, і зокрема злочинності, докладно викладені в ряді робіт з теорії статистики [1, 4, 7 тощо] та кримінології [2, 3, 5, 6 тощо]. Між тим, досить мало робіт, в яких би з використанням реальних статистичних даних та відносно простих методів математичної статистики послідовно розкривались основні методичні аспекти прикладного аналізу рядів динаміки злочинності. В цій доповіді зроблена спроба певною мірою усунути цю прогалину і запропонувати просту і придатну для практичного використання методичну схему такого аналізу, розглянути на конкретних прикладах основні методи, які при цьому використовуються.

Динаміка злочинності, тобто характер її змін у часі визначається шляхом порівняння даних щодо злочинності за певну кількість часових проміжків (як правило років) та встановлення закономірностей або основних тенденцій її розвитку.

* Провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень ДНДІ МВС України, підполковник міліції.

Аналіз динаміки злочинності передбачає побудову так званих рядів динаміки або часових рядів, тобто сукупностей хронологічно впорядкованих значень абсолютних або відносних показників злочинності (рівнів динамічного ряду).

При визначенні періоду часу, за який здійснюється аналіз динаміки доцільно дотримуватися наступних методичних положень:

- в якості початкового не обирати рік, в якому відбулося різке коливання (зменшення або зростання) показників злочинності, оскільки це призведе до штучного зменшення або збільшення показників динаміки;

- тривалість ряду динаміки має бути достатньою для визначення її закономірностей. Мінімальна тривалість складає 4-5 років. Більша тривалість ряду дає можливість зробити більш достовірні висновки щодо закономірностей динаміки злочинності;

- ряд динаміки не повинен починатися або включати в середині ряду рік, в якому відбулося значне збільшення або зменшення кількості складів злочинів в КК України, які часто вчиняються та істотно впливають на рівень злочинності. Такий рік може бути кінцевим у ряду динаміки. Починати аналіз доцільно з року, який є наступним за роком внесення зазначених змін до КК.

Існує різниця між періодом, за який здійснюється аналіз злочинності в цілому, і періодом, за який аналізується власне її динаміка. Показники динаміки розраховуються, починаючи з року, наступного за початковим роком періоду, за який проводиться кримінологічний аналіз злочинності. При цьому показники початкового року вважаються базою для порівняння, на основі якої розраховуються показники динаміки.

Найбільш простим рядом динаміки є сукупність хронологічно впорядкованих щорічних значень певного абсолютного або відносного показника. При побудові таблиць, які охоплюють тривалий період часу, для більш компактного представлення даних доцільно розміщати щорічні показники по вертикалі.

Таблиця 1

**Динаміка кількості зареєстрованих злочинів та осіб,
що їх вчинили в Україні в 1980 - 2009 рр.**

Роки	Кількість зареєстрованих злочинів	Загальна кількість виявлених осіб, що вчинили злочини	Співвідношення між кількістю зареєстрованих злочинів та кількістю виявлених осіб, що їх вчинили
1980	196902	175244	1,12
1981	209135	189252	1,11
1982	212990	196551	1,08
1983	236580	209083	1,13
1984	229712	203034	1,13
1985	249553	226072	1,10
1986	248663	230236	1,08
1987	237821	204482	1,16
1988	242974	172703	1,41
1989	322340	173997	1,85
1990	369809	186683	1,98
1991	405516	187468	2,16
1992	480478	207326	2,32
1993	539299	242363	2,23
1994	572147	269061	2,12
1995	641860	340421	1,89
1996	617262	339530	1,82
1997	589208	337908	1,74
1998	575982	330067	1,75
1999	558716	316995	1,76
2000	553594	309057	1,79
2001	503676	284724	1,77
2002	450661	270307	1,67
2003	556351	259721	2,14
2004	520105	260702	1,99
2005	485725	237187	2,04
2006	420900	214507	1,96
2007	401293	214093	1,87
2008	384424	207740	1,85
2009	434678	212090	2,04

Ці дані показують основний напрям змін, які відбувалися з відповідними показниками протягом аналізованого періоду, і дають можливість зробити загальний висновок щодо їх постійного чи переважного зростання або зменшення.

Показники динаміки, представлені у вигляді діаграм, чітко демонструють основну тенденцію змін у часі певного показника та дозволяють визначити, який показник змінювався більше. Діаграма може бути побудована у вигляді полігону, тобто ламаної лінії, проведеної через точки, які відображають значення показника у певний період часу (рис. 1) або гістограми – сукупності словичиків, висота яких відбиває значення показника у певний період часу (рис. 2).

Приклад

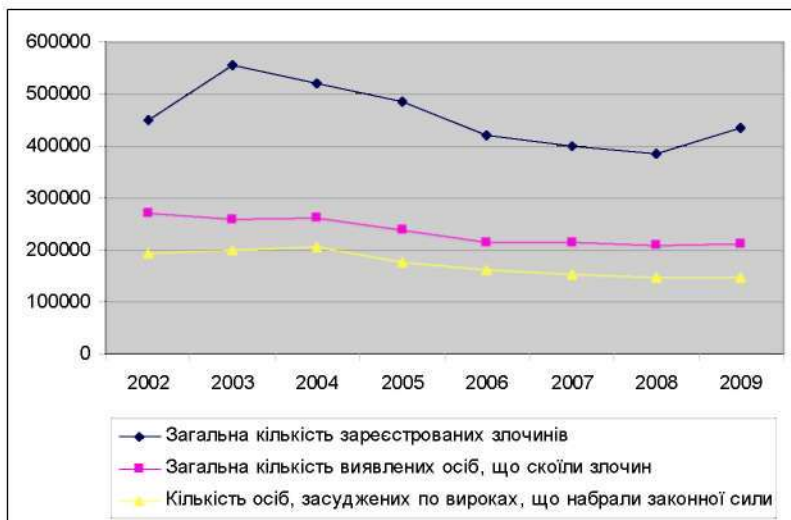

Рис. 1. Динаміка основних показників злочинності в Україні у 2002-2009 рр.

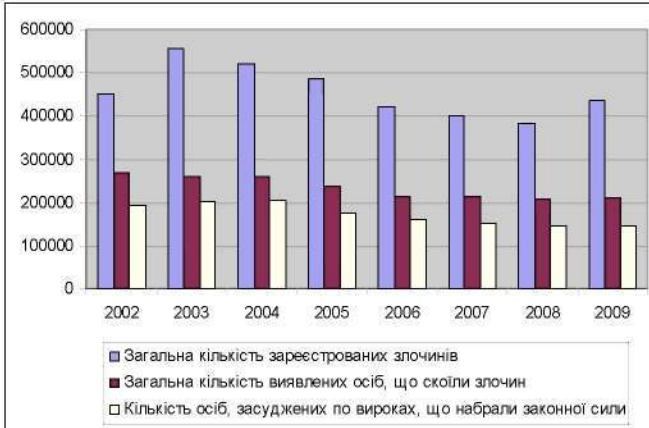

Рис. 2. Динаміка основних показників злочинності в Україні у 2002-2009 рр.

В одній діаграмі можуть міститись і полігон, і гістограма, а також наводитись дві шкали виміру для показників, які виражаються в різних одиницях (рис. 3).

Приклад

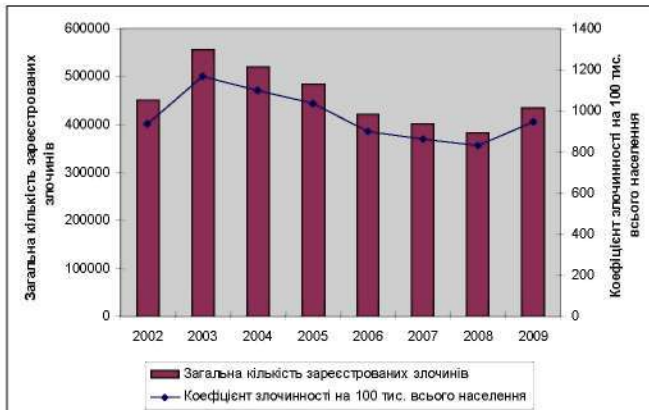

Рис. 3. Динаміка кількості зареєстрованих злочинів та коефіцієнту злочинності в Україні у 2002-2009 рр.

ОПЕРАТИВНА ОБСТАНОВКА, Її АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА
У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ ОВС УКРАЇНИ

Для визначення кількісних параметрів динаміки показників злочинності застосовуються відносні показники динаміки, які отримуються шляхом співвіднесення рівнів динамічного ряду між собою. До основних показників динаміки належать абсолютний приріст (зниження), коефіцієнт зростання (зниження), темп зростання (зниження), темп приросту (зменшення¹).

Застосовується співвіднесення двох видів: рівня ряду динаміки кожного року з рівнем початкового року (базисний метод), рівня ряду динаміки кожного року з рівнем попереднього року (ланцюговий метод). Відповідно, показники динаміки можуть бути базисними або ланцюговими.

Абсолютний приріст (зниження) – це різниця між рівнем ряду динаміки певного року та рівнем ряду динаміки початкового або попереднього року, отримана шляхом простого віднімання однієї величини від іншої. В залежності від того, більше чи менше рівень ряду динаміки від того, від якого він віднімається, абсолютний приріст може бути додатним або від'ємним числом.

Сума ланцюгових абсолютних приростів (знижень) складає базисний абсолютний приріст (зниження) ряду динаміки року, яким закінчується період аналізу.

Таблиця 2

Динаміка злочинності в Україні в 2002-2009 рр.

	Роки							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Загальна кількість зареєстрованих злочинів	450661	556351	520105	485725	420900	401293	384424	434678
Абсолютний приріст (зниження) до 2002 р.	-	105690	-36246	-34380	-64825	-19607	-16869	50254
Абсолютний приріст (зниження) до попереднього року	-	105690	69444	35064	-29761	-49368	-66237	-15983

¹ Тут слово "зменшення" вживається для того, щоб не називати різні за змістом показники одним і тим самим терміном.

Абсолютний приріст кількості зареєстрованих злочинів у 2009 р. порівняно з показником 2008 р. становить $434678 - 384424 = 50254$, абсолютне зниження кількості таких злочинів у 2009 р. порівняно з показником 2002 р. дорівнювало $434678 - 450661 = -15983$ тощо.

Більш наочними і придатними для порівняння є: **коефіцієнт зростання (зниження) або коефіцієнт динаміки** - відношення рівня ряду динаміки певного року до рівня ряду динаміки початкового або попереднього року; **темп зростання (зниження)** - те ж саме відношення, виражене у відсотках; **темп приросту (зменшення)** - відношення абсолютного приросту (різниці між рівнем ряду динаміки певного року та рівнем ряду динаміки початкового або попереднього року) до рівня ряду динаміки початкового або попереднього року і помножене на 100 відсотків.

Ці показники розраховуються так:

Коефіцієнт зростання (зниження) або динаміки:

$$Kзр_б = \frac{Y_i}{Y_0}; \quad Kзр_л = \frac{Y_i}{Y_{i-1}},$$

де $Kзр_б$ - коефіцієнт зростання (зниження) базисний,

$Kзр_л$ - коефіцієнт зростання (зниження) ланцюговий,

Y_i - рівень ряду динаміки певного року,

Y_{i-1} - рівень ряду динаміки попереднього року,

Y_0 - рівень ряду динаміки початкового року;

Темп зростання (зниження):

$$Тб = \frac{Y_i}{Y_0} \cdot 100\%; \quad Тл = \frac{Y_i}{Y_{i-1}} \cdot 100\%,$$

де $Тб$ - базисний темп зростання (зниження),

$Тл$ - ланцюговий темп зростання (зниження);

ОПЕРАТИВНА ОБСТАНОВКА, ЇЇ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА
У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ ОВС УКРАЇНИ

Темп приросту (зменшення):

$$Tnp_б = \frac{Y_i - Y_0}{Y_0} \cdot 100\% ; Tnp_л = \frac{Y_i - Y_{i-1}}{Y_{i-1}} \cdot 100\%$$

де $Tnp_б$ - темп приросту (зменшення) базисний,

$Tnp_л$ - темп приросту (зменшення) ланцюговий.

Таблиця 3

Динаміка злочинності в Україні в 2002-2009 рр.

Показники	Роки							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Загальна кількість зареєстрованих злочинів	617262	539203	575932	558716	553594	503676	450661	556351
Коефіцієнт зростання (зниження) до 2002 р.	-	1,23	1,15	1,08	0,93	0,89	0,85	0,96
Коефіцієнт зростання (зниження) до попереднього року.	-	1,23	0,93	0,93	0,87	0,95	0,96	1,13
Темп росту (зниження) до 2002 р. (у %)	-	123,5	115,4	107,8	93,4	89	85,3	96,5
Темп росту (зниження) до попереднього року (у %)	-	123,5	93,5	93,4	86,7	95,3	95,8	113,1
Темп приросту (зменшення) до 2002 р. (у %)	-	23,5	15,4	7,8	-6,6	-11	-14,7	-3,5
Темп приросту (зменшення) до попереднього року (у %)	-	23,5	-6,5	-6,6	-13,3	-4,7	-4,2	13,1

В процесі аналізу динаміки злочинності доцільно використовувати як базисні, так і ланцюгові показники. Це дозволить більш повно і всебічно охарактеризувати процес динаміки в цілому та визначити його особливості в окремі роки періоду, який аналізується.

При підготовці аналітичного документу часто використовуються або тільки ланцюгові або тільки базисні показники динаміки. В будь-якому випадку треба чітко зазначати, який саме показник динаміки використовується в аналізі.

Для формулювання узагальненої оцінки ряду динаміки використовуються також середні показники. Середня являє собою величину, до якої найбільше наближені всі рівні ряду динаміки. Вона є кількісним параметром центральної тенденції ряду динаміки й усуває річні коливання його рівнів в окремі роки. Середній показник використовується, якщо ряд динаміки є достатньо тривалим. Чим ряд динаміки більше, тим більш стійка середня.

Середня добре виражає основну тенденцію, якщо ряд динаміки протягом всього періоду аналізу змінюється в одному напрямі (зростання або зниження) і не має значних коливань, тобто є достатньо однорідним. За наявності таких коливань використання середньої є некоректним.

Існує декілька видів середньої. Для інтервального ряду динаміки абсолютних показників розраховується середня арифметична проста:

$$\bar{y} = \frac{\sum y_i}{H},$$

де \bar{y} - середня,

y_i - рівні ряду динаміки i -го періоду,

H - кількість рівнів ряду динаміки,

Σ - знак суми.

Приклад

Середня кількість зареєстрованих злочинів протягом 2002-2009 рр. складала:

$$\frac{450661 + 556351 + 520105 + 485725 + 420900 + 401293 + 384424 + 434678}{8} = 456767$$

Різниця між найбільшим (2003 р.) та найменшим (2008 р.) рівнями ряду динаміки складала 171927. Це дозволяє констатувати відсутність протягом аналізованого періоду надто значних коливань рівнів ряду динаміки і вважати середню арифметичну достатньо точною кількісною характеристикою стану зареєстрованої злочинності.

Аналогічним чином розраховується середній абсолютний приріст (зниження), але за умови збереження єдиної тенденції змін протягом всього аналізованого періоду.

Приклад

Середнє зниження протягом 2004-2008 рр. становило

$$\frac{36246 + 34380 + 64825 + 19607 + 16869}{5} = 34385$$

Оскільки тенденція протягом всього зазначеного періоду залишалася незмінною можна спростити розрахунок таким чином: від показника початкового року відняти показник кінцевого року і поділити на кількість років у періоді

$$\frac{556351 - 384424}{5} = 34385$$

У цьому прикладі середнє абсолютне зниження не може вважатися достатньо точним показником тенденції динамічного ряду, оскільки його окремі рівні надто сильно розрізняються за величиною. Так, показник 2006 р. перевищує відповідний показник 2008 р. у 3,8 рази.

Середні відносні показники динаміки не можуть бути розраховані як середні арифметичні, оскільки вони є відносними або вторинними показниками, підсумовування яких позбавлено смислу. Середній коефіцієнт зростання (зниження) розраховується як середня геометрична за формулою:

$$\bar{K}_{зр} = \sqrt[n]{\frac{y_1}{y_0} \cdot \frac{y_2}{y_1} \cdot \dots \cdot \frac{y_n}{y_{n-1}}} = \sqrt[n]{\frac{y_n}{y_0}} \quad \text{або}$$

$$\bar{K}_{zp} = \sqrt[i]{K_{zp_1} \cdot K_{zp_2} \cdot \dots \cdot K_{zp_i}} = \sqrt[i]{K_{zp}^b}$$

де \bar{K}_{zp} - середній коефіцієнт зростання (зниження),

$Y_0, Y_1, Y_2, \dots, Y_i$ - рівні ряду динаміки,

i - число років в аналізованому періоді,

$K_{zp_1}, K_{zp_2}, \dots, K_{zp_i}$ - ланцюгові коефіцієнти зростання (зниження) за кожний рік,

K_{zp}^b - базисний коефіцієнт зростання (зниження) останнього року аналізованого періоду. В основі цього розрахунку лежить зв'язок між ланцюговими коефіцієнтами зростання (зниження) і базисним коефіцієнтом зростання (зниження) за весь аналізований період, а саме те, що базисний коефіцієнт дорівнює добутку ланцюгових коефіцієнтів.

Приклад

Середній коефіцієнт зниження кількості зареєстрованих протягом 2004-2008 рр. злочинів становив

$$\sqrt[5]{0,93 \cdot 0,93 \cdot 0,87 \cdot 0,95 \cdot 0,96} = \sqrt[5]{0,69} = 0,93$$

Відповідно середній темп зниження буде складати 93,0%, а середній темп зменшення - 7,0% на рік.

Визначення середніх відносних показників динаміки, так само як і абсолютних має сенс, коли процес динаміки розвивається в одному напрямі - тільки зростання або тільки зниження. Оскільки ряди динаміки, які аналізуються в процесі кримінологічного аналізу злочинності, здебільшого коливаються то в бік зростання, то зниження, використання єдиних середніх показників динаміки для всього ряду здебільшого є неможливим. Крім того, сам розрахунок зазначених показників є дещо складним та незручним. З огляду

на сказане, рекомендується використовувати середні відносні показники динаміки лише в окремих випадках.

При аналізі рядів динаміки, в яких спостерігалось постійне зростання або постійне зниження доцільно вказати абсолютні показники початкового та кінцевого року аналізованого періоду, середні та сумарні темпи приросту або зменшення. У рядах динаміки, для яких є характерними різкі сплески (зростання або зниження) в один або декілька років, слід додатково навести абсолютні показники та ланцюгові темпи приросту або зменшення у цей рік або роки. Якщо ряд динаміки істотно коливався то в бік зростання, то зниження, то доцільно окремо охарактеризувати всі періоди зростання та зниження, зазначивши їх абсолютні параметри, темпи зростання або зниження, групові середні.

У рядах динаміки, які складаються з даних про стан злочинності за місяць або квартал, слід визначати сезонні коливання, тобто стійкі зміни (підйоми та зниження) показників стану злочинності, які постійно протягом ряду років відбуваються у певні місяці або квартали внаслідок зміни сезонів. Характеристика сезонних коливань є важливою як для оперативної оцінки стану злочинності і прийняття управлінських рішень щодо маневрування силами та засобами органів внутрішніх справ, так і для проведення тривалого аналізу криміногенної ситуації і здійснення стратегічного планування діяльності щодо протидії злочинності.

Певне уявлення про такі коливання можна отримати шляхом відповідного візуального представлення місячних або кварталних даних. На діаграмах чітко простежується так звана сезонна хвиля, тобто періоди сезонних підйомів та спадів щомісячної кількості злочинів, які реєструються в Україні. Вже ці дані є достатньо інформативними для оцінки стану злочинності у певні сезони року.

Приклад

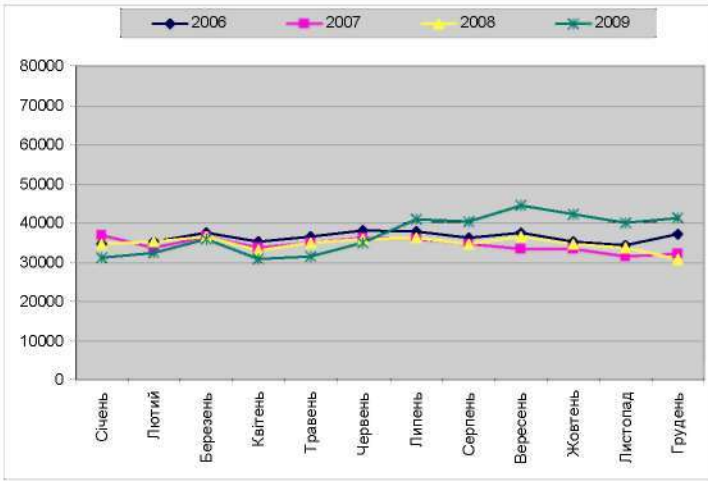

Рис. 4. Динаміка щомісячної кількості злочинів, зареєстрованих в Україні у 2006-2009 рр.

В Україні протягом зазначеного періоду сезонні підйоми спостерігалися у лютому, березні, травні, червні та грудні, спади – у січні, квітні, серпні, жовтні та листопаді.

Для визначення кількісних параметрів сезонних коливань, які б були придатними для порівняння з аналогічними коливаннями за інший період часу або з відповідними даними по інших територіальних одиницях, використовуються спеціальні показники сезонності, засновані на визначенні різниці між середніми за декілька років рівнями ряду динаміки за кожний місяць або квартал та середньомісячним або середньоквартальним рівнем за рік. Це абсолютний показник сезонності та коефіцієнт сезонності.

Абсолютний показник сезонності розраховується так:

$$АПсез = \bar{Y}_{01,02,...12} - \bar{Y}_{міс}$$

де $\bar{Y}_{01,02,...12}$ - середня кількість злочинів, що реєструвалася за певний місяць протягом декількох років,

$\bar{Y}_{міс}$ - середня кількість зареєстрованих злочинів, яка приходилася на всі місяці протягом декількох років.

Коефіцієнт сезонності розраховується за формулою:

$$Ксез = \frac{\bar{Y}_{01,02,12}}{Y_{міс}}$$

Для більшої наочності він може бути переведений у відсотки. Тоді він буде показувати на скільки відсотків середній рівень за певний місяць буде відхилятися від середньомісячного показника за рік.

Приклад

Таблиця 4

Місячна динаміка зареєстрованої
злочинності в Україні в 2006-2009 рр.

	Роки				В серед. за мі- сяць	Абсолютна різниця між середньою за даний місяць та загальною середньою	Коефі- цієнт сезон- ності
	2006	2007	2008	2009			
Січень	34600	36721	34473	31227	34255,25	-1390,13	0,961
Лютий	35229	33643	35162	32386	34105	-1540,38	0,957
Березень	37529	36469	36553	35880	36607,75	962,37	1,027

ВІСНИК

Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
 Спеціальний випуск № 2-2011. Частина 2

	Роки				В серед. за місяць	Абсолютна різниця між середньою за даний місяць та загальною середньою	Коефі- цієнт сезон- ності
	2006	2007	2008	2009			
Квітень	35393	33603	32993	30848	33209,25	-2436,13	0,932
Травень	36517	34963	35012	31334	34456,5	-1188,88	0,967
Червень	38045	36304	36019	34985	36338,25	692,87	1,019
Липень	37688	35715	36274	41012	37672,25	2026,87	1,057
Серпень	36183	34465	34588	40267	36375,75	730,37	1,02
Вересень	37418	33476	36580	44576	38012,5	2367,12	1,066
Жовтень	35230	33418	34732	42351	36432,75	787,37	1,022
Листопад	34258	31568	33664	40085	34893,75	-751,63	0,979
Грудень	37065	32191	30928	41358	35385,5	-259,88	0,993
В серед- ньому за всі місяці	-	-	-	-	35645,38	0	1

Показники за січень:

$$AP_{\text{сез}_{01}} = 34255,25 - 35645,38 = -1390,13$$

$$K_{\text{сез}_{01}} = \frac{34255,25}{35645,38} = 0,961 \text{ або } 100\% - (0,961 \cdot 100\%) = 3,9\%.$$

В якості показника сезонності використовується також частка (за один рік або середня за декілька років) злочинів, які припадають на певний місяць від загальної кількості зареєстрованих протягом року або в середньому за декілька років злочинів.

ОПЕРАТИВНА ОБСТАНОВКА, ЇЇ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА
У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ ОВС УКРАЇНИ

Приклад

Таблиця 5

Динаміка щомісячної кількості злочинів,
зареєстрованих в Україні в 2006-2009 рр.

	Роки								В середн.	
	2006		2007		2008		2009			
	Абс. число	Частка (%)	Абс. число	Частка (%)	Абс. число	Частка (%)	Абс. число	Частка (%)	Абс. число	Частка (%)
Січень	34600	8	36721	8,9	34473	8,3	31227	7	34255,3	8,1
Лютий	35229	8,1	33643	8,2	35162	8,4	32386	7,3	34105	8
Березень	37529	8,6	36469	8,8	36553	8,8	35880	8	36607,8	8,6
Квітень	35393	8,1	33603	8,1	32993	7,9	30848	6,9	33209,3	7,8
Травень	36517	8,4	34963	8,5	35012	8,4	31334	7	34456,5	8,1
Червень	38045	8,7	36304	8,8	36019	8,6	34985	7,8	36338,3	8,5
Липень	37688	8,7	35715	8,7	36274	8,7	41012	9,2	37672,3	8,8
Серпень	36183	8,3	34465	8,4	34588	8,3	40267	9	36375,8	8,5
Вересень	37418	8,6	33476	8,1	36580	8,8	44576	10	38012,5	8,9
Жовтень	35230	8,1	33418	8,1	34732	8,3	42351	9,5	36432,8	8,5
Листопад	34258	7,9	31568	7,7	33664	8,1	40085	9	34893,8	8,2
Грудень	37065	8,5	32191	7,8	30928	7,4	41358	9,3	35385,5	8,3
В середн. за місяць	36262,9	8,3	34378	8,3	34748,2	8,3	37192,4	8,3	35645,4	8,3

За відсутності ефекту сезонності кожного місяця мало б реєструватися 8,3% злочинів від загальної кількості зареєстрованих протягом року. Розрахунок фактичних для кожного місяця часток за один рік або середніх часток для кожного місяця за декілька років дозволяє чітко встановити їх відхилення від середньомісячної частки та визначити його розмір. Використання цього по-

казника сезонності є більш простим і наочним, ніж попереднього.

Слід зазначити, що показники сезонних змін за квартал розраховуються аналогічним чином.

На завершення хотілося би зазначити, що запропонована методична схема та набір методів аналізу дозволяють отримати повну та всебічну картину динаміки злочинності, визначити її тенденції та закономірності. Простота і зрозумілість цих методів дозволяє здійснювати аналіз динаміки злочинності в будь-якому територіальному підрозділі органів внутрішніх справ.

Використана література:

1. Афанасьев В.Н. Анализ временных рядов и прогнозирование: Учебник. – 2-е изд. – М.: Финансы и статистика. – 2010. – 320 с.
2. Блувштейн Ю.Д. Криминология и математика. – М.: Юрид. лит., 1974. – 176 с.
3. Блувштейн Ю.Д. Криминологическая статистика (статистические методы в анализе оперативной обстановки). – Минск, Минская ВШ МВД СССР, 1981. – 96 с.
4. Кендэл М. Временные ряды / Пер. с англ. и предисл. Ю.П. Лукашина. – М.: Финансы и статистика, 1981. – 199 с.
5. Кондратюк Л.В. Система криминологических показателей и методы их вычисления. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1978. – 121 с.
6. Кондрашков Н.Н. Количественные методы в криминологии. М.: Юридическая литература. – 1971. – 184 с.
7. Хованова Н.А., Хованов И.А. Методы анализа временных рядов: Учеб. пособие. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ Колледж, 2001. – 120 с.

С.І. Апухтін*

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНАЛІЗУ ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ

В останнє десятиліття інтенсивно розвивається "інформаційний" напрям в теорії і практиці оперативно-розшукової діяльності

* Викладач кафедри ОРД Донецького юридичного інституту ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренко кандидат юридичних наук майор міліції.

ті. Висловлені точки зору на поняття оперативно-розшукової інформації (В.А. Лукашов, Д.В. Гребельський), досліджуються проблеми її отримання і використання. Виникнення цих проблем обумовлене, з одного боку, потребами практики, розробкою досконаліших засобів, методів і тактики отримання інформації, а з іншої – інтенсивним впровадженням автоматизованих і механізованих інформаційно-пошукових систем оперативно-розшукового призначення, що зажадало переосмислення понять цінності інформації, її значущості, звернення до категорій кібернетики при вирішенні проблем її систематизації і ефективності інформаційного пошуку.

Оперативно-розшукова діяльність пристосовується до спостережуваного в суспільстві зростання об'ємів і посилення пошуків інформації, що у свою чергу пов'язане з надзвичайним ускладненням всіх сфер суспільного життя. Дослідники в зв'язку з цим відзначають: зростання активності населення, посилення соціальної взаємозалежності індивідів, злам традиційних соціальних, національних і мовних бар'єрів, зростання засобів пересування і міграції населення, розвиток засобів масових комунікацій, а отже, і інформованості населення, прискорення темпів суспільного життя [1, с. 55].

Не зупиняючись на аналізі загальних понять інформації, значимо лише те, що ми підтримуємо думку тих авторів, які вважають, що інформація – це продукт цілеспрямованого пізнання, яка утворюється лише там, де в якості її приймача виступає високоорганізована матерія – розум [2, с. 15; 3, с. 87; 4, с. 33; 5, с. 234].

Основою прийняття ефективних заходів у боротьбі зі злочинністю є своєчасно отримана конкретна, повна, достовірна інформація, котра, за універсальним визначенням, є початковими відомостями, які передаються людьми, усним, письмовим або іншим способом [6, с. 499].

Вміло організована, своєчасно задіювана система інформаційного забезпечення дозволяє ефективно робити аналіз оперативної обстановки та вирішувати завдання, що стоять перед оперативно-розшуковою діяльністю правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю [7, с. 3].

В Україні теоретичні та організаційно-правові аспекти інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності досліджували І.П. Козаченко, М.В. Корнієнко, В.П. Захаров, В.І. Лебеденко, Д.Й. Никифорчук, В.А. Некрасов, Ю.Ю. Орлов та інші.

Одним із напрямків підвищення ефективності оперативно-службової діяльності оперативних підрозділів ОВС є удосконалення інформаційного та аналітичного забезпечення необхідного для аналізу оперативної обстановки та проведення подальших оперативно-розшукових заходів. Комплексне вивчення можливостей інформаційних масивів різних установ й організацій (насамперед – автоматизованих інформаційних систем), розробка рекомендацій із тактики їх використання, обґрунтування необхідності проведення глибокої інтеграції всіх баз даних, що мають значення для вирішення задач ОРД – усі ці напрямки підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності обумовлені стрімким розвитком сучасних інформаційних технологій. Дуже важливо не тільки ознайомити оперативних працівників із фіксованим переліком інформаційних потоків, які вони можуть використовувати у своїй практичній діяльності, але й навчити їх правильно орієнтуватися у всіх змінах навколишнього інформаційного середовища [8, с. 4].

Оптимальна організація боротьби зі злочинністю неможлива без її всебічного, якісного інформаційного забезпечення. Інформаційне забезпечення є одним із основних елементів організації різних напрямків діяльності оперативних підрозділів внутрішніх справ. Воно необхідне для ефективного управління відповідними процесами, аналізу оперативної обстановки, для прогнозування, науково обґрунтованого і предметного планування боротьби зі злочинністю, координації, забезпечення громадської роботи суб'єктів профілактики, діючого контролю виконання та об'єктивної оцінки виконаного [9, с. 61-62].

Говорячи про основні тенденції інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів, потрібно мати на увазі, з одного боку, що процеси опрацювання інформації в сучасних умовах широкого поширення персональних комп'ютерів постійно зазнають змін, пов'язаних з появою нових інформаційних техно-

логій та засобів спеціальної техніки, а з іншого боку – мати на увазі ті негативні явища та процеси у суспільстві, які пов'язані з заго-стренням криміногенної ситуації, з розвитком організованої злочинності, корупції, тіньової економіки, тероризму. Практика боротьби зі злочинністю переконливо свідчить про суттєву роль системи інформаційного забезпечення ОВС як ланки, яка зумовлює ефективність роботи правоохоронних органів. Система інформаційного забезпечення здійснює інформаційну підтримку ОВС у розкритті та попередженні злочинів, установленні та розшуку злочинців, надає багатоцільову статистичну, аналітичну та довідкову інформацію [10, с. 25-26].

Г.М. Воскресенський під інформаційним забезпеченням розуміє діяльність, яка організується в рамках управління, спрямовану на проектування, функціонування та вдосконалення інформаційних систем, які забезпечують ефективне виконання задач управління [11, с. 21].

А.А. Галючек, В.Ю. Журавльов визначають інформаційне забезпечення ОРД ОВС як комплекс заходів, що здійснюється різноманітними структурними підрозділами ОВС, направлений на отримання із гласних і негласних джерел оперативно-значимої інформації, її фіксацію, зберігання, обробку, а також використання первинних і збагачених даних з метою виконання оперативними підрозділами покладених на них функцій. Вказані автори розглядають також аналітичне забезпечення як складову інформаційного. На їх думку, аналітичне забезпечення ОРД ОВС – це діяльність спеціально уповноважених суб'єктів (підрозділів), заснована на комплексному використанні загальних і спеціальних методик аналізу при дослідженні масивів оперативно-службової інформації та інших інформаційних ресурсів з метою отримання нових знань тактичного, стратегічного та прогностичного характеру, що мають значення для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності [8, с. 7-8].

На думку В.Г. Хахановського, під інформаційно-аналітичним забезпеченням слід розуміти кількісне (консолідація масивів інформації у вигляді баз і банків даних, упорядкування, систематизація), а також якісно-змістовне перетворення оперативної інфор-

мації (виробництво нових знань, прийняття управлінських рішень) на базі інформаційної аналітики [12, с. 191].

Аналізуючи вищезгадані визначення, слід зазначити той факт, що автори включають в них декілька компонентів. Інформаційне забезпечення ОРД ОВС складається з трьох взаємопов'язаних компонентів:

1) інформаційні системи різних конфігурацій та призначення, у рамках яких здійснюється збір, накопичення, системна обробка, збереження й видача споживачу необхідної інформації;

2) аналітичної роботи, що полягає у здійсненні комплексу організаційних заходів і методичних прийомів щодо обробки та синтезу наявної оперативної й іншої інформації;

3) управлінської діяльності, яка забезпечує прийняття необхідних рішень щодо стратегії і тактики протидії злочинності [8, с. 7-8].

Основними інформаційними джерелами, що використовуються у процесі інформаційно-аналітичної діяльності, є: а) банки даних оперативно-розшукових обліків, що формуються інформаційно-аналітичними підрозділами кримінальної міліції; б) інформаційні масиви оперативно-довідкових, довідкових і статистичних обліків; в) фонди експертно-криміналістичних обліків; г) інформаційні банки даних галузевих служб МВС України (Департаменту карного розшуку, Департаменту Державтоінспекції, Департаменту державної служби боротьби з економічною злочинністю, Департаменту боротьби з незаконним обігом наркотиків, Департаментом боротьби з організованою злочинністю, Департаменту інформаційних технологій, Департаменту оперативної служби, Укрбюро Інтерполу), Бюро з координації боротьби з організованою злочинністю на території СНД та ін.; д) кримінальна інформація, накопичувана в оперативних апаратах ГУМВС, УМВС, УМВСТ; е) інформаційні масиви інших правоохоронних органів (СБУ, ДПА, Генеральна прокуратура України); є) банки даних міських та обласних органів влади; ж) інформація приватних охоронних і детективних агенств; з) засоби масової інформації, у тому числі глобальна інформаційна мережа Internet та ін.

Велике значення для ефективної інформаційної підтримки діяльності органів внутрішніх справ має нормативно-правова ба-

за. Неузгодженість існуючих наказів і інструкцій, які регламентують інформаційне забезпечення, а також відсутність загальних, єдиних положень, їх невідповідність новому законодавству України призводять до зниження рівня інформаційного забезпечення і, як наслідок, ефективності боротьби із злочинністю [13, с. 51].

У процесі інформаційно-аналітичної діяльності оперативні підрозділи отримують, обробляють, використовують, поширюють та зберігають оперативну інформацію про розшукувані предмети, осіб, відстежувані події. При цьому вони дотримуються чинного законодавства України – Конституції України, законів України "Про інформацію", "Про мови", "Про національну програму інформатизації", "Про захист інформації в автоматизованих системах", "Про державну таємницю", "Про зв'язок", "Про оперативно-розшукову діяльність", "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" тощо, а також відомчих нормативних актів – Програми інформатизації органів внутрішніх справ України, наказів МВС України, рішень колегій, розпоряджень, інструкцій та інші [12, с. 192-193].

Проблемам ефективного використання комп'ютерної техніки в ОВС відводиться значна увага керівництва МВС України. Так, у вирішенні колегії МВС України № 1/1ДСП від 10.01.2003 року вказано, що одним з основних напрямів формування позитивного іміджу міліції України є реалізація програми комп'ютеризації ОВД, встановлення єдиного стандарту комп'ютерної обізнаності працівників ОВС [14]. Крім того, у вирішенні колегії МВС України № 1 Км/1 від 09.01.2002 року визначається, що необхідно прийняти заходи з удосконалення системи збору і передачі оперативної інформації між підрозділами ОВС, впровадженню сучасних засобів оперативного інформування і розвитку інформаційних технологій в ОВС [15].

Основні напрями розвитку інформаційної системи ОВС були визначені в наступних нормативно-правових документах МВС України:

1. Наказ МВС України від 26.03.2002 р., № 301 "Про впровадження інформаційної підсистеми "Оперативно-довідкова картотека" [16].

2. Наказ МВС України від 26.03.2002 р., № 302 "Про створення корпоративної інформаційної мережі ОВС" [17].

3. Наказ МВС України від 18.07.2003 р., № 768 "Про створення Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ України" [18].

4. Наказ МВС України від 17.12.2003 р., № 1395 "Про інформаційні системи органів внутрішніх справ України" [19].

Відомчі інформаційні ресурси оперативних підрозділів ОВД мають різний ступінь автоматизації, причому деякі обліки можуть використовуватися навіть в ручному контурі. За виразом батька кібернетики Н. Вінера "обчислювальна машина цінна лише настільки, наскільки цінна людина, що використовує її" [20]. Проте, у будь-якому випадку, вони повинні базуватися на застосуванні передових інформаційних технологій з використанням відповідних програм для ЕОМ і баз даних, про що зі всією очевидністю свідчить передовий зарубіжний досвід.

У ФБР (США) застосовуються інформаційні системи, що дозволяють проводити в автоматичному режимі систематизацію і пошук необхідної оперативно-розшукової інформації, а також здійснювати на її базі ідентифікацію, діагностику і прогнозування. У ФБР експлуатується апаратно-програмний комплекс попередження тяжких злочинів (VICAP), що дозволяє пов'язувати особу злочинця з місцем і подією злочину. Центральний комп'ютер ФБР підтримує двосторонній зв'язок з місцевими відділеннями, контролюючими основні регіони країни, а також з банками інформації таких федеральних органів, як Секретна служба, Міністерство праці США, Бюро внутрішніх доходів і ін.

Служба, що існує в Канаді, зі збору інформації про організовану злочинність, що має Центральне бюро в Оттаві і систему його філій по всій країні, займається кримінальною реєстрацією, здійснює автоматизований збір, аналіз і видачу криміналістичної, кримінологічної і оперативно-розшукової інформації користувачам.

У Німеччині технічною базою для боротьби з кримінальною злочинністю є інформаційна система ІНПОЛ, що перебуває на озброєнні Федерального управління кримінальної поліції, що виконує функції центральної служби збору, обробки, аналізу і видачі всієї інформації, що представляє оперативний інтерес, за-

цікавленням службам. Для проведення ідентифікації особи за відбитками пальців рук і габітоскопіческих ознаках застосовуються відповідно автоматизовані апаратно-програмні комплекси "МОРФА" (розробка Франції) і "КРІС" (розробка Німеччини), що використовують криміналістичні обліки.

Аналогічний досвід є і в Скотланд-ярді (Великобританія), де з 1982 р. функціонує принципово нова поліцейська структура - Національна кримінальна розвідувально-інформаційна служба. Британцям вдалося сумістити використання окремих підвидів криміналістичного обліку і фактографічної оперативно-розшукової інформації, пов'язаної з тяжкими злочинами і особами, до них причетними [21, с. 145-146].

Приведені приклади дозволяють зробити два важливі висновки. По-перше, кримінальна поліція зарубіжних країн задіює при створенні АІПС не тільки свою вузькопрофільну інформацію, але і відомості інших служб і відомств, зокрема таких, що не відносяться до правоохоронних органів. По-друге, звертає на себе увагу комплексне використання інформаційних систем криміналістичного і оперативно-розшукового призначення при проведенні аналітичного пошуку .

Таким чином, як відзначають В.Д. Сущенко, Д.Й. Никифорчук, В.Ю. Журавльов, на сучасному етапі одним із основних напрямів розвитку систем інформаційного та аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності є централізація та інтеграція всіх інформаційних масивів, що містять оперативно-значущу інформацію [22, с. 11]. В свою чергу, ми вважаємо, що саме такий підхід до організації інформаційного та аналітичного забезпечення дозволить набагато ефективніше здійснювати оперативним підрозділам ОВС діяльність щодо попередження, виявлення та розкриття злочинів, а також розшуку осіб, які переховуються від досудового слідства або суду, та безвісно зниклих осіб.

Використана література:

1. Овчинский С.С. Оперативно-розыскная информация как предмет теоретического исследования / С.С. Овчинский // Актуальные проблемы совершенствования ОРД ОВД. - 1977. - С. 55 - 58.

2. Бірюков В.В. Криміналістично значима та оперативно-розшукова інформація. Їх зміст та співвідношення / В.В. Бірюков // Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка - 2008. - Спец. вип. № 1 - Ч. 2. - 199 с.

3. Лукашевич В.Г. Криминалистическая теория общения. Постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования: монография / Лукашевич В.Г. - К.: Укр. акад. внутр. дел, 1993. - 194 с.

4. Хлынецов Н.М. Криминалистическая информация и моделирование при расследовании преступлений / Хлынецов Н.М. - Саратов: изд-во Саратовск. ун-та, 1982. - 158 с.

5. Украинцев Б.С. Отображения в неживой природе / Украинцев Б.С. - М.: Наука, 1969. - 272 с.

6. Советский энциклопедический словарь [уклад А. Прохоров та ін.] - 4-е изд. - М.: Сов. энциклопедия, 1987. - 1600 с.

7. Базы данных и компьютерные сети в практике работы органов внутренних дел: учебное пособие / [Бирюков Г.М., Михно А.А., Никифорчук Д.И., Лебединко В.И.]. - Луганск: РИО ЛИВД, 2001. - 74 с.

8. Галючек А.А. Інформаційне та аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю ОВС: методичні рекомендації / А. Галючек, В. Журавльов. - Запоріжжя: Запорізький юридичний інститут ДДУВС, 2008. - 59 с.

9. Загіка Г.В. Щодо питання інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності оперативних підрозділів ОВС / Г.В. Загіка, О.С. Бормотова // Вісник ЛАВС. - 2005. Спец. вип. № 4. - Ч. 1. - С. 61 - 62.

10. Долженков О.Ф. Інновації - чинник оптимізації оперативно-розшукової діяльності / О.Ф. Долженков // Вісник ЛАВС. - 2003. - Спец.вип. № 2. - С. 23 - 34.

11. Воскресенский Г.М. Теория и практика информационного обеспечения управления в органах внутренних дел / Воскресенский Г.М. - М., 1985. - С. 21 - 23.

12. Хахановський В.Г. Інформаційно-аналітичне забезпечення ОРД: основні поняття та нормативно-правова база: Шляхи вдосконалення оперативно-розшукової діяльності: збірник наукових праць / В.Г. Хахановський. - Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України, 2002. - 216 с.

13. Апухтин С.И. Проблемы информационного обеспечения оперативных подразделений в борьбе с преступностью / С.И. Апухтин // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. - 2004. - Спец. вип. № 3. - Ч. 2. - С. 50 - 53.

14. Про затвердження Програми комп'ютеризації ОВС: Рішення колегії МВС України від 10.01.03 р., №1/1ДСП. / МВС України.

15. Про затвердження заходів з удосконалення системи збору та передачі оперативної інформації між підрозділами ОВС: Рішення колегії МВС України від 09.01.02 р., № 1 КМ/1. / МВС України.

16. Про впровадження інформаційної підсистеми "Оперативно-довідкова картотека": Наказ МВС України від 26.03.2002 р., № 301. / МВС України.

17. Про створення корпоративної інформаційної мережі ОВС: Наказ МВС України від 26.03.2002 р., № 302. / МВС України.

18. Про створення Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 18.07.2003 р., № 768. / МВС України.

19. Про інформаційні системи органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 17.12.2003 р., № 1395. / МВС України.

20. Винер Н. Кибернетика или управление и связь в живом и машине / Винер Н. – М.: Советское радио, 1968. – 326 с.

21. Яковец Е.Н. Проблемы аналитической работы в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: монография / Яковец Е.Н. – М.: Издательский дом Шумиловой И.И., 2005. – 219 с.

22. Сущенко В.Д. Використання інформаційних масивів міністерства юстиції України в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ / В.Д. Сущенко, Д.Й. Никифорчук, В.Ю. Журавльов // Науковий вісник КНУВС України: наук.-теорет. журнал (частина 2). – К.: Київський нац. ун-т внутр. справ України, 2008. – Вип. № 1. – С. 11 – 19.

В.С. Безрученко*

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ З АНАЛІЗУ ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ

Під терміном "оперативна обстановка" в конкретному регіоні на визначений період часу будемо розуміти реальний стан сил і

* Професор кафедри організації оперативно-розшукової діяльності Національного університету державної податкової служби України кандидат фізико-математичних наук, доцент, старший науковий співробітник.

засобів правоохоронних органів, умови їх функціонування, стан злочинності, її структуру та динаміку, стан оточуючого середовища, що впливає на злочинні прояви.

Сучасний стан функціонування правоохоронних органів має забезпечувати протидію криміналітету. Мова йде не лише про використання сучасних технічних засобів, але й про застосування передових методик та алгоритмів управлінської діяльності, як на стратегічному, так і на оперативному рівні, які дозволять постійно моніторити стан оперативної обстановки, оцінювати її та приймати невідкладні заходи реагування на будь-які негативні зміни, використовуючи для цього науково-обґрунтовані методи і позитивний практичний досвід.

Для побудови ефективної системи реагування на зміни оперативної обстановки необхідно, перш за все, організувати безперервне стеження за її станом, проводити накопичення та аналіз інформації, оцінку міри небезпеки різних ситуацій, прогнозування динаміки їх змін, що дозволить забезпечити своєчасну реакцію на ускладнення оперативної обстановки шляхом прийняття відповідних управлінських рішень. Зрозуміло, що без застосування сучасного інформаційно-аналітичного забезпечення цих процесів досягти успіху неможливо, оскільки кількість інформації, що підлягає опрацюванню, надзвичайно велика.

Під інформаційно-аналітичним забезпеченням діяльності з аналізу оперативної обстановки будемо розуміти систему методів, процесів, програмних та апаратних засобів, призначених для збирання, обробки, зберігання, передачі інформації щодо умов функціонування правоохоронних органів.

Особливості інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності обумовлюються такими специфічними обставинами, як неочевидність джерел інформації, фрагментарність інформаційних об'єктів, протидія з боку правопорушників виявленню та оцінці інформації по конкретному злочину, труднощі у вилученні такої інформації та її документування. Специфіка протидії правопорушенням полягає в тому, що кількість джерел інформації достатньо велика, а самі джерела різнопланові як по структурі, так і за змістом. На даний час тільки в ДПА України функціонує

понад 100 автоматизованих інформаційних систем (АІС) та автоматизованих робочих місць (АРМ).

Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє на порядок підвищити ефективність інтелектуальної діяльності, в тому числі і в сфері протидії порушенням законодавства. Аналіз сучасних технологій обробки даних, що використовуються у правоохоронних органах зарубіжних країн, свідчить про активні розробки і використання технологій інтелектуального аналізу даних (ТІАД) та геоінформаційних систем [1]. Це пов'язано з тим, що інтелектуалізація обробки даних дозволяє отримувати в реальному часі інформацію з різних джерел, накладати її на наявну оперативну інформацію щодо злочинної діяльності, на дані про фактичні обставини конкретних злочинів та про осіб, що підозрюються, синтезувати нові знання шляхом інтеграції безпосередньо не пов'язаних між собою даних. З другого боку, застосування інтелектуальних технологій обробки даних дає можливість значно підвищити ефективність виявлення різноманітних злочинів та правопорушень, оскільки ТІАД дозволяють автоматизувати пошук інформаційних взаємозв'язків будь-яких об'єктів: подій, людей, формалізованих знань із усіх видів наявних баз даних, у тому числі – у неструктурованій текстовій інформації; провести візуалізацію складно структурованої інформації в графічному і табличному вигляді; провести статистичний та географічний аналіз подій, виділити латентні об'єкти.

ТІАД надають можливість оперативного збору та аналізу інформації з різних джерел, в тому числі інформацію про зв'язки сторін, адреси, банківську та фінансову інформацію, враховувати результати даних з попередніх розслідувань, встановлювати неявні зв'язки. Крім того, такі технології дозволяють проводити часовий аналіз, виявляти нестикування в подіях, аналітично на підставі наявної інформації вираховувати місцезнаходження грошей і рахунків. За допомогою ТІАД значно підвищується ефективність розслідування діяльності організованих злочинних угруповань з великою кількістю фігурантів, епізодів та зв'язків. Аналітики можуть застосовувати інструменти розвідувального аналізу на етапі планування розслідування при визначенні робочих гіпотез, орга-

нізації збору корисної інформації та її тестуванні. На етапі інтерпретації даних ТІАД дозволяє представляти накопичену інформацію у вигляді діаграм, схем, таблиць, графіків, що значно полегшує її аналіз, дозволяючи визначати потенційних об'єктів і суб'єктів кримінальної активності.

Геоінформаційні системи – це клас програмних продуктів, створених для обробки та аналізу даних, що мають просторову локалізацію. До таких даних відноситься будь-яка інформація, що містить координатну компоненту. При інтелектуальному аналізі даних використання геоінформаційних систем дозволяє візуалізувати складно структуровану інформацію щодо взаємного розташування певних об'єктів, вибрати об'єкти, враховуючи просторові обмеження, виявити приховані просторові взаємозв'язки між об'єктами досліджуваної системи.

Розглядаючи оперативну обстановку як об'єкт аналізу середовища функціонування правоохоронних органів, необхідно виділити найбільш вагомі фактори, що її характеризують, та моніторити їх стан як функцію часу, відображаючи зміни, що відбуваються, у відповідних (похідних) базах даних. Враховуючи високу динаміку окремих елементів оперативної обстановки, пропонується при побудові моделі моніторингу використовувати технології Workflow, сутність яких полягає в створенні єдиної інфраструктури для керування та координації всією сукупністю різних засобів автоматизації, в тому числі і для технологічного забезпечення процесів моніторингу [2].

Оптимізація механізму аналізу і оцінки оперативної обстановки передбачає максимальну автоматизацію цієї діяльності. Досить перспективним засобом автоматизації збору інформації про стан оперативної обстановки є застосування інформаційних технологій контент-моніторингу.

Під контент-моніторингом будемо розуміти діяльність з використання комплексу програмних засобів, призначених для автоматичного моніторингу Інтернет-простору задля пошуку відомостей з відкритих джерел про визначених суб'єктів. За допомогою технологій контент-моніторингу можливо автоматично формувати з текстів, розміщених у мережі Інтернет, реферативні огляди (дос'є) про факти, пов'язані з діяльністю певного суб'єкта.

На сьогодні в зв'язку з бурхливим розвитком інтернет-технологій відбувається стрімке наповнення мережі Інтернет різноманітною інформацією, збільшується кількість користувачів всесвітньої мережі. Об'єм даних, що зберігаються в Інтернет, впритул наблизився до відмітки в 500 млрд. Гбайт, та подвоюється приблизно кожні півтора роки. Інформація, що може бути цікавою для аналізу, за оцінками експертів, складає близько 30%, із збільшенням цього показника до 45% у 2012 році [3]. Аудиторія Інтернет-користувачів в Україні за 2009 рік виросла на 2,2 млн. осіб і склала 10,4 млн. користувачів (28% українців) [4].

Використання технологій контент-моніторингу забезпечить оперативне отримання відомостей відразу після появи інформації в Інтернет. На основі здобутої інформації за допомогою ПІАД можливо будувати ланцюжки взаємозв'язків з іншими суб'єктами, інтегрувати інформацію про зв'язки сторін, адреси, господарську діяльність, встановлювати неявні зв'язки.

Слід зазначити, що при впровадженні тотального фінансового моніторингу, концептуальні засади організації якого викладені в [5], джерелами інформації для правоохоронних органів в мають стати рух коштів на платіжних картках єдиного державного зразка для населення та на спеціальних єдиних платіжних картках для суб'єктів господарювання. Програмно-технічні засоби моніторингу мають забезпечити автоматичне відслідковування операцій з явними ознаками криміногенності за визначеними критеріями. Інформація щодо певного типу операцій повинна надаватись суб'єктами господарювання, по можливості, в on-line режимі.

Цікавим є досвід Республіки Казахстан щодо впровадження інформаційних технологій оцінки оперативної обстановки. Концепція розвитку інформаційно-технічної системи МВС Казахстан передбачає створення сучасної єдиної відомчої інформаційної мережі, до складу якої увійдуть республіканські, обласні і районні системи. Проект по технічному переозброєнню МВС Казахстан передбачає створення інтегрованих банків даних, єдиної системи оперативного управління на основі сучасних програмних комплексів, відомчих мереж передачі даних, інтеграцію оперативних служб МВС і інших міністерств і відомств на основі єдиної диспетчерської служби [6].

Разом з тим, розвиток комп'ютерних технологій і телекомунікаційних мереж в правоохоронних органах не тільки значно підвищує ефективність обробки інформаційних ресурсів, але і полегшує здійснення злочинних діянь стосовно інформації з обмеженим доступом.

Загальнодержавними проблемами забезпечення інформаційної безпеки в Україні є недосконалість системи правового забезпечення цієї діяльності, недостатня підготовленість кадрового складу, проблеми з фінансуванням програм по захисту інформації, відставання вітчизняних технологій захисту інформації від технологій розвинутих країн світу.

Зрозуміло, що інформація, що зберігається в корпоративних мережах правоохоронних органів притягує до себе увагу криміналітету. Незважаючи на те, що у даний час впроваджуються технології захисту інформації з обмеженим доступом в АІС, в минулому мали місце випадки несанкціонованого копіювання баз державних органів. Свою роль в цьому зіграв і людський фактор. Пропонується для організації системи безперервної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації фахівців із захисту інформації та управління інформаційною безпекою пропонується створити міжвідомчий банк даних фахівців у сфері захисту інформації; розробити програмне забезпечення для оперативного обліку і аналізу потреби в підготовці й підвищенні кваліфікації кадрів; організувати навчання в рамках відомчої системи службової підготовки правоохоронних органів.

Оперативна обстановка є складноструктурований динамічний об'єкт. Звідси зрозуміло, що інформаційне забезпечення діяльності з оцінки оперативної обстановки також повинно мати ієрархічну структуру: район – область – республіка. Інша категорія структуризації – окремі напрями діяльності правоохоронних органів і лінії окремих служб. Після проведення аналізу структурних компонентів, при синтезу узагальненої інформації має інтегруватись результуюча інформація щодо оцінки оперативної обстановки на кожному рівні ієрархії.

Слід зазначити, що закордоном інформаційно-аналітичній роботі правоохоронних органів приділяється велика увага на дер-

жавному рівні. У результаті застосування спеціальних інтелектуальних методик обробки інформації розкривається значна кількість правопорушень і злочинів, виявляються внутрішні і зовнішні зв'язки злочинних організацій. Використання сучасних інформаційних технологій аналізу оперативної обстановки передбачає і відповідний розвиток нормативно-правового регулювання цієї сфери, виділення її складових і функціональних зв'язків, здійснення на цій основі якісного аналізу оперативної обстановки, ухвалення відповідних управлінських рішень, забезпечення ефективного реагування на зміни. Вищезазначене дозволить на порядок підвищити ефективність діяльності правоохоронних органів.

Використана література:

1. Минаев В. А. Технологии интеллектуального анализа данных и ГИС-приложения// Бизнес и безопасность в России 25.06.2001. - № 3. - С. 44-46
2. Безрученко В.С., Мойсюк О.М. Методологія застосування технології Workflow для моделювання бізнес-процесів у сфері обігу підкацизних товарів // Вісник податкової служби України. - 2004. - № 5. - С. 61-64.
3. Парамонов В. Объем интернет-контента удваивается каждые полтора года [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://net.compulenta.ru/427223/>
4. Аудитория Уанета, ноябрь 2009: значительный рост активности пользователей [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.gemius.com/ua/aktualnosci/2009-12-25/01> - Назва з екрану.
5. Безрученко В.С. Визначення концептуальних засад запровадження тотального фінансового моніторингу як ефективного засобу протидії тіньовій економіці // Вісник Інституту економічного прогнозування. - 2003. - С.77-82.
6. ГИС Центра Оперативного Управления ГУВД Карагандинской области МВД Казахстана [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.dataplus.ru/Industries/2MVD/18_karaganda.htm - Назва з екрану.

Д.В. Бойчук*
В.С. Данилюк**

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ "ОПЕРАТИВНА ОБСТАНОВКА" В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ

Проблема злочинності завжди турбувала людство. Деякі вчені навіть ставили її на 2-ге місце після проблем екологічного характеру. Оскільки курс України націлений до Європейської інтеграції їй необхідно постійно контролювати стан оперативної обстановки в країні. Дану діяльність виконують правоохоронні органи, які мають у своєму складі оперативні підрозділи. Одним із таких підрозділів є карний розшук. Саме на співробітників цього підрозділу покладається обов'язок запобігання злочинам, розшуку осіб, які переховуються від органів розслідування, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, а також розкриття та розслідування злочинів, які були вчинені [1]. Категорія "оперативна обстановка" відіграє важливе значення для здійснення цими підрозділами їх основних функцій.

Актуальність розкриття змісту даного поняття викликається потребою наукового узагальнення наявного теоретичного та практичного оперативного досвіду і попередніх аналітичних напрацювань, котрі мають допомогти з'ясувати місце, роль і зміст оперативної обстановки у діяльності підрозділів карного розшуку [2].

Проблемами аналізу та прогнозування оперативної обстановки в діяльності ОВС та по окремим напрямкам боротьби зі злочинністю займалися Б.І. Бараненко, А.Є. Андрієвський, Е.О. Дідоренко, В.А. Лукашов, Н.Т. Михайлюк, В.І. Ілтічов, Б.Г. Морохін, Г.М. Бірюков, В.А. Ліпкан, Д.Й. Никифорчук, В.А. Серебрякова, М.П. Лашин, М.М. Перепилиця, В.Т. Томін, Л.Н. Калинкович, В.Ю. Журавльов, О.П. Снігерьев, А.М. Кузьменко та ін.

* В.о. начальника кафедри цивільного права та цивільного процесу Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС, кандидат юридичних наук.

** Курсант 3-го курсу Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС.

Категорія оперативної обстановки займає важливе місце в теорії управління правоохоронною діяльністю, що формується. Концепції оперативної обстановки, понятійний апарат, а також сукупність методів її аналізу і оцінки включені в програму різних управлінських дисциплін, що викладаються в навчальних закладах системи МВС.

Для розкриття практичного значення цього поняття доцільно стисло нагадати основні теоретичні положення про оперативну обстановку.

По-перше, первісне поняття "обстановка" - це, насамперед, стан, характер умов і сукупність чинників виробництва; значення, місце і роль інтересів політичних сил, військових, представників ділових кіл, громадських лідерів у конкурентній боротьбі; розстановка політичних, економічних і військово-стратегічних сил на міжнародній арені, в регіоні, в окремій державі, організації тощо на певний момент часу [3].

Слід погодитися з визначенням Кузьменка А.М. який зазначає, що оперативна обстановка в державі - це складне поняття, котре складається із елементів економічної, політичної, ідеологічної, соціальної, криміногенної та інших видів обстановок в тому чи іншому суспільстві або регіоні. Зазначені види обстановок у даному випадку виступають як чинники, основоформуючі передумови оперативної обстановки в державі [4].

В теорії управління органами внутрішніх справ термін "оперативна обстановка" визначається як одне із найважливіших понять, яке широко використовується в практичній діяльності ОВС, нормативних і методичних документах, спеціальній літературі.

На нашу думку в узагальненому вигляді під оперативною обстановкою в діяльності підрозділів карного розшуку слід розуміти реально існуючі умови, в яких здійснюється діяльність даного підрозділу, а також сукупність характеризуючих даних ці умови.

У літературі оперативна обстановка розглядається як система, що складається з двох основних компонентів - зовнішнього середовища (або зовнішніх умов) та внутрішнього середовища (або самого органу внутрішніх справ).

Під зовнішнім середовищем розуміють всі ті об'єктивно існуючі умови, в яких діє підрозділ карного розшуку. У свою чергу, цей компонент розпадається на дві складові:

1) соціально-економічні, політичні, демографічні, територіальні та інші фактори, які тією чи іншою мірою впливають на стан злочинності, форми і методи боротьби із нею;

2) власне злочинність та інші правопорушення, що вчиняються.

Інший компонент оперативної обстановки - внутрішнє середовище - це сам підрозділ карного розшуку, який також має дві складові: сили та засоби (статика) і результати його діяльності (динаміка).

Тому з наведеного можна зробити висновок, що на формування оперативної обстановки в діяльності підрозділів карного розшуку впливають такі елементи:

1) середовище в якому діють дані підрозділи (криміногенні та антикриміногенні фактори);

2) злочинність та інші правопорушення;

3) сили та засоби підрозділів карного розшуку;

4) результати діяльності підрозділів карного розшуку.

Дана модель оперативної обстановки є спрощеною, тому що сили та засоби ОВС, які ведуть боротьбу зі злочинністю, це не тільки підрозділи карного розшуку, але й вся система правоохоронних органів. Це ж саме стосується і результатів діяльності ОВС. Однак ми йдемо на це припущення свідомо, тому що основним суб'єктом боротьби зі злочинністю в нашій державі є МВС в особі підрозділів карного розшуку, які здійснюють діяльність щодо запобігання злочинам, їх розкриття та розшуку осіб, що їх вчинили. Аналіз інформації за названими елементами забезпечує можливість постійного спостереження за існуючою обстановкою і на цій основі оперативно впливати на будь-які небажані відхилення.

Діяльність суб'єктів управління щодо аналізу інформації про внутрішнє і зовнішнє середовище функціонування підрозділів карного розшуку є надзвичайно різноманітною. Але всі види і форми мають виникати із раніше поставленої та чітко сформу-

льованої цілі: для виконання яких практичних завдань здійснюється той чи інший аналіз.

Такий підхід особливо важливий для міськ-, райліній підрозділів карного розшуку, які через своє призначення безпосередньо здійснювати правоохоронні функції можуть дозволити собі займатися аналізом лише у тій мірі, в якій він буде прямо сприяти розв'язанню поставлених завдань. При оцінці обстановки, як правило, одночасно вивчається увесь комплекс питань, що пов'язані з функціонуванням підрозділів карного розшуку, і який охоплений названими блоками моделі оперативної обстановки. Але нерідко досліджуються і окремі проблеми, розв'язання яких без попереднього вивчення неможливе. Таким чином, основними слід вважати два напрями діяльності щодо аналізу і оцінки оперативної обстановки – загальний аналіз і частковий аналіз.

Залежно від тривалості досліджуваного періоду можна виділити чотири основних види загального аналізу оперативної обстановки:

- за довгочасний період (більше року), що має за мету вивчення тенденцій правопорушень і обумовлюючих їх факторів для одержання прогностичних висновків про можливі зміни цих тенденцій і вироблення перспективних заходів щодо посилення боротьби зі злочинністю, розкриття вчинених раніше злочинів, розшуку осіб, що їх вчинили та удосконалення діяльності підрозділів карного розшуку (розв'язання прогностичних завдань);

- за звітний період (квартал, півріччя, дев'ять місяців, рік), протягом якого на обслуговуваній території оцінюється стан громадського порядку, злочинності і результати боротьби з нею. Отримані таким чином дані складають базу для поточного планування роботи;

- поточний (безперервний) аналіз оперативної обстановки на основі оцінки добової, тижневої (декадної) та місячної інформації. Такий вид аналізу є основою для оперативного управління органом.

- позачерговий (моментний) аналіз, необхідність проведення якого виникає як результат надзвичайних обставин, передбачити які заздалегідь іноді неможливо (стихійне лихо, групові безпорядки, втеча небезпечного злочинця і т. ін.).

Іншим самостійним напрямом вивчення оперативної обстановки є частковий аналіз, мета якого полягає в дослідженні окремих і конкретних проблем правопорядку та діяльності підрозділів карного розшуку. Такі проблеми найчастіше виявляються у ході загального аналізу або формулюються вищестоящими суб'єктами управління, а підчас самі по собі висувуються повсякденним життям.

МВС України вимагає від усіх органів внутрішніх справ постійно стежити за розвитком відповідних явищ, активізувати хід боротьби з ними, вносити корективи у відповідні плани роботи [5, с. 358].

Слід відмітити, що поняття "частковий аналіз" дещо умовний і означає частковість по відношенню до загального аналізу оперативної обстановки. Але слід мати на увазі, що вивчення будь-якої окремої (часткової) проблеми повинно мати комплексний характер.

Ефективність будь-якого різновиду аналізу прямо залежить від навичок працювання з інформацією. Суб'єкт аналізу повинен мати можливість користуватися всіма існуючими джерелами інформації і забезпечувати своєчасне і оптимальне їх використання у ході аналізу.

Вся необхідна для управління інформація, як вже відомо, може бути поділена на внутрішню і зовнішню. Внутрішня інформація формується безпосередньо в підрозділі. Це дані про кількість злочинів і адміністративних правопорушень, осіб, які їх вчинили; обставини їх вчинення, матеріали перевірок; оперативно-службова інформація; відомості про результати діяльності інших служб органу внутрішніх справ та ще багато іншого. Зовнішня інформація виникає поза підрозділом, тому її необхідно систематично збирати самими різними каналами: через телефон, телетайп, телефакс, радіозв'язок, пошту, прийом громадян в органі внутрішніх справ, за місцем мешкання, роботи. Про багато корисних відомостей можна дізнатись із засобів масової інформації, ділових паперів, що надходять із установ, організацій, інших правоохоронних органів.

Значна частина інформації подається у вигляді статистичних даних. Статистичний аналіз оперативної обстановки використо-

ується переважно на рівні МВС України. На рівні міськ-, райлін-підрозділів карного розшуку статистичний аналіз використовується рідше, в основному в зв'язку з тим, що сукупність статистичних даних, як правило, невелика. Тут він може бути ефективним при оцінці обстановки за рік або більший строк. Тому при визначенні обсягу необхідної інформації треба дотримувати правила: чим менша територія обслуговування, чим коротший аналізований період, тим більше значення мають конкретні емпіричні дані порівняно з даними статистичними. В цілому ж вся інформація, що використовується для вивчення оперативної обстановки в ОВС, може бути зведена до таких видів:

- оперативне добове зведення, - складається черговою частиною органу;
- письмова кореспонденція, що надходить до канцелярії органу;
- ЗМІ, прийом громадян, глобальна мережа Internet;
- статистична інформація як внутрішнього, так і зовнішнього походження;
- особисте спостереження суб'єкта аналізу¹.

Отже, визначення поняття та сутності категорії "оперативна обстановка" у діяльності підрозділів карного розшуку має важливе значення для розроблення методичних та практичних рекомендацій щодо здійснення цими підрозділами діяльності по запобіганню злочинам, розкриттю та розслідуванню, а також їх профілактики. Аналіз і оцінка оперативної обстановки діяльності підрозділів карного розшуку є самостійною функцією управлінського циклу, безпосередньо передуючою ухваленню управлінського рішення. З цієї причини аналіз і оцінка оперативної обстановки може розглядатися як самостійний об'єкт інформаційного забезпечення, як щодо відособленого об'єкту інформатизації, разом з іншими операціями управлінського циклу (ухвалення рішення, контроль виконання та ін.).

¹ Останнім часом, увагу науковців привертає до себе Інтернет, як вимір (простір) де також вчинюються злочини та можливе проведення ОРЗ.

Під сучасними інформаційними технологіями аналізу і оцінки оперативної обстановки в діяльності підрозділів карного розшуку слід розуміти сукупність комп'ютерних засобів і методів обробки даних, що об'єднуються в спеціальні технологічні системи і забезпечують цілеспрямовану обробку початкової інформації з метою вироблення і відображення інформаційного продукту, що характеризує реально існуючі умови правоохоронної діяльності в конкретному регіоні [6]. Результатом оцінки і аналізу оперативної обстановки в діяльності підрозділів карного розшуку є винесення управлінського рішення у сфері охорони громадського порядку, суспільної безпеки, боротьби із злочинністю, розкриття та розслідування вчинених раніше злочинів та розшуку осіб, що їх вчинили.

Використана література:

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135 - XII.
2. Оперативна обстановка. [Електронний ресурс] режим доступу: http://sd-c.com.ua/files/Statt_4.doc
3. Оперативна обстановка як категорія безпекознавства. [Електронний ресурс] режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2469>
4. Кузьменко А.М. Особливості формування розвідувальних технологій в епоху глобалізації // Юридичний журнал. - К.: Юстиніан, 2006. - № 7.
5. Теорія управління органами внутрішніх справ: Підручник / За ред. канд. юрид. наук Ю.Ф. Кравченка. - К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1999. - 702 с.
6. Оценка оперативной обстановки в деятельности органов внутренних дел с использованием компьютерных технологий. [Електронний ресурс] режим доступу: http://pravo.vuzlib.net/book_z1206_page_23.html

В.В. Винчук*

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ КАК ОДНО ИЗ ПРИОРИТЕТНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ УГОЛОВНОГО РОЗЫСКА

В современном обществе ведется решительная борьба с преступностью, а главное её направление – предупреждение правонарушений, устранение причин и условий, которые их порождают. Правительства многих государств на протяжении многих лет волнует проблема предупреждения правонарушений [1, с. 3].

В работах многих авторов справедливо обозначено, что пока существует человек, преступления будут совершаться всегда, так как причина любого преступления заложена в самом человеке. Преступление, как и всякий человеческий поступок, есть результат взаимодействия индивидуальных свойств личности и объективной ситуации [2, с. 59-63].

Значение предупреждения преступлений отметили ещё Платон и Аристотель, Монтескье и Беккариа, Вольтер и К. Маркс и другие мыслители. "Лучше предупреждать преступления, чем карать за них. Это составляет цель любого хорошего законодательства, которое, в сущности, является искусством вести людей к наивысшему счастью или к возможно меньшему несчастью, если рассуждать с точки зрения добра и зла в нашей жизни", – писал Чезаре Беккариа [3, с. 434].

Применительно к выражению "предупреждение преступлений", часто используют термины "профилактика", "предотвращение" и "пресечение", а ученые выделяют их как составляющие элементы предупреждения: профилактика (общая и индивидуальная), предотвращение преступлений, которые готовятся и пресечение преступлений. Каждый элемент относительно самостоятельный, однако они взаимосвязаны в преследуемой цели – не допустить совершения преступлений. В тоже время цель достигается разными по своему содержанию способами с использованием различных сил, методов и средств.

* Преподаватель кафедры ОРД ННИПФКМ ХНУВД, подполковник милиции.

В кримінологічеській літературі предупреждение преступности рассматривается на разных позициях как:

♦ один из видов социальной деятельности, направленной на изменение общественных отношений с целью устранения причин этого явления и условий, которые этому способствуют, устранение или нейтрализации факторов, которые предупреждают совершение преступлений и действуют на формирование антиобщественных признаков личности человека;

♦ система влияния, которая ограничивает, локализует и устраняет формирование и функционирование криминогенных процессов в обществе, связи между этими процессами и формированием личности, а также связи между личностью и ситуацией совершения преступления и включают общесоциальные и социально-криминогенные уровни;

♦ сложный социальный механизм, в котором роль звена (субъекта), которые его составляют, отличается особенной "деятельной целостностью". Эта целостность не включает высокий уровень их дифференциации по уровню, масштабу, функциям, способам, а также формам и методам работы, степени специализации, местом в системе и отношением до смежных систем того же уровня и до систем более высокого уровня, в связи с чем существует необходимость четкого соотношения уровня и содержания деятельности каждого звена (субъекта) системы предупреждения преступления с соответствующими объектами - причинами и условиями существования преступности в целом и среди отдельного контингента населения, причинами и условиями существования отдельных видов и групп населения, а также совершения конкретных преступлений [4, с. 224-225].

По мнению А.И. Долговой "предупреждение преступности - это целенаправленное воздействие государства, общества, физических и юридических лиц на процессы детерминации и причинности преступности в целях недопущения вовлечения в преступность новых лиц, совершения новых криминальных деяний, расширения криминализации общественных отношений" [2, с. 431].

А предупреждение преступлений трактуется как "индивидуальное предупреждение преступлений - воздействие на тех лиц

от которых можно ожидать совершения преступлений, и их социальную среду". Более полная дефиниция включает в себя "деятельность государственных и образованных в соответствии с законом негосударственных органов, организаций и их представителей по выявлению лиц, от которых, по объективно установленным данным, можно ожидать совершения преступлений, и оказанию на них и окружающую их социальную микросреду позитивного корректирующего воздействия" [2, с. 451-452].

А.Н. Джужа считает предупреждение преступлений системой социальных и правовых действий, направленных на устранение причин и условий совершения преступлений, которая является основой в предотвращении преступности и ее ликвидации [5, с. 173].

Рассмотрение предупреждения преступлений с указанных позиций позволяет, по нашему мнению, отобразить этот процесс не только как отрасль общесоциальной и социально-криминологической профилактики по смыслу, но и как целенаправленное влияние на определенные социальные объекты. То есть, рассмотреть профилактику как область специфического управления, которая включает определение круга субъектов и цель влияния, разработку и принятие соответствующих комплексных решений, а также их информационное сопровождение, реализацию средств, нормативное регулирование. Анализ состояния оперативной обстановки на территории обслуживания ОВД Украины является одним из важнейших элементов организации оперативной профилактики, а изучение, анализ и оценка оперативной обстановки, в свою очередь, являются важнейшим элементом организации работы подразделений уголовного розыска.

В современной криминологической литературе проблема профилактики преступности рассматривается на трех уровнях:

первый уровень – это решение глобальных социальных, экономических и других проблем жизни общества, усиленной воспитательной и идеологической работы, усовершенствование общественных отношений;

второй уровень связан с существованием профилактического влияния на конкретные социальные группы, в которых склады-

ваються конфліктні ситуації, виникають негативні явлення, що визначають необхідність усунення їх криміногенного впливу;

третій рівень – це індивідуальна виховна профілактика, сутність якої складається в позитивній зміні систем цінних орієнтацій людини, в подоланні його антиобщественних поглядів, формування поваги до правил сожителства, до особистості і достоїнствам оточуючих, до правопорядку [4, с. 225].

Вказані вище три рівня профілактики злочинів чітко прописані в Законі України "Про міліцію" і Державній Програмі по боротьбі з злочинністю.

Кожний з рівнів профілактики проводиться в різних формах. Основною ж формою профілактичної роботи вважається безпосередньо профілактика, метою якої лежить в організації і здійсненні превентивної діяльності, направленої конкретно на виявлення причин і умов здійснення злочинів і проведення роботи з метою недопущення подібного антисоціального явлення.

Організація роботи по запобіганню (профілактике) злочинів – одне з основних завдань, які стоять на сьогодні перед ОВД України в сучасних реаліях і повністю відповідає стратегічній лінії оперативних підрозділів, орієнтованих на припинення злочинів, виявлення і усунення причин і умов. Найважливішим кроком в цьому напрямку став Указ Президента України "Про додаткові засоби по покращенню діяльності органів внутрішніх справ і громадянських формувань по охороні громадського порядку" [6, с. 10].

Багато вчених відзначили запобігання злочинності як складову частину боротьби з цим соціальним явленням. В ході оперативно-розшукової діяльності, направленої на запобігання злочинів, підрозділами кримінального розшуку використовуються свої специфічні засоби, методи, сили і заходи. Оперативно-розшукова діяльність здійснюється в певних формах, які виражають її зміст.

По нашему мнению, современный уровень теории оперативно-розыскной деятельности и практики борьбы с преступностью объективно свидетельствует о существовании самостоятельной формы – оперативно-розыскное предупреждение преступлений, которое таковым признано сравнительно недавно. Принципиальной особенностью этой формы есть то, что она осуществляется оперативными подразделениями с использованием, как гласных, так и негласных форм работы, и направлена на лиц, которые склонны к совершению преступлений с целью их позитивной переориентации, а также нейтрализации криминогенных факторов, которые на них негативно влияют.

Субъектами оперативно-розыскной профилактики выступают оперативные аппараты органов внутренних дел, в нашем случае, подразделения уголовного розыска, которые с помощью специфических средств и методов выявляют и устраняют конкретные криминогенные процессы, проводят непосредственную работу с оперативным контингентом, на который необходимо направить оперативно-профилактическое влияние. Необходимость в предупреждении преступлений, а в частности в оперативно-розыскной профилактике преступлений очевидна, особенно в современных условиях, когда организация и профессионализм стали качественными характеристиками преступности. Участие оперативных аппаратов органов внутренних дел в профилактике преступлений – одно из важнейших положений системы предупреждения преступления в государстве. Эти аппараты специализированы на профилактике конкретных видов преступлений и лиц, которые их совершили. Они также наделены правом проведения негласных оперативно – розыскных способов относительно лиц, способ жизни и поведения которых указывает на способность совершения ими преступления. Особенно это относится к оперативно-профилактическим средствам, что касается лиц, которые склоны к совершению повторных преступлений, вымогательства, грабежей в крупных размерах, взяточничества, корыстно-насильственных преступлений, а также что касается предупреждения уголовной деятельности организованных преступных групп [4, с. 226].

Интересно то, что основным критерием оценивания деятельности подразделений уголовного розыска по предупреждению преступлений является мнение населения об этой работе. Констатация такого положения полностью отвечает ст. 3 Конституции Украины, которая определила, что государство отвечает за свою деятельность перед человеком [7].

Сегодня, в отличие от предыдущих лет, оперативно-розыскная профилактика преступлений сводится до ранга государственно-правовой регламентации. Это стало возможным с принятием Закона Украины "Про оперативно-розыскную деятельность", где указывается, что "материалы оперативно-розыскной деятельности используются... для предупреждения, прекращения и расследования преступлений..." [8].

Адекватным в этой связи, есть взгляд на понятие и сущность оперативно-розыскной профилактики профессора И.П. Козаченка. Он утверждает: что последняя в общей системе социальной профилактики выступает, как государственно-правовая реакция оперативных аппаратов на факты противоправного поведения лица или на криминогенные условия, учитывая особенности, связанные с использованием оперативно-розыскных сил, способов и методов [4, с. 227].

Не исключая дискуссионности приведенного определения понятия оперативно-розыскной профилактики, мы считаем, что оно соответствует как практической, так и научной необходимости таковой. Многочисленные и разнообразные её направления исключают динамичность выбора и использования адекватных способов и методов относительно возможностей того или иного объекта профилактического действия.

Прежде всего, учитывая вышеизложенное, это касается важнейших аспектов оперативно-розыскной профилактики, таких как:

- её информационное обеспечение, то есть получение необходимых первоначальных и следующих дополнительных ведомостей про указанные объекты;

- понятия цели, направления, собственно, оперативно-профилактического действия, способов, средств, методов практического характера, в том числе как на общеметодическом, так и на тактическом уровне исполнения.

Но всё же, склоняемся к тому, что оперативно-розыскное предупреждение преступлений носит более широкий формат, а оперативно-розыскная профилактика один из её элементов.

Как мы отметили выше, основной объём работы по предупреждению общеуголовных преступлений осуществляют подразделения уголовного розыска и к их основным обязанностям относится:

- выявление в ходе проведения оперативно-розыскных мероприятий причин и условий, которые способствуют совершению таких преступлений и принятие мер по их устранению;
- проведение оперативно-розыскных мероприятий направленных на выявление лиц, которые занимаются подготовкой к совершению преступлений, документирование, пресечение их преступных деяний и привлечение к уголовной ответственности;
- осуществление взаимодействия с правоохранительными органами Украины и обмен информацией относительно лиц, которые состоят на профилактическом учете и осуществление совместных мероприятий по предупреждению преступлений;
- проведение оперативно-розыскных мероприятий среди несовершеннолетних правонарушителей, выявление и разделение преступных групп детей, информирование подразделений по делам детей о совершении преступлений такими лицами;
- проведение оперативно-розыскных мероприятий по контролю за лицами, которые находятся под административным надзором милиции, а также условно-осужденными, с целью предупреждения совершения повторных преступлений этими лицами.

Разработка планов борьбы с преступностью осуществляется на разных уровнях и по разным направлениям. Различаются общегосударственное и региональное планирование борьбы с преступностью. Общегосударственные и региональные планы в свою очередь делятся на комплексные и предметно-целевые.

В комплексные планы борьбы с преступностью включаются мероприятия, направленные на предупреждение преступности в целом. Любой план борьбы с преступностью, любое управленческое решение могут оказаться всего лишь листком бумаги, если не будет обеспечен действенный контроль за их выполнением. В

теории управления контроль трактуется как, система наблюдения и проверки соответствия процесса функционирования объекта, принятым управленческим решениям: планам, нормам, стандартам, правилам, признакам и т.д.; выявления результатов воздействия субъекта управления на управляемый объект, допущенных отклонений от требований управленческих решений, от принятых принципов организации и регулирования [9, с. 240].

Контроль как функцию управления процессом борьбы с преступностью не следует отождествлять с контролем, как средством предупреждения преступлений. Объектом контрольно-профилактической деятельности является, как правило, поведение лиц, склонных к совершению правонарушения. Например, административный контроль органов милиции за поведением лиц, возвратившихся из мест лишения свободы, является действенным средством предупреждения повторности преступности. Объектом контроля как функцией управления является деятельность субъектов борьбы с преступностью по выполнению мероприятий, предусмотренных соответствующими планами и программами, а также мероприятий, периодическое и систематическое выполнение которых возлагается действующим законодательством на субъектов борьбы с преступностью.

Борьба с преступностью может быть эффективной и неэффективной. Эффективная борьба ведет к достижению поставленных целей; неэффективная – лишь к напрасным затратам материальных и иных ресурсов. Поэтому в практическом плане очень важно владеть методикой измерения эффективной конкретной деятельности по борьбе с преступностью.

В научной литературе эффективность определяется степенью достижения необходимого результата, за ранее установленным планом, который приведет к необходимому результату [10, с. 181]. Следует подчеркнуть, что показатели эффективности, будучи разными, по своему характеру должны соответствовать определенным требованиям. Основными из них являются: достоверность, сопоставимость, оптимальность, сочетание количественных и качественных показателей [10, с. 182].

Достижение высоких результатов борьбы с преступностью посредством использования оперативных возможностей в оперативно-розыскной профилактике предполагает не только ее организационное обеспечение, но и соответствующий тактический уровень исполнения негласных мероприятий [11, с. 62].

Таким образом, оперативно-розыскное предупреждение преступлений – это оперативно-розыскная деятельность уполномоченных подразделений, которая направлена на выявление и устранение причин и условий, способствующих их совершению, а также на выявление лиц, склонных к совершению противоправных действий, и проведение в отношении них профилактического воздействия [5, с. 173].

Подытоживая вышеизложенное, мы считаем, что назрела необходимость более конструктивно рассмотреть проблемы предупреждения преступлений подразделениями уголовного розыска и на основании этих исследований оказать посильную помощь практическим подразделениям уголовного розыска для улучшения оперативной обстановки, так как основное задание этой деятельности – связать в единую систему законодательство, теорию и практику его применения. А это в свою очередь является необходимым условием планомерного и научно-обоснованного усовершенствования всей системы правовых норм в борьбе с преступностью.

Використана література:

1. Андреева О.Б. Методи діяльності органів внутрішніх справ щодо профілактики правопорушень: Науково-практичний посібник. - Харків: Ун-т внутрішніх справ, 1999. - 32 с.
2. Криминология: учебник для вузов / Под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А.И. Долговой. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА - ИНФРА М), 2002. - 848 с.
3. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. - М., 1995. - С. 233; Долгова А.И. Криминология: учебник для вузов / Под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А.И. Долговой. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА - ИНФРА М), 2002. - 848 с.
4. Песецкий А.И. Понятие, сущность, правовые и информационные основы оперативно-розыскной профилактики преступлений, что совершаются организованными преступными группами. Теория

оперативно-розсыскной деятельности правоохранительных органов Украины. Львов: Львовский институт внутренних дел при Национальной академии внутренних дел. - 2000. - С. 224-228.

5. Оперативно-розсыскова діяльність: Навч. посіб. / Є.М. Моїсєєв, О.М. Джу́жа, Д.Й. Никифорчук та ін. / За ред. проф. О.М. Джу́жи. - К. : Правова єдність, 2009. - 310 с.

6. Партнерство ради правопорядка: Организация работы по профилактике преступлений. Милиция Украины. - 2000. - № 1.

7. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.

8. Закон України "Про оперативно-розсыскову діяльність" від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ, п. 17 ч. 1 ст. 8. Про оперативно-розсыскову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради. - 1992. - № 22. - Ст. 303.

9. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом. - 2-е изд., доп. - Москва, 1973. - С. 240.

10. Курочка Н.И. Некоторые вопросы организации предупреждения преступления. Вестник Луганской Академии внутренних дел имени 10-летия независимости Украины. - 2002. - № 3. - С. 175-182.

11. Ефремов А.М. Пути повышения эффективности использования негласных возможностей в оперативно-поисковой работе в сельской местности // Проблемы оперативно-розсыскной профилактики: Межвузовский сб. научн. трудов. - Омск. Высшая школа милиции МВД СССР, 1990. - С. 60-65.

И.И. Карташов*
С.А. Постовалов**

ИНФОРМАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ СЕТИ ИНТЕРНЕТ КАК ИСТОЧНИК ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ИНФОРМАЦИИ О СОСТОЯНИИ ОПЕРАТИВНОЙ ОБСТАНОВКИ

Одним из исходных элементов организации оперативно-розсыскной деятельности является представление об оперативной

* Кандидат юридических наук, Воронежский институт МВД России.

** И.о. начальника Управления уголовного розыска КМ ГУВД по Воронежской области, полковник милиции.

обстановке: социально-экономической характеристики территории (объекта), состоянии и тенденциях преступности, характеристике сил и средств и их способности противодействовать криминальным проявлениям. Обращаясь к источникам оперативной информации о состоянии оперативной обстановки, следует отметить справедливость утверждения об отсутствии каких либо ограничений по отношению к ним [1, с. 29].

Одновременно с интенсивным развитием информационных и телекоммуникационных технологий осуществляется и трансформация современного криминального мира, которое связывают с "резким ростом числа сетевых структур транснациональной организованной преступности, их организационной гибкости и мобильности, интернационализации и кооперации, с расширением географии, с все более широким использованием новых технологий" [2, с. 34-38]. Происходит естественное перемещение большого количества информации криминального характера и представляющей оперативный интерес для органов внутренних дел в информационное пространство глобальных компьютерных сетей. Представители организованной преступности все шире используют современные информационные технологии для обсуждения и координации своих действий, обмена криминальным опытом и информацией о замыслаемых и планируемых преступлениях и т.д. В этих целях организуются как закрытые каналы обмена информацией (электронная почта, ICQ, IP- (Skype-) телефония), так и общедоступные информационные ресурсы (сайты с размещением материалов экстремистского характера, различные форумы и чаты, в которых обсуждаются вопросы противоправной направленности).

Вместе с тем, анализ деятельности практических органов внутренних дел показывает наличие определенных проблем, связанных как с оценкой оперативной обстановки в глобальной компьютерной сети "Интернет", так и в использовании соответствующих информационных ресурсов с целью анализа и оценки оперативной обстановки на обслуживаемой территории. Как правило, у большинства руководителей оперативных подразделений ОВД в силу различных причин имеются смутные представ-

лення о принципах построения, функционирования глобальных компьютерных сетей, содержащейся в них информации, возможностях ее получения и использования для решения задач оперативно-розыскной деятельности. Следствием этого является бессистемный сбор информации в компьютерных сетях без проведения в последующем ее комплексного анализа и оценки, что снижает эффективность оперативно-розыскной деятельности в целом.

В настоящей статье мы не рассматриваем организационно-тактические особенности проведения негласных оперативно-розыскных мероприятий, ограничивающих конституционные права и свободы человека и гражданина, связанных с доступом к закрытым информационным ресурсам, а остановимся лишь на отдельных аспектах осуществления поиска и анализа информации, размещаемой в режиме свободного доступа.

Применительно к военной разведке такая деятельность носит название разведки на основе анализа открытых источников информации (Open Source Intelligence – OSINT), и применяется спецслужбами США с 1941 года. Сегодня ее методы широко используются как правоохранительными органами зарубежных стран, так и представителями различных бизнес-структур [3].

Представляется, что наиболее эффективным направлением информационного поиска в сети для органов внутренних дел является оперативный мониторинг информационных ресурсов, представляющий систему наблюдения за состоянием криминальных процессов или сведений о таких процессах, содержащихся в сети Интернет с использованием средств и методов оперативно-розыскной деятельности для их последующего анализа в целях противодействия криминалитету.

Указанная деятельность может осуществляться по следующим направлениям:

1. Осуществление поиска по информационным ресурсам глобальных компьютерных сетей с использование поисковых систем, таких как Google, Yandex, Rambler и т.п. Таким образом, являются сайты, связанные с преступными формированиями, а также ресурсы, содержащие запрещенную к распространению информацию (материалы экстремистского характера, пропаганда наркотиков, порнография). Однако, необходимо отметить, что

криме видимої для пошукових систем частини вєб-пространства існує велике кількість сторінок, які ними не охоплюються. При цьому доступ користувача до таких ресурсів за принципом є можливим (хоча іноді "легко приховано" паролем). Як правило, ці вєб-сторінки доступні в Інтернеті, однак вийти на них складно, а іноді неможливо, якщо не знати точної адреси. Ці ресурси отримали назву невидимих (invisible) вєб. Вони зазвичай охоплюють динамічно формуючі вєб-сторінки, зміст яких зберігається в базах даних і доступно тільки за запитом користувачів [4].

За різними оцінками до "невидимого" Інтернету належить порядку 20-30 % мережних ресурсів [5].

2. Пошук інформації в стосунку окремих осіб, представляючих оперативний інтерес, розміщує ними на своїх сторінках в соціальних мережах "Однокурсники", "ВКонтакте", "Мій світ" і т.п.

3. Застосування в ході оперативного моніторингу контент-аналізу. Особливістю контент-аналізу є те, що він вивчає документи в їх соціальному контексті. Може використовуватися як основний метод дослідження (наприклад, контент-аналіз тексту при дослідженні політичної спрямованості газети), паралельний, т.є. в поєднанні з іншими методами (напр., в дослідженні ефективності функціонування засобів масової інформації), допоміжний або контрольний (напр., при класифікації відповідей на відкриті запитання опитування) [6]. В цій зв'язі інтерес представляє спеціалізоване програмне забезпечення, таке як програмний комплекс ВААЛ, що дозволяє прогнозувати ефект несвідомого впливу текстів на масову аудиторію, аналізувати тексти з точки зору такого впливу, складати тексти з заданим вектором впливу, виявляти особистісно-психологічні якості авторів тексту, проводити глибокий контент-аналіз текстів і робити багато іншого [7].

4. Безпосереднє спостереження за місцями мережної комунікації представників криміналітету, що передбачає постійне вивчення повідомлень, публікуємих в чатах, форумах, конференціях. Таке он-лайн спостереження дозволяє оперативному співробітнику своєчасно отримувати дані про плани і дії представників злочинних формувань.

Использование информационных Интернет-ресурсов позволяет зачастую быстро и недорого сориентироваться в ситуации в целом, наметить объекты, располагающие нужной информацией, а также источники, которые позволят эту информацию получить. Кроме того, Интернет хорош для получения справочной информации, а также иногда он позволяет отслеживать изменения фактов или мнений по тем или иным вопросам.

Иногда складывается ситуация, когда Интернет вообще позволяет получить информацию от первичного источника (например, когда вы получаете на Интернет-форуме ответ на прямо заданный вопрос от человека, личность которого вам достоверно известна, и который является объектом вашего интереса).

Вместе с тем необходимо помнить, что за получением информации должны следовать ее тщательный анализ. В качестве подтверждения приведем слова Иссыра Хареля (Isser Harel), главы израильской разведки Моссад в 1953-1963 гг.: "Мы работаем не с несомненными фактами. Мир разведки - это мир вероятностей. Сбор информации - это, как правило, не самая сложная задача. Что действительно сложно - так это ее правильная интерпретация. Анализ информации - это самая главная часть работы разведки..." [5, с. 78].

В этой связи необходимо остановиться на таком понятии как аналитическая разведка. Современная аналитическая разведка - это разведка уже непосредственно в информационной среде, это получение новых знаний на основе анализа собранных, полученных и добытых сведений и данных, являющихся результатом, как правило, не только добытой, но и предварительно обработанной и структурированной информации [8, с.51].

Что касается, например, объекта оперативного интереса, то оперативник может и должен получить о нем массу всевозможных сведений. Помимо анкетных данных ими являются связи проверяемого лица, его увлечения и привычки, тонкости бизнеса, распорядок дня, планы на будущее и многое другое. Как все это учитывать и анализировать, чтобы в минимальный срок получить максимально возможный результат? Конечно, может помочь компьютерная система, но какая?

Текстовые редакторы и электронные таблицы отпадают сразу – по сути, все они различаются лишь набором функций и возможностями выборки данных из нескольких таблиц. Трудно себе представить, сколько полей должна иметь таблица, если попытаться внести в нее все перечисленные оперативно значимые данные. Но даже если вас устраивает просмотр таблицы с парой сотен столбцов и сотнями тысяч строк, уверены ли вы, что однажды не возникнет ситуация, когда нужно будет внести информацию, для которой нет столбца? Помимо этого, в условиях постоянного недофинансирования на местах попросту отсутствуют иные средства, кроме стандартного Excel и простенькой СУБД. Для работы же с полнотекстовыми документами и оперативными данными необходима база данных, имеющая свободную, иерархическую структуру, с возможностью создания вложенных объектов и циклических ссылок, которая свободно изменяется при появлении нового объекта [9].

Рассмотренные способы получения информации из ресурсов Интернета не являются исчерпывающими и естественно не могут и не должны заменять уже традиционные источники оперативно-розыскной информации, получаемой в ходе оперативно-розыскных мероприятий и привлечения конфиденентов. Они лишь удачно дополняют имеющиеся в арсенале оперативных подразделений методы и приемы оперативно-розыскной деятельности.

Використана література:

1. Овчинский С.С. Оперативно-розыскная информация / Под ред. А.С. Овчинского и В.С. Овчинского. – М.: ИНФРА-М, 2000.
2. Квашиш В. Преступность как глобальная угроза // Юридический мир. – 2005. – № 10.
3. Нежданов И.Ю. На основе открытых источников. – <http://nejdanov.ru>
4. Ландэ Д. Затерянный взб. <http://www.dwl.kiev.ua/art/in-web>
5. Ющук Е.Л. Интернет-разведка. Руководство к действию. – М., 2007.
6. Манаев О.Т. Контент-анализ – описание метода. <http://psyfactor.org/lib/kontent.htm>
7. Материалы сайта <http://vaal.ru>

8. Овчинский А.С. Информация и оперативно-розыскная деятельность: Монография / Под ред. заслуженного юриста Российской Федерации, доктора юридических наук, профессора В.И. Попова. – М.: ИНФРА-М, 2002.

9. Морохин И. Информационное обеспечение оперативно-розыскной деятельности. – <http://www.ospr.ru/>

А.В. Шадлер*

ОПЕРАТИВНАЯ ОБСТАНОВКА КАК ФАКТОР, ВЛИЯЮЩИЙ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СЛЕДСТВЕННОГО АППАРАТА И ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ УГОЛОВНОГО РОЗЫСКА

Оперативная обстановка – важнейшая, фундаментальная категория, используемая в теории и практике управления органами внутренних дел, а также иными, так называемыми силовыми ведомствами. Она занимает важное место в формирующейся теории управления правоохранительной деятельностью¹.

* Начальник Сватовского РО УМВД Украины в Луганской области, адъюнкт кафедры уголовного процесса и правосудия ЛГУВД им. Э.А. Дідоренко, подполковник милиции.

¹ Туманов Г.А. Организация управления в сфере общественного порядка. – М., 1972. – С. 87-88; Малков В. Д. Планирование в управлении органами внутренних дел. – М. 1976. – С. 55; Зуйков Г.Г. Основы научной организации управления и труда в органах внутренних дел. – М., 1974. – С. 45-46, 111-112; Основы управления в органах внутренних дел: Учебное пособие / Под ред. проф. А.П. Коренева. – М., 1988. – С. 73-80; Теория управления в сфере правоохранительной деятельности: Учебник / Веселый В.З., Воскресенский Г.М., Караханов В.Е., Малков В.Д. и др. / Под ред.: Малков В.Д. – М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1990. – С. 134-156; Киричук И.Б. Организация и деятельность органов внутренних дел как предмет правового регулирования (вопросы теории): Дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1991. – 19 с.; Алпудлов Р.Р. Принципы социального управления в организации и деятельности органов внутренних дел: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М.: Академия МВД РФ, 1996. – 18 с.; Колонтаевский Ф.Е. Организационные основы охраны общественного порядка в современных условиях: Дис. ... докт. юрид. наук. – М., 1996. – 48 с.; Рыбак С.В. Органы внутренних дел в механизме обеспечения прав и свобод граждан: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Волгоград, 1999. – 19 с.; Казанчук І.Д. Паблік рішенш в діяльності органів внутрішніх справ: Моногр. / За ред. О.М.Бандурки Нац. ун-т внутр. справ. – Х.: Основи, 2003. – 198 с.; Школик А.М. Адміністративно-правове забезпечення управленчеської діяльності в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2000. – 17 с.; Кувакін С.В. Організаційні форми управління органами внутрішніх дел: общетеретический аспект: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2001. – 17 с.; Лукаш С.С. Нормативно-правове забезпечення ефективності управленчеської діяльності ОВС України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2002. – 19 с.; Сергеев А.В. Организационно-правовые основы деятельности подразделов местной милиции относительно охраны общественного порядка: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2004. – 20 с.

Вместе с тем понятие "оперативная обстановка" в науке и практике правоохранительной деятельности используется в различных смысловых аспектах. Большинство авторов рассматривают эту важнейшую категорию в качестве объекта анализа и оценки среды функционирования органов внутренних дел. При этом в обобщенном виде под оперативной обстановкой применительно к системе МВД они понимают реально существующие условия, в которых осуществляется деятельность органов и подразделений внутренних дел, а также совокупность характеризующих эти условия данных. Различают условия внешние, в окружении которых приходится решать свои задачи, и внутренние, характеризующие непосредственно систему МВД¹.

При таком подходе относительно понимания сущности данной категории отдельные авторы, основываясь на результатах фундаментальных теоретико-прикладных исследований, не без оснований определяют оперативную обстановку "как совокупность постоянно изменяющихся взаимосвязанных и взаимодействующих внешних и внутренних по отношению к субъекту управления в системе МВД условий, определяющих состояние борьбы с преступностью и охраны правопорядка на обслуживаемой территории, а также характеризующих определенную степень тревожности (социальной опасности) и являющихся основанием для выработки и принятия соответствующих управленческих решений, то есть основой для целенаправленных воздействий аппарата управления на систему органов и подразделений внутренних дел региона"².

Безусловно, такой подход во многом оправдан, поскольку позволяет выработать методологию изучения факторов и условий, в которых органы внутренних дел решают поставленные перед ними задачи.

¹ Клушин О. З. Проявления агрессивности в среде функционирования органов внутренних дел // Труды Академии управления МВД РФ. – Вып. 2. – М., 2009. – С. 57.

² Герасимов, В. В. Совершенствование деятельности органов внутренних дел по реагированию на изменения оперативной обстановки в регионе: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – С. 7.

Устоявшийся взгляд в науке на логико-информационную модель оперативной обстановки позволяет обозначить ее следующую структуру: внешняя среда; правонарушительство (преступления и административные правонарушения); ресурсы системы; деятельность органов внутренних дел и ее результаты¹. Такая структуризация позволяет обеспечить не только понимание сути оперативной обстановки, но и единство в подходах и методических приемах ее познания, прогнозирования и оценки.

Наиболее значимым, определяющим следует признать первый элемент оперативной обстановки – внешнюю среду функционирования органов внутренних дел. Именно в ее недрах возникают, формируются как антикриминогенные, так и криминогенные, основанные на противоречиях общества факторы, обстоятельства, процессы, порождающие асоциальные явления, преступность в социуме.

С позиции такой структурной характеристики оперативной обстановки трудно не согласиться с выводами МВД Украины о том, что в настоящее время органам внутренних дел страны приходится работать в условиях ее усложненной формы², которая, по обоснованному мнению некоторых ученых, характеризуется "достаточно традиционными факторами, и прежде всего, резким увеличением количества преступлений, их сложностью, тяжестью последствий, серийностью; низким уровнем раскрытия, общественным резонансом; характерными изменениями внешней среды; неадекватным ресурсным обеспечением оперативно-служебной деятельности"³.

Действительно, оперативная обстановка в нашей стране характеризуется значительным ростом преступности, который за

¹ Клушин О. З. Проявления агрессивности в среде функционирования органов внутренних дел // Труды Академии управления МВД РФ. – Вып. 2. – М., 2009. – С. 57-58.

² Оперативная обстановка в Украине остается сложной // <http://myinfo.com.ua/politics/ukraine/9543-operativnaya-obstanovka-v-ukraine-ostaetsya-slojnoj--mvd>

³ Герасимов, В. В. Совершенствование деятельности органов внутренних дел по реагированию на изменения оперативной обстановки в регионе: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – С. 8.

последнее десятилетие стал непреложным фактом. Если десять-пятнадцать лет назад во всем бывшем Советском Союзе ежегодно регистрировалось несколько более 1 млн. преступлений, то в 2008 и 2009 годах в одной только Украине по данным МВД страны было зарегистрировано более 800 тыс. преступлений (в 2008 г. - 384 424, в 2009 - 434 678.)¹. При этом криминологические замеры последнего времени приводят к глубоко пессимистическому выводу - в связи с глобальным финансово-экономическим кризисом в мире, который охватил и Украину, а также массовыми увольнениями в нашей стране уже наметилась тенденция значительного повышения уровня преступности, которая будет приближаться к национальному порогу качественного и количественного насыщения; криминальность общества из криминологической и правоприменительной проблемы в ближайшие годы может превратиться в острую политическую проблему, граничащую с катастрофой².

Так, по заявлению руководства МВД Украины за 5 месяцев 2010 года почти на треть возросло количество зарегистрированных преступлений³. Рост криминальных проявлений наблюдается во всех без исключения регионах государства, однако при этом имеет место крайне низкий уровень раскрываемости преступлений. Почти каждое второе зарегистрированное преступление общекриминального направления остается нераскрытым. В частности, не раскрываются каждое седьмое убийство, каждое третье тяжкое телесное повреждение и каждый восьмой грабеж. Меньше, чем в прошлом году, раскрыто преступлений прошлых лет⁴.

В этом контексте приобретает особую социально-правовую значимость то обстоятельство, что современный этап развития

¹ Стан та структура злочинності в Україні (2008 - 2009 р.р.) // <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/233004>

² См. например: Эксперты: Украину ждет всплеск квартирных краж // <http://lenta.com.ua/243340.html>

³ По данным статистики МВД Украины в первом полугодии 2010 года было зарегистрировано 193 661 преступление. См.: Стан та структура злочинності в Україні (2008 - 2009 р.р.) // <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/233004>

⁴ Оперативная обстановка в Украине остается сложной // <http://myinfo.com.ua/politics/ukraine/9543-operativnaya-obstanovka-v-ukraine-ostaetsya-slojnoy--mvd>

України, характеризуемий глибокими політичними, соціальними, економічними змінами, знаменується і активними трансформаційними процесами, протікаючими в "теле" сучасної вітчизняної злочинності. Її особливими рисами стають інтернаціоналізація, організованість, інформованість, озброєність, технічна оснащеність, наявність власної розвідки і контррозвідки, ретельна підготовка до злочинів, цілеспрямоване знищення доказової інформації, в тому числі і фізичне усунування очевидців кримінальної діяльності. Все це робить злочинність важкодоступною для традиційних кримінально-процесуальних засобів пізнання, не розрахованих на активне інформаційне протидіяння криміналу¹.

Слід особливо відзначити, що, починаючи з другої половини ХХ століття, інтернаціоналізація світової цивілізації, що знаходиться на шляху до постіндустріального суспільства, або суспільства інформаційних технологій², супроводжується "наличием об'єктивних труднощів в боротьбі з злочинністю на національному рівні внаслідок обмежених можливостей судових юрисдикцій і інших правоохоронних засобів в виявленні і розслідуванні злочинів, виявленні винуватих і залученні їх до кримінальної відповідальності"³.

В таких умовах стає повністю очевидним, що для стабілізації оперативної обстановки державі необхідно шукати нові шляхи підвищення ефективності управлінського впливу на підпорядковані органи і підрозділи в системі МВС. Для її керівників різного рівня вимагається володіння

¹ По даним міжнародної неправительственої громадської організації "Світовий Антикримінальний і Антитерористический Форум" злочинність в світі за останні 30 років збільшилася в 4 рази, в тому числі на території колишнього СРСР - в 8 раз. См.: ХХІ століття проти глобалізації злочинності // http://www.waaf.ru/index_ru.php?section=1

² Bell D. The Coming of the Post-Industrial Society. New York: Basic Books, 1973; А.Г.Румянцев. Сучасне державство і виклики постіндустріального суспільства // http://www.law.net.ru/stat_is/index.htm

³ См.наприклад: Уголовная юстиция: проблемы международного сотрудничества. - М.: БЕК, 1997. - С.Х. , С. 2. - 32-39.

научно-обоснованной приемами организации служебной деятельности как комплекса мер, направленных на построение и постоянное совершенствование системы и структуры подразделений, входящих в органы внутренних дел, и обеспечение наиболее эффективного применения предусмотренных законодательством средств и методов практической деятельности в борьбе с преступностью.

Именно такой целевой направленностью характеризуется нормативно-методическая деятельность МВД Украины при определении форм и средств усовершенствования оперативно-служебной деятельности, повышения эффективности функционирования системы органов внутренних дел и уровня взаимодействия ее структурных подразделений в борьбе с преступностью в условиях сложной оперативной обстановки. В частности, такая позиция увязывается не только с анализом и оценкой оперативной обстановки на территории обсервирования, на объектах и по линиям работы, но и с налаживанием взаимодействия оперативных и иных подразделений ОВД¹. И это вполне объяснимо именно с позиции необходимости создания оптимальных организационно-управленческих предпосылок для эффективного выполнения задач уголовного судопроизводства, связанных с быстрым и полным раскрытием преступлений (ст. 2 УПК Украины). Государству крайне важно использовать не только силы работающего с большой нагрузкой следственного аппарата страны². Государству необходимо максимально задействовать специальные способы и методы работы иных служб и подразделений различных правоохранительных структур, в том числе и органов дознания (ст. 101 УПК Украины), имеющих общие со следственным аппаратом за-

¹ См.: п. 2.1.1. Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості загальнокримінальної спрямованості / Затверджено Наказом МВС України № 458 від 30.04.2004 р. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 липня 2004 р. за № 814/9413.

² По данным руководства Главного следственного управления МВД Украины ежегодно каждым следователем органов внутренних дел в среднем расследуется 100-120 уголовных дел. См.: И.П. Коляда. Проблемы досудебного следствия в уголовном процессе. Киев: Юриком Интер, 2001. - С. 49; Інформація Генеральної прокуратури України "Про стан законності в державі у 2007 році (відповідно до ст. 2 Закону України "Про прокуратуру")".

дачі (ст. 2 УПК України). Тільки в такому режимі комплексного використання всіх існуючих у них сил і засобів їх спільні зусилля по розслідуванню і розкриттю злочинів будуть являтися "звеньями однієї ланки, обумовлюваними або доповнюваними один одним". Неслучайно МВС України відносить організацію взаємодії слідчих органів внутрішніх справ України з органами, які здійснюють оперативно-розшукову і експертну діяльність, дознання, прокурорський нагляд і судовий контроль по кримінальних справах до числа основних функцій органів досудового слідства Міністерства внутрішніх справ країни¹.

Як свідчить аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду розслідування злочинів, їх успішне розкриття забезпечується, передусім, умілим поєднанням можливостей кримінально-процесуальної і оперативно-розшукової діяльності, котрі в відповідності з ч. 1 ст. 103 УПК України здійснюють органи дознання в "цілях виявлення ознак злочину і осіб, які його вчинили". Нині стає все більш очевидним, що універсальність кримінального процесу, як засоби пізнання кримінальних явищ, сьогодні скоріше історичний, ніж гносеологічний факт. Без використання інших технологій отримання інформації про злочин і, в першу чергу засобів і методів оперативно-розшукової діяльності, кримінальному судопроизводству сьогодні не під силу протистояти натиску криміналістики.

Особливе місце в діяльності держави по розкриттю і розслідуванню злочинів традиційно займає служба кримінального розшуку МВС України, структурні підрозділи якої функціонально найбільш оптимально налаштовані на вирішення такого роду завдань². Виступаючи як суб'єкт кримінального (кримінальної) поліції, відповідні посадовці органів кримінального розшуку реалізують повноваження органу дозна-

¹ См.: п.3.5 Положення про органи досудового слідства Міністерства внутрішніх справ України Затв. наказом МВС України від 31 квітня 2008 р. № 160 "Про організацію діяльності органів досудового слідства Міністерства внутрішніх справ України".

² См.наприклад: Наказ МВС України від 30 квітня 2004 року № 458" Про затвердження Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості".

ння по осуществлению как оперативно-розыскной¹, так и уголовно-процессуальной деятельности (ст.101, 103-109 УПК Украины). Именно единство целей и общность задач ОРД² и уголовного процесса в раскрытии и расследовании преступлений объективно обуславливает их сближение. Однако эффективность обозначенных правоохранительных инструментов заключается не только в единстве, но и в их функциональной специфике: *во-первых*, следователь и должностные лица уголовного розыска (и соответственно органа дознания), осуществляя данные функции, представляют самостоятельные и независимые друг от друга управленческие системы (ст.ст. 101 и 102 УПК Украины), а, *во-вторых*, эти субъекты обладают специфическими, только им присущими средствами раскрытия и расследования преступлений. Вместе с тем, эти полномочия дают наибольшую отдачу только в ходе совместной и согласованной деятельности. Именно поэтому МВД Украины и другие правоохранительные ведомства государства уделяет вопросам взаимодействия следователя и органа дознания пристальное внимание при разработке нормативной базы, регламентирующей деятельность служб и подразделений органов внутренних дел по раскрытию преступлений³.

¹ Закон України від 18 лютого 1992 року "Про оперативно-розшукову діяльність" - Ст. 5.

² Там само. - Ст. 1.

³ См.например: Інструкція з організації реагування органів внутрішніх справ на повідомлення про злочини, інші правопорушення та події: Затв. наказом МВС України від 04 жовтня 2003р. №1155; Інструкція з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та взаємодії їх з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України у розкритті та розслідуванні злочинів: Затв. наказом МВС України від 31 березня 2008р. №160; Інструкція про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються: Затв. наказом МВС України від 14 квітня 2004р. № 400; Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості: Затв. наказом МВС України від 30 квітня 2004 № 458; Інструкція з організації діяльності підрозділів дізнання в системі МВС України та їх взаємодії з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ у розкритті злочинів та розслідуванні кримінальних справ: Затв. наказом МВС України від 2 вересня 2008 р. № 422; Інструкція про взаємодію правоохоронних і інших державних органів у боротьбі зі злочинністю: Затверджена й зареєстрована в Міністерстві юстиції України 21 вересня 1994 року № 225/435) и др.

В практике борьбы с преступностью необходимость создания такой социальной подсистемы¹ происходит в таких случаях: *во-первых*, при необходимости использования в интересах досудебного следствия результатов оперативно-розыскной деятельности; *во-вторых*, для применения во время расследования уголовного дела, которое находится в производстве следователя, оперативно-розыскных (оперативно-технических) возможностей органа дознания; *в-третьих*, когда им самостоятельно осуществляется уголовно-процессуальная деятельность на стадиях возбуждения уголовного дела и досудебного расследования (в форме дознания); *в-четвертых*, при выполнении органом дознания поручений и указаний следователя о проведении следственных действий или предоставлении помощи следователю при их проведении. При этом, как показывает анализ уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной практики, а также соответствующей нормативно-правовой базы, необходимость во взаимодействии возникает не по всем делам, отнесенным к компетенции следователя, а лишь в тех случаях, когда оперативная обстановка требует сочетания совместных усилий следователя и органа дознания: при раскрытии преступлений по "горячим следам"; по неочевидным преступлениям, особенно по преступлениям повышенной опасности, для того, чтобы в кратчайшие сроки установить и обезвредить правонарушителя, пресечь его преступную деятельность; при осуществлении розыска обвиняемого; в следственно-оперативных группах, создаваемых для расследования сложных и иных категорий уголовных дел. С нашей точки зрения, взаимодействие следователя и оперативного работника по очевидным преступлениям должно осуществляться лишь в порядке исключения. Привлекать оперативных работников к расследованию каждого уголовного дела нет необходимости, поскольку подобная практика приводит к серьезным издержкам и отрицательно сказывается на общем

¹ См.: Шадлер А.В. О современных методологических подходах к определению взаимодействия следователя и органа дознания // Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. - 2010. - № 6. - С. 97-98.

состоянии раскрываемости преступлений.

Именно такую позицию по существу занимает и МВД Украины, определяя на нормативно-правовом уровне виды следственно-оперативных групп (далее по тексту – СОГ), деятельность которых ассоциируется с наиболее эффективным способом и порядком организации (формой) взаимодействия следователя и органа дознания.

Данная форма взаимодействия, в частности, предполагает совместную деятельность следователей и сотрудников органа дознания в составе:

- постоянно действующих СОГ, специализирующихся на раскрытии тяжких преступлений отдельных видов, нераскрытых преступлений "прошлых лет", а также преступлений, которые осуществлены на территории ряда районов региона;
- постоянных (штатных) дежурных СОГ, создаваемых в некоторых крупных базовых органах внутренних дел²;
- межрегиональных СОГ, которые создаются для раскрытия и расследования межрегиональных преступлений, совершенных на территории нескольких областей Украины³;
- СОГ, создаваемых по решению руководства ГУМВД, УМВД, УМВДТ, гор-, рай-, линорганов для раскрытия тяжких и особо тяжких преступлений, а также других преступлений, которые от-

¹ См.: п. 6.14, 6.17 Инструкції з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та взаємодії їх з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України у розкритті та розслідуванні злочинів: Затв. наказом МВС України від 31 квітня 2008 р. № 160.

² См.: п.6.13 Инструкції з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та взаємодії їх з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України у розкритті та розслідуванні злочинів.

³ См.: п. 6.16 Инструкції з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та взаємодії їх з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України у розкритті та розслідуванні злочинів: п. 1.9 Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості/ Затверджено Наказом МВС України № 458 від 30.04.2004 р. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 липня 2004 р. за № 814/9413.

личаються особливою складністю, многоепізодністю или мають общественний резонанс, совершених організованими преступними групами и преступними організаціями¹;

▪ міжведомствених (смішаних) СОГ, создаваних по общему решению керівителів МВД, ГУМВД, УМВД, УМВДТ, органів прокуратури, Служби безпеки України и її регіональних підрозділів с целью раскрытия преступлений, которые представляють підвищену общественну небезпечність².

Аналіз результатів дослідження діяльності слідствено-оперативних груп³ наглядно свідчить про те, що саме удосконалення и розробка видів и форм взаємодії слідствателя с органами дознання представляють реальний шлях підвищення раскриваемості преступлений, забезпечення високого якості расследования, расширення ускладнених задач процесу установлення істини по уголовним делам. От того, насколько планомерно діяльність слідствателя, насколько плодотворно он використовує можливості взаємодії с оперативними підрозділами ОВД, планує и здійснює спільні оперативно-тактичні комбінації и насколько вся избрана им тактика відповідає процесуальним нормам, зависит продуктивність його діяльності по расследованию преступлений в условиях сучасної оперативної обстановки.

¹ См.: п.6.11 Інструкції з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та взаємодії їх з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України у розкритті та розслідуванні злочинів; п.1.8 Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості.

² См.: п. 2.5 Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості.

³ Гордін Л.Я. Кримінально-процесуальні проблеми створення та діяльності слідчо-оперативних груп : Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / НЮАУ ім. Я. Мудрого. - Х., 2008.

В.О. Біляєв*

В.В. Клюс**

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ В УМОВАХ УСКЛАДНЕННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ

Постановка проблеми. Діяльність підрозділів карного розшуку в умовах швидкоплинного зростання та модернізації злочинності має складний та напружений характер і визначає необхідність її оптимальної організації в залежності від негативного впливу факторів, що ускладнюють оперативну обстановку. Організація діяльності територіальних підрозділів карного розшуку, традиційно, будується за оперативно-територіальним та лінійним принципами спеціалізації, що дозволяє оперативним працівникам вивчати оперативну обстановку у певному напрямку протидії злочинності. Якісно організований моніторинг оперативної обстановки визначає ефективність подальших дій щодо інформаційно-аналітичного забезпечення оперативної роботи. В умовах ускладнення оперативної обстановки відбувається певне інформаційне перевантаження оперативного підрозділу, що потребує додаткових зусиль у напрямку отримання оперативної інформації та її аналізу. Тому повноцінна організація інформаційно-аналітичної роботи підрозділу карного розшуку потребує прогностичного визначення можливих факторів ускладнення оперативної обстановки у залежності від різних обставин, у тому числі і враховуючи специфіку території оперативного обслуговування підрозділу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності оперативної обстановки в діяльності підрозділів карного розшуку й проблеми її вивчення та моніторингу досліджувались в різні часи О.М. Бандуркою, Б.І. Бараненком, В.М. Бризгаловим, В.А. Бі-

* Доцент кафедри ОРД та СТ Кримського юридичного інституту ОДУВС кандидат юридичних наук.

** Доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС кандидат юридичних наук, доцент.

рюковим, Ю.В. Дубком, В.П. Захаровим, М.В. Корнієнком, О.Г. Лекарем, В.А. Лукашовим, Д.Й. Нікіфорчуком, В.Г. Самойловим, Г.К. Синиловим, Г.А. Туманов, І.Р. Шинкаренком та багатьма іншими науковцями.

Метою статті є визначення факторів, що ускладнюють оперативну обстановку за лінією карного розшуку та визначення об'єктів та місць, періодичного та постійного її ускладнення.

Виклад основного матеріалу.

Підрозділи карного розшуку як основна ланка правоохоронної системи держави діють в умовах природної, на певний час, оперативної обстановки, що являє собою сукупність значущих для правоохоронної діяльності соціально-демографічних, соціально-економічних, соціально-політичних, стабілізуючих або дестабілізуючих факторів, які суттєві для даного регіону в певний період часу, що виражається через систему кількісних та якісних характеристик стану злочинності, адміністративної та охорони громадського порядку на певній території обслуговування, а також оцінку ефективності організаційно-правових заходів, які застосовуються правоохоронними органами.

Враховуючи, що під оперативною обстановкою на території, що обслуговується окремим підрозділом карного розшуку, необхідно розуміти сукупність зовнішніх і внутрішніх реальних умов, в яких він діє, що визначають характер необхідних організаційних та оперативно-розшукових заходів, до її складових елементів необхідно відносити:

- злочинність та її детермінанти;
- соціально-економічні умови, що сприяють ефективному виконанню завдань протидії злочинності підрозділами карного розшуку;
- сили та засоби карного розшуку, його організаційно-структурна побудова, принципи та форми управління;
- оперативно-тактичні ситуації;
- об'єкти оперативної уваги;
- інші явища й процеси, які сприяють скоєнню правопорушень і створенню криміногенної напруженості на території оперативного обслуговування.

Визначення поняття та складових елементів оперативної обстановки дає можливість з'ясувати фактори, що її ускладнюють в залежності від особливостей території оперативного обслуговування та виникнення надзвичайних ситуацій. При цьому, на нашу думку, першочерговим постає питання факторів (ознак), що визначають оперативну обстановку на території, що обслуговується певним оперативним підрозділом. При цьому потрібно врахувати:

1. Обставини, що впливають на загальну оперативну обстановку, ускладнюючи її у державі чи в окремій адміністративно-територіальній одиниці.

2. Причини та умови (фактори), що визначають складність оперативної обстановки з позиції оперативного обслуговування ОВС окремих територій чи в конкретному місці (на об'єкті).

Щодо обставин, які ускладнюють загальну оперативну обстановку в регіональному масштабі, то найбільш вдало, на нашу думку, ці обставини знайшли висвітлення у працях М.В. Корнієнка, де означені питання розглядалися в аспекті сфери охорони громадського порядку:

1. Обставини, що зумовлюються явищами соціально-політичного характеру: кримінального характеру; некримінального характеру;

2. Обставини, зумовлені явищами природного та техногенного характеру.

3. Обставини, зумовлені введенням режиму надзвичайного чи військового становища.

Фактори, що визначають складність оперативної обстановки на певній території оперативного обслуговування підрозділом ОВС визначаються загальною криміногенністю певних об'єктів є місць, що потребують оперативного прикриття, де з'являються, перебувають чи діють особи, які скоюють злочини або створюються обставини, що сприяють злочинній діяльності. Таким об'єктом при певних умовах може стати будь який соціальний об'єкт чи ділянка території. Йдеться про кількість та інтенсивність проявлення правопорушень, ступінь концентрації антигромадського елемента і певні обставини, що сприяють цій концентрації та скоєнню злочинів.

Таким чином сукупні географічні, соціально-економічні, демографічні ознаки, кримінологічні (стан, динаміка й структура злочинності) показники, а також наявні сили й засоби ОВС і результати їх протидії злочинності, що склалися на території оперативного обслуговування підрозділу карного розшуку, характеризують оперативну обстановку і визначають той чи інший ступінь її складності.

Територія оперативного обслуговування більшості територіальних підрозділів карного розшуку є неоднорідною та характеризується наявністю окремих місць, де оперативна обстановка характеризується постійним та періодичним ускладненням, а згідно з цим доцільно виділити: місця з постійно ускладненою оперативною обстановкою; місця періодичного ускладнення оперативної обстановки; місця де оперативну обстановку можна визначити як спеціальну.

До місць, що характеризуються постійно ускладненою оперативною обстановкою необхідно відносити:

- місця концентрації пасажирів (вокзали, автостанції, станції метро, аеропорти, пристані);
- магазини і заклади громадського харчування й проведення дозвілля, де відбувається реалізація спиртних напоїв ("наливайки", кафе, бари, диско-бари, більярдні клуби, ресторани, казино);
- райони розташування установ кредитно-банківської системи (банків, обмінних пунктів валюти, банкоматів), на маршрутах інкасації й доставки коштів і цінностей,
- промислові підприємства, де працює значна кількість умовно-засуджених і звільнених осіб, а також тих, що знаходяться на оперативно-розшукових та профілактичних обліках;
- місця найбільш поширеного збуту викраденого майна (ринки, стоянки таксі, торговельні центри й великі магазини, ломбарди, а також прилежна до них територія, місця концентрації скупників дорогоцінних прикрас);
- притони, студентські гуртожитки та окремі житлові масиви.

Перелічені місця потребують посиленого оперативного обслуговування та моніторингу, а відповідно з цим проведення там систематичних оперативно-пошукових та інших заходів для ней-

тралізації негативних криміногенних чинників й умов для протидії злочинності.

Місця періодичного ускладнення оперативної обстановки. Орієнтуючими ознаками віднесення тих чи інших місць до цієї групи є перебування осіб, що там переважно знаходяться на оперативних обліках, а також необхідність перевірки цих місць у певний час доби чи при певних обставинах. Найбільш типовими об'єктами цієї групи є:

- місця тимчасового проживання населення (готелі, отелі, кемпінги, пансіонати, будинки відпочинку);
- соціально-культурні та видовищні заклади (клуби, кінотеатри, стадіони, іподроми);
- гаражі приватного автотранспорту, човникові станції й стоянки, автозаправні станції;
- місця переробки сировини (фабрики, заводи), а також заклади побутового й технічного обслуговування населення (майстерні, автомайстерні, хімчистки);
- вулиці під час проведення там масових громадських заходів, ярмарки, паркова, лісопаркова зона, пляжі.

Місця, де оперативну обстановку можна охарактеризувати як спеціальну. Йдеться про певні території чи об'єкти, яким властивий спеціальний режим функціонування та охорони: виробничі підприємства стратегічного значення, місця розташування владних установ тощо.

Першочерговим для оптимального моніторингу оперативної обстановки на території обслуговування підрозділу карного розшуку та визначення певних режимів оперативного обслуговування в залежності від періодичності ускладнення оперативної обстановки є з'ясування особливостей території оперативного обслуговування, в даному випадку розгорнутого аналізу потребує досить широке коло питань:

- характер зони оперативного обслуговування (житловий, виробничий, змішаний);
- характер місцевості;
- присутність і характер видовищних закладів (стадіони, іподроми, різноманітні комплекси);

- характер можливого виробничого сектору (дрібні майстерні, велике виробництво, режимні об'єкти);
- знаходження загальних і спеціальних навчальних закладів (школи, технікуми, СПТУ, ВНЗи), а також їх гуртожитків;
- характер об'єктів транспортної системи (вокзали, автовокзали), маршрутів місцевого транспорту;
- знаходження торговельних закладів (ринки, магазини, кіоски);
- знаходження закладів відпочинку і гральних закладів (бари, кафе, ресторани, казино);
- знаходження інших окремих об'єктів, що потребують підвищеної уваги (заклади виконання покарань, приймальник-розподільник тощо) [100].

Якщо ж говорити про конкретний соціально-побутовий чи розважальний заклад, необхідний аналіз його режиму функціонування, частоту та інтенсивності правопорушень, що мають там місце, визначення переважаючого контингенту осіб, що відвідують цей заклад, рівень негласного прикриття об'єкту, а також інших можливих чинників у залежності від конкретної ситуації.

Окремого моніторингу потребують питання ускладнення оперативної обстановки при виникненні надзвичайних умов. Для цього, на нашу думку, необхідно введення поняття місця з особливою оперативною обстановкою.

Таким може бути будь-яке населене людьми місце, де виникають особливі умови внаслідок:

- природних катаклізмів (землетруси, повені тощо);
- явищ соціально-біологічного характеру (епідемії, епізоотії);
- соціально-політичних явищ (мітинги, масові порушення громадського порядку, революції).

Таким чином, якісна інформаційно-аналітична робота на рівні окремого оперативного підрозділу має здійснюватись з урахуванням факторів, що періодично чи постійно впливають на ускладнення оперативної обстановки та визначають місця та об'єкти, що потребують посиленого та особливого режиму оперативного обслуговування. Необхідно також враховувати, що географія місць з ускладненою оперативною обстановкою може змінюватись в залежності від наявності чи відсутності там кримінально-

злочинних елементів, а тому аналітичний моніторинг таких місць повинен носити постійний характер.

Використана література:

1. Корнієнко М.В. Управління силами і засобами органів внутрішніх справ при ускладненні оперативної обстановки в сфері охорони громадського порядку: Автореферат ... канд. юрид. наук: 12.00.07. - Х.: НЮА України ім. Ярослава Мудрого, 2000. - 21 с. - С. 8-9.
2. Кримінологія: Підручник для студ. ВНЗ / О.М. Джужа, Я.Ю. Кондратьєв, О.Г. Кулик, П.П. Михайленко та ін.; За заг. ред. О.М. Джужи. - К.: Юрінком Інтер, 2002. - 416 с., С.64-69;
3. Горяинов К.К. Криминологическая обстановка (Методологические аспекты). - М., 1991.

Ю.А. Кричун*

ПІДСТАВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ТА КРИМІНОГЕННА ОБСТАНОВКА У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО НАРКООБІГУ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ АБО УТРИМАННЯ "ПРИТОНІВ"

Наркоманія і незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів належать до суспільно небезпечних явищ, які тісно пов'язані з організованою злочинністю і мають глобальний характер. Вирішення цієї проблеми потребує комплексного підходу - від вивчення історії походження та розповсюдження наркотичних засобів до впливу цих речовин на мозок або центральну нервову систему і дослідження їх руйнівного характеру на особистість людини. В зв'язку з тим, що наркоманія досить небезпечне явище, котре з кожним роком набуває масового характеру, було прийнято два основних закони, це Закон України "Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори" від 15.02.1995 р. № 61/95-ВР; та Закон України "Про за-

* Начальник кафедри кримінального права та кримінології Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС, кандидат юридичних наук.

ходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними" від 15.02.1995 р. № 62/95-ВР. Враховуючи міжнародний досвід та прагнення зарубіжних країн на подолання та боротьбу з цим явищем, Україна підтримує ініціативи міжнародної спільноти, щодо боротьби з незаконним розповсюдженням зазначених засобів і речовин. Вона ратифікувала Конвенції ООН 1961, 1971, 1988 рр. [1, С. 156].

Вживання наркотичних засобів або психотропних речовин може здійснюватись, як правило, лише в певних умовах, у відповідній обстановці, що продиктовано конспіративним характером вчинюваних дій. Аби привести себе до стану одурманення, багатьом наркоманам доводиться спершу виконати ряд операцій по виготовленню наркотичних засобів і подолати складнощі, пов'язані зі зберіганням наркотиків. Потрібно також спеціальне місце, де можна було б потай віддатися пороку. З цією метою і організуються такі місця або використовуються інші приміщення для вживання чи виготовлення наркотичних або одурманюючих засобів. Такі місця завжди були й залишаються "розсадниками" злочинності. Ст. 317 КК України передбачає кримінальну відповідальність за організацію або утримання місць для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Проблему незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів досліджували такі вчені: О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, А.А. Музика, О.В. Наден, В.М. Смітєнко, М.П. Селіванов, Є.В. Фесенко, В.С. Хруппа та інші.

Багато питань, які стосуються цієї проблеми, є дискусійними і дотепер недостатньо розроблені, що ускладнює боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів.

Недосконалість законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, відсутність всебічного дослідження кримінологічних та кримінально-правових аспектів протидії, суперечливість висновків різних авторів з приводу окремих питань породжує значні проблеми при застосуванні

відповідної кримінально-правової норми на практиці і не сприяє ефективній протидії злочину передбаченого ст. 317 КК України. Означене й зумовило актуальність обраної теми.

На початку 90-х років в Україні на обліку в органах внутрішніх справ перебувало понад 30 тисяч споживачів наркотичних засобів і психотропних речовин, з них більше 1 тисячі неповнолітніх. З середини 90-х років і в подальшому відмічається тенденція постійного збільшення осіб хворих на наркоманію. Так, статистичні дані МВС свідчать, що кількість осіб, які являються наркозалежними і перебувають на обліках, постійно збільшується, і становить, в 2004р. - 119965 осіб, 2005р. - 124805 осіб, 2006р. - 116988 осіб, 2007р. - 154447 осіб, 2008р. - 173594 осіб, 2009р. - близько 189943 особи. Найбільша кількість таких осіб становить у Дніпропетровській, Донецькій і Луганській областях, однак, офіційна статистика враховуючи латентність вказаних правопорушень, не в повній мірі відображає реальний стан речей.

В зв'язку з тим, що збільшується число осіб, які незаконно вживають наркотики, пропорційно до цього зростає кількість злочинів, вчинених на ґрунті наркоманії. Особи, які вживають наркотичні засоби, з метою їх придбання, вчиняють різні злочини, наприклад: крадіжки, розбої, грабежі та інші злочини. Кількість злочинів, вчинених наркоманами в стані наркотичного сп'яніння з кожним роком збільшується, так у 2004 р. - 14150 злочинів, у 2005 р. - 14506 злочинів, у 2006 р. - 14360 злочинів, 2007 р. - 14490 злочинів, у 2008 р. - 18295 злочинів [2].

Небезпека цієї хвороби полягає в тому, що вона дуже швидко й безповоротно руйнує фізичне і моральне здоров'я людини. Смерть здебільшого настає через кілька років інтенсивного вживання наркотиків, але їй передуює повна деградація особи (відмова від соціально корисної праці, психічна нестійкість, порушення у статевій сфері, втрата пам'яті, тероризування рідних і знайомих тощо). Звідси і випливає нерозривний зв'язок наркоманії зі злочинністю, який проявляється у:

1) злочинах, вчинених під безпосереднім впливом наркотиків на організм: убивства, тілесні ушкодження, звалтування, хуліганство тощо;

2) вчиненні злочинів з метою заволодіння грошима або речами для придбання наркотиків. Сьогодні частка таких злочинів становить понад 10% від усієї сукупності крадіжок, розбоїв, грабежів і вимагань;

3) протиправних діях, пов'язаних із виготовленням та збутом наркотиків, найнебезпечніші з яких відносяться до наркобізнесу і мають ознаки організованої злочинності [3, с. 166].

Аналіз сучасного стану злочинності пов'язаного з незаконним обігом наркотиків, дозволяє виділити три специфічні риси:

- виключно високий рівень збагачення осіб, які вчиняють злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків;

- найбільша частка осіб, які залучені до незаконного обігу наркотиків – це молодь віком до 30-ти років;

- особливий характер зв'язків між суб'єктами в сфері незаконного обігу наркотиків. Якщо в більшості інших випадків існує взаємозв'язок – "злочинець" "жертва", то при правопорушеннях або злочинах у даній сфері, ми значно частіше бачимо відносини, що виникають за сукупністю, тобто "злочинець" являється "жертвою" таких злочинів.

В Україні існує значна сировинна база для виготовлення наркотичних засобів. Так, промисловим вирощуванням конопель займаються Дніпропетровська, Полтавська, Сумська, Черкаська області. Як наслідок Україна привертає погляди розповсюджувачів наркотиків із країн СНД. Якщо раніше наркоманія розповсюджувалася здебільшого серед міського населення, то за останні 5 років з подвоєною швидкістю вона поширилась поміж жителів села. Вони залучають до свого злочинного бізнесу сільських жителів, які заготовляють і реалізують макову соломку. А можливість здобути злочинним шляхом доходи, які чесною працею заробити не можна, штовхає сільських мешканців на культивування снотворного маку. Щорічно в Україні виявляється і ліквідується його посівів на площі 1300 км².

До кримінальної відповідальності притягуються, головним чином рядові наркокурери і споживачі. Переважна більшість затриманих та засуджених є представниками саме цих категорій, а верхівка наркобізнесу (організатори) залишаються на волі. Отже,

головним завданням правоохоронних органів було і залишається виявлення і припинення діяльності організаторів наркобізнесу.

Незаконний обіг наркотичних засобів перетворився на комерційну індустрію, яка стала невід'ємною частиною злочинної економіки. Поширення наркотиків уже давно набуло організованих форм, і основна причина розквіту цього злочинного бізнесу полягає в його винятковій прибутковості. Важливо підкреслити, що жодний вид злочинної діяльності не може зрівнятися з наркобізнесом за рівнем прибутків. Незаконний обіг наркотичних засобів, за підрахунками експертів ООН, приносить загальний прибуток понад 400 млрд. доларів на рік, що становить 8% від усієї світової торгівлі. Ось чому наркокриміналітет невинно активізується і в Україні. З появою стабільної гривні сюди почали завозитись важкі наркотики. А відмити "брудні" гроші у нас не становить будь-яких труднощів, бо системи контролю за джерелами походження капіталів дуже слабкі. Цьому також сприяє недосконалість законодавства, регламентуючого діяльність господарських структур, невідповідність правоохоронних органів до розв'язання даної проблеми, різке збільшення недержавної сектора економіки, в тому числі й у сфері здійснення зовнішньоекономічних операцій, проникнення в легальну економіку ділків "тіньового" бізнесу, інших представників кримінального середовища. При цьому злочинні групи наркоділків не обмежуються локальним рівнем (містом, районом, областю), а мають, як правило, міжрегіональний характер.

Зазначимо також, що сьогодні наша митна служба не має достатньої кількості фахівців і технічних засобів, що могли б контролювати весь товаропотік через Україну. Це сприяє контрабанді наркотичних засобів. Як показує світовий досвід, частина транзитного товару завжди осідає у тих країнах, через які він переправляється, і вона тим більша, чим більшим є потік. Враховуючи те, що Україна є транзитною державою між Сходом і Заходом, можна зробити відповідний висновок.

Однією із складових політики, спрямованої на недопущення міжнародної експансії наркобізнесу в Україні, стали регулярні операції з перекриття контрабанди наркотиків на українсько-

російському, українсько-білоруському і українсько-молдавських ділянках державного кордону.

Також, однією з найважливіших умов злочинності слід визнати зниження життєвого рівня населення. Спад економічної активності обумовив появу офіційно визнаного безробіття. Соціологічні і демографічні дослідження процесу розповсюдження наркоманії за останні 5 років свідчать про незворотні зміни в структурі споживачів наркотиків. Безробітні одержують мізерну грошову допомогу, але у ще гіршому становищі опинилося понад 3 млн. працівників (6,4%) які фактично втратили роботу, але не зареєструвались як безробітні. Немало й тих, хто офіційно вважається працюючими, але заробітну плату не отримує або отримує таку, що не забезпечує мінімальний прожитковий рівень. Якщо врахувати і цю категорію то рівень безробіття досягає 7 млн. чол. (13,4%). Серед безробітних переважають молоді люди, 80% з яких стали безробітними одразу після закінчення навчальних закладів. Навряд чи викликає сумніви припущення, що багато безробітних ідуть у тіньову економіку або кримінальне середовище. Це являється одним із факторів який впливає на збільшення росту злочинності по даному виду злочинів.

Статистичні дані МВС України свідчать, що кількість злочинів вчинених у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів і прекурсорів з кожним роком зростає. Зростання рівня злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів обумовлено підвищенням кількості не окремих злочинних посягань, а значним, кількісним зростанням більшості злочинів, передбачених розділом XII особливої частини КК України. Так, не потребує додаткових аргументів, твердження про значне зростання злочинів пов'язаних з незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням чи пересиланням наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК). 2000 р. - 29838 злочинів, у 2004 р. - 36084 злочинів, тобто збільшилось на 17%. Але й такі латентні злочинні посягання, як "Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення

наркотичних засобі, психотропних речовин та їх аналогів" (ст. 317 КК), мають ще й більш загрозливі темпи зростання, майже на 135% [2].

Криміналізація суспільно небезпечних діянь котрі мають місце у суспільстві, без сумніву, відіграє провідну роль серед засобів впливу на злочинність. Практика розвитку кримінального законодавства знає багато випадків, коли раніше не карані у кримінальному порядку діяння потім визнавались законодавцем злочином. Причинами таких змін у законодавстві кримінологи спрощено називають: "а) підвищення суспільної безпеки певних діянь; б) необхідність усунення прогалин законодавства; в) появу нових суспільних відносин, що потребують охорони за допомогою норм кримінального права". Але для того, щоб закон працював, був ефективнішим у боротьбі із відповідними суспільно небезпечними діяннями, ніж інші правові норми, кримінально-правова заборона повинна бути соціально та кримінологічно зумовленою [4, с. 13]. Важко заперечувати той факт, що "...законодавець, приймаючи рішення про криміналізацію діяння, не уявляє собі результатів, що настануть після встановлення кримінально-правової заборони" [5, с. 23]. Тому сучасні кримінологи критикують нормотворчість, якість якої є низькою через відсутність так званої кримінологічної експертизи. Вони вважають, що "згадана експертиза повинна вирішувати питання про кримінологічну обґрунтованість положень кримінального закону, тобто відповідності правових установлень кримінологічним даним про причини злочинності, особу злочинця та основним заходам попередження злочинності як генерального напрямку боротьби з цим негативним соціально-правовим явищем" [6, с. 29]. Погоджуючись із такою позицією, проведемо аналіз доцільності та правильності проведення криміналізації організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, враховуючи сучасний стан злочинності в Україні, передбачений ст. 317 КК, розглянутого у попередньому підрозділі.

Дії законодавця з криміналізації та декриміналізації певних суспільно небезпечних діянь традиційно реалізуються в Україні в

межах кримінальної політики держави. Критикуючи такий стан справ, А.Ф. Зелінський вважає, що "Проблеми криміналізації та декриміналізації, посилення та пом'якшення санкцій за деякі види злочинів повинні вирішуватись не в руслі політики, що постійно змінюється, а у відповідності з визнаними у цивілізованому суспільстві загальнолюдськими моральними цінностями, принципами гуманізму, справедливості, законності та милосердя" [7, с. 15-16]. Слід погодитись з тим, що діяння має визнаватись злочинним не тоді, коли це вигідно певним державним органам або політичним силам, а винятково у випадках, коли воно об'єктивно відповідає розробленим наукою критеріям криміналізації. Тому вплив кримінальної політики держави на криміналізацію повинен бути обмежений науково розробленими критеріями криміналізації. Разом з тим, враховуючи комплексний характер кримінальної політики, повністю позбавитись такого впливу навряд чи можливо.

Під криміналізацією розуміють як процес, так і результат визнання певних видів діянь злочинними та кримінально караними. Декриміналізація – це скасування, виключення кримінальної відповідальності за ті чи інші діяння, що раніше визнавалися злочинами, в тому числі переведення цих діянь до категорії менш небезпечних правопорушень (адміністративних, дисциплінарних тощо). Елементом криміналізації є пеналізація – встановлення кримінального покарання за діяння, що вже визнані злочинними (визначення виду та розміру кримінально-правової санкції, а також умов призначення, виконання покарання і звільнення від нього осіб, винуватих у вчиненні злочинів). Ступінь пеналізації є, по суті, показником інтенсивності криміналізації того чи іншого діяння. Депеналізація – протилежність пеналізації – це пом'якшення чи скасування покарання за діяння, що визнавалося злочинним. Процес криміналізації полягає у з'ясуванні цілей, підстав та можливості встановлення кримінальної відповідальності за те або інше діяння, у виданні кримінальних законів, які б закріплювали таке рішення. Результат криміналізації – це сукупність норм кримінального права, які містять перелік злочинів та передбачених за них покарань, а також підстав та умов притягнення винних

до кримінальної відповідальності та звільнення від неї [8, с. 197]. Таким чином, криміналізацію можна розглядати у динаміці (як процес), і у статичі (як результат цього процесу) [9, с. 61]. У цьому дослідженні аналізується відповідність криміналізації незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів, та організації або утриманні місць розробленим наукою кримінального права підставам та принципам криміналізації. Результатом такого аналізу має стати оцінка підсумку такої криміналізації - норми про відповідальність за організацію або утримання місць.

Ще у 1970 році П.А. Фефелов виділяв певні передумови необхідності криміналізації діяння. Це були дві обставини - "критерій підвищеної суспільної небезпечності та критерій необхідних умов для реалізації принципу невідворотності покарання" [10, с. 101-103]. Сьогодні в літературі можна зустріти різноманітні класифікації передумов криміналізації. Виділяють "критерій криміналізації", "принципи криміналізації", "підстави криміналізації", "умови криміналізації", "криміналізаційні приводи", "фактори, що зумовлюють обсяг, характер та способи криміналізації", "соціальні фактори, що зумовлюють кримінально-правову заборону". Ці передумови тісно переплітаються між собою та часто мають на увазі одне й теж саме.

Українські словники тлумачать слово "підстава" як "те головне, на чому базується що-небудь, або те, чим пояснюються, виправдовуються вчинки, поведінка і т. ін. кого-небудь" [11, с. 391]. Під підставами криміналізації необхідно розуміти дійсні передумови, соціальні причини виникнення або зміни кримінально-правової норми [12, с. 206]. Вони є зовнішніми обставинами, котрі характеризують міжнародну та національну соціально-політичну обстановку та вимагають від законодавця замислитись над необхідністю встановлення кримінальної відповідальності за те чи інше діяння.

Необхідність криміналізації організації або утриманні місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів насамперед, зумовлюється наявністю таких підстав:

- 1) висока ступінь суспільної небезпечності;
- 2) негативна динаміка розвитку правопорушень пов'язаних за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- 3) наявність умов вчинення цього злочину, котрі неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності;
- 4) необхідність кримінально-правової гарантії охорони конституційних прав та установлень;
- 5) наявність міжнародно-правових зобов'язань України щодо протидії незаконному поширенню наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів.

Першою підставою криміналізації організації або утриманні місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є дос-татньо висока ступінь суспільної небезпечності діяння. Це, по суті, найголовніший з критеріїв криміналізації, оскільки саме ним оперує суспільна думка, визнаючи те чи інше діяння злочинним, іноді навіть раніше, ніж це робить законодавець. Криміналісти підкреслюють, що суспільна небезпечність діяння вказує на той вихідний пункт руху пізнання, від якого воно повинно відштовхуватися під час дослідження питань обґрунтованості криміналізації діяння [8, с. 217]. Ті або інші діяння забороняються кримінальним законом насамперед тому, що вони є суспільно небезпечними, а не навпаки – стають суспільно небезпечними лише тому, що забороняються. Критерієм відмежування злочинів від проступків виступає ступінь суспільної небезпеки. Для того, щоб криміналізувати діяння, необхідно визначити, що ступінь його суспільної небезпеки настільки велика, що воно не може розглядатись як проступок, а повинно тягнути за собою застосування кримінально-правових заходів [9, с. 70].

Суть другої підстави криміналізації полягає у тому, що така форма антисуспільної поведінки повинна бути не випадковою та не одноразовою. Г.А. Злобін виділяє верхню та нижню межі криміналізації, встановлені даною підставою. Суть нижньої межі полягає у тому, що таке діяння повинно бути відносно пошире-

ним. Однак неможливо не враховувати існування верхньої межі, сутність якої полягає в тому, що такі діяння не можуть бути ні загальновикористовуваними, ні навіть занадто широко розповсюдженими [8, с. 218]. Кримінологи переконані: марно криміналізувати те, що стало масовою повсякденністю. У попередньому підрозділі ми вже розглянули поширеність, динаміку та латентність організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, та прийшли до висновків про вибухонебезпечне зростання цих злочинів протягом останніх років. От наприклад, в 2000 р. – 999 злочинів, а у 2007 р. – 2743 злочинів передбачених ст. 317 КК України, проаналізувавши це, ми можемо з впевненістю сказати що протягом шести років, приріст злочинів за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів склав майже на 135% більше ніж у 2000 році. В Кіровоградській області кількість скоєних злочинів, що передбачено ст. 317 КК України з 2001 року (26 злочинів) по 2008 рік (40 злочинів) зростає в 1,5 рази.

Третьою підставою криміналізації виступає наявність умов вчинення цього злочину, котрі неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності.

В.Н.Кудрявцев говорить, що "норма кримінального закону необхідна передбачувати те і тільки те діяння, яке дійсно небезпечно для суспільства і з яким вести боротьбу можливо лише кримінально-правовими заходами" [8, с. 78].

За організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів передбачено кримінальну відповідальність. Згідно з ч. 2 ст. 11 КК України, через малозначність, таке діяння як посів або вирощування снотворного маку передбаченого ст. 310 КК України може бути віднесена і кваліфікуватись за ст. 106-2 КпАП. Тобто за деякі діяння можливе настання не тільки кримінальної відповідальності, а й адміністративної. Що до діяння яке передбачене ст. 317 КК України за організацію чи утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи ви-

готовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів можливо лише застосування кримінальної відповідальності, і в даному випадку не виникає розбіжностей і проблем. Законодавцем було передбачено в нормі даної статті те, що склад злочину являється формальним, тобто необхідне лише діяння для кваліфікації даного злочину.

Встановлюючи підстави які спонукали законодавця до криміналізації організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, неможливо не відмітити, щодо охорони конституційних прав та установлень і наявності міжнародно-правових зобов'язань України, щодо протидії незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів, та прекурсорів.

Розглянемо спершу наявність міжнародно-правових зобов'язань України з криміналізації організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Згідно статті 9 Конституції України, "Діючі міжнародні угоди, згоду на обов'язковість яких дала Верховна Рада України, є частиною національного законодавства України". Тому після ратифікації міжнародних угод про боротьбу зі злочинністю в Україні виникає обов'язок привести національне кримінальне законодавство у відповідність з міжнародним, тобто виникає необхідність криміналізації цього явища. З іншого боку, під час криміналізації тих або інших дій необхідна обов'язкова попередня перевірка тієї зміни кримінального закону, що пропонується на предмет його відповідності міжнародно-правовим зобов'язанням. Що стосується безпосередньо організації або утримання місць, то Україна є учасницею низки міжнародних угод. Зокрема необхідність криміналізації організації або утримання місць для вживання, виготовлення чи виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів впливає з того, що Україна підтримує ініціативи міжнародної спільноти щодо боротьби з незаконним розповсюдженням наркотичних засобів, психотропних речовин і

прекурсорів. Україною було ратифіковано Конвенції ООН 1961, 1971, 1988 рр. про які ми вже говорили раніше [1, с. 176].

Однією з головних підстав, що до міжнародно-правових зобов'язань з криміналізації незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів являється те, що злочинність в даній сфері з кожним роком все більше носить транснаціональний характер. Україна за географічним розташуванням займає "центральне" місце по транзиту наркотиків з країн Азії до країн Заходу, а це говорить про те, що частина наркотиків "осідає" в нашій країні, і розповсюдженість вживання наркотиків, та злочинів в даній сфері становиться все більше і більше поширеним, стверджуючи це, в попередньому підрозділі була приведена статистика вчинюваних злочинів в сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів, та прекурсорів.

Доцільність розгляду такої підстави, як необхідність кримінально-правової гарантії охорони конституційних прав та установлень, разом із іншими підставами криміналізації, на наш погляд, незаперечна. По-перше, згідно зі статті 1 КК, правове забезпечення охорони прав та свобод громадян є одним із головних завдань кримінального законодавства України. По-друге, така охорона належить до числа правових гарантій реального здійснення цих прав поряд із економічними, соціальними, організаційними та іншими гарантіями. По-третє, Конституцією України (ст. 49) закріплюється право громадян на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, що потребує криміналізації найбільш суспільно небезпечних з них.

Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів порушує такі основні права та свободи людини та громадянина України, передбачені Конституцією України, як: а) право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України); б) право на повагу до людської гідності (ст. 28 Конституції України); в) збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави (ст. 16 Конституції України); право на охорону здоров'я (ст. 49 КУ), та інші [13].

Цей перелік порушуваних прав і свобод людини та громадянина України є далеко не повним. Після того як особа розпочала вживати наркотики, на протязі двох – трьох років інтенсивного вживання людина помирає, а щоб відмовитися від цієї звички, і вилікуватися для особи хворої на наркоманію являється практично неможливим, тому що організм людини досить швидко адаптується до цієї хвороби і виникає стійка залежність до вживання цих засобів.

Таким чином, в Україні справді існували об'єктивні підстави, котрі змусили законодавця вирішувати питання про криміналізацію діяння пов'язаного з організацією або утриманням місць для незаконного вживання, виготовлення чи виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Причому ці підстави виявились такими вагомими, що протидія цьому явищу без кримінально-правових заходів виявилась неможливою.

Використана література:

1. Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога. Книга 1 / Збірник документів. - К., 1996.
2. Стан боротьби з незаконним обігом наркотиків за даними МВС України за 2004 - 2009рр. / МВС України. Департамент боротьби з незаконним обігом наркотиків. - К., 2009.
3. Курс кримінології: Особлива частина: Підручник: У 2 кн. / М.В. Корнієнко, Б.В. Романюк, І.М. Мельник та ін.; За заг. ред. О.М. Джузи. - К.: Юрінком Інтер, 2001.
4. Курс уголовного права. Общая часть. Т.1. Учебник для вузов. Под редакцией Н.Ф.Кузнецовой и И.М.Тяжковой. - М., 1999.
5. Назыев Б.И. Теоретические проблемы криминализации: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Бакинский государственный университет им. М.Э. Расулзаде. - Баку, 2000.
6. Милоков С.Ф. Российское уголовное законодательство: опыт критического анализа. - СПб.: СПБИВЭСЭП: Знание, 2000.
7. Зелінський А.Ф. Кримінологія. Навчальний посібник. - Х.: Рубікон, 2000.
8. Кудрявцев В.Н. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация. - М.: Наука, 1982.

9. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации. Монография. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного университета, 1987.

10. Фефелов П.А. Критерии установления уголовной наказуемости деяний // Сов. государство и право. – 1970. – № 11.

11. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах / Уклад. Яременко В.В., Сліпушко О.М. – К.: Аконіт, 1998. – Т. 3.

12. Сабитов Р.А. Общественная опасность как критерий криминализации // Актуальные проблемы криминализации и декриминализации общественно опасных деяний: Сборник научных трудов. – Омск: Изд-во Омской высшей школы милиции, 1980.

13. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

І.О. Крепаков*

ОПЕРАТИВНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У БОРОТБІ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Організована злочинність і корупція у багатьох країнах світу має під собою політичне, економічне, соціальне та історичне підґрунтя. На початку 90-х років в Україні, як і в інших колишніх союзних республіках, внаслідок складних соціально-економічних процесів організована злочинність та корупція почала проникати у всі сфери суспільного життя країни, перетворилася на один з ключових інструментів боротьби за владу, створила загрозу національній безпеці молодій державі. Проблема ефективної протидії організованому криміналітету вимагала радикальних дій. Різко зросла кількість розбійних нападів, терористичних актів, вбивств, в тому числі на замовлення, вчинених щодо представників органів державної влади, активістів громадських об'єднань, журналістів. Між організованими злочинними угрупованнями відбувався кривавий перерозподіл сфер впливу. Окремі з них

* Викладач кафедри ОРД ННІПФКМ Харківського національного університету внутрішніх справ.

прибрали під свій контроль ринки збуту наркотиків, торгівлю викраденим за кордоном автотранспортом, а також зброєю, жінками. Кримінальний фактор постав одним з дестабілізуючих факторів суспільно-економічного життя України. Люди втратили віру у спроможність влади навести порядок. За таких обставин боротьба з організованою злочинністю та корупцією набула надзвичайної значимості.

В дослідженнях фахівців з оперативно-розшукової діяльності завжди велика увага приділялася проблемам протидії організованій злочинності. Основи теоретичних розробок з цього питання розроблені в трудах К.В. Антонова, О.М. Бандурки, О.Ф. Долженкова, І.П. Козаченка, В.Л. Ортинського та інших. В умовах економічної та політичної кризи стан національної безпеки України залежить від результатів боротьби з організованою злочинністю, особливо в економічній сфері. Організована злочинність, використовуючи корумповані зв'язки з представниками влади, поширює свій вплив практично на всі сфери суспільного життя, стає більш активною, зухвалою, добре озброєною, швидко пристосовується до нових умов. Боротьба з ОЗ вимагає чіткого правового, організаційного, матеріально-технічного, фінансового, кадрового забезпечення, системності, координованості сил і засобів, міжнародної співпраці та взаємодії. Умовою значного підвищення ефективності боротьби з ОЗ є негайна потреба вдосконалення законодавчо-нормативного врегулювання практичних дій співробітників оперативних підрозділів. Для забезпечення боротьби з ОЗ закон надає право використовувати:

- негласних співробітників: штатних, нештатних, які вводяться під легендою прикриття;
- членів організованих злочинних угруповань: залучати їх до співробітництва з можливістю в майбутньому часткового або повного звільнення від кримінальної відповідальності;
- спеціальні технічні засоби.

Для прийняття ефективних заходів оперативні підрозділи повинні мати можливість здійснювати систематичний збір та аналіз інформації з відповідних джерел, щоб використовувати оперативні дані як у стратегічних, так і тактичних цілях. Підготов-

ка оперативних даних потребує отримання, обробки та аналізу великого обсягу інформації про осіб та організації, які підозрюються у причетності до вчинення злочину. Методи, що застосовуються для отримання й використання такої інформації, мають бути більш досконало регламентовані законодавством.

В сучасних умовах ефективна боротьба з організованою злочинністю неможлива без широкого застосування оперативно-технічних засобів. Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності дозволяє своєчасно попереджувати, виявляти та оперативно документувати злочинну діяльність ОЗУ за умов, коли використання слідчих дій, оперативно-розшукових заходів неможливе, недоцільне або малоефективне. Процес фіксації фактичних даних при проведенні оперативно-розшукових заходів із застосуванням технічних засобів пов'язаний з поняттям оперативно-технічного документування прихованої злочинної діяльності осіб та організованих злочинних угруповань. Документування злочинних дій осіб і злочинних угруповань – одне з найважливіших завдань оперативно-розшукової діяльності, яке може бути успішно вирішено тільки з застосуванням новітніх технологій а саме оперативно-технічних засобів.

Оперативна практика і досвід боротьби з організованою злочинністю вказують на те, що найбільш ефективними заходами є проведення довгострокових оперативних розробок з застосуванням оперативно-технічних заходів та залученням конфіденційних співробітників. На теперішній час проведення оперативно-технічного документування дозволяє оперативним підрозділам ефективно боротися з організованою злочинністю, документуючи їх злочинні дії і корумповані зв'язки.

У процесі оперативно-технічного документування можна виділити такі елементи:

- побудування оперативно-розшукових версій в рамках оперативно-розшукової справи;
- визначення доцільності застосування технічних засобів для перевірки оперативних версій;
- виявлення і фіксація інформації яка становить оперативний інтерес, аналіз отриманих даних та прийняття рішення;

– використання отриманих даних в інтересах кримінального судочинства шляхом їх легалізації та процесуального закріплення.

Мета застосування технічних засобів в оперативно-розшуковій діяльності полягає в отриманні матеріалізованих даних (копій документів, фотографій, відеозапису об'єктів та ін.) та відомостей про злочинців, їх дії, злочинні зв'язки з метою припинення правопорушень в інтересах кримінального судочинства.

Матеріали отримані в результаті проведення оперативно-технічних заходів можуть бути використані:

– в якості приводу і підстави для порушення кримінальної справи, підготовки та проведення слідчих дій;

– як докази в кримінальній справі відповідно до кримінально-процесуального закону, який повинен регламентувати збирання, перевірку та оцінку доказів, отриманих за допомогою оперативно-технічних заходів;

– для розшуку осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства і суду та ухиляються від відбування покарання.

Діючим законодавством процедура надання матеріалів оперативно-розшукове документування у розпорядження слідчого, прокурора, суду не конкретизована. Головна вимога при проведенні оперативно-технічного документування – дотримання законності, інакше ця інформація не буде мати доказового значення. Докази визнаються такими, що одержані незаконним шляхом, тоді, коли їх збирання і закріплення здійснено з порушенням гарантованих Конституцією України прав і свобод людини і громадянина; встановленого кримінально-процесуальним законодавством порядку; не уповноваженою на це особою; за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами. Застосування спеціальної техніки прослуховування, негласного візуального спостереження, негласного огляду і фіксації отриманої при цьому інформації з метою боротьби з організованою злочинністю визнано правомірним у більшості розвинутих країн.

Правову основу проведення оперативно-технічного документування становлять Конституція України, Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси України, закони України "Про міліцію", "Про оперативно-розшукову діяльність", "Про організа-

ційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю", інші закони, міжнародні угоди, учасником яких є Україна, а також підзаконні акти, що регулюють боротьбу зі злочинністю.

Проведення оперативно-технічного документування пов'язане з істотним обмеженням конституційних прав, свобод і законних інтересів людини. Конституція України передбачає випадки, коли конституційні права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені:

- проникнення до житла чи до іншого володіння особи за вмотивованим рішенням суду (ст. 30 Конституції України);

- передбачені законом випадки порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо (ст. 31 Конституції України);

- передбачені Конституцією України випадки втручання в особисте життя, збирання, зберігання, використання та поширення інформації про особу без її згоди у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (ч. 1, 2 ст. 32 Конституції України).

Проведення необхідних ОРЗ з метою виявлення ознак злочину і осіб, які його вчинили, згідно зі статтями 103, 104 КПК України, є правовою підставою для застосування технічних засобів. Проте законодавець **не обумовлює форми їх використання.**

Згідно з п. 10 ст. 11 Закону "Про міліцію", їй надається право здійснювати на підставах і в порядку, встановленому законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи, фото-, кіно-, відеозйомку і звукозапис, прослуховування телефонних розмов з метою розкриття злочинів.

Згідно з ч. 1 ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", оперативним підрозділам визначених відомств надається право:

- знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації (п. 9);

- контролювати шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштових відправлень (п. 10);

– здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів (п. 11).

Принципові положення по найбільш важливих питаннях, зафіксованих у нормах закону, є правовою основою для їх деталізації у підзаконних актах, а також у відповідних інструкціях, настановах, правилах та інших документах, які визначають порядок і особливості роботи з оперативно-технічними засобами.

Нормативно-правове регламентування стосується:

- застосування ОТЗ;
- відповідних прийомів їх використання, що можуть бути двох видів – технічні та тактичні. Технічні прийоми нормами закону не регламентуються, їх зміст розкривається на підставі технічних інструкцій. Тактичні прийоми використання ОТЗ регламентуються нормами закону та підзаконними актами (накази, інструкції, настанови, інші документи відомчого характеру). Їх зміст визначається загальними вимогами ОРД і тому за наявності в них відповідних положень вони можуть розглядатися як права основа для вибору необхідного тактичного прийому.

Існує два напрями нормативної регламентації застосування ОТЗ – гласний та негласний.

Під гласним потрібно розуміти регламентацію застосування ОТЗ у кримінальному судочинстві. Під негласним – підзаконні акти МВС України (та інших відомств), що повинні розглядатися як елементи правової основи застосування ОТЗ та відповідних прийомів їх використання.

Сьогодні оперативно-технічні підрозділи МВС у своїй роботі керуються підзаконними актами, що детально регламентують порядок використання, тактичні прийоми й особливості застосування тих чи інших технічних засобів. Але оперативний працівник повинен мати і рекомендації щодо правомірного їх застосування, процесуального оформлення та зразки відповідних документів. У випадку непередбаченого викриття сторонньою особою застосування ОТЗ, санкціонованого належним чином, оперативному працівнику має бути гарантовано законодавчо закріплений захист від свавілля свого керівництва. Крім цього, існує проблема

введення (легалізації) матеріалів, отриманих за допомогою технічних засобів, у кримінальний процес. Ще законодавчо не визначена процедура визнання цих матеріалів речовими доказами. Обмеження, що існують на проведення ОРЗ із використанням технічних засобів, не чіткі; не передбачено механізму незалежного контролю за дотриманням законності при проведенні ОТД. Все це заважає ефективному застосуванню технічних засобів та проведення ОТД на рівні досягнень і рекомендацій світової практики боротьби зі злочинністю у рамках міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Видання підзаконних нормативних актів не сприяє ефективності та дієвості захисту прав і свобод людини і громадянина тому, що створюються вони під кутом зору вузьковідомчих інтересів. Можливість використання матеріалів оперативно-технічного документування при провадженні по кримінальній справі ґрунтується на нормах КПК України. Оперативні дані, отримані при спостереженні, огляді приміщень, транспортних засобів, речей правопорушників тощо можуть бути використані в доказуванні по кримінальній справі, коли їх матеріальні носії отримують статус речових доказів. Стаття 78 КПК України дає перелік об'єктів, які можуть бути речовими доказами.

Згідно зі ст. 65 КПК України, доказами в кримінальній справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких встановлюється наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння. Ці дані встановлюються, зокрема, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів та іншими документами. Матеріали ОТД відповідають цій вимозі й залучаються до кримінальної справи органом дінання. Головне, щоб при проведенні ОТД обставини вчинення злочину були зафіксовані та доступні слідчому і суду.

Кримінально-процесуальний закон встановлює суворі вимоги до процедури отримання речових доказів: вони можуть бути оглянуті, докладно описані в протоколі огляду. Слідство і суд досліджує всі обставини, пов'язані з виникненням розглянутих предметів в дійсності для з'ясування походження застосованих технічних засобів, встановлення їх об'єктивного зв'язку з обстави-

нами злочину. В якості свідка може бути допитаний керівник оперативно-технічного підрозділу, що уповноважений на проведення оперативно-технічного документування.

Діяльність із застосування ОТЗ у боротьбі з організованою злочинністю відповідно до законодавства проводиться за такими напрямками:

- безпосередньо для встановлення контролю над ОЗ, її локалізації, нейтралізації, ліквідації;
- для виявлення та усунення причин і умов існування ОЗ;
- по забезпеченню державного захисту працівників суду, правоохоронних органів, а також учасників кримінального судочинства.

Регламентацію застосування ОТЗ необхідно розглядати в поєднанні з регламентацією тактичних прийомів її використання, а також з регламентацією загальної тактики і тактичних прийомів певної форми діяльності, оскільки визначальним фактором у даному випадку є дії по боротьбі зі злочинністю, а також способи, тактичні прийоми і методи застосування ОТЗ, а не самі засоби. Технічні засоби поза тактикою не діють.

Рішення про застосування ОТЗ має бути оформлене належним чином. та повинно ґрунтуватися на таких підставах:

- проведення заходів по кримінальній справі (приводи і підстави до порушення кримінальної справи – ст. 94 КПК України);
- проведення ОРД – ч. 1 п. 1 ст. 6 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність";
- перевірки по запитах повноважних державних органів, установ та організацій певних осіб у зв'язку з їх допуском до державної, військової та службової таємниці;
- наявності реальної загрози життю, здоров'ю або майну працівників суду, правоохоронних органів, а також учасників кримінального судочинства, взятих під захист, за письмовою заявою цих осіб або за їх письмовою згодою.

У разі загрози вчинення насильства або інших протиправних дій щодо осіб, взятих під захист, може проводитися прослуховування та фіксація змісту телефонних та інших переговорів.

До суб'єктів використання ОТЗ відносяться:

1) безпосередньо працівники оперативних підрозділів, які здійснюють ОРД (ініціатори);

2) в окремих випадках – спеціально допущені працівники оперативно-технічних та експертно-криміналістичних служб.

Керівники оперативних підрозділів безпосередньо організують проведення ОТЗ, дають дозвіл на використання ОТЗ за матеріалами, що знаходяться у провадженні оперативного працівника.

Згідно зі ст. 15 Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю", спеціальним підрозділам надається право за попередньою санкцією додатково використовувати спеціальні технічні засоби у випадках:

– контролю, фіксації та документування розмов та інших дій осіб за наявності підстав вважати їх причетними до злочинної діяльності;

– фіксації та документування фактів телефонної розмови, надсилання листа або телеграфного повідомлення без порушення таємниці їх змісту;

– забезпечення особистої безпеки і безпеки житла, майна співробітників спеціальних підрозділів правоохоронних органів, учасників кримінального судочинства, їх близьких родичів за їх згодою у разі загрози заподіяння їм шкоди у зв'язку з їх участю в боротьбі з організованою злочинністю.

Застосування ОТЗ має бути спрямовано на захист прав та законних інтересів громадян, держави і здійснюватися із встановленою законом метою попередження та припинення, швидкого та повного розкриття злочинів і розшуку злочинців. Порушенням законності при застосуванні ОТЗ слід вважати діяння (дію чи бездіяльність), що суперечить відповідному нормативному акту, або будь-який відступ від вимог нормативного акта.

Дотримання принципу законності має свій вираз як у недопущенні дій, не передбачених нормами закону та підзаконними актами, так і в обов'язковому прийнятті заходів, передбачених цими нормами. Форми, методи і способи застосування ОТЗ відображено у відповідних відомчих документах. Виходячи з вимог

норм законів та підзаконних актів, категорично заборонено застосовувати ОТЗ на розсуд окремих осіб, без наявності на те підстав.

Необхідно враховувати, що організовані злочинні угруповання мають широкі можливості для збирання інформації, іноді навіть формують систему розвідки та контррозвідки, оперують великими коштами, мають зв'язки з високопоставленими корумпованими особами, озброєні найновітнішими технічними засобами і чинять протидію правоохоронним органам. Необхідно зауважити, що тактику боротьби з організованою злочинністю із застосуванням оперативно-технічних засобів значною мірою визначають маскування її системи (структур, їх складу, лідерів, фінансових операцій, планів, взаємовідносин із державними органами), а також активна протидія, спрямована на дестабілізацію й компрометацію правоохоронної системи.

Використана література:

1. Конституція України, 1996 р.
2. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18.02.1992 р.
3. Закон України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" від 30.06.1993 р.
4. Закон України "Про міліцію" від 20.12.1990 р.
5. Закон України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" від 23.12.1993 р.
6. Закон України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" від 23.12.1993 р.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. - 1997.
8. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. Основы борьбы с организованной преступностью. - 1996.
9. Смирнов Р.Р. Организована злочинство й заходи для її предупреждению.

Є.В. Лизогубенко*

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА ТА СЛІДЧОГО ПРИ ВИЯВЛЕННІ, РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

З метою більш глибокого з'ясування сутності проблем, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, необхідно простежити взаємозв'язок між наркотиком і людиною. Самі по собі наркотики на певних етапах життя необхідні людині, оскільки вони надають болезаспокійливий вплив, викликають глибокий сон із втратою свідомості та чутливості до болю. Ці засоби застосовують при важких захворюваннях, що супроводжуються сильними болями, або при хірургічних втручаннях для впливу на центральну нервову систему. У цьому аспекті наркотики необхідні людині. Суспільну ж небезпеку представляє немедичне споживання наркотичних засобів і психотропних речовин, які нерідко приводять до наркотичного сп'яніння, супроводжуваному фізичною насолодою, піднесеним настроєм. Систематичне вживання наркотиків приводить до абстинентного синдрому - край фізично і психічно болісному стану організму, що виникає в результаті припинення дії наркотику при раптовій перерві в його прийомі, перебороти яке людина без допомоги лікаря не в змозі.

Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин їхніх аналогів і прикурсорів відноситься до злочинів проти здоров'я населення, і їм присвячена частина 13 глави Кримінального кодексу України, а саме; статті з 305 по 321 [1].

Інформацію про діяльність у сфері незаконного обігу наркотиків, як правило, отримують оперативні працівники підрозділів по боротьбі з незаконним оборотом наркотиків. Також дані відомості надходять і в інші служби органів внутрішніх справ: паспортно-візові служби, ДАІ, підрозділи дільничних міліції, дізнання, слідчі та інші підрозділи.

* Ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності КНУВС.

Вихідна інформація про незаконний обіг наркотиків нерідко міститься в сигналах громадян (про відомі їм випадках споживання наркотиків), в оперативних даних органа дізнання про факти незаконного обігу наркотиків, у повідомленнях посадових осіб про їхнє розкрадання або вимагання, повідомленнях співробітників аптек про спроби одержати названі об'єкти по підроблених рецептах і ін.

При одержанні вихідної інформації, як правило, висуваються версії. До типових версій на початковому етапі розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків відносяться:

- незаконний обіг наркотиків здійснюється організованою групою;
- наркотики збуваються самим виготовлювачем;
- розкрадання або вимагання наркотиків здійснені наркомагом для задоволення своїх потреб;
- інсценування крадіжки з метою приховання, присвоєння або розтрати наркомістких препаратів;
- організований і утримується наркопритон;

При одержанні вихідної інформації оперативні працівники проводять заходи з метою висунення і перевірки найбільш імовірних версій злочинної діяльності, для того, щоб згодом провести максимально ефективні ОРЗ, спрямовані на її припинення і викриття винних [2, с. 275].

Якщо в результаті ОРЗ (оперативно-розшукові заходи) вдається одержати дані про всіх, або хоча б основних осіб які брали участь у злочинній діяльності, зокрема про суб'єктів-збувальників, споживачах, їхніх зв'язках, злочинних діях і засобах, способах злочинної діяльності, то в цьому випадку обирається схема розгортання діяльності по виявленню і розкриттю злочинів. Це значить, що одночасно проводиться затримка всіх співучасників, вилучення наркотиків і засобів їхнього виготовлення, зберігання, перевезення і пересилання, а також проведення інвентаризації і документальних ревізій на об'єктах зберігання та виготовлення наркотиків, інші дії по збиранню і фіксації доказової інформації.

Особливістю розкриття і розслідування даного виду злочинів є те, що для вирішення питання про притягнення конкретної

особи до кримінальної відповідальності необхідне вилучення наркотику. Одне з основних правил, що дозволяють домогтися виконання цієї умови – це затримка підозрюваного на місці злочину.

Одночасно із затримкою підозрюваного і безпосередньо після нього проводяться різного роду ОРЗ і слідчі дії, що носять невідкладний характер. Виконання комплексу ОРЗ і слідчих дій на початковому етапі розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків охоплює не тільки етап перевірки даних про такі факти, але і етап процесуального збирання, фіксації та оцінки доказової інформації про досліджуване явище.

Іншими словами, криміналістичне поняття початкового етапу розкриття і розслідування незаконного обігу наркотиків охоплює як стадію перевірки заяви або повідомлення про злочин (до порушення кримінальної справи), так і стадію початкових слідчих дій, що, як правило, триває від трьох до десяти діб з моменту порушення кримінальної справи.

Тому, погоджуючись із думкою Р.С. Белкіна, до таких дій можна віднести: детальні допити, обшуки, огляди місць виготовлення, засобів транспортування, збуту і споживання наркотичних засобів і психотропних речовин, обшуки в злочинців, допити свідків [3, с. 816]. На цьому етапі розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків також повинні мати місце наступні слідчі дії: призначення експертизи для визначення природи вилученої речовини, проведення впізнань особи і предметів, очних ставок, особистого огляду затриманих і ін.

З огляду на великий обсяг ОРЗ і початкових слідчих дій при розслідуванні злочинів даного виду, оперативні працівники залучають слідчого до співробітництва ще до порушення кримінальної справи допомога якого в плануванні і організації проведення ОРЗ є неоціненною.

Взаємодія між слідчим і оперативним працівником повинне здійснюватися не тільки на двох етапах, але й на двох рівнях:

1. При фіксації злочинної діяльності оперативно-розшуковим шляхом.

2. При проведенні слідчих і інших процесуальних дій слідчим [4, с. 30].

Спільне обговорення слідчим і оперативним працівником питань про те, якої спрямованості і які ОРЗ та слідчі дії необхідно провести, як тактично правильно використовувати оперативно-розшукову інформацію, створює умови успішного проведення подальшого розслідування.

Оперативний супровід діяльності слідчого проводиться як під час проведення початкових слідчих дій, так і до закінчення розслідування кримінальної справи. А також до закінчення судового розгляду.

Після здійснення ряду ОРЗ і затримки підозрюваного нерідко проводиться огляд місця де його затримували, що оформляється протоколом огляду місця події. Для участі в його проведенні залучають слідчого або групу слідчих, оперативних працівників підрозділів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків, а також фахівця криміналіста. Таке широке коло учасників обумовлене необхідністю детального огляду практично кожного з виявлених об'єктів, фіксації загальної обстановки, з'ясування функціональної належності того або іншого обладнання, характеру виявлених речовин, спостереження за присутніми при огляді особами, фіксації їхніх пояснень і поведінки, а також особистого огляду осіб, що викликають оперативний інтерес.

По закінченні огляду, як правило, наступає стадія доробки і передачі матеріалу в слідчий підрозділ для ухвалення рішення про порушення кримінальної справи.

На даному етапі вилучені речовини передаються для дослідження на предмет наявності в них наркотиків. Результати цього дослідження оформляються довідкою фахівця, що, відповідно до кримінально-процесуального закону, не має доказового значення.

Обставини затримки підозрюваного оперативним працівником, як правило, викладаються у відповідному документі (рапорті на ім'я свого начальника). При цьому вказують факти, що можуть мати значення для подальшого розслідування кримінальної справи.

Необхідні службові документи - протоколи і постанови, що супроводжують ОРЗ, рапорт, пояснення і т.п. оформляються відповідно до встановленого порядку. Це створює умови для формування впевненості в прокурора в тому, що по матеріалу проведе-

на ретельна перевірка злочинної діяльності, забезпечена законність всіх здійснених заходів і в діях підозрюваних осіб є ознаки складу злочину.

На цьому етапі слідчий, як ніхто інший, сприяє грамотному оформленню оперативним працівникам результатів проведених ОРЗ.

Також, у ході спільної роботи визначаються порядок, види і тактика проведення початкових слідчих дій, виділяються найбільш пріоритетні напрямки розслідування, розподіляються обов'язки для подальшої роботи. Як вірно відзначив Б.П. Орлов, взаємодія оперативних підрозділів по боротьбі з незаконним оборотом наркотиків і слідчого передбачає їхні погоджені дії, спрямовані на використання даних, отриманих оперативно-розшуковим шляхом, з метою прийняття передбачених законом заходів до осіб, що вчинили злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків [5, с. 23].

Після порушення кримінальної справи слідчий, як правило, проводить допити осіб, що брали участь в ОРЗ - понятих, свідків, очевидців затримання та ін.

На основі сучасної практики розслідування кримінальних справ про злочини в сфері незаконного обігу наркотиків можна систематизувати відомості, обов'язкові для характеристики правопорушника. До них відносяться: біографічні дані (прізвище, ім'я, по батькові, дата й місце народження, освіта), місце проживання, робота, відомості про родичів, дані про коло спілкування, способу життя, схильності до вживання наркотичних засобів, алкоголю. Значну частину цієї інформації слідчий одержує від оперативного працівника, що проводив ОРЗ. Зокрема, слідчому стає відомо про родичів і близьких, притягнутого до кримінальної відповідальності, їх роді занять, рисах характеру, психічному здоров'ї, колі спілкування, пристрастях до алкоголю і наркотиків, причетності до нерозкритих злочинів.

Виходячи із цього, можна зробити висновок про те, що досить продуктивним є допит особи, притягнутої до кримінальної відповідальності, разом з оперативним співробітником відділу по

боротьбі з незаконним обігом наркотиків. Проведення подібних допитів,

- по-перше, досить повноцінно заповнює пробіл у поінформованості слідчого про особистість допитуваного;
- по-друге, дозволяє заощаджувати час;
- по-третє, ставить оперативного працівника і слідчого на один рівень інформованості.

Слідчі дії, проведені на початковому етапі розслідування фактів незаконного обігу наркотиків, практично повністю вичерпують перелік слідчих дій, спрямованих на доведення провини обвинувачуваного. Саме тому продумана взаємодія слідчого і оперативного працівника на даному етапі розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків має величезне значення, у першу чергу через гострий дефіцит часу, засобів і сил, у органах внутрішніх справ.

Взаємодія слідчого і оперативного працівника в процесі попереднього розслідування може мати форму оперативного супроводження або спільної участі в слідчо-оперативній групі. Оперативний супровід, у ході розслідування, полягає не тільки в наданні допомоги у здійсненні окремих слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, спрямованих на збирання додаткової інформації про злочинну діяльність обвинувачуваних, він також передбачає забезпечення оперативними працівниками явки свідків, їхній захист і підготовку до слідчих дій та судового засідання.

Необхідність взаємодії при розслідуванні злочинної діяльності в сфері незаконного обігу наркотиків виникає і тому, що при вилученні наркотичних засобів, фактично не встановлюються канали і джерела надходження наркотиків. Разом з тим встановлення всіх каналів і джерел надходження наркотичних засобів можливо тільки при:

1. Спільному плануванню слідчих дій і ОРЗ у рамках діяльності слідчо-оперативної групи.
2. Взаємному інформуванні апаратів інших ОВС.
3. Наступальності процесу розкриття і розслідування злочинів.

Практика взаємодії слідчого і оперативного працівника, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю в сфері наркобізне-

су, свідчить про необхідність удосконалювання заходів щодо виявлення і розслідування діяльності злочинних груп яка, найчастіше, носить міжрегіональний характер.

Географія прояву злочинної активності таких груп розширюється й перебуває в певній залежності від соціально-економічних, демографічних, міграційних процесів.

Проведення ОРЗ і слідчих дій ґрунтується на суворому дотриманні кожним учасником своїх повноважень і чіткому розмежуванні функцій. Самостійність у виборі засобів, у певній тактиці проведення намічених ОРЗ, відповідність до положень кримінально-процесуального законодавства і закону України "Про ОРД".

Успішність встановлення істини в справі залежить від своєчасного інформування слідчим і оперативним працівником один одного про виявлені дані і результати їхнього використання в процесі діяльності по виявленню та розкриттю злочинів, тому що викриття організаторів наркобізнесу (збувальників, розкрадачів, перевізників і т.д.), власників наркопритонів, осіб, що втягують у наркоманію інших громадян, вимагає знання специфіки діяльності перерахованих суб'єктів і наступальності в ході попереднього розслідування даного виду злочинів.

Таким чином, завданнями, що потрібно розв'язати слідчими і оперативними підрозділами, у діяльності по виявленню і розкриттю злочинів у сфері наркобізнесу, як вірно відзначив Ю.Н. Новик, є:

- прогнозування злочинної діяльності;
- моделювання злочинної діяльності;
- пошуково-пізнавальні завдання;
- комунікативні завдання;
- завдання створення умов, що сприяють доведенню [6, с. 12].

Таким чином, найбільш ефективна взаємодія між слідчим і оперативним працівником на початковому етапі розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків є те, що дана взаємодія повинна організовуватися на стадії реалізації оперативних матеріалів, що дозволяє найбільше повно і грамотно збирати та фіксувати доказову інформацію про злочинну діяльність підозрюваних в найкоротший термін, виключаючи можливість організації протидії правоохоронним органам.

Хоча в діяльності по виявленню і розкриттю злочинів вироблені досить ефективні форми взаємодії, можна відзначити, що найбільш доцільним способом встановлення ділового контакту між слідчим і оперативним працівником (стосовно розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків) є двосторонній характер ініціації взаємодії, що (по справах даної категорії) повинен бути організований до порушення кримінальної справи.

Використана література:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (з відповідними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 25-26.
2. Образцов В.А.. Тактические основы следственных действий / Криминалистика. - М.: Юрист., 1995. - С. 470.
3. Криминалистика: Учебник для ВУЗов / Под ред. Р.С. Белкина. - М.: Изд-во НОРМА, 2000. - С. 930.
4. Дацюк В.П. Особенности противостояния незаконному обороту наркотиков Научно-практическое пособие / В.М. Мешков, А.Н. Соколов. - Калининград, 2000. - С. 244.
5. Орлов Б.П. Правовые и организационные основы предупреждения нарколизма. - М., 1990. - С. 322.
6. Новик К.Н. Научные основы принятия тактических решений при производстве следственных действий. - Минск, 1989. - С. 240.

А.С. Морозов*

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ПІДРОЗДІЛАМИ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА ПО РОЗКРИТТЮ УМИСНИХ ВБИВСТВ

Кримінальна ситуація, що склалася в Україні - якісно новий феномен, як за масштабами злочинних проявів, так і за ступенем

* Професор кафедри ОРД та СТ Херсонського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук, доцент.

їх руйнівного впливу на життєдіяльність суспільства. Розкриття злочинів, розшук та викриття осіб, які їх учинили, є основним завданням діяльності міліції щодо захисту життя, здоров'я, честі і гідності, прав і свобод громадян, інтересів суспільства й держав від противоправних посягань [1, с. 4].

Одним із пріоритетних напрямів діяльності органів внутрішніх справ, в сучасних умовах, є боротьба зі злочинами проти особи, і в першу чергу, умисними вбивствами. Швидке і повне їх розкриття та розслідування у значній мірі залежить від стану взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами [4, с. 3].

Проаналізувавши сучасний стан взаємодії оперативних підрозділів з підрозділами досудового слідства по розкриттю умисних вбивств встановлено, що основними факторами, які негативно впливають на діяльність є: прогалини в чинному законодавстві щодо закріплення переліку та класифікації оперативно-розшукових заходів; недоліки відомчого нормативного регулювання цієї сфери діяльності; низький рівень оперативної готовності сил та засобів карного розшуку; невідповідність рівня організації оперативно-розшукових заходів вимогам часу; незакінчене реформування системи МВС України та інших правоохоронних органів; слабкі оперативні позиції в злочинному середовищі; недостатній рівень професійної підготовки оперативних працівників; відсутність сучасного наукового та методичного забезпечення; недостатній рівень сучасних наукових розробок щодо використання інноваційних досягнень в галузі теорії і практики оперативно-розшукової діяльності.

В організаційному й тактичному плані роботи підрозділів карного розшуку щодо розкриття умисних вбивств, по яких зупинено провадження кримінальних справ, суттєво відрізняється від роботи на попередніх етапах розкриття цих злочинів. Тому система організаційних і тактичних заходів, які вживаються з метою розкриття умисних вбивств, по яких зупинено провадження кримінальних справ, створює самостійну організаційно-тактичну форму.

Вивчення причин несвоечасного розкриття умисних вбивств з кваліфікуючими ознаками показує, що на їх розкриття вплива-

ють як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. До об'єктивних належать такі, як несвоєчасне виявлення органами внутрішніх справ самих фактів вчинення убивств (заяви або повідомлення про це надійшли до них досить пізно), втрати слідів злочину та інших доказів внаслідок зовнішнього впливу (природні явища, пожежа) або ці сліди та інші докази знищили зацікавлені в цьому особи. Важливе значення має й така обставина як злочинний досвід осіб, які вчинили вбивство, професіоналізм у приховуванні як самого злочину, так і участі в ньому.

Наявність зазначених факторів значною мірою ускладнює розкриття конкретних убивств, а в окремих випадках робить їх розкриття практично неможливим. Однак, практика боротьби зі злочинністю свідчить, якщо вбивство залишається нерозкритим, то це здебільшого є наслідком недоліків в організації і тактиці оперативно-розшукової та слідчої роботи на початковому та наступних етапах. За таких обставин на кінцевий результат - розкриття злочину - негативно впливає так званий суб'єктивний фактор, зокрема:

- ◆ відсутність належного реагування з боку працівників чергових частин органів внутрішніх справ на повідомлення та заяви про вбивство, що надійшли, невжиття ними заходів щодо переслідування та затримання злочинців, організації заслонів, введення в дію пошукових груп тощо;

- ◆ несвоєчасний виїзд на місце події слідчо-оперативної групи або виїзд її у неповному складі;

- ◆ несвоєчасне орієнтування суміжних органів внутрішніх справ населених пунктів та залізничних станцій, патрульно-постових нарядів, інспекторів ДАІ, розташованих на шляхах можливого пересування злочинців, тощо;

- ◆ відсутність належної взаємодії між різними службами органів внутрішніх справ;

- ◆ безплановість та безсистемність організації роботи, особливо на початковому етапі розкриття убивства;

- ◆ несвоєчасне залучення до розкриття злочину оперативних можливостей;

- ◆ невміння аналізувати фактичні дані і як наслідок цього – висунення недостатньо обґрунтованих версій;
- ◆ зниження активності роботи щодо розкриття злочину після проведення першочергових оперативно-розшукових заходів та невідкладних слідчих дій, якщо вони закінчилися безрезультатно, через що частина важливої інформації втрачається;
- ◆ після закінчення звітного періоду звертання основної уваги на нововиявлені злочини;
- ◆ незабезпечення оперативного прикриття та спостереження в місцях можливого збуту викраденого та перебування злочинців;
- ◆ організаційні прорахунки й слабкий контроль за роботою щодо розкриття вбивств з боку керівників підрозділів карного розшуку та слідства тощо.

Поширеною причиною несвоєчасного розкриття злочину є передчасне, без достатніх підстав зупинення провадження у справах, коли не вичерпані всі можливості збирання і використання фактичних даних, у тому числі в оперативно-розшуковій справі, до встановлення винного, не до кінця перевірені висунуті раніше версії, поверхово перевірені особи які підозрювались у вчиненні вбивства з кваліфікуючими ознаками. Важливою особливістю роботи при розкритті злочинів у зупинених справах є так званий фактор часу, який повинен враховуватися оперативним працівником та слідчим при організації цієї роботи. Невчасно виявлені сліди зникають або суттєво змінюються, втрачаються або перекручуються свідченнями очевидців; час знищує в пам'яті людей ті враження, які спочатку могли бути зафіксовані більш повно; із закінченням установлених строків зберігання знищується різні документи, що мають доказову інформацію; злочинець та інші зацікавлені в цьому особи можуть вжити заходів для приховування слідів злочину тощо.

Суттєвим фактором, що впливає на підвищення ефективності взаємодії оперативних підрозділів з підрозділами досудового слідства по розкриттю умисних вбивств є психологічні особливості спільної діяльності слідчого та оперативного працівника. Вважається, що однією з центральних проблем використання психологічних знань у спільній слідчій та оперативно-розшуковій діяльності є вивчення і розкриття психологічних закономірностей.

Виявлення та вивчення психологічної структури є необхідною передумовою для вирішення проблем наукової організації цієї діяльності з метою ефективності процесу взаємодії. У відносинах слідчого й оперативного працівника. Знання особливостей цих відносин і психологічних чинників, що впливають на їх характер, має велике значення для правильного регулювання взаємовідносин при розкритті та розслідуванні умисних вбивств. Кримінально-процесуальний закон відводить керівну роль при такій взаємодії слідчому, про те на практиці часто виникають непорозуміння і навіть конфлікти через лідерство в той або іншій ситуації взаємодії. Будь-яка професійна діяльність людини у всіх випадках складається з трьох елементів: праці, знання, спілкування. Юридична діяльність має такі основні різновиди, тобто структурні компоненти: пізнавальну, конструктивну, комунікативну, організаторську. У діяльності з розкриття та розслідування умисних вбивств всі зазначені елементи суттєво своєрідні, що й надає їй специфіки. З урахуванням викладеного структура професіограми слідчого виглядає таким чином:

Структура професіограми слідчого

СОЦІАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ	
1. Загальні якості: патріотизм, гуманність, дипломатичність, чесність, принциповість	2. Спеціальні якості: прагнення до істини, професійна гордість, справедливість, професійна етика
КОНСТРУКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ	
Пам'ять, уява, оригінальність мислення, інтуїція, критичність і об'єктивність мислення, загальний і спеціальний інтелект	
ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ	
1. Самоорганізованість, воля, зібраність, цілеспрямованість, наполегливість, емоційна стійкість	2. Організаторські здібності в спілкуванні з людьми
УДОСТОВІРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ	
Акуратність, пунктуальність, розвинена письмова мова, авторитетність	
КОМУНІКАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ	
Товаристскість, емоційна стійкість, чуйність, уміння слухати людину, уміння розмовляти з людиною, ввічливість	
ПОШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	
Спостережливість, допитливість, об'єм уваги, стійкість уваги, концентрація уваги, висока орієнтація, здатність до прогнозування	

Одна з профілюючих властивостей особистості, що визначає високий рівень професіоналізму слідчого, – це комплексне почуття перспективи кримінальної справи. В його основі лежать головним чином такі фактори як здібності до конструктивної діяльності.

Але на відміну від слідчої, конструктивна діяльність в оперативно-розшуковій діяльності має свої відмінності.

Структура професіограми оперативного працівника

Загальні якості: патріотизм, гуманність, принциповість, чесність	Спеціальні якості: прагнення до істини, професійна гордість, справедливість, професійна етика
КОНСТРУКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ Пам'ять, увага, мислення, гнучкість розуму, досвід, загальний і спеціальний інтелект, інтуїція	
ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ	
Самоорганізованість, воля, зібраність, цілеспрямованість, наполегливість, обов'язковість, рішучість, працелюбність, енергійність	Організаторські здібності в спілкуванні з людьми
УДОСТОВІРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ Акуратність, пунктуальність, розвинена письмова мова	
КОМУНІКАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ Товаристскість, емоційна стійкість, чуйність, уміння слухати людину, уміння розмовляти з людиною, комунікативність	
ПОШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ Розвинена спостережливість, допитливість, об'єм уваги, здатність розробляти версії, стійкість уваги, концентрація уваги, висока орієнтація, рухливість, висока чутливість, винахідливість	

Практика показує, що для розкриття умисних вбивств вміле поєднання слідчих дій з оперативно-розшуковими заходами особливо важливо. Так, в ст. 7 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" зобов'язує підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність:

1. Виконувати письмові доручення слідчого про проведення оперативно-розшукових заходів.

2. Здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами з метою швидкого і повного розкриття злочинів та викриття винних [4, с. 6].

Слідчий виступає як керівник складних взаємодіючих груп учасників юридико-психологічної взаємодії, які здійснюють дії у складних, часом екстремальних умовах (огляд трупа, місця пожежі і т.п.).

Для організації ефективної взаємодії вкрай важливо своєчасно і правильно розмежувати компетенцію між відомствами, службами і підрозділами.

Разом з тим, це не виключає проведення паралельних оперативно-розшукових заходів і слідчих дій. Обмін даними для реалізації спільних завдань у формі:

- ◆ створення спільних банків і обліків;
- ◆ проведення цільових оперативно-пошукових операцій, інших оперативно-розшукових заходів націлених на нейтралізацію ОЗУ та ЗО;
- ◆ виявлення корумпованих осіб в органах державної влади, зокрема в правоохоронних органах;
- ◆ забезпечення постійного моніторингу кримінально-активних осіб (кримінальних авторитетів, "злочинців в законі", ділків "тіньової економіки, фінансових аферистів, махінаторів і т.п.");
- ◆ спільне проведення документування злочинних дій зв'язків;
- ◆ припинення спроб використання організованих злочинних груп в терористичній та екстремістській діяльності і таке інше.

В класичному розумінні найбільш відомим критеріям класифікації взаємодії в оперативно-розшуковій діяльності, на наш погляд, можна виділити: за часовими характеристиками (постійні, тимчасові, періодичні); за відношенням до системи (внутрішні і зовнішні); за структурними положеннями в системі (горизонтальні і вертикальні).

Таким чином, основними напрямками удосконалення організаційно-правового забезпечення взаємодії оперативних підрозділів з підрозділами досудового слідства є комплексне проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих дій з метою докумен-

тування та розслідування умисних вбивств, подолання протидії з боку злочинного середовища, видання нормативного акта з питань організації і тактики проведення всього комплексу оперативно-розшукових заходів з окремих напрямів протидії злочинності, видання науково-методичних рекомендацій щодо організації проведення оперативно-розшукових заходів для вирішення завдань оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства на стадії розслідування кримінальної справи, впровадження окремого спецкурсу у вищих навчальних закладах 3 - 4 рівня акредитації, підвищення кваліфікації оперативних працівників карного розшуку та слідчих з курсу "Оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства", введення у навчальних закладах системи МВС України спецкурсів з інноваційних методів отримання та аналізу оперативної інформації щодо підвищення ефективності взаємодії суб'єктів розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з умисними вбивствами. Слід також врахувати психологічний портрет злочинця, комплексно використовувати технічні засоби фіксації аудіо- та відеоінформації, а також здійснювати оперативне супроводження під час проведення оперативно-розшукових заходів.

Використана література:

1. Конституція України. - К., 1996.
2. Закон України "Про міліцію". - К., 1990 р.
3. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність". - К., 1992.
4. Наказ МВС України № 458 від 30.04.2004. "Про затвердження Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості".
5. Наказ МВС України № 160 від 30.03.2008 р. "Про організацію діяльності органів досудового слідства Міністерства внутрішніх справ України".
6. Кримінальний кодекс України. - К., 2001.
7. Огляд практичних заходів з розкриття серії злочинів відносно жінок, учинених у 2000-2009 роках на території Київської області і міста Києва, та недоліки, виявлені в організації цієї роботи. - К., 2010.

М.С. Рябченко*
В.В. Шендрик**

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПІДРОЗДІЛАМИ ДСБЕЗ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН: ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Генезис суспільства з найдавніших часів аж до наших днів пов'язаний із землею, яка є засобом існування і джерелом збагачення людей. Існування, буття, благополуччя і здоров'я населення України нерозривно пов'язані із землею [1, с. 156].

Відповідно до ст. 13 Конституції України, земля є об'єктом права власності українського народу. Земля віднесена до основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави (ст. 14 Конституції України) [2, с. 5].

Забезпечити права, свободи громадянина та не допустити вчинення порушень у сфері земельних відносин покликана держава в особі державних органів виконавчої влади. Одним із таких органів є Державна служба боротьби з економічною злочинністю. Як відомо, найкращим способом протидії порушенням у сфері земельного законодавства з точки зору суспільної шкоди є їх попередження.

Однак, досвід практичних підрозділів ДСБЕЗ свідчить про те, що робота у цьому напрямку ведеться недостатньо ефективно у зв'язку з низкою причин. Однією із них є недостатня обізнаність практичних працівників із нормативно-правовою базою, яка регулює можливості наведеної служби стосовно попередження злочинів, пов'язаних із землею.

У той же час, слід нагадати, що питанню удосконалення попередження злочинів оперативними підрозділами МВС України приділяли увагу у своїх працях такі вчені, як: К.В. Антонов, О.М. Бандурка, В.І. Василичук, О.Ф. Долженков, Є.О. Железов, В.П. Захаров, В.А. Некрасов, Д.Й. Никифорчук, В.Л. Ортинський,

* Здобувач кафедри ОРД Харківського національного університету внутрішніх справ.

** Начальник кафедри ОРД НІПФКМ ХНУВС, кандидат юридичних наук.

М.М. Перепелиця, М.А. Погорелький, Л.П. Скалозуб, О.П. Снігерьев та ін. Однак, у їхніх роботах не достатньо повно розглянуто правові засади попередження злочинів підрозділами ДСБЕЗ, що й зумовило необхідність детального розгляду цього питання.

Перш за все, звернемося до Конституції України – Основного закону, на підставі якого формується вся законодавча база у земельній сфері. Аналіз положень Основного закону дозволяє зробити висновок про те, що правовою основою попередження злочинів у сфері земельного законодавства є наступні положення:

- ч. 2 ст. 3, де визначено, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави;
- ч. 1 ст. 17, в якій закріплено, що забезпечення економічної безпеки України є однією з найважливіших функцій держави [2, с. 5].

До правових засад також відносяться положення міжнародних договорів, які становлять частину українського законодавства. Першочергове місце серед них займає Конвенція про правову допомогу і правові відносини по цивільним, сімейним і кримінальним справам. Відповідно до цієї угоди, сторони взяли на себе обов'язки по наданню допомоги в області оперативно-розшукової діяльності, в тому числі, по виконанню запитів з надання інформації для сторони, що запитує [3].

Після наведених законодавчих актів наступне за важливістю місце у сфері регулювання земельних відносин посідає Земельний кодекс України. Окрім того, що у ньому регулюється цілий ряд земельних питань, у ст. 211 під назвою "Відповідальність за порушення земельного законодавства" закріплено перелік протиправних дій, за які громадяни та юридичні особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності [4], тобто надано перелік діянь, які підрозділи ДСБЕЗ зобов'язані виявляти і попереджувати. Серед них:

- а) укладення угод з порушенням земельного законодавства;
- б) самовільне зайняття земельних ділянок;
- в) псування сільськогосподарських угідь та інших земель, їх забруднення хімічними та радіоактивними речовинами і стічни-

ми водами, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами;

г) розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, що негативно впливають на стан земель;

г) невиконання вимог щодо використання земель за цільовим призначенням;

д) порушення строків повернення тимчасово займаних земель або невиконання обов'язків щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням;

е) знищення межових знаків;

є) приховування від обліку і реєстрації та перекручення даних про стан земель, розміри та кількість земельних ділянок;

ж) непроведення рекультивациі порушених земель;

з) знищення або пошкодження протиерозійних і гідротехнічних споруд, захисних насаджень;

и) невиконання умов знімання, збереження і нанесення родючого шару ґрунту;

і) самовільне відхилення від проектів землеустрою;

ї) ухилення від державної реєстрації земельних ділянок та подання недостовірної інформації щодо них;

й) порушення строків розгляду заяв щодо відведення земельних ділянок [4].

Далі, в порядку ієрархії йде Кримінальний кодекс України, оскільки саме цей закон визначає, які дії у сфері земельних відносин є злочином, і, відповідно, націлює працівників ДСБЕЗ на попередження цих протиправних діянь. Серед них:

- ст. 191 - привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

- ст. 233 - незаконна приватизація державного, комунального майна;

- ст. 234 - незаконні дії щодо приватизаційних паперів;

- ст. 235 - недотримання особою обов'язкових умов щодо приватизації державного, комунального майна або підприємств та їх подальшого використання;

- ст. 236 - порушення правил екологічної безпеки;

- ст. 239 - забруднення або псування земель;

- ст. 252 - умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду;

- ст. 253 - проектування чи експлуатація споруд без системи захисту довкілля;

- ст. 254 - безгосподарське використання земель;

- ст. 356 - самоуправство;

- ст. 364 - зловживання владою або службовим становищем;

- ст. 365 - перевищення влади або службових повноважень;

- ст. 366 - службове підроблення;

- ст. 368 - одержання хабара;

- ст. 369 - давання хабара [5].

У ст. 103 Кримінально-процесуального кодексу України закріплено, що на органи дізнання покладається вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили [6]. Відзначимо, що згадане положення націлює оперативних працівників на отримання первинної оперативно-розшукової інформації про факти зловживань у земельній сфері, яка у подальшому може бути використана для попередження злочинів.

Наступним важливим законодавчим актом є Закон України "Про міліцію", у якому у п. 2 ст. 10 зазначено, що одним із основних обов'язків міліції є виявляти, запобігати, припиняти та розкривати злочини, вживати з цією метою оперативно-розшукових та профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством. В п. 6 ст. 10 вказано як обов'язок дії по виявленню причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень, вжиття в межах своєї компетенції заходів до їх усунення [7].

Із цих положень прямо випливає обов'язок попередження злочинів підрозділами ДСБЕЗ, в тому числі у сфері земельного законодавства.

Окрім Закону України "Про міліцію", обов'язок попередження злочинів підрозділами ДСБЕЗ чітко закріплено у Законі України "Про оперативно-розшукову діяльність". Зокрема, у п. 1 ст. 7 визначено обов'язок оперативних підрозділів правоохоронних органів у межах своїх повноважень відповідно до законів, вживати

необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення, припинення і розкриття злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів [8].

У той же час, вважаємо необхідним відмітити, що у зазначеному законі містяться положення, які визначають завдання оперативно-розшукової діяльності. На жаль, таке завдання як попередження злочинів у ст. 1 під назвою "Завдання оперативно-розшукової діяльності" відсутнє. У зв'язку з цим, ми пропонує доповнити ст. 1 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" завданням попередження злочинів.

Ще одним законодавчим актом, у якому містяться підстави попередження злочинів у земельній сфері, є Закон України "Про звернення громадян". Наприклад, у ч. 1 ст. 1 названого нормативно-правового акту закріплено, що громадяни України мають право звернутися до органів державної влади із заявою щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення. У ч. 1 ст. 15 вказано, що органи державної влади та їх посадові особи, до повноважень яких належить розгляд заяв, зобов'язані об'єктивно і вчасно розглядати їх, перевіряти викладені в них факти, приймати рішення відповідно до чинного законодавства і забезпечувати їх виконання [9].

Отже, схема попередження злочинів згідно означеного закону наступна: спочатку громадяни повідомляють підрозділам ДСБЕЗ інформацію про порушення законодавства у земельній сфері, а після цього оперативні працівники вживають на законних підставах заходів для їх попередження.

Важливе місце у якості правових засад попередження злочинів підрозділами ДСБЕЗ у сфері земельного законодавства займає Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні". Так, у п. 2 а ч. 1 окреслено власне (самоврядне) повноваження виконавчих органів сільських, селищних і міських рад у вигляді сприяння діяльності органів внутрішніх справ [10]. Однак, у даному положенні є одна неточність, яка полягає в тому, що незрозуміло у якій саме сфері виконавчі органи сільських, селищних і міських рад уповноважені сприяти діяльності правоохоронних органів.

На наш погляд, п. 2 а ч. 1 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" потрібно конкретизувати та редагувати наступним чином: "сприяння діяльності органів суду, прокуратури, юстиції, служби безпеки, внутрішніх справ, адвокатури і Державної кримінально-виконавчої служби України щодо виявлення, попередження, розкриття протиправних дій осіб і груп та викриття причин і умов, які сприяють їх вчиненню".

Тепер розглянемо підзаконні нормативно-правові акти, положення яких регулюють попередження злочинів у сфері земельних відносин. Варто одразу підкреслити, що важливе значення для підрозділів ДСБЕЗ відіграє Постанова Кабінету міністрів України від 5 липня 1993 р. №510 "Про утворення Державної служби боротьби з економічною злочинністю". Так, у п. 1 ст. 3 закріплено одне із головних завдань ДСБЕЗ, а саме – своєчасне припинення злочинів у галузі економіки та запобігання їм, тобто прямо вказано підставу попередження протиправних діянь означеними підрозділами, зокрема, у земельній сфері.

Відповідно до п. 4 ст. 3 Постанови Кабінету міністрів України від 5 липня 1993 р. № 510 "Про утворення Державної служби боротьби з економічною злочинністю", одним із головних завдань вказаної служби є виявлення причин і умов, які сприяють вчиненню правопорушень у галузі економіки, та вжиття заходів до їх усунення [11].

Ми вважаємо необхідним виразити свою думку з приводу логічності даного положення. На наш погляд, законодавець не повністю відобразив завдання ДСБЕЗ через те, що визначив завдання "виявлення причин і умов, які сприяють вчиненню правопорушень." [11]. Однак, вказана служба, в основному, покликана протидіяти злочинам економічної спрямованості. У зв'язку з цим вважаємо доцільним доповнити п. 4 ст. 3 Постанови Кабінету міністрів України від 5 липня 1993 р. № 510 "Про утворення Державної служби боротьби з економічною злочинністю" наступним чином: "виявлення причин і умов, які сприяють вчиненню правопорушень і злочинів у галузі економіки, та вжиття заходів до їх усунення".

Згідно Постанови Кабінету міністрів України від 5 липня 1993 р. № 510 "Про утворення Державної служби боротьби з економічною злочинністю", підрозділи ДСБЕЗ, відповідно до покладених на них завдань, повинні виявляти факти хабарництва, корупції та інших зловживань, у тому числі пов'язаних з приватизацією державної власності, та вживати заходів до запобігання їм (п. 7 ст. 4) [11]. Аналізуючи це положення, ми зробили умовивід про те, що у ньому дуже вузько розкрито завдання виявлення зловживань у земельній сфері, тому що вона не обмежується лише незаконною приватизацією державної власності. З огляду на це, було б доцільно редагувати п. 7 ст. 4 наступним чином: "виявляти факти хабарництва, корупції та інших зловживань, у тому числі пов'язаних з порушеннями у сфері земельних відносин, та вживати заходів до запобігання їм".

Проте навіть враховуючи все наведене, наш перелік був би неповним без постанови Кабінету Міністрів України від 25.03.1993 № 220 "Положення про Національне центральне бюро Інтерполу". Згідно цього положення, в Україні було створене Укрбюро Інтерполу. Останнє, відповідно до покладених на нього завдань, здійснює обмін інформацією між правоохоронними органами України та іноземних держав [12, с. 38], тобто надіслати і отримати інформацію, що може допомогти попередити вчинення злочинів у сфері земельних відносин можна лише за допомогою цієї організації.

Іншим нормативно-правовим актом, у якому вбачаються підстави попередження злочинів у сфері земельних відносин працівниками ДСБЕЗ є Наказ МВС України від 14.04.2004 № 400 "Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах та підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються", в якому окреслено порядок отримання інформації від громадян про злочини, в тому числі і про ті, які готуються [13].

Ще одним підзаконним нормативним актом є Настанова про діяльність органів і підрозділів внутрішніх справ України з попередження злочинів, затверджена наказом МВС України від 25.06.2001 N 507. Зокрема, у п. 3.2.1 зазначено завдання підрозділів

ДСБЕЗ у вигляді регулярного аналізу розвитку криміногенних процесів у головних господарських сферах, на основі якого вживаються заходи попереджувального характеру щодо їх нейтралізації [14].

Слід зазначити, що проаналізувавши підзаконні нормативно-правові акти, ми дійшли висновку, що ефективному обміну і отриманню первинної інформації, яка б допомагала підрозділам ДСБЕЗ попереджувати злочини у сфері земельних відносин, перешкоджає відсутність положення про взаємообмін інформацією між правоохоронними органами України. У зв'язку з цим, ми вважаємо потрібним запропонувати прийняти спільну міжвідомчу інструкцію, в якій би регламентувався порядок, форми і види взаємодії між правоохоронними органами України, в тому числі, щодо обміну інформацією загальнокримінальної і економічної спрямованості.

Підбиваючи підсумки щодо всього наведеного, можна зробити наступні висновки:

- по-перше, правові засади попередження злочинів підрозділами ДСБЕЗ у сфері земельних відносин наявні у великій кількості різних за сферою регулювання нормативно-правових актах, що не сприяє підвищенню ефективності діяльності оперуповноваженого цієї служби;
- по-друге, з метою підтримання належного рівня знань положень чинного законодавства і обізнаності у всіх останніх змінах до нього доцільно було б проводити хоча раз у квартал заняття із правової підготовки для практичних працівників.

Використана література:

1. Шульга А.М. Кримінально-правовий аспект самовільного заняття земельної ділянки / А.М. Шульга // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2007. - № 36. - С. 156-162.
2. Конституція України. - Харків: ТОВ "Одіссей", 2007. - 48 с.
3. Про правову допомогу і правові відносини по цивільних, сімейних і кримінальних справах: Закон України від 10.11.1994 // Відомості Верховної Ради України. - Київ, 1994. - № 46. - Ст. 417.
4. Електронний ресурс: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=5&nreg=2768-14>

5. Електронний ресурс: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14>.

6. Електронний ресурс: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1002-05>

7. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 № 565-ХІІ // Зібрання законодавства України. Серія 3. – 2000. – № 1. – Ст. 8.

8. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – Київ, 1992. – № 22. – Ст. 303.

9. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – Київ, 1996. – № 47. – Ст. 256.

10. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – Київ, 1997. – № 24. – Ст. 170.

11. Електронний ресурс: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=510-93-%EF>

12. Перепелиця М.М. Проведення оперативно-розшукових заходів у Великій Британії, Росії, США та Україні: монографія / М.М. Перепелиця, О.В. Манжай. – Харків: Вид-во КП Друкарня. – 2008. – № 13. – 248 с.

13. Інструкція про оперативно-розшукову діяльність оперативних підрозділів ОВС України, затверджена наказом МВС України від 17.07.2004. – № 007.

14. Настанова про діяльність органів і підрозділів внутрішніх справ України з попередження злочинів, затверджена наказом МВС України від 25.06.2001. – № 507.

К.В. Третьяк*

ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОВС З ПИТАНЬ ПЕРСОНІФІКАЦІЇ НЕВІПЗНАНИХ ТРУПІВ

Сьогодні, при розкритті злочинів, розшуку безвісно зниклих осіб та встановленні установчих даних невідомих трупів застосо-

* Ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ, лейтенант міліції.

вується безліч різноманітних заходів та методів оперативно-розшукової діяльності, які сприяють успішному вирішенню завдань, що постають перед оперативними підрозділами органів внутрішніх справ.

Розшукова робота є самостійним напрямом в правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ. Їй притаманний ряд характерних ознак: нормативно-правова визначеність та регламентованість; віднесення такої до компетенції лише державних правоохоронних органів; комплексність засобів та методів; багаточільова направленість та деякі інші [1].

Аналізові проблемних питань організації і тактики розшукової роботи присвячені праці таких дослідників як С.В. Албул, Л.І. Громовенко, О.Ф. Долженков, В.П. Корж, В.В. Лисенко, В.А. Некрасов, В.Ю. Шепітько, І.Р. Шинкаренко та інших. Але, на нашу думку, окремі питання вказаної теми потребують подальших ґрунтовних наукових розробок. Одним з таких є питання організації взаємодії оперативних підрозділів органів внутрішніх справ з персоніфікації невідомих осіб.

У розшуку безвісно зниклих осіб, встановленні установчих даних щодо невідомого трупа, беруть участь різні служби і підрозділи ОВС, що вимагає удосконалення організаційного механізму розшукової роботи, який би забезпечив ефективне використання їх можливостей.

За нашим переконанням, ґрунтовне значення мають:

- вдосконалення інформаційно-аналітичної і профілактичної роботи з метою вивчення і нейтралізації умов, які використовують злочинці для ухилення від притягнення до відповідальності після вчинення злочину, для втечі з установ виконання покарань, а також для їх тривалого переховування;

- залучення до виконання завдань розшукової роботи всіх сил і засобів ОВС;

- підвищення рівня кваліфікації працівників оперативних служб ОВС, особового складу розшукових підрозділів у процесі повсякденної роботи для запобігання і розкриття злочинів, оперативного обслуговування території, об'єктів тощо;

- використання в розшуку обвинувачених, підсудних, засуджених можливостей централізованих і регіональних інформаційно-пошукових систем оперативно-розшукового призначення, засобів масової інформації, можливостей громадськості [2, с. 15-16].

Організація розшукової роботи передбачає співпрацю з іншими підрозділами, громадськими установами та організаціями, а саме: з експертно-криміналістичними центрами, управлінням інформаційних технологій, судово-медичними установами, дільничними інспекторами міліції, слідчими, засобами масової інформації та іншими.

Персоніфікувати невпізнаний труп, без допомоги експертів-криміналістів, спеціалістів із судової медицини неможливо, оскільки знання щодо цього напряму притаманні лише фахівцям, за участю яких ми можемо дійти до бажаного результату.

Персоніфікація – це отримання оперативно-розшукової та криміналістично значущої інформації, шляхом дослідження, пізнання, аналізу та встановлення установчих даних невпізнаних трупів шляхом застосування певних криміналістичних, оперативно-розшукових, судово-медичних, експертно-криміналістичних та інших заходів з метою отримання достовірних даних щодо виявленого трупу [4, с. 34].

Як відомо, взаємодія в органах внутрішніх справ являє собою спільну, обговорену за цілями, місцем та часом діяльність різноманітних апаратів та підрозділів. Ефективність взаємодії передбачає, в першу чергу, чітке розгалуження компетенції кожного суб'єкта взаємодії, його відносну самостійність, безперервне взаємне інформування всіх суб'єктів, їх ініціативу та заінтересованість у отриманні позитивних результатів [3, с. 48-49]. Без дотримання цих вимог, на нашу думку, результативна взаємодія неможлива.

Як вказує практика, участь експерта-криміналіста у проведенні оперативно-розшукових заходів передбачає перш за все консультацію співробітників карного розшуку з питань підбору конкретного типу апаратури та тактики її застосування з урахуванням особливостей оперативної обстановки, використання цих фактів і обставин, що мають значення для попередження, розкриття злочину, розшуку безвісно зниклих осіб та встановлення невпізнаних трупів, виготов-

лення засобів та пристроїв, необхідних для застосування даного технічного засобу у певних умовах.

Співпраця із фахівцями судової медицини, також є необхідною у даному напрямі роботи, оскільки саме їх висновки сприяють результативності процесу персоніфікації невідомих трупів. На питання причини смерті, присутності ознак насильницької смерті, ознак зовнішності трупу, особливих прикмет дають повні та об'єктивні відповіді судово-медичні експерти.

Завдяки дільничним інспекторам міліції можливо отримати певну інформацію, відносно осіб, які представляють оперативний інтерес по справі на певній території обслуговування. До питання щодо взаємодії із засобами масової інформації, то у цьому випадку досить важливим є інформування населення відносно розшуку безвісно зниклих громадян та встановлення установчих даних невідомих трупів.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що взаємодія оперативних підрозділів органів внутрішніх справ містить у собі достатньо широкий спектр застосування спеціальних навичок та вмінь з різних галузей знань, завдяки якому можливим є досягнення позитивного результату у вирішенні завдань, що постають перед оперативними підрозділами.

Використана література:

1. Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. - М.: ИНФРА - М, 2009. - 831 с.
2. Пилипчук В.П. Організація і тактика розшуку обвинувачених, підсудних і злочинців: Посібник. - К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. - 100 с.
3. Громовенко Л.И. Некоторые аспекты обеспечения взаимодействия УР с экспертно-криминалистическими подразделениями / Л.И. Громовенко // Бюллетень по обмену опытом работы МВД Украины. - 2001. - № 132.
4. Третьяк К.В. Щодо визначення понять ідентифікації та персоніфікації в теорії оперативно-розшукової діяльності / К.В. Третьяк // Південноукраїнський правничий часопис. - 2010. - № 1. - С. 34-36.

І.П. Багаденко*

ЗАХОДИ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

З розвитком людства діяльність у сфері охорони правопорядку зазнала значних змін. Найважливішою з них є та, що міри кримінального покарання почали співвідноситись із заходами попередження злочинів, причому в багатьох країнах світу, в тому числі в Україні, цим заходам надається пріоритетне значення. Адже відомо, що "хворобу легше попередити, аніж лікувати".

Сьогоднішня ситуація в Україні характеризується соціально-економічною і політичною нестабільністю, зниженням моральних норм, зростанням злочинності в тому числі серед неповнолітніх. Згідно із щорічними статистичними даними МВС України, кількість виявлених правопорушень з боку неповнолітніх невинно зростає. При цьому, вік правопорушників стабільно знижується, про що говорять статистичні дані відносно фактів притягнення батьків до адміністративної відповідальності за невиконання останніми обов'язків щодо виховання дітей за ч.ч. 3, 4 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення – далі КУпАП (випадки вчинення неповнолітнім віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років правопорушення, відповідальність за яке передбачено КУпАП, а також діянь, що містять ознаки злочину, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України).

При цьому, як вірно наголошують на проблемі науковці та практики, фактично відбувається покарання осіб, які безпосередньо не вчиняли правопорушення, а власне правопорушники залишаються поза відповідальністю. Це – результат недосконалості та невідповідності сучасним тенденціям чинного законодавства. В той же час, законодавцем передбачено ряд заходів виховного характеру, що застосовуються до неповнолітніх, в області адмі-

* Науковий співробітник 1-го НДВ НДЛ кримінологічних досліджень ДНДІ МВС України.

ністративної та кримінальної відповідальності як альтернатива останній. При цьому, хотілося б зазначити, що неповнолітні – це виключна категорія суспільства, якій притаманна несформована в повній мірі свідомість в соціальному, психологічному, педагогічному, правовому тощо аспектах, а тому виховання є найбільш доцільним заходом у попередженні правопорушень з боку неповнолітніх за умови його своєчасності. Адже діти (як загальне поняття, що поглинає термін "неповнолітні") потребують виховання та забезпечення повноцінного розвитку не лише з боку батьків як соціального інституту, але й держави у цілому, що передбачено як Основним, так і іншими законами України ("Про охорону дитинства"; "Про виховання дітей та молоді"; "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні"; "Про соціальну роботу з дітьми та молоддю" тощо).

Загалом, виховання – це складне явище. Тому ми поділяємо думку Є.С. Жигарева, який стверджував, що лише у взаємодії суб'єктів, які здійснюють той чи інший виховний вплив (батьки, навчальні заклади, трудові колективи, правоохоронні органи тощо), буде досягнуто загальної мети виховання та відповідно й формування повноцінної особистості, не схильної до вчинення правопорушень [1, с. 25].

Таким чином, роль виховних заходів полягає в тому числі у запобіганні злочинності серед неповнолітніх.

Які ж саме заходи виховного характеру щодо неповнолітніх правопорушників передбачає чинне законодавство?

Так, в галузі кримінальної відповідальності покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Відповідно до ст. 105 Кримінального кодексу України до неповнолітнього, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, з урахуванням широкого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки, можуть застосовуватись такі примусові заходи виховного характеру (які не є покаранням):

- 1) застереження;
- 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;

3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, що їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їх прохання;

4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних матеріальних збитків;

5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років;

а також можливість призначення неповнолітньому вихователя в порядку, передбаченому законом [2, с. 358].

В галузі адміністративної відповідальності, на відміну від кримінальної, стягнення як міра відповідальності застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. При цьому, згідно зі ст. 24¹ КУпАП до неповнолітніх віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років за вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі заходи впливу (які не є стягненнями):

1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;

2) застереження;

3) догана або сувора догана;

4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання [3, с. 49].

Таким чином, застосовуючи зазначені вище заходи впливу, законодавець виховує неповнолітніх правопорушників, а також запобігає вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

В той же час, ми поділяємо думку науковців щодо ефективності саме комплексного підходу до виховання неповнолітніх, в тому числі неповнолітніх правопорушників. Мова йде не лише про осіб (суддів), які безпосередньо застосовують заходи впливу щодо

неповнолітніх, але й про осіб, які залучаються до цього, які супроводжують виконання, та здійснюють нагляд за поведінкою неповнолітніх, щодо яких ці заходи було застосовано.

Так, відповідно до процесуальних вимог чинного законодавства розгляд справ щодо неповнолітніх, які вчинили злочини, а також щодо неповнолітніх, які вчинили адміністративні правопорушення у віці від 16 до 18 років (з відповідним подальшим застосуванням заходів виховного характеру або заходів впливу), здійснюється виключно судом (суддею); на відміну від законодавства країн-членів СНД (Росії, Білорусії, Молдови), де передбачається окремий орган (комісія у справах неповнолітніх), повноважний застосовувати ті чи інші виховні заходи щодо неповнолітніх. При цьому, в залежності від обраного судом (суддею) заходу, до його виконання можуть залучатись батьки (особи, які їх замінюють), педагогічний або трудовий колектив, а також окремі громадяни в порядку та за умов, передбачених законодавством. Крім цього, суд може також визнати за необхідне призначити неповнолітньому вихователя [2, с. 359; 4].

Відповідно до Закону України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" профілактику правопорушень серед дітей проводять в тому числі служба у справах дітей; кримінальна міліція у справах дітей; загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації. Під профілактикою правопорушень серед дітей розуміється діяльність органів і служб у справах дітей, спеціальних установ для дітей, спрямовану на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню дітьми правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих дітей на території України, в її окремому регіоні, в сім'ї, на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, за місцем проживання.

Так, з метою запобігання правопорушенням служба у справах дітей проводить роботу серед дітей; запрошує для бесіди батьків або опікунів, піклувальників, посадових осіб до служби у справах дітей з метою з'ясування причин та умов, які призвели до порушення прав дітей, бездоглядності, вчинення правопорушень, вживає заходів щодо їх усунення тощо.

Кримінальна міліція у справах дітей проводить роботу щодо запобігання правопорушенням дітей; виявляє, припиняє та розкриває злочини, вчинені дітьми, вживає з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством; виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживає в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; бере участь у правовому вихованні дітей; веде облік правопорушників, що не досягли 18 років, у тому числі звільнених з спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформує відповідні служби у справах дітей стосовно цих дітей; відвідує правопорушників, що не досягли 18 років, за місцем їх проживання, навчання, роботи, проводить бесіди з ними, їх батьками (усиновителями) або опікунами (піклувальниками); веде облік правопорушників, що не досягли 18 років, які потребують медичної допомоги, у тому числі звільнених із спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформує відповідні служби у справах дітей стосовно цих дітей тощо.

Загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації – спеціальні навчально-виховні заклади для дітей, які вчинили злочин у віці до 18 років або правопорушення до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, і які потребують особливих умов виховання. Основними завданнями загальноосвітніх шкіл і професійних училищ соціальної реабілітації є: створення належних умов для життя, навчання і виховання учнів, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня, професійної підготовки, розвитку індивідуальних здібностей і нахилів, забезпечення необхідної медичної допомоги; забезпечення соціальної реабілітації учнів, їх правового виховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму тощо [4].

Таким чином, лише тісна взаємодія зазначених вище органів, служб та установ у профілактиці правопорушень серед дітей забезпечить ефективний виховний вплив на останніх в тому числі в рамках застосування заходів виховного характеру та заходів впливу, в залежності від галузі юридичної відповідальності.

Використана література:

1. Жигарев Е.С. Криминологическая характеристика несовершеннолетних и организация их правового воспитания : Учебное пособие // Моск. ВШ милиции МВД СССР. – Москва: 1990 р. – 77 с.
2. Основні чинні кодекси і закони України / Уклад. Ю.П. Єлісєнєнєкє. – 2-ге вид. – К.: Махаєн, 2003. – 976 с.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Науково-практичний коментар / Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк, О.О. Погрібний та інш. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців "Право є єдність", 2008. – 781 с.
4. Закон України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" із змінами, внесеними згідно із Законом № 1254-VI (1254-17) від 14.04.2009, ВВР, 2009, № 36-37, ст. 511 [zakon.rada.gov.ua/.../main.cgi?nreg=20/95-вр].

М.Г. Рикєв*

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ У БЮДЖЕТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Важливе місце у будь-якій державі належить бюджету, який є її невід'ємним атрибутом, забезпечує її соціально - економічний розвиток та стабільність. Отже правопорушення, що вчиняються в бюджетній сфері негативно впливають на процес розвитку держави через невиконання державних цільових погарам, неефективне використання коштів платників податків, що також полягає в порушенні інтересів суспільства. В Україні проводяться різноманітні заходи для створення ефективного, дієвого механізму протидії таким правопорушенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії оперативно-розшукової діяльності (ОРД) та інших суміжних з нею

* Заступник начальника управління Департаменту ДСБЕЗ МВС України, полковник міліції.

юридичних наук, оперативно-розшукова характеристика правопорушень у бюджетній системі України не є новою.

Досить часто ця проблема розглядалася в працях таких вчених і фахівців, як В.І. Антипова, О.М. Бандурки, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галагана, О.Ф. Долженкова, А.П. Закалюка, А.В. Ішенка, О.Г. Кальмана, О.В. Копана, М.В. Корнієнка, В.С. Кузьмічова, В.Д. Ларичева, В.В. Лисенка, В.Л. Ортинського, М.А. Погорєцького, В.М. Поповича, О.П. Снігерьова, М.Є. Шумила та ін.

Безперечно, різноаспектні наукові розробки вчених із даної проблеми складають теоретичне підґрунтя для дослідження та формування адекватних засобів подолання протидії злочинності в Україні. Проте сьогодні доводиться відзначати недостатню увагу більшості з них до формування наукових засад та практичних рекомендацій щодо оперативно-розшукова характеристика правопорушень у бюджетній системі України.

Виклад основного матеріалу. Зовнішній контроль та аудит фінансової та господарської діяльності бюджетних установ здійснюються Рахунковою палатою – в частині контролю за використанням коштів Державного бюджету України, Головним контрольно-ревізійним управлінням України – відповідно до його повноважень, визначених законом.

Бюджетним кодексом України визначаються засади бюджетної системи України, її структура, принципи, правові засади функціонування, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства.

За порушення бюджетного законодавства застосовуються різні заходи впливу. Глава 18 Бюджетного кодексу України "Відповідальність за бюджетні правопорушення", встановлює що особи, винні у порушенні бюджетного законодавства несуть цивільну, дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законодавством України [1].

Для здійснення програм та заходів, які проводяться за рахунок коштів бюджету, бюджетні асигнування надаються розпорядникам бюджетних коштів. За обсягом наданих прав розпорядники бюджетних коштів поділяються на головних розпо-

рядників бюджетних коштів та розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня.

Протидія правопорушенням у бюджетній сфері є компетенція Державної служби боротьби з економічною злочинністю.

Отже, суб'єктами злочинів вчиняємих в бюджетній системі можуть бути:

- посадові особи розпорядників бюджетних коштів, які своїми діям можуть вчинити діяння кваліфікуємі диспозиціями ст. 210, 211, 364, 365, 366, 367, 368 КК України (у змові з постачальником товарів робіт та послуг - ст. 190, 191 КК України).

- посадові особи постачальники товарів робіт та послуг, які своїми діям можуть вчинити діяння кваліфікуємі за ст. 190, 191, 222, 358, 364, 365, 366, 367, 369 КК України.

- посадові особи підприємств, яким згідно державних програм виплачуються фінансові допомоги (як на поворотній, так і на безповоротній підставі) які своїми діям можуть вчинити діяння кваліфікуємі за ст. 190, 191, 222, 358, 364, 365, 366, 367, 369 КК України.

- фізичні особи отримувачі соціальних виплат при фактах фальсифікації підстав на отримання таких виплат (ст. 190, 358, 369 КК України) [2].

Виходячи з вищенаведеного, основними суб'єктами оперативного перекриття є достатньо-визначене коло підприємств та осіб, з врахуванням передбачених асигнувань та відповідно бюджетних повноважень.

З часу введення порядку закупівлі товарів робіт та послуг за державні кошти за тендерною процедурою, основна частина бюджетних коштів витрачається через проведення торгів.

Проведені вивчення та аналіз процедур закупівель, здійснених розпорядниками державних коштів за період 2006-2008 рр., дозволяють зробити висновок, що більшість злочинів та інших правопорушень, які мали місце під час проведення державних закупівель, носять системний характер.

Найбільш поширені способи вчинення злочинів через порушення процедури державних закупівель:

- **з боку замовників торгів:**
 - здійснення закупівлі товарів, послуг без проведення процедури тендерних торгів;
 - безпідставне застосування процедури закупівлі у одного учасника;
 - визначення технічного завдання під продукт конкретного виконавця;
 - виконання чи невиконання службовою особою в інтересах окремо взятого учасника процедури закупівлі будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища з метою отримання винагороди;
 - службове підроблення, тобто внесення службовою особою до офіційних документів (тендерної документації, оголошень щодо проведення тендерних торгів тощо) завідомо неправдивих відомостей, а також складання і видача завідомо неправдивих документів;
 - службова недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків щодо проведення тендерних торгів;
 - **з боку учасників процедури закупівлі:**
 - надання неправдивої інформації з метою участі у процедурах закупівлі;
 - постачання товарів, які не відповідають технічному вимогам предмету угоди;
 - постачання за завищеними цінами, відносно ринкової вартості;
 - навмисне невиконання умов договору, в результаті чого замовник зазнає збитків, тому що на проведення нового тендеру не вистачає часу;
 - створення фіктивної конкуренції, і, як наслідок, - проведення фіктивних торгів шляхом залучення до участі в торгах "пов'язаних" фірм, які подають різні за ціною тендерні пропозиції для формального дотримання процедури торгів;
- Особливу увагу в питаннях організації протидії зі злочинністю у бюджетній сфері варто приділяти заходам із запобігання та

виявлення злочинів, що вчиняються при проведенні процедур державних закупівель.

Згідно із п. 92 Положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2008 № 921 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19.11.2008 р. № 1017) за порушення вимог, установлених цим Положенням та іншими нормативно-правовими актами [3], розробленими на його виконання, замовники та учасники несуть адміністративну чи кримінальну відповідальність відповідно до ст. 164-14 "Порушення законодавства про здійснення закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти" Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

Як показує аналіз результатів діяльності органів внутрішніх справ, злочини, пов'язані з організацією та проведенням процедур державних закупівель, найчастіше вчиняються групами осіб. Окремі керівники підприємств, вступаючи у злочинну змову з представниками комерційних структур, навмисно допускають порушення законності при проведенні тендерів щодо закупівлі товарів (устаткування, товарно-матеріальних цінностей тощо), при здійсненні робіт та наданні послуг.

Окремо предметом посягання законодавець передбачив відповідальність за порушення законодавства в бюджетній сфері, а саме: ст. 210 "Порушення законодавства про бюджетну систему України" та ст. 211 "Видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законодавством порядку"

Відповідно до цих статей кримінальна відповідальність настає за наступні дії:

Використання бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню тобто витрачання бюджетних коштів на цілі, що не відповідають виділеним бюджетним асигнуванням чи кошторисам доходів і витрат, а саме:

- фінансування за рахунок бюджетних коштів тих видатків, які не передбачені видатковими статтями затвердженого бюджету відповідного рівня;

- використання бюджетних коштів, що мали цільове спрямування, з іншою метою, тобто фінансування одних видатків за рахунок інших статей видатків.

Функціональна система видатків дозволяє визначити цільове призначення діяльності органів державної влади і має розділи, в яких визначаються напрямки використання бюджетних коштів на здійснення загальних функцій держави та органів місцевого самоврядування.

Визначення та загальний перелік видатків зазначений у ст. 31, 87 Бюджетного кодексу. Перевищується або загальний обсяг затверджених видатків, або обсяг видатків на конкретні заходи, передбачені у встановленому порядку

Крім вищезазначених злочинів, які посягають на бюджетну сферу можливо перерахувати ще ряд злочинних діянь, що вчинюються в організаціях, які утримуються за рахунок відповідного бюджету (заклади охорони здоров'я, освіти, культури, соціального та пенсійного забезпечення та ін.). Зокрема:

1. Привласнення, товарно-матеріальних цінностей.
2. Незаконне нарахування та виплата зарплат, пенсій, стипендій і т.і.
3. Привласнення з надходжень по оплаті різних послуг, плати за утримання і навчання в дитячих і навчальних закладах.
4. Привласнення коштів з асигнувань на командировочні витрати
5. Незаконне надання путівок [4].

Як свідчить аналіз практики, найбільш розповсюдженими типовими схемами злочинних посягань на бюджетні кошти є:

1. Порушення законодавства про бюджетну систему України (ст. 210 КК України):

Порушення бюджетної системи викриваються майже на всіх пріоритетних напрямках економіки, де здійснюється бюджетне фінансування, зокрема будівництва, реконструкції та ремонту державних об'єктів, сфери житлово-комунального і дорожнього господарства, житлового фонду за державними програмами, медичної сфери, соціальної, сфери освіти, агропромислового комп-

лексу, а також при використанні коштів резервного фонду, субвенцій та ін.

Використання бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню.

Використання бюджетних коштів в обсягах, що перевищують затверджені межі видатків.

2. Зловживання при використанні бюджетних коштів, виділених на підтримку агропромислового комплексу:

Посягання на бюджетні кошти, виділені для фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів.

Посягання на бюджетні кошти, виділені на розвиток виноградарства, садівництва та хмелярства (бюджетна програма "Державна підтримка розвитку хмелярства")

Посягання на бюджетні кошти, виділені в якості підтримки агропромисловим підприємствам, що знаходяться в особливо складних кліматичних умовах.

Зловживання з коштами резервного фонду, виділених на ліквідацію наслідків стихійного лиха.

3. Посягання на бюджетні кошти, що спрямовані на соціальний захист населення:

Посягання на бюджетні кошти фонду заробітної плати.

Розкрадання фізичними особами бюджетних коштів пенсійного фонду, призначених на виплату пенсії з використанням фіктивних документів про встановлення інвалідності.

Розкрадання працівниками пенсійного фонду бюджетних коштів, призначених на виплату пенсії шляхом залучення підставних осіб з метою завищення сум грошових виплат.

Посягання на бюджетні кошти соціального страхування, виділених в якості безповоротної фінансової допомоги для працевлаштування інвалідів.

Посягання службовими особами управління праці та соціального захисту населення на бюджетні кошти, виділені на фінансування державних програм соціального захисту інвалідів.

Злочинні посягання фізичних осіб на кошти фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Злочинні посягання юридичних осіб на кошти фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Злочинні посягання на кошти фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності на виплату допомоги при вагітності та пологах.

4. Посягання на бюджетні кошти у сфері фінансування будівництва, реконструкції та ремонтних робіт:

Розкрадання бюджетних коштів шляхом завищення об'ємів виконаних робіт, часткового відображення робіт, що не проводились, підроблення документів про виконані роботи без фактичного їх проведення.

Зловживання службових осіб розпорядників коштів шляхом залучення до виконання робіт підприємств з ознаками фіктивності та банкрутів.

5. Протидія злочинним проявам при здійсненні закупівель товарів, робіт, послуг за державні кошти:

Зловживання службових осіб розпорядників коштів при визначенні переможців тендерних процедур:

Надання службовими особами суб'єктів господарювання розпорядникам бюджетних коштів недостовірних відомостей з метою отримання переваг під час проведення тендерних процедур.

6. Незаконне отримання бюджетного відшкодування з ПДВ шляхом залучення суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності та створення злочинної організації [5].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже оперативно-розшукова характеристика правопорушень у бюджетній системі України розглядається як опис характерних відмінних якостей, рис, властивостей, які притаманні цим злочинам і мають значення для діяльності підрозділів ДСБЕЗ. Підготування і скоєння даних злочинів створюють механізм злочинної поведінки. При його вивченні з'ясовується: об'єкт і предмет злочинного посягання; характеристика особи злочинця; місце і час скоєння злочину; способи і засоби скоєння злочину; заходи маскування злочинних дій; слідоутворення певного злочину; розмір матеріального збитку, що спричинив злочин.

Використана література:

1. Бюджетний кодекс України від 21 06 2001 року <http://zakon1.rada.gov.ua/>
2. Кримінальний кодекс України : за станом на 7 квітня 2008 р. – К. : Велес, 2008. – 160 с. – (Серія "Офіційні документи").
3. Постанова Кабінету Міністрів України № 921 від 17.10.2008 "Про затвердження Положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти"/<http://zakon1.rada.gov.ua/>
4. Василюк В.І. Проблеми оперативно-розшукової профілактики злочинів у бюджетній системі України (стаття) – Науковий вісник КНУВС. – 2006. – № 4. – С. 144-153.
5. Скалзуб Л.П., Василюк В.І. та ін. Збірник методичних рекомендацій з викриття злочинів у сфері економіки частина (викриття та документування злочинів у бюджетній сфері). Ч. 3. – К.: ТОВ "Консоль". – 2009. – С. 409.

М.В. Стацак*

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТІВ ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ

Дослідженню дефініції "оперативна обстановка" і її елементів присвячено великий обсяг робіт як вітчизняних, так і закордонних вчених. Однак, незважаючи на це, консенсусу з приводу визначення поняття "оперативна обстановка" і її елементів ще не досягнуто, і дискусії з даних питань тривають і досі.

У зв'язку з цим, вважаємо доцільним зазначити, що наявність великої кількості варіантів визначення "оперативна обстановка" і її складових частин перешкоджає правильно зрозуміти його зміст. Крім цього, як влучно зазначають О.Г. Каразей і Д.В. Ісютин-Федотков, проблема упорядкування (уніфікації, стандартизації, гармонії) понять відіграє ключову роль в удосконаленні мови за-

* Викладач кафедри ОРД Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук.

кону. А різноманітність юридичних формулювань безпосередньо впливає на наукові дослідження, породжує схоластичні дискусії [1, с. 91].

Взагалі, у галузі оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ вагомий внесок у дослідження зазначеного питання зробили такі вчені, як: К.В. Антонов, О.М. Бандурка, Б.І. Бараненко, В.О. Біляєв, Г.М. Бірюков, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, Г.О. Душейко, В.П. Захаров, І.П. Козаченко, М.В. Корнієнко, В.А. Некрасов, Д.Й. Никифорчук, Ю.Ю. Орлов, В.Л. Ортинський, М.М. Перепелиця, М.А. Погорецький, В.П. Сапальов, О.П. Снігерьев, Н.Є. Філіпенко, І.Р. Шинкаренко та ін.

З метою повного та всебічного аналізу поняття і елементів оперативної обстановки з'ясуємо семантичне значення слів "обстановка", "оперативний" та "елемент". Так, згідно з тлумачним словником, обстановка – це сукупність умов, у яких що-небудь відбувається; становище на місці військових подій, зумовлене їх протіканням, співвідношенням бойових сил, розташуванням, характером місцевості. Слово оперативний означає зв'язок з військовою операцією, безпосереднім практичним виконанням яких-небудь завдань; здатність правильно і швидко виконувати ті чи інші практичні завдання; бойовий; дійовий [2, с. 423, 465], а слово елемент тлумачиться як складова частина чого-небудь, складник, інгредієнт, деталь, риса, аспект [3, с. 642].

Далі слід нагадати, що у науковій літературі питання сутності та проблем оперативної обстановки розглядаються з 50-х років ХХ ст. [4, с. 3]. Зважаючи на це, доцільно розпочати вивчення нашого питання з розгляду думок учених того часу. Так, на думку В.Г. Боброва, Д.В. Гребельського, В.А. Лукашова та інших, оперативна обстановка – це сукупність взаємопов'язаних факторів (умов), що враховуються органами внутрішніх справ і підрозділами карного розшуку під час планування, організації і здійснення заходів боротьби зі злочинністю [5, с. 17]. На нашу думку, упущенням цього визначення є те, що в ньому не розкрито, які саме фактори враховуються ОВС. Також викликає запитання те місце у понятті, де вказані автори пишуть про сукупність взаємопов'язаних факторів (умов), що враховуються органами

внутрішніх справ і підрозділами карного розшуку. Чому саме зазначено лише службу карного розшуку, а не наведено переліку всіх оперативних підрозділів, або не зазначено, що такі фактори враховуються оперативними підрозділами ОВС.

Згідно з точкою зору Г.А. Туманова, для органів внутрішніх справ зовнішнє середовище складають всі інші соціальні системи, що не охоплюються рамками ОВС, а також об'єктивні фактори й умови (кліматичні, економічні, географічні, демографічні, соціально-психологічні). Усі вони переплітаються в найрізноманітніших сполученнях, виступають, як правило, у вигляді факторів і умов, що формують оперативну обстановку [4, с. 4-5]. На наш погляд, у запропонованому Г.А. Тумановим визначенні не зовсім зрозумілою є частина, де він вказує, що "зовнішнє середовище складають всі інші соціальні системи, що не охоплюються рамками ОВС", проте, що саме мається на увазі під "іншими соціальними системами" не розкрито.

Окрему думку з цього приводу висловив А.Г. Лекар. Він вважав, що вказана категорія є сукупністю даних про особливості території, що обслуговується, стан злочинності, наявність та стан сил і засобів боротьби з нею [4, с. 5]. Аналізуючи це поняття виникає одне запитання: "які елементи автор включав до сукупності даних про особливості території, що обслуговується?".

Більш конкретизовану дефініцію оперативної обстановки запропонували М.П. Лашин, В.Г. Самойлов і Г.К. Сінілов. Вони стверджували, що це стан злочинності у її взаємозв'язку з оточуючими соціально-економічними, демографічними, соціально-психологічними, географічними та іншими соціальними і природними явищами, що виступають в якості умов, в яких виконуються обставини, котрі впливають на стан злочинності. Згадані вчені у наведеному визначенні вживають словосполучення "іншими соціальними явищами" і, в той же час, зазначають, що оперативна обстановка - "це стан злочинності у її взаємозв'язку з оточуючими соціально-економічними, соціально-психологічними явищами". Постає логічне запитання: що слід розуміти під "іншими соціальними явищами"?

Інший представник радянської школи В.І. Ільчов визначив це поняття, як складну динамічну систему, що складається із сукупності компонентів, у рамках якої суб'єкт (конкретний орган внутрішніх справ), що функціонує в певній сфері і певних умовах, впливає на об'єкт (стан злочинності у відповідності із заданою програмою) [6, с. 155]. В.І. Ільчов, як і означені вище автори надав підставу для дискусії, зокрема, не пояснив, що саме відноситься до "сукупності компонентів, у рамках якої суб'єкт, що функціонує в певній сфері і певних умовах, впливає на об'єкт".

Підсумовуючи думки радянських вчених з приводу дефініції оперативної обстановки, ми зробили умовивід про те, що, поперше, спільною рисою більшості наведених понять є включення до змісту визначення "оперативна обстановка" зовнішніх елементів (соціально-економічні, демографічні, географічними та інші); подруге, нерозвиненою у теорії оперативно-розшукової діяльності у період з 50-х до 90-х років минулого століття була позиція про існування внутрішніх елементів оперативної обстановки, тобто про стан, наявність і можливості сил, засобів, методів і форм боротьби зі злочинністю.

Ще більше різномайття точок зору щодо поняття "оперативна обстановка" існує у наш час. Наведемо лише деякі із них. Так, В.А. Некрасов, А.М. Лисенко, С.В. Пеньков та В.В. Матвійчик пропонують наступне визначення. Оперативна обстановка - це сукупність умов, які склалися в певному регіоні, об'єкті, які впливають на процес боротьби зі злочинністю і на визначення сил, засобів, форм і методів цієї боротьби.

Свою позицію щодо визначення поняття "оперативна обстановка" займає О.А. Гапон. Він розуміє під нею сукупність зовнішніх та внутрішніх реальних умов, в яких діє орган внутрішніх справ, що зумовлюють характер організаційних та оперативно-розшукових заходів щодо забезпечення ефективного виконання функцій протидії злочинності та забезпечення громадського порядку [7, с. 72].

Авторським колективом підручника "Попередження і розкриття злочинів підрозділами карного розшуку" надано дефініцію оперативної обстановки як сукупності взаємопов'язаних умов, що

вивчаються, оцінюються та враховуються працівниками карного розшуку в боротьбі зі злочинністю на території, лінії чи об'єкті, що обслуговуються [8, с. 21-22].

Проаналізувавши наведені дефініції вітчизняних учених, можна відмітити, що у всіх цих поняттях є одна спільна риса і одна неточність. Це проявляється в тому, що у визначеннях оперативної обстановки вказано, що це "сукупність умов", однак яких саме ніхто не розкрив.

На відміну від попередніх дефініцій, запропонованих означеними авторами, інші дослідники теорії оперативно-розшукової діяльності наводять більш повні поняття.

Так, М.В. Корнієнко розуміє під оперативною обстановкою сукупність значущих для правоохоронної діяльності соціально-демографічних, соціально-економічних, соціально-політичних, стабілізуючих або дестабілізуючих факторів, які суттєві для даного регіону в певний період часу, що виражається через систему кількісних та якісних характеристик стану злочинності, адміністративної деліктності, охорони громадського порядку і громадської безпеки в конкретно взятому регіоні, а також оцінку ефективності організаційно-правових заходів, що застосовуються правоохоронними органами [9, с. 8-9]. Ми вважаємо, що в цій дефініції не наведено повний перелік факторів, які впливають на оперативну обстановку, а це, окрім наведених М.В. Корнієнком, - географічні, культурні і етнічні.

Дещо схожої точки зору з М. В. Корнієнко дотримується О.І. Івенко. Цей автор вважає, що це сукупність територіально-географічних, природнокліматичних, соціально-економічних, культурно-побутових, соціально-демографічних, та ідеологічних факторів (чинників), які прямо чи опосередковано впливають на правоохоронну діяльність органів внутрішніх справ та є характерними для певної адміністративно-територіальної ділянки, що ними обслуговується, виражених через систему кількісних та якісних характеристик стану злочинності і правопорушень, охорони громадського порядку та громадської безпеки, а також оцінка ефективності організаційно-правових заходів, які застосовуються органами внутрішніх справ [10, с. 193]. З нашої точки зо-

ру, О.І. Івенко, як і попередній автор, при перерахуванні факторів, які впливають на оперативну обстановку, не взяв до уваги етнічний чинник, який також має важливе значення.

Інші вітчизняні дослідники теорії оперативно-розшукової діяльності Б.І. Бараненко і Г.М. Бірюков вважають, що оперативна обстановка – це об'єктивно існуюче в умовах конкретного місця і часу специфічне соціальне системне утворення, що включає сукупність елементів: злочинність (як її загальний стан, так і конкретні злочини); фактори соціального середовища (які здійснюють криміногенний або антикриміногенний вплив на злочинність у цілому і на окремі її види або різновидності), в тому числі фактори, події або обставини, що визначають специфіку (за цілями, обставинами, способами, мотивами тощо) скоєння конкретних злочинних актів, а також суб'єктивні умови, котрі пов'язані з практичною діяльністю суб'єктів розкриття злочинів (підрозділів карного розшуку) [11, с. 164]. Однак, на нашу думку, згадані автори не вказали, що на оперативну обстановку також впливають культурно-етнічні, географічні, соціально-економічні і демографічні фактори.

Не можна оминати нашою увагою думку І.А. Федчака щодо даного поняття. В цілому цей автор поділяє позицію Б.І. Бараненко і Г.М. Бірюкова, однак додає ще до змісту тимчасово чи постійно діючі фактори та обставини у вигляді забезпечення безпеки держави та громадян; сили та засоби інших служб ОВС, державних чи громадських організацій, а також ефективність їх використання, в яких оперативні підрозділи вирішують завдання боротьби зі злочинністю [12, с. 28].

Варто зауважити, що у наш час в теорії оперативно-розшукової діяльності зустрічаються дефініції оперативної обстановки, в яких остання розуміється як сукупність внутрішніх (наявність сил і засобів органів внутрішніх справ, їх кінцеве розташування тощо) та зовнішніх умов (злочинність, соціально-економічні, демографічні фактори та інші), що, на наш погляд, є найбільш доцільним. Зокрема, такої думки дотримується В.П. Євтушок, який пише, що оперативна обстановка – це збірне поняття, яким охоплені, з одного боку, зовнішні умови для системи органів

внутрішніх справ (злочинність, соціально-економічні, демографічні фактори та інші), а з іншого – внутрішні умови (наявність сил і засобів органів внутрішніх справ, їх кінцеве розташування, професійна підготовленість і активність у боротьбі зі злочинністю, наявність часу для вирішення поставлених завдань тощо) [13, с. 18].

Таким чином, наведені визначення поняття "оперативна обстановка" свідчать про те, що до цього часу існують розбіжності у поглядах вчених відносно цієї дефініції. Крім цього, незважаючи на важливість даного терміну як для теоретиків, так і для практиків оперативно-розшукової діяльності, офіційне визначення оперативної обстановки у діючому законодавстві відсутнє, хоча неодноразово вживається у тексті відомчих нормативно-правових актів [14; 15; 16; 17; 18; 19].

У контексті сказаного вважаємо за доцільне запропонувати власне визначення оперативної обстановки. Отже, оперативна обстановка – це сукупність взаємопов'язаних зовнішніх (географічних, демографічних, культурно-етнічних, соціально-економічних, ідеологічних і криміногенних – стан злочинності взагалі та щодо окремих видів злочинів) факторів і внутрішніх (наявність, стан і можливості використання сил, засобів, методів і форм органів внутрішніх справ) умов, які мають важливе значення для оперативного обслуговування території, об'єктів чи лінії роботи та впливають на стан злочинності.

Що стосується елементів оперативної обстановки, то слід констатувати, що в і цьому питанні ще не досягнуто консенсусу. Так, на думку А.М. Абрамова, А.Г. Алахая, Є.І. Бородиловського та інших, до елементів оперативної обстановки входять соціально-економічні, демографічні і географічні елементи [20, с. 22]. Цю позицію поділяють В.О. Біляев, О.А. Гапон та авторський колектив підручника "Попередження і розкриття злочинів підрозділами карного розшуку", та окрім цього додають ще кримінологічний елемент (стан, динаміка та структура злочинності), а також наявні сили та засоби ОВС та результати їх протидії злочинності [4, с. 9; 7, с. 72; 8, с. 20].

Заслуговує на увагу твердження В.А. Некрасова, А.М. Лисенко,

С.В. Пенькова та В.В. Матвійчика, які крім наведених елементів виділяють історико-географічний та нормативне регулювання конкретної сфери де, вчиняються злочини [7, с. 72]. На наш погляд, історичну складову історико-географічного елементу не слід враховувати, так як оперативні підрозділи цікавить, насамперед, сучасний реальний стан справ на території обслуговування, який і повинна відображати оперативна обстановка.

Модифікований варіант підходу до елементів оперативної обстановки наводять О.І. Івенко і А.В. Кузьменко. Перший, до вже перелічених елементів додає природно-кліматичні і ідеологічні [10, с. 192]. Другий, крім зазначених О.І. Івенком, називає релігійно-конфесійний елемент [21, с. 69]. Ми хочемо висловити свою підтримку пропозиціям останніх авторів, оскільки вважаємо, що у елементах, які були ними додатково запропоновані до тих, які вже є розробленими і вважаються традиційними, є логіка, зумовлена реаліями сьогодення.

Принагідно зазначимо, що аналіз нормативно-правових актів, які регламентують оперативно-розшукову діяльність оперативних підрозділів органів внутрішніх справ [14; 15; 16; 17; 18; 19; 22] засвідчив факт відсутності у положеннях останніх приблизного переліку елементів оперативної обстановки, який оперативному працівникові потрібно знати для того, щоб добре орієнтуватися у оперативній обстановці та обслуговувати на належному рівні територію, лінію чи об'єкт.

Підбиваючи підсумки щодо всього висловленого з приводу елементів оперативної обстановки, ми дійшли висновку, що:

1) загальновизнаного підходу до переліку таких елементів не вироблено;

2) нормативно елементи оперативної обстановки не закріплені;

3) на підставі проведеного аналізу точок зору науковців можна виділити наступні елементи оперативної обстановки:

- соціально-економічний;
- демографічний;
- територіально-географічний;
- культурно-побутовий;
- ідеологічний (політичний);

- етнічний;
- релігійно-конфесійний;
- криміногенний;
- реальний стан і можливості використання сил, засобів, методів і форм органів внутрішніх справ у протидії злочинності та отриманні результати.

Наведені елементи можуть бути використані для доповнення відомчої інструкції про оперативно-розшукову діяльність оперативних підрозділів ОВС України.

Використана література:

1. Каразей О.Г. О некоторых недостатках нормативной правовой терминологии в сфере раскрытия и расследования преступлений / О.Г. Каразей, Д.В. Исютин-Федотков // Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. - 2008. - Спецвип. № 5. - Ч. 3. - С. 90-98.

2. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / укладачі: Василь Яременко, Оксана Сліпушко.- Київ: Вид-во "Аконіт", 2007. - Т. 2. - 928 с.

3. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / укладачі: Василь Яременко, Оксана Сліпушко.- Київ: Вид-во "Аконіт", 2007. - Т. 1. - 928 с.

4. Біляев В.О. Місця зі складною оперативною обстановкою та їх класифікація / В.О. Біляев // Вісник ЛАВС МВС ім. 10-річчя незалежності України. - 2003. - Спецвип. № 3. - С. 3-13.

5. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел / В.Г. Бобров, Д.В. Гребельский, В.А. Ильичов и др. - М.: НИ и РИО, 1982. - 176 с.

6. Бараненко Б.И. Оперативная обстановка: понятие, структура, подходы к изучению и оценке / Б.И. Бараненко, Г.М. Бирюков // Вісник ЛПВС. - 1998. - № 2. - С. 154-167.

7. Розкриття злочинів у сфері виготовлення та збуту алкогольних напоїв: навчально-практичний посібник / В.А. Некрасов, А.М. Лисенко, С.В. Пеньков, В.В. Матвійчук. - Одеса: Юридична література, 2009. - 160 с.

8. Попередження і розкриття злочинів підрозділами карного розшуку: підручник / За заг. ред. Ю.Ф. Кравченка. - Київ: РВВ МВС

України, 2000. - 392 с.

9. Корнієнко М.В. Управління силами і засобами органів внутрішніх справ при ускладненні оперативної обстановки в сфері охорони громадського порядку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. "Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право" / М.В. Корнієнко. - Харків, 2000. - 22 с.

10. Івенко О.І. Щодо теоретичного визначення поняття "оперативна обстановка" / О.І. Івенко // Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. - 2008. - Спецвип. № 4. - Ч. 2. - С. 189-194.

11. Бараненко Б.И. Оперативная обстановка: понятие, структура, подходы к изучению и оценке / Б.И. Бараненко, Г.М. Бирюков // Вісник ЛДВС. - 1998. - № 2. - С. 154-167.

12. Федчак І.А. Зміст та елементи оперативного обслуговування об'єктів і територій / І.А. Федчак // Науковий вісник КНУВС. - 2008. - № 2. - С. 26-30.

13. Євтушок В.П. Організація інформаційного забезпечення збору, аналізу та оцінки оперативних відомостей / В.П. Євтушок // Вісник Львівського ІВС. - 2003. - № 3. Додаток № 1. - С. 17-29.

14. Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості, затверджене наказом МВС України від 30.04.2004 р. № 458.

15. Інструкція з організації розшуку обвинувачених, підсудних осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення особи невпізнаних трупів, затверджена наказом МВС України від 05.01.2005 №3.

16. Положення про вдосконалення реагування на повідомлення про злочини, інші правопорушення і події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України, затверджене наказом МВС України від 4.10.2003 р. № 1155.

17. Положення про встановлення порядку і організації проведення загальнодержавних комплексних оперативно-профілактичних операцій, затверджене наказом МВС України від 09.13.2003 р. № 1503.

18. Інструкція про організацію проведення цільових оперативно-профілактичних операцій та комплексних оперативно-профілактичних відпрацювань, затверджена наказом МВС України від 16.05.2003 р. № 496.

19. Інструкція про оперативно-розшукову діяльність оперативних підрозділів ОВС України, затверджена наказом МВС України від

17.07. 2004 № 007.

20. Предупреждение и раскрытие преступлений уголовным розыском: учебник / А.М. Абрамов, А.Г. Алахая, Э.И. Бородиловский и др. - М.: Академия МВД СССР, 1989. - 259 с.

21. Кузьменко А.В. Оперативна обстановка як категорія безпекознавства / А.В. Кузьменко // Юридичний журнал. - 2006. - № 11. - С. 68-79.

22. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. - Київ, 1992. - № 22. - Ст. 303.

С.В. Загорний*

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У БОРОТБІ З ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Сучасний розвиток транснаціональної злочинності пов'язаний із появою відповідних можливостей на глобальному рівні, що обумовлено певними чинниками у світовій політиці й економіці. Виникнення нових ринків збуту різноманітної продукції, у тому числі й незаконної, є наслідком посилення міждержавної співпраці, розширення міжнародних зв'язків, спрощення процедур перетину кордонів, а також формування світових фінансових мереж.

Для боротьби з цим явищем у грудні 2000 року в м. Палермо (Італія) майже 150 країнами була підписана Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, відповідно до якої країнам-учасникам необхідно здійснити низку заходів, спрямованих на боротьбу з транснаціональними злочинними організаціями. Зокрема, стаття 29 Конвенції закликала держави-учасниці, до яких входить і Україна, у необхідних межах здійснювати, розробляти чи вдосконалювати конкретні програми підготовки персоналу правоохоронних органів, здійснювати програми

* Керівник Представництва Фонду Ганкса Зайделя в Україні.

досліджень і підготовки кадрів, покликаних забезпечити обмін спеціальними знаннями у сферах, пов'язаних з попередженням транснаціональної організованої злочинності з використанням у відповідних випадках регіональних та міжнародних конференцій для сприяння співробітництву й обговоренню проблем, що становлять взаємний інтерес, у тому числі особливих проблем і потреб держав транзиту.

Як зазначається у документах Європейського Союзу, транснаціональна злочинність визнана однією з головних загроз для безпеки як безпосередньо європейському континенту, так і всього міжнародного товариства. Значимість та прояви її як діяльності, спрямованої на протизаконне задоволення потреб певної частки суспільства через інтереси більшості її членів, були завжди специфічні та своєрідні.

У зв'язку із цим звертається увага на те, що нині транснаціональна злочинність набула розповсюдження. Ще недостатньо розроблені механізми впливу на це негативне явище, як теоретичні, так і практичні. Нині необхідно винайти механізм, який зможе протистояти транснаціональній злочинності. Надійними партнерами у вирішенні цієї проблеми є Інтерпол та Європол - це організації, які зможуть надати реальну допомогу. Лише виключно спільними зусиллями можна захиститися від транснаціональної злочинності.

Також наголошується на тому, що саме контроль за стратегією злочинної діяльності з боку міжнародного співтовариства означає відповідні моменти міжнародного співробітництва у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю, він повинен сприяти реалізації цілей, яких міжнародне співтовариство бажає досягти, а саме: визначити ступінь і масштаби спільних дій у протидії транснаціональній злочинності; шляхи досягнення поставлених цілей; потреби країн, які повинні бути задоволені для успішного виконання намічених планів і завдань; механізми, які можуть забезпечити дійову координацію зусиль різних країн.

Це пов'язане з тим, що, наприклад, свого часу усунення кордонів між країнами-членами Шенгенської угоди та припинення

митного контролю могло призвести до зростання транскордонної злочинності. Тому для запобігання цьому ці країни передбачили розширення співробітництва між їхніми відповідними органами, зокрема, митними та поліцейськими.

Такі заходи ґрунтуються на підставі відповідних нормативних документів, зокрема Договору про Європейський Союз 1993 р. (Розділ VI "Положення про співпрацю в сфері юстиції і внутрішніх справ").

Наведене свідчить про те, що ефективна боротьба з транснаціональною злочинністю вимагає від правоохоронних органів різних країн згаданих спільних дій, розвитку співпраці, використовуючи при цьому всі наявні методи у сфері боротьби із цим явищем і розширюючи масштаби здійснюваних заходів.

В.І. Сліпченко*

АНАЛІЗ ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ

Закріпивши у вітчизняному законодавстві європейські стандарти прав та свобод людини, Україна взяла на себе обов'язок забезпечити їх дотримання на всіх рівнях суспільних відносин. Одним із пріоритетних напрямків зазначеної діяльності держави є сфера кримінального судочинства, де права та свободи особи можуть бути обмежені найсуттєвіше.

У зв'язку з цим розкриття та розслідування злочинів вимагає від органу дізнання, слідчого та прокурора дотримання гарантованих стандартів прав та свобод особи, яка залучається до сфери кримінального судочинства. Інколи така необхідність пов'язана із забезпеченням безпеки життя, здоров'я, житла чи майна особи як учасника кримінального судочинства, а також безпеки членів її сім'ї чи близьких родичів.

* Доцент кафедри кримінального процесу Запорізького юридичного інституту ДДУВС, кандидат юридичних наук.

Актуальність зазначеного питання обґрунтовується й тим, що за висновками Головного слідчого управління МВС України незахищеність від протиправного впливу потерпілих, а також інших осіб, які могли б сприяти правосуддю, фактично спонукає їх ухилятися від виконання свого громадського обов'язку. Більше того, потерпілий й свідки, крім небажання з'являтися до суду, змушені відмовлятися від первинних показань або суттєво їх змінювати як у ході розслідування, так і судового розгляду кримінальної справи [1, с.186].

Про незадовільний стан забезпечення безпеки суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві, наголошує Верховний Суд України [2; 3; 4], вчені [5; 6] та практики [7; 8].

Виходячи з меж нашого дослідження, особливий інтерес викликає аналіз оперативної обстановки як підстави для застосування заходів безпеки.

Для відповіді на зазначене питання з'ясуємо етимологію термінів "обстановка" та "оперативна обстановка".

Виходячи з аналізу наукової та довідкової літератури, під "обстановкою" слід розуміти стан, характер умови й сукупність чинників, які впливають на щось (або за яких щось відбувається) [9; 10, с. 586]. "Оперативну обстановку" тлумачний словник розглядає як сукупність факторів (умов) внутрішнього і зовнішнього середовища, характер і зміст яких визначають перелік оперативно-службових заходів впливу на конкретні напрями правоохоронної діяльності. Виходячи з теорії управління, оперативна обстановка відіграє вирішальне значення для розробки управлінських рішень, визначення стратегії та тактики конкретних заходів правоохоронної діяльності [11, с. 268].

Зіставляючи зазначене з процесуальною та оперативно-розшуковою діяльністю, можна дійти висновку, що поняття "оперативна обстановка" у більшості випадків є характерним для оперативно-розшукової, а не процесуальної діяльності.

Про це свідчить і різниця в об'єктах кримінального процесу та ОРД. Об'єктом останньої, як обґрунтовано стверджує М.А. Пого-

рецький, є оперативна обстановка як соціально-правовий стан конкретної ділянки оперативно-розшукового забезпечення на певний строк, що складається із сукупності взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів. До таких елементів учений відносить: 1) криміногенне середовище й об'єкти, що піддаються криміногенному впливу; 2) злочинність як соціальне явище, що включає в себе сукупність злочинів, котрі здійснюються на об'єктах чи напрямках оперативного забезпечення в певний період, що характеризуються кількісними (динаміка, стан) і якісними (структура, характер) показниками; 3) фактори соціально-економічного, політичного та правового середовища, які справляють криміногенний вплив на злочинність у цілому й на окремі її види, в тому числі й фактори, події та обставини, які визначають специфіку (за цілями, мотивами, способами, формами та обставинами) вчинення конкретних злочинів; 4) конкретний злочин, у тому числі такий, що готується, вчиняється чи вже вчинений, причини й умови, які йому сприяють чи сприяли, обставини, які впливають на ступінь і характер відповідальності обвинуваченого, або наявність чи відсутність відносин, що охороняються кримінальним законом відповідно до визначеної компетенції; 5) власна діяльність оперативно-розшукових підрозділів, що включає в себе власні сили й засоби [12, с. 159-160].

Своєчасно отримати інформацію, яка об'єктивно відображає стан протидії розслідуванню, а, відповідно, і контролювати оперативну обстановку по кожній кримінальній справі дозволяє оперативно-розшукове супроводження. Зазначений вид діяльності оперативних підрозділів може починатися з моменту отримання заяви або повідомлення про злочин, чи виявлення його ознак відповідно до ст.ст. 94-98 КПК України та закінчуватися після набрання вироком суду законної сили. Відповідно і рішення про необхідність застосування заходів безпеки, враховуючи реальність загрози, може бути прийнято як на кожному з етапів розслідування чи будь-якій стадії кримінального процесу.

У зв'язку з цим можна зробити висновок про те, що метою оперативно-розшукового супроводження кримінального судочин-

ства, крім здобування оперативної інформації в інтересах розкриття злочинів, виявлення й оперативного документування всіх епізодів злочинної діяльності та ін. є захист осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, якщо виникає реальна загроза їх життю, здоров'ю, житлу, майну та ін.

Згідно з ч. 2 ст. 20 Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" приводами для вжиття заходів безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів є: заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича; звернення керівника відповідного державного органу; отримання оперативної й іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб.

Відповідно до ч. 3 ст. 52-1 КПК України орган дізнання, слідчий та прокурор, одержавши заяву чи повідомлення про загрозу безпеці учасника кримінального судочинства, зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в строк не більше ніж три доби, а в невідкладних випадках негайно прийняти рішення про застосування або відмову в застосуванні заходів безпеки.

Приводи для застосування заходів безпеки слід відрізнити від підстав їх застосування. Згідно з ч. 1 ст. 20 зазначеного закону підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки є дані, що свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, які мають право на забезпечення безпеки (у тому числі свідків та потерпілих). Як слушно зазначають з цього приводу вчені, поняття "реальна" загроза передбачає собою певні матеріальні наслідки для особи, але таке визначення підстав вжиття заходів безпеки унеможливує превентивний аспект цієї категорії, а також випадки, коли для впливу на свідка або потерпілого використовуються засоби психологічного впливу, що може виявитись у завуальованій формі: мовчазне слідування за особою, тривале перебування людей неприємної зовнішності біля будинку, в якому мешкає свідок або потерпілий, підкидання під двері квартири або будинку трупів тварин або малюнків такого змісту, створення в колективі атмосфери ігнорування особи тощо. Такі форми впли-

ву не містять у собі реальної загрози життю, здоров'ю, житлу й майну особи, але спрямовані на досягнення необхідної і бажаної мети: схилити особу до відмови сприяти правосуддю. До того ж заходи безпеки мають бути застосовані не лише за наявності реальної загрози, а й для попередження виникнення такої загрози. Таким чином, вплив зацікавлених осіб на свідків, потерпілих та інших учасників кримінального судочинства спрямований не лише на заподіяння останнім шкоди у будь-якому виді, а ґрунтується на досягненні головної мети: схилити їх до відмови давати показання або іншим чином сприяти правосуддю, припинити сприяння правосуддю або помститися за вже здійснене сприяння. Тобто вплив може бути вираженим у різних формах: і протиправних, і таких, які не містять у собі протиправності, вплив може бути виражений як прямо, так і завуальовано, але головним чинником виступає мета, з якою він здійснюється [6, с. 262].

На думку М.А. Погорецького, про реальність загрози може свідчити також сам факт існування злочинної організації, яка вчиняє злочин чи готується до його вчинення й здатна до незаконного впливу на учасників кримінального судочинства шляхом вчинення щодо них та членів їх сімей і близьких родичів насильницьких дій [12, с. 455].

На підставі зазначеного можна стверджувати, що аналіз оперативної обстановки при необхідності застосування заходів безпеки має особливе значення і за своєю природою може виступати елементом як приводу, так і підстави застосування заходів безпеки. Наприклад, оперативна обстановка може відноситись до приводу при отриманні оперативної й іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб або виступати у якості підстави під час перевірки існування реальності загрози.

При цьому аналіз оперативної обстановки доцільно розглядати як у широкому, так і вузькому значенні. У першому випадку "оперативна обстановка" є сукупність внутрішніх та зовнішніх чинників, які існують на території, де відбувається розслідування злочину, і впливають на прийняття рішення. У другому - сукупність відомостей про злочин, особу злочинця та інші обста-

вини, пов'язані зі вчиненням злочином (наприклад, спроба вчинити тиск на свідка чи потерпілого).

У зв'язку з тим, що залежно від стадії процесу змінюється кількість інформації про особу підозрюваного (обвинуваченого, підсудного), обставини вчиненого злочину, постійно змінюється і оперативна обстановка, в якій відбувається провадження у справі.

Підсумовуючи, відзначимо, що аналіз оперативної обстановки, матеріалів ОРД та доказової інформації дозволяє своєчасно прийняти законне та обґрунтоване рішення про доцільність (необхідність) застосування заходів безпеки. Зазначене рішення може бути прийнято як на стадії порушення кримінальної справи чи досудового розслідування, так і під час судового розгляду справи.

Таким чином, своєчасне використання даних аналізу оперативної обстановки дозволяє навіть за мінімальної кількості вхідної інформації про вид злочину, особу злочинця та характер загрози прийняти обґрунтоване рішення про доцільність застосування заходів безпеки та обрати ефективний вид заходу безпеки або навіть комплекс заходів (наприклад, забезпечення конфіденційності відомостей про особу та особисту охорону).

Використана література:

1. Застосування законодавства про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками ОВС / [Під ред. П.В. Коляди]. - К.: МВС України, 2001. - 239 с.

2. Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві [електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 червня 1999 року № 10 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>

3. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів [електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 2004 року

№ 13 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>

4. Про незалежність судової влади [електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 р. № 8 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>

5. Погорецький М.А. Матеріали оперативно-розшукової діяльності як приводи та підстави для прийняття рішення про забезпечення безпеки учасників кримінального процесу / М.А. Погорецький // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. - 2007. - № 1. - Ч. 2. - С. 141-148.

6. Карпов Н.С. Державний захист та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у судочинстві, за законодавством України / Н.С. Карпов, О.І. Габро // Науково-практичний журнал: Боротьба з організованою злочинністю і корупцією. - 2007. - № 17. - С. 254-266.

7. Гарник М. Проблеми захисту прав потерпілих від злочину/ М. Гарник // Вісник прокуратури. - 2002. - № 3. - С. 3-5.

8. Строков І.В. Організаційні та правові заходи забезпечення прав потерпілого від злочину: [електронний ресурс] / І.В. Строков // Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/udhra/conf-materials-14.html>

9. Кузьменко А. Оперативна обстановка як категорія безпекознавства: [електронний ресурс] / А. Кузьменко // Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2469>

10. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / [за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського]. - Х.: ВД "ШКОЛА", 2009. - 1008с.

11. Юридична енциклопедія: В 6-ти т./ [Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.] - К.: "Укр. енцикл.", 1998. - Т. 4: Н-П. - 770 с.

12. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: [монографія] / М.А. Погорецький. - Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. - 576 с.

І.М. Охріменко*

КАТЕГОРІЯ ОБ'ЄКТА В СИСТЕМІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ВІДНОСИН

Поняття об'єктів оперативно-розшукової діяльності є менш конкретним (недосконалим) елементом у системі оперативно-розшукових відносин, з приводу якого і взаємодіють відповідні суб'єкти ОРД. Дослідження у цьому напрямку значною мірою визначає успіх на шляху наукового обґрунтування обширного комплексу питань теоретико-прикладного характеру. Так, визначення кола об'єктів оперативно-розшукової діяльності, що підлягають вивченню, їх типологія і систематизація створюють міцну базу для правильного визначення предмету даної галузі знань, її завдань, розвитку оперативно-розшукової класифікації, побудови чіткої системи конкретно галузевих концепцій, а також для обґрунтованого прогнозування перспектив їх подальшого розвитку.

Не дивлячись на те, що поняття об'єктів оперативно-розшукової діяльності завжди перебувало у полі зору вчених (А.І. Алексеев, Д.В. Гребельський, П.О. Олійник, А.Г. Птіцин, Г.К. Синілов, В.І. Філіппенко, В.Ю. Фролов та ін.), але достатньо глибокого теоретичного аналізу він не отримав й до теперішнього часу. Слід зауважити, що узагальнені висновки прикладних розробок є дещо однобічними та формалізованими для вимог сучасної оперативної практики. Між тим, існуючий у світовій оперативній практиці традиційний перелік об'єктів даного роду діяльності не завжди відображає їх потенційну насиченість специфічним змістом. Це у котрий раз підкреслює актуальну необхідність розробки концептуального підходу з даної проблематики. Виходячи з цього, основна мета даної статті буде спрямована, насамперед, на наукове й практичне окреслення змісту категорії об'єкта оперативно-розшукової діяльності, ви-

* Доцент кафедри юридичної психології Київського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук.

значення кола об'єктів, що підлягають впливу в межах оперативно-розшукових відносин.

Так, в юридичній літературі поширеною є наукова позиція про те, що пізнання в оперативно-розшуковій діяльності спрямоване, передусім, на специфічний об'єкт – злочин і все, що з ним пов'язане [1, с. 5]. Можна досить впевнено стверджувати, що злочин і супутні йому обставини як об'єкти пізнання оперативно-розшукової діяльності актуалізуються й в умовах сьогодення. Певним чином схожу позицію висловлюють й П.О. Олійник, А.Г. Птіцин та ін. [2, с. 52; 3, с. 20]. Вони стверджують, що у кримінології, криміналістиці і оперативно-розшуковій діяльності загальний об'єкт вивчення – злочин, в якому кожна наукова галузь знань прикладного характеру виробляє певну точку зору на загальний об'єкт, визначену специфічними завданнями.

Поступово таке усвідомлення об'єкту оперативно-розшукового пізнання почало утворювати певні відмежування. Так, наприклад, пропонувалося як матеріальне відображення об'єкту пізнання у межах даної проблеми визнати оперативно-значущу інформацію [4, с. 51]. Погоджуючись із можливістю існування наведеної позиції, зауважимо, що таке визначення вважається нам дещо обмеженим, позбавленим визначення джерел та носіїв цієї інформації.

Окремі принципові позиції науковців з даної проблематики (В.Г. Самойлова, В.Є. Тарасенка, Е.О. Дідоренка, Б.І. Бараненка та ін.), які зустрічаються в спеціалізованих наукових джерелах, визначили, що загальним об'єктом щодо діяльності органів внутрішніх справ України слід визнати злочинність в її кількісному (стан злочинності) та якісному (структура злочинності) розрізах. До речі, аналогічне розуміння прослідковується й в окремих нормах чинного законодавства України про оперативно-розшукову діяльність (ч. 1 ст. 6, п.п. 1, 5 ч. 1 ст. 7, ч.ч. 7, 14 ст. 9 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність").

Крім розглянутих підходів до усвідомлення об'єктів оперативно-розшукової діяльності, в юридичній літературі мають місце й інші точки зору у цьому напрямку. Так, зокрема, заслуговує на увагу більш конкретизована позиція В.П. Дементьєва [5, с. 12]. На

його думку, об'єкт, на який спрямована оперативно-розшукова діяльність, - кримінально активні особи й ті, що володіють або можуть володіти інформацією, що має значення у їх викритті. Саме з метою пізнання, впливу на цей об'єкт і застосовується весь обширний арсенал специфічних засобів оперативно-розшукової діяльності. Під кримінально активними особами розуміються не тільки ті, що вчинили або вчиняють злочинні діяння, але й особи, що схильні до делінквентної поведінки. До осіб, що володіють необхідною інформацією, науковець відносить осіб, які через своє службове, суспільне, соціальне положення володіють необхідними для досягнення цілей діяльності відомостями, але, не знаючи їх значення або умисне удаючись до різних хитрощів, не роблять їх надбанням правоохоронних органів. На наш погляд, дана наукова позиція є більш переконливою, але дозволимо собі зауважити, що і їй притаманні певні суперечності. Передусім, це може бути пов'язане з тим, що об'єкт пізнання оперативно-розшукової діяльності ще ширший, ніж окреслено вченим.

На підставі викладених позицій В.І. Філіппенко, В.Ю. Фролов (у спеціальних наукових джерелах) та Т.В. Зеленська стверджують [6, с. 38], що об'єктом пізнання оперативно-розшукової діяльності є причини, умови, характер і результати діяльності людей, що мають відношення до протиправних фактів. Асоціальна спрямованість об'єкту пізнання формує його активність по маскуванню протиправних дій, протидії суб'єктам оперативно-розшукової діяльності. Слід позитивно оцінити спробу В.І. Філіппенка і В.Ю. Фролова представити об'єкт оперативно-розшукової діяльності через його ознаки. Проте всі їх міркування щодо власного розуміння об'єкту оперативно-розшукової діяльності зводяться до вже раніше зазначеного - злочинності.

Загалом, визнаючи вірний підхід щодо подальшого визначення суті об'єктів оперативно-розшукової діяльності, разом з тим необхідно відзначити його розмитість і неконкретність. Зокрема, привертає увагу проблема неповної визначеності об'єктів ОРД як потенційних протилежних сторін в оперативно-розшукових відносинах. Так, тлумачення досить часто вживаного терміну "особи, що мають відношення до протиправних фактів", дозволяє

включати до кола осіб, що становлять оперативний інтерес, як учасників злочинного діяння (виконавців, організаторів, посібників тощо), так і мимовільних очевидців (свідків) події. В обох випадках теоретично припускається можливість проведення щодо них відповідних оперативно-розшукових заходів.

Така ситуація є цілком пояснима, адже слід, у першу чергу, визнати досить широкими цілі і завдання оперативно-розшукової діяльності. Беручи до уваги їх практичну багатощільову спрямованість, до об'єктів оперативного впливу психології можна відносити й різних інших осіб із числа кримінальних зв'язків та близького оточення безпосередніх фігурантів оперативно-розшукових справ, оскільки такі особи володіють значною, оперативно цінною, опосередкованою інформацією. Ними певною мірою можуть визнаватися й інші особи, які є носіями інформації, що має значення для захисту інтересів громадян, суспільства і держави, а також виявлення, припинення і розкриття злочинів, викриття причин і умов, які сприяють їх вчиненню, та здійснення профілактики правопорушень. До речі, це стосується й осіб, які "прикривають" злочинну діяльність безпосередніх об'єктів ОРД, захищають останніх різними способами від кримінального переслідування та покарання та ін.

Підходячи до проблеми з іншої площини, зазначимо, що за ознаками вчинення злочину оперативному відпрацюванню можуть підлягати й кримінологічно окреслені категорії (раніше засуджені, особи, схильні до вчинення злочинів, такі, що ведуть аморальний спосіб життя, тощо), юридико-психологічні категорії осіб (об'єкти оперативної уваги, що мають психічні розлади чи певні патології тощо). Слід зауважити, що різноманітність психологічних характеристик окремих осіб і груп як об'єктів ОРД, а також їх соціальні, моральні, кримінальні позиції тощо теж визначають значне їх потенційне протистояння в системі оперативно-розшукових відносин.

Крім того, доводиться констатувати, що на законодавчому рівні не визначено, по відношенню до кого можуть проводитися оперативно-розшукові заходи, а лише непрямым шляхом окреслено, що у якості зазначених об'єктів виступають особи і групи,

відносно яких є наявність достатньої інформації про підготовку до вчинення або безпосереднього вчинення злочинів, чи про причетність їх до злочинів, які готуються або вчинені невстановленими особами, а також які переховуються від слідства, суду чи відбування кримінального покарання або ж безвісно відсутні, тощо (ч. 1 ст. 6 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність").

З огляду на таку принципову позицію законодавця, цікавою є й точка зору Є.В. Токарева [7, с. 36], що об'єктами оперативно-розшукової діяльності повинні бути, перш за все, групи осіб із зневажливим ставленням до суспільних інтересів, що сформувалися в результаті ослаблення соціального контролю і ряду інших причин. Це дає право свідчити про цілком закономірне виокремлення у якості окремих об'єктів пізнання злочинні формування.

Найбільш цілепокладаючою позицією щодо визначення об'єктів ОРД доцільно визнати точку зору Б.І. Бараненка, Л.І. Казміренко, В.Г. Андросюка та ін. [8, с. 80], які аналізуючи структуру оперативно-розшукової діяльності як функціональної системи, виявляють в ній:

- загальний об'єкт ОРД, яким слід вважати кримінальну діяльність злочинних елементів (включаючи загальний стан і структуру зареєстрованої злочинності, а також вплив на неї безпосередніх криміногенних чинників, окремих соціальних субкультур і інфраструктур, в тому числі деструктивних загальнопсихологічних і соціально-психологічних цілей, потреб, установок та інших ситуацій і явищ, які привертають оперативний інтерес тощо);

- безпосередні об'єкти ОРД, тобто особи і групи, відносно яких є наявність достатньої інформації про те, що вони готують або вчинили злочини, чи про причетність їх до злочинів, які готуються або вчинені невстановленими особами, а також які переховуються від слідства, суду чи відбування кримінального покарання або ж безвісно й ін. Звідси, лише зауважимо, що зміст визначення "злочинні елементи" все ж таки зводиться до характеристики кримінально активних осіб.

З точки зору психологічного супроводження ОРД [9, с. 101], об'єктами її пізнання визначаються учасники оперативно-розшукового процесу та результати їхньої активності – матеріалізовані носії психічного, за допомогою вивчення яких можна одержувати оперативно-значущу інформацію. Проілюструємо це наступними прикладами: психографологічний аналіз почерку дозволяє заочно створити певне уявлення про особу автора; за зовнішнім виглядом особи – з'ясовуються її характерологічні риси, а за індивідуальним стилем вчинення злочину – встановлюються психологічні особливості злочинця тощо. Таким чином, психологія наділяє оперативно-розшукову діяльність прикладним психологічним інструментарієм, застосовуючи який можна значно ефективніше організувати пошук, знаходження та уточнення оперативно-значущої інформації, і, відповідно, більш якісно реалізовувати оперативно-розшукові заходи загалом з метою попередження і розкриття злочинів, викриття винних тощо.

Важливим психологічним змістом узагальненого об'єкта ОРД вважається комплекс наявних у суспільстві соціально-психологічних установок, основу яких складають чинники двох взаємно виключних рядів:

а) потенційна схильність окремих осіб і груп до вчинення злочинів (проблеми кримінального потенціалу, як відповідного психологічного стереотипу або соціально-перцептивного досвіду особистості, тобто вияву сучасного негативного морально-психологічного стану індивідуальної й суспільної свідомості та певного руйнування системи цінностей, що є наслідком досить гострих та стійких соціально-економічних і політичних суперечностей у суспільстві, а також поширення у значних його прошарках зневаги до органів державної влади й управління, правового нігілізму тощо). Це обумовлює, насамперед, попереджувальну спрямованість оперативно-розшукового впливу на зазначені об'єкти;

б) готовність певної частини суспільства до протидії злочинному світові (зокрема, проблеми одержання оперативно-значущої інформації від окремих осіб), що визначає необхідність і важливість вивчення соціальної бази допомоги у боротьбі зі

злочинністю, зокрема, цілеспрямованого одержання спеціальних психологічних знань із метою використання їх для суспільної корекції соціально-психологічних установок у бік формування активної громадської позиції, в тому числі й щодо співробітництва з оперативними підрозділами.

Отже, виходячи з наведеного, можна стверджувати, що об'єктами пізнання в оперативно-розшуковій діяльності є злочинці різної спрямованості, члени груп і злочинних організацій, відносно яких існує наявність достатньої інформації про те, що вони готують або вчинили злочини, переховуються від слідства, суду чи відбування кримінального покарання або ж безвісно відсутні особи. Однак, не доцільно обмежуватися виключно цими категоріями, як і безпідставно розширювати їх коло. З цього приводу досить доречною можна вважати думку В.І. Єлінського [10, с. 55], що об'єктами пізнання оперативно-розшукової діяльності є не тільки наведені категорії осіб, але й ті, що становлять інформаційні передумови для інтуїтивного прогнозу працівників оперативних підрозділів. Звідси, не слід заперечувати проти віднесення до об'єктів оперативно-розшукової діяльності й деяких джерел надходження (носіїв) оперативно-значущої інформації (у тому числі, тих, що володіють оперативно-значущою інформацією, проте не чинять психологічного впливу на розроблюваних осіб).

Наведені категорії об'єктів оперативно-розшукової діяльності утворюють відповідну систему взаємодії як з суб'єктами, так й з матеріальними носіями, а також формують зв'язки між всіма цими елементами. Таке визначення та різноаспектне усвідомлення об'єктів оперативно-розшукової діяльності сприяє з'ясуванню її відношення до основних підгалузей науки, дає підстави для висновку про те, що теорія оперативно-розшукової діяльності перебуває на межі юридичних наук і психології, набуває консолідуючого значення.

Використана література:

1. Введение в оперативно-розыскную психологию: Лекция / [предисл. А.Ю. Шумилова]. – М.: Издательский дом Шумиловой И.И., 2006. – 36 с.

2. Олейник П.А. Методологические вопросы теории оперативно-розыскной деятельности / П.А. Олейник, А.Г. Птицын // Криминалистика и судебная экспертиза. Республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. - 1969. - Вып. 6. - С. 51 - 58.

3. Олейник П.А. Вопросы теории и практики розыска скрывающихся преступников / П.А. Олейник, А.Г. Птицын // Криминалистика и судебная экспертиза. Республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. - 1970. - Вып. 7. - С. 20 - 24.

4. Сущность и понятие оперативно-розыскной деятельности, её основные задачи / А.Н. Гушин, В.А. Колдин, В.В. Лисоволенко, Н.А. Громов // Следователь: науч.-практ. и информ. издание. - 2004. - № 7 (75). - С. 50 - 55.

5. Бахин В.П. Опыт практики - ключ к раскрытию и расследованию преступлений (сборник рекомендаций) / В.П. Бахин, В.П. Дементьев. - Свердловск: изд-во СВШМ, 1980. - 75 с.

6. Зеленская Т.В. Соотношение уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной деятельности (основные положения) / Т.В. Зеленская // Российский следователь. - 2006. - № 8. - С. 37 - 39.

7. Аتماжитов В.М. Современные проблемы борьбы с экономической преступностью: Учебн. пособие / В.М. Аتماжитов, В.П. Ревин, Е.В. Токарев. - М.: Акад. управления МВД РФ, 2005. - 375 с.

8. Конфліктологія: Навч.-метод. посіб. / [В.І. Бараненко, Л.І. Казміренко та ін.]; за заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. - К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2003. - 144 с.

9. Охріменко І.М. Психологічний зміст окремих методологічних категорій у контексті психології оперативно-розшукової діяльності / І.М. Охріменко // Науковий журнал "Юридична психологія та педагогіка". - 2009. - № 1 (5). - С. 96 - 106.

10. Елинский В.И. Объект оперативно-розыскной деятельности (диалектика, современное представление) / В.И. Елинский // Проблемы формирования уголовно-розыскного права (Актуальные вопросы обнаружения преступлений с помощью негласных возможностей): Вневедомственный сборник научных работ. - 2000. - Вып. 3. - С. 48 - 57.

І.А. Кобиляцька*
Р.В. Тарасенко**

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОТИПРАВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НЕПЛАСНОГО ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Застосування новітніх технічних засобів у різних сферах суспільного життя є загальноприйнятим та обумовлено такими чинниками як економічність, корисність, комфортність, доцільність, виробнича необхідність тощо. Окремий інтерес для людини та суспільства становлять технічні засоби, за допомогою яких можливо негласно отримати інформацію про інших людей. Справа в тому, що скільки існує суспільство, то стільки люди з різних мотивів намагалися підслухувати, підглядати чи спостерігати за іншими представниками суспільства. Можна наводити багато прикладів розвідувальної діяльності держав та органів ще навіть первісного ладу [1, с. 11-17].

Швидкий розвиток науково-технічного прогресу в ХХ сторіччі, розвиток вітчизняної електротехніки, а також наук, що стали самостійними в галузі електротехніки (радіотехніка, електроніка, електронно-обчислювальна техніка) дозволили винайти та вдосконалити цілий ряд технічних засобів, за допомогою яких можна було таємно здійснювати спостереження та фіксувати відповідні дані на технічних носіях. Як приклад, магнітний звукозапис був винайдений в 1898 році датським інженером В. Паульсенем [2, с. 18], а спеціалізований пристрій, призначений для здійснення звукозапису (магнітофон) з'явився наприкінці 30-х років ХХ сторіччя.

Як це прийнято, останні корисні досягнення науково-технічного прогресу, в першу чергу, впроваджувалися у діяльність правоохоронних органів держави, функціональним обов'яз-

* Курсант 308 навчального взводу факультету підготовки слідчих Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка.

** Старший викладач кафедри ІСТП ОВС Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка, кандидат юридичних наук.

ком яких є здійснення розшукових чи розвідувальних функцій. В структурі зазначених органів створювалися відповідні конструкторські та науково-дослідні підрозділи, що відповідали за винаходження та вдосконалення існуючої номенклатури технічних засобів негласного отримання інформації.

Застосування зазначених засобів правоохоронними органами обумовлене скритим характером вчинення злочинів та замаскованою діяльністю злочинних угруповань, яку вкрай складно викрити застосовуючи традиційні методи оперативно-розшукової діяльності. Використання досягнень науки і техніки, застосування сучасних оперативно-технічних засобів дозволяє виявити й зафіксувати факт підготовки та вчинення злочину, встановити й викрити осіб, які його вчинили, попередити вчинення злочину тощо. Інформація, отримана технічними засобами, може бути використана для попередження, припинення і розкриття злочинів, як приводи та підстави для порушення кримінальної справи, проведення невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Після процесуального оформлення її можна використовувати як докази у кримінальному судочинстві.

Питання застосування оперативної техніки у боротьбі зі злочинністю за радянську добу знайшли відображення в працях Д.В. Гребельського, В.І. Декшне, А.К. Кавалеріса, А.М. Шаковця, Л.І. Громовенка, А.І. Комарова, Г.П. Шелудька. На сьогоднішній день в Україні цими питаннями займаються П.П. Артеменко, І.П. Козаченко, П.Я. Кондратьєв, О.В. Золотар, Ю.Ф. Жаріков, Ю.Ю. Орлов, І.В. Сервецький, І.Р. Шинкаренко та інші дослідники.

В сучасних умовах протидії злочинності трапляються випадки, коли представники злочинних угруповань використовують останні досягнення науки у своїх протиправних цілях. На даний момент ринок України насичений різного роду технікою, яка дозволяє негласно отримувати інформацію, а також за своїми властивостями не поступається аналогам, що використовують оперативні підрозділи при проведенні відповідних заходів.

Відповідно до правового режиму, розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, торгівля ними можлива лише для потреб державних органів, підрозділи яких здійснюють оперативно-розшукову, розвідуваль-

ну та контррозвідувальну діяльність [3, п. 1.6]. Це положення ґрунтується на основі вимог ст. 5 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", що забороняє проведення оперативно-розшукової діяльності неоперативними підрозділами, громадськими, приватними організаціями та окремими особами [4, ст. 5].

І хоча ст. 195-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідне покарання за незаконне придбання або зберігання спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації, Служба безпеки України періодично вилучає із незаконного обігу відповідні технічні засоби, що дуже часто використовуються для негласного спостереження чи прослуховування громадян [5]. Зазвичай зазначені протиправні дії пов'язані із вчиненням кримінально-караних дій. Так ст.182 Кримінального кодексу (КК) України передбачає відповідальність за порушення недоторканості приватного життя, а ст. 359 КК України - за незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

Стосовно підприємців, які займаються збутом спеціальних технічних засобів, може застосовуватися ст. 164 КУПАП за провадження господарської діяльності без державної реєстрації як суб'єкта господарювання або без одержання ліцензії на провадження певного виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню відповідно до закону.

На наш погляд, до сих пір залишається проблема невизначеності критеріїв віднесення відповідної техніки до категорії спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

Згідно Наказу Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та Служби безпеки України № 92/669 від 10.10.2006 р. [6, п. 1.3] до спеціальних технічних засобів відносяться:

- спеціальні технічні засоби для негласного отримання, реєстрації аудіоінформації;
- спеціальні технічні засоби негласного візуального спостереження і фото-, теле- та відеодокументування;
- спеціальні технічні засоби для негласного отримання, реєстрації інформації з телекомунікаційних мереж;

- спеціальні технічні засоби негласного контролю поштових повідомлень і відправлень;
- спеціальні технічні засоби негласного обстеження предметів і документів;
- спеціальні технічні засоби негласного проникнення у приміщення, транспортні засоби, інші об'єкти, а також негласного обстеження приміщень, транспортних засобів та інших об'єктів;
- спеціальні технічні засоби негласного контролю за переміщенням транспортних засобів та інших об'єктів;
- спеціальні технічні засоби негласного отримання (зміни, знищення) інформації з технічних засобів її зберігання, обробки та передачі.

Але, як ми вважаємо, невизначеними в правовому полі залишаються питання ознак перелічених груп технічних засобів. Наприклад, чи слід вважати звичайний цифровий диктофон спеціальним засобом реєстрації аудіоінформації? Таких питань відразу виникає безліч.

Мініатюрні теле-, відеокамери, обладнані об'єктивом з винесеною входною зіницею типу "Pinhole" на даний момент можна знайти у вільному продажу, що є, як вважається, цілком законним. Так, наприклад, компанія "ОВІС" (Київ) пропонує широкий асортимент продукції із встроєними мікровоідеокамерами, в тому числі типу "Pinhole": багатоквартирні домофонні системи, камери для приміщень, камери для зовнішньої установки тощо [7].

На даний момент визначення належності вилученого товару саме до спеціальних технічних засобів відбувається шляхом направлення для технічного дослідження в НТУ СБ України, і за висновком спеціаліста відповідна техніка набуває статусу спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

Тобто, іншими словами, СБУ вирішує чи є той або інший засіб спеціальним технічним засобом для негласного отримання інформації. Вважаємо, що таке положення створює широке поле для зловживань працівниками зазначеного органу.

Звернемо увагу на ситуацію навколо наркотичних засобів та психотропних речовин, що також заборонені до обігу. Відповідно до Закону України "Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів" перелік наркотич-

них засобів, заборонених до обігу, міститься в Постанові Кабінету Міністрів України № 770 від 6 травня 2000 р. "Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів". Останній перелік містить міжнародні та хімічні назви вищезазначених речовин, чим керуються правоохоронні органи при вилученні цих засобів з цивільного обігу.

Ситуація щодо невизначеності спеціальних технічних засобів значно ускладнює роботу оперативних підрозділів ОВС щодо проведення оперативно-технічних заходів, бо невідомо які засоби (заборонені чи незаборонені) використовує супротивник. За наявності чіткого переліку СТЗ можна було б при здійсненні оперативно-розшукової діяльності у протидії злочинним угрупованням планувати та проводити оперативні комбінації із вилучення СТЗ під різними приводами тощо.

Також на процес документування злочинних дій все більше негативно впливає чинник обізнаності злочинців з методами негласного технічного контролю, проведення ними заходів запобіжного, розвідувального та контррозвідувального характеру. За останні роки якісні перетворення відбулися в номенклатурі технічних засобів, що використовують злочинні угруповання, в тому числі тих, які призначені для виявлення та локалізації технічних засобів негласного отримання інформації. Зазначені засоби контррозвідувальної техніки в переважній більшості знаходяться у цілком легальному обігу, збуваються без обмежень [8] та нерідко стають на службі злочинним проявам.

Можна дійти висновку, що ефективна державна політика із забезпечення правового режиму обігу технічних засобів негласного отримання інформації буде ефективною тоді, коли у відповідних нормативних документах буде наведений конкретний перелік ознак таких засобів. Вважаємо, що в основі функціональної відмінності СТЗ від суміжних виробів повинні бути визначені в експлуатаційній документації на виріб функціональні, конструктивні або інші характеристики СТЗ, що дозволяють приховувати від особи власника, носія, користувача чи зберігача інформації факт доступу до цієї інформації, її обробки, під час оперативно-розшукових дій.

Використана література:

1. Тарасенко В.Є., Тарасенко Р.В. Інститут конфіденційного співробітництва в оперативно-розшуковому праві: Монографія/ МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2009. – 176 с.

2. Орлов Ю.Ю. Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності міліції (теорія і практика): Монографія. – К.: Київський нац. ун-т внутрішніх справ, 2007. – 559 с.

3. Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва и безпеки України № 92/669 від 10.10.2006 р. "Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації, торгівлі спеціальними технічними засобами для зняття інформації з каналів зв'язку, іншими засобами негласного отримання інформації".

4. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність"/ Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 1992. - № 22. - Ст. 303.

5. <http://www.sbu.gov.ua> (Офіційний веб-сайт Служби безпеки України).

6. Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та Служби безпеки України № 92/669 від 10.10.2006 р. "Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації, торгівлі спеціальними технічними засобами для зняття інформації з каналів зв'язку, іншими засобами негласного отримання інформації".

7. <http://www.videonaglyad.com/doorphone/multi.html> (Веб-сайт компанії "Обіс" (Київ)).

8. <http://www.das.kiev.ua> (Веб-сайт компанії "D.A.S." (Київ)).

Ф.О. Кириленко*

**ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ
У ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ
В СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
ЯК ЕЛЕМЕНТ ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ**

В структурі елементів оперативної обстановки особливе місце займає стан сил та засобів боротьби із правопорушеннями та результативність діяльності відповідних органів. До сил, які протидіють правопорушенням в сфері інтелектуальної власності, відносяться оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, податкової міліції та Служби безпеки України.

В процесі виконання свої службових обов'язків, а саме при здійсненні протидії порушенням в сфері інтелектуальної власності працівникам оперативних підрозділів необхідно співпрацювати з різними державними установами. За роки незалежності в Україні розбудовано організаційну структуру органів, які прямо чи опосередковано забезпечують діяльність у сфері правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності [2, с. 9].

У структурі законодавчої гілки: у Верховній Раді України в складі Комітету з питань науки і освіти діє підкомітет з питань інтелектуальної власності.

У структурі судової гілки, представленої судами загальної юрисдикції та спеціалізованими судами, запроваджена спеціалізація суддів у сфері інтелектуальної власності. Так в Україні сформована Судова палата Вищого господарського суду України з розгляду справ у господарських спорах, пов'язаних із захистом права на об'єкти інтелектуальної власності, а також відповідні колегії у складі місцевих та апеляційних господарських судів. Окремі судді господарських судів АР Крим, обласних, міст Києва та Севастополя спеціалізуються на розгляді спорів щодо зазначених прав.

Структура органів виконавчої гілки влади охоплює такі установи [3, 4]:

* Ад'юнкт Донецького юридичного інституту ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка.

Міжвідомчий комітет з проблем захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності – постійно діючий орган при Кабінеті Міністрів України, створений у лютому 2000 р. для координації діяльності органів виконавчої влади у сфері охорони інтелектуальної власності.

Державний департамент інтелектуальної власності, створений у квітні 2000 р. в складі Міністерства освіти і науки України [5]. Держдепартамент є урядовим органом державного управління, що уповноважений реєструвати і забезпечувати підтримання на території України прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки, зазначення походження товарів тощо, а також здійснювати реєстрацію об'єктів авторського права: творів науки, літератури, мистецтва, комп'ютерних програм, баз даних та інших творів. Держдепартамент проводить єдину державну політику у сфері правової охорони прав об'єктів інтелектуальної власності. Він здійснює роботи по удосконаленню нормативно-правової бази, контролює дотримання чинного законодавства в цій сфері, підтримує міжнародне співробітництво у сфері інтелектуальної власності, забезпечує умови щодо введення інтелектуальної власності до господарського обігу, координує роботи з підготовки та підвищення кваліфікації фахівців з інтелектуальної власності, взаємодіє з громадськими організаціями, які опікуються інтелектуальною власністю.

До сфери управління Держдепартаменту включено державні підприємства: "Український інститут промислової власності" разом з його філією "Український центр інноватики та патентно-інформаційних послуг", "Українське агентство з авторських і суміжних прав", "Інтелзахист", а також вищий навчальний заклад – Державний інститут інтелектуальної власності.

При Департаменті створено Консультативну раду з представників усіх творчих спілок України та відомих творчих діячів України. Діє Апеляційна палата для розгляду в адміністративному порядку заперечень проти рішень за заявками на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, топографії інтегральних мікросхем і зазначення походження товарів. З 2005 р. у його складі діє Громадська колегія.

Повноважними представниками Державного департаменту інтелектуальної власності в регіонах України є державні інспектори з питань інтелектуальної власності. Головним завданням державних інспекторів є попередження правопорушень у сфері інтелектуальної власності.

Державне підприємство "Інтелзахист" створене з метою удосконалення організації видачі контрольних марок для маркування примірників аудіовізуальних творів фонограм, комп'ютерних програм, баз даних, а також посилення захисту прав інтелектуальної власності та попередження правопорушень у цій сфері.

Існують також громадські організації, що опікуються проблемами інтелектуальної власності та з якими тісно співпрацює Держдепартамент. Серед них – Всеукраїнська асоціація інтелектуальної власності. Вона має міжвідомчий характер і сприяє доведенню основних проблем, що існують у сфері інтелектуальної власності, до відома законодавчої та виконавчої гілок влади.

Особливе місце займає Всеукраїнська асоціація патентних повірених України. За чинним законодавством, саме через патентних повірених здійснюється патентування вітчизняних винаходів за кордоном і навпаки. Патентні повірені надають також кваліфіковані послуги фізичним і юридичним особам в питаннях правової охорони, використання та захисту прав на об'єкти права інтелектуальної власності.

Товариство винахідників і раціоналізаторів України займається популяризацією винахідницької діяльності, надає винахідникам і раціоналізаторам певну допомогу в їх діяльності.

Українська асоціація власників товарних знаків опікується інтересами правовласників торговельних марок.

Так, у рамках виконання Програми скоординованих дій правоохоронних та контролюючих органів по боротьбі з незаконним виробництвом, розповсюдженням і реалізацією аудіо- та відеопродукції, компакт-дисків та інших об'єктів права інтелектуальної власності, затвердженій спільним наказом у 2009 році з метою уніфікації операцій контролю за дотриманням вимог законодавства у сфері інтелектуальної власності, за матеріалами СБУ стосовно порушення авторського права і суміжних прав слідчими органами МВС порушено 66 кримінальних справ.

За результатами спільних з Державним департаментом інтелектуальної власності дій конфісковано за рішенням суду у правопорушників та знищено контрафактної продукції у кількості 168 тис. примірників на загальну суму 4,2 млн. грн., стягнуто штрафів на суму 219 тис. грн., складено 31 протокол про вчинення адміністративних правопорушень за нормами статті 1649 КУпАП.

За ініціативою СБУ у 2009 році затверджено Положення про порядок голографічного захисту товарів і послуг. У 2009 році СБУ видано 136 ліцензій на право провадження господарської діяльності з голографічного захисту (у 2007 р. -26 таких ліцензій), проведено 192 перевірки, анульовано 22 ліцензії.

Протягом 2009 року органами Антимонопольного комітету України опрацьовано близько 150 заяв суб'єктів господарювання про прояви недобросовісної конкуренції, пов'язаної з порушенням прав інтелектуальної власності. За результатами розгляду заяв припинено 42 порушення зазначених прав (у 2009 р. їх було припинено лише 29).

З метою забезпечення прав інтелектуальної власності на митному кордоні до розділу X Митного кодексу України та статті 345 внесено суттєві зміни, що стосуються, зокрема надання митним органам права призупиняти митне оформлення товару за власною ініціативою у разі переміщення через митний кордон України товару, щодо якого не подано заяву про забезпечення захисту прав інтелектуальної власності, але є достатні підстави вважати, що під час його переміщення їх може бути порушено.

Протягом 2001 - 2009 років до митного реєстру товарів, що містять зазначені об'єкти, який ведеться Держмитслужбою, внесено 406 товарів (з них у 2009 році - 116 товарів, зокрема ліки та вироби медичного призначення, гігієнічні та косметичні вироби, алкогольні напої та тютюнові вироби, друкована продукція, устаткування і обладнання тощо). Прийнято 32 рішення про призупинення митного оформлення товарів, стосовно яких виникали підозри у порушенні прав інтелектуальної власності.

У результаті спільних дій працівниками МВС та державними інспекторами з питань інтелектуальної власності (відповідний підрозділ створено у 2002 р. за рішенням Уряду у складі Департаменту) щодо запобігання порушенню прав інтелектуальної влас-

ності на регіональному рівні протягом 2009 р. складено та направлено до суду 5,3 тис. протоколів про адміністративні правопорушення (в основному за статтями 512, 1649 КУпАП), надано більше ніж 90 приписів про усунення виявлених недоліків у роботі суб'єктів господарювання, пов'язаної з дотриманням прав інтелектуальної власності (у 2007 р. – 70). Підрозділами МВС України у 2006 р. виявлено 812 злочинів (у 2007 р. – 483), що стосуються порушення зазначених прав, зокрема 271 злочин за фактами порушення авторського права і суміжних прав (згідно із статтею 176 КК України), 471 – за фактами незаконного обігу дисків для лазерних систем зчитування (відповідно до статті 203-1 КК України), 51 – за фактами незаконного використання знаків для товарів і послуг (згідно із статтею 229 КК України), закінчено розслідування та направлено до суду 462 кримінальні справи з обвинувальними висновками (у 2007 р. – лише 138 таких справ).

Державною податковою адміністрацією України в 2009 р. проведено перевірки 2,6 тис. суб'єктів підприємництва, що здійснюють підприємницьку діяльність у сфері інтелектуальної власності, за результатами яких виявлено 1,2 тис. порушень вимог законодавства. З незаконного обігу вилучено контрафактної продукції на суму 8,6 млн. гривень. Відносно посадових осіб таких суб'єктів порушено 18 кримінальних справ, до адміністративної відповідальності притягнуто 700 осіб. За результатами проведених перевірок припинено діяльність 92 "підпільних" цехів, що виготовляли контрафактну продукцію, зокрема 48 цехів з виробництва аудіо- та відеопродукції, 44 цехи з виробництва фальсифікованої продукції з незаконним використанням знаків для товарів і послуг.

Протягом 2009 р. до судів першої інстанції в регіонах України надійшло 559 справ про порушення прав інтелектуальної власності (за статтею 512 КУпАП), що на 74 відсотка більше порівняно з 2007 роком. Серед областей, у яких найбільша кількість таких справ, Харківська (90), Запорізька (43) та Львівська (35).

Накладено штрафів за порушення зазначених прав у 2009 р. на загальну суму майже 72 тис. грн., що на 19,2 відсотка більше, ніж у 2007 році. Добровільно сплачено штрафів на суму понад 13 тис. грн., що становить 18,4 відсотка загальної суми накладених штрафів.

За статтею 1649 КУпАП (незаконне розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних) у 2009 р. до місцевих загальних судів подано 4588 справ, що в 1,3 рази більше, ніж у 2007 році. Найбільше справ подано до місцевих загальних судів м. Києва (31,7 відсотка загальної кількості справ).

За фактом порушення законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування і матриць, а також експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва (згідно із статтею 16413 КУпАП) у 2009 р. лише одну справу направлено до суду (у Донецькій області), яку повернуто для належного оформлення.

За статтею 176 КК України у 2009 році засуджено 39 осіб (вироки щодо них набрали законної сили), що майже на 50 відсотків більше, ніж у 2007 році. Найбільшу кількість таких осіб (12) засуджено судами Івано-Франківської області. За статтею 203-1 КК України засуджено 71 особу (вироки щодо них набрали законної сили), тоді як у 2007 році не було жодного засудженого за цією статтею. За статтею 229 КК України у 2009 р. засуджено 5 осіб (у 2007 р. – 3 осіб).

Протягом 2009 року місцевими загальними судами розглянуто 234 цивільні справи про порушення прав інтелектуальної власності, зокрема 139 справ з питань авторського права і суміжних прав, 54 справи (майже 50 відсотків розглянуто районними судами м. Києва) про порушення прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки. Районними судами м. Києва розглянуто 92 справи або майже кожену четверту із справ, розглянутих усіма місцевими загальними судами України.

Протягом останніх років кількість розглянутих цивільних справ про авторське право місцевими загальними судами збільшилася з 99 (2007 р.) до 134 (2009 р.). Задовольняється приблизно 25 – 40 відсотків позовних вимог.

Протягом 2007 – 2009 років до місцевих господарських судів України надійшла 701 позовна заява зі спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності та розпорядження майновими правами на об'єкти цієї власності. За цей період закінчено провадженням 350 справ, при цьому задоволено повністю або частково позовні вимоги у 114 справах.

Найбільше справ у спорах, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності, розглянуто Господарським судом м. Києва. Значну кількість таких спорів вирішено господарськими судами Харківської (23), Одеської (21), та Дніпропетровської (19) областей і м. Севастополя (19).

Водночас ефективність діяльності системи правової охорони і захисту прав інтелектуальної власності значною мірою залежатиме від розвитку тих її компонентів, які, з одного боку, пов'язані з якісним збільшенням потужності та технічного оснащення інфраструктури захисту прав інтелектуальної власності, а з другого – з розвитком недержавних установ регулювання діяльності у цій сфері. Саме такі установи мають відігравати значно вагомішу роль у вирішенні ключових питань у цій сфері, як це є у розвинених країнах з ринковою економікою.

Перспективи розвитку та якісного вдосконалення системи охорони прав інтелектуальної власності в Україні на перспективу визначені Указом Президента України "Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні", Програмою розвитку державної системи охорони прав інтелектуальної власності в Україні, планами підготовки законодавчих актів у Верховній Раді України, затвердженими програмами та планами робіт з адаптації законодавства до норм права Європейського Союзу відповідно до Програми інтеграції України до ЄС. Окреслені заходи в цілому відзначаються системним стратегічним підходом і наближують Україну до стандартів, визначених конвенціями Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Угодою ТРИПС та нормами ЄС. Водночас спектр нормативно-правових актів, до яких необхідно адаптуватися Україні в контексті її входження до ЄС, бажано розширити за рахунок положень європейського законодавства, які регулюють новітні галузі прав інтелектуальної власності, що стосуються нових комунікацій та мережі Інтернет.

Виходячи з вищевказаного можливо зробити висновок, що на сьогодні в Україні створено дуже поширену структуру державних органів, які захищають права громадян на інтелектуальну власність та одночасно співпрацюють з оперативними підрозділами щодо протидії зазначеному виду правопорушень.

Результативність діяльності самих оперативних підрозділів залежить від рівня налагодженої взаємодії із іншими правоохоронними органами, що повинно враховуватися при здійсненні аналізу оперативної обстановки за зазначеним напрямком.

Використана література:

1. Головкова О.М. Генезис правової охорони інтелектуальної власності. // "Форум права (електронне наукове фахове видання)". - Харківський національний університет внутрішніх справ, 2008. - № 1.
2. Гура Максим. Система правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності. - "ЮрГазета", 8.04.2004. - № 7 (19).
3. Дахно І.І. Міжнародне приватне право. - К., 2004.
4. Кожарська І.Ю. Право промислової власності: винаходи, корисні моделі, промислові зразки. - К: ЗАТ "Інститут інтелектуальної власності і права", 2006.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 червня 2002 р. № 321-р "Про затвердження Концепції розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності".
6. Сиденко В.О. Охорона інтелектуальної власності в Україні: проблеми й розв'язання. - "Дзеркало тижня", № 43 (367), 3-9.11.2001.
7. Петров В.В. Правова охорона інтелектуальної власності в Україні // Право України. - 1998. - № 11.
8. Сайт патентного повіреного України Ващука Я.П. - Режим доступу: <http://patent.km.ua/>
9. Офіційний сайт Державного департаменту інтелектуальної власності. - Режим доступу: <http://www.sdip.gov.ua/>

І.В. Скоріков*

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ПОВ'ЯЗаниМ ІЗ БАНКРУТСТВОМ, ЯК СКЛАДОВА ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ

Банкрутство являє собою цивільно-правову категорію, що є невід'ємною частиною і нормальним явищем для ринкової еко-

* Ад'юнкт Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка.
202

номіки, характеризує фінансову неспроможність підприємства. Це природний процес конкурентної боротьби, у ході якого слабкі та нежиттєздатні суб'єкти підприємницької діяльності йдуть зі сцени. Однак, на практиці інститут фінансової неспроможності нерідко використовується у злочинних цілях. По телебаченню та через інші засоби масової інформації часто можна почути про гучні скандали, судові процеси, пов'язані з невиконанням зобов'язань перед кредиторами і бюджетом, навмисним чи фіктивним банкрутством підприємств.

Вчинення таких злочинів, як приховування банкрутства та фіктивне банкрутство, зачіпає не тільки інтереси окремих громадян і юридичних осіб, але і ставить під загрозу можливість подальшого розвитку цивілізованих ринкових відносин у державі, наносить економічну шкоду державі [1, с. 11]. Тому дослідження питань протидії злочинам, пов'язаним із банкрутством, набуває особливої актуальності.

Стан сил та засобів боротьби з правопорушеннями, результативність діяльності відповідних органів, а також географічні, соціально-економічні характеристики території обслуговування, стан злочинності та інших правопорушень традиційно вважаються складовими оперативної обстановки [2, с. 6-7]. До сил, які протидіють злочинам, пов'язаним із банкрутством, здійснюючи оперативно-розшукову діяльність, відносяться оперативні підрозділи податкової міліції та органів внутрішніх справ.

Динаміка кількості зареєстрованих злочинів, пов'язаних із банкрутством, постійно збільшується. Дуже важко отримати реальні фактичні дані відносно злочинів, пов'язаних із кримінальним банкрутством. Справа в тому, що підвищена латентність цих злочинів не дає можливості навести обґрунтовані статистичні дані про поширеність цього явища. Вважається, що зараз викривається тільки незначна частина цих злочинів. Основна причина високої латентності цих злочинів вбачається у так званій "відсутності" потерпілих, а також у відсутності осіб, зацікавлених у викритті цих злочинів.

Хоча факт латентності злочинів не є приводом для неухважного ставлення до них. Як показують дослідження, більш ніж 75%

злочинів, пов'язаних з банкрутством, носять латентний характер і ретельно приховуються суб'єктами господарювання під виглядом цивільних правовідносин [3, с. 45]. Однією з причин збільшення кількості банкрутств є прагнення кримінальних елементів використовувати цей інститут для прикриття кримінально караних вчинків, коли факт заподіяння матеріальної шкоди в результаті господарських операцій заперечувати неможливо.

На практиці дуже важко притягнути винного до відповідальності за кримінальні дії у сфері банкрутства. Це обумовлено низкою причин, до яких можна віднести: високий рівень латентності злочинів в сфері економіки, недоліки в сфері правового регулювання банкрутства, відсутність напрацьованої правозастосовчої практики за вказаними злочинами тощо.

Вважаємо, що ефективна протидія злочинам, пов'язаним із банкрутством, і надалі буде неможлива без застосування комплексу сил, засобів та заходів оперативно-розшукової діяльності, в основі якої повинні лежати процеси збору, опрацювання і використання інформації.

Щодо оперативно-розшукової діяльності, інформаційно-аналітична підтримка вироблення і прийняття рішень різноманітного рівня в останні роки набуває все більшого значення. На сучасному етапі необхідна чітко налагоджена система, що повною мірою повинна враховувати всі існуючі інформаційні потоки, надати оперативному співробітнику необхідну оперативно-розшукову інформацію. Тепер усе більш виразно простежується посилення аналітичного аспекту системи інформаційного забезпечення. Багатофакторний аналіз наявної інформації, синтез фрагментарних розвідувальних даних надає додаткові можливості при здійсненні оперативно-розшукової діяльності шляхом формування практичних рекомендацій для досягнення не тільки тактичних, але і стратегічних цілей.

Використання конфіденційних співробітників у протидії кримінальному банкрутству має велике значення і у побудові інформаційної моделі злочинності на конкретній території, об'єктах чи галузях економіки, оскільки дозволяє підрозділам податкової міліції доповнити дані офіційної статистики, перевірок, об'єктивною інформацією про стан оперативної обстановки.

Вивчення практики діяльності податкової міліції показує, що у більшості випадків суб'єктами злочинів, пов'язаних із банкрутством, є службові особи суб'єктів господарської діяльності. Вони виконують різні функції, пов'язані з керівництвом, розпорядженням майном, установленням порядку його зберігання, переробкою і реалізацією, обліком і контролем за витрачанням цінностей тощо. Такі особи зловживають своїми повноваженнями всупереч законним інтересам підприємства, суспільства або держави. Причому, зловживання здійснюються як шляхом дії, так і бездіяльності. Зокрема, такими діями є: укладення завідомо невігідного для підприємства контракту; кредитування завідомо неплатоспроможних партнерів; пільгове кредитування осіб, які не мають на це права, укриття недостач товарно-матеріальних цінностей тощо. Крім того, ці дії можуть здійснюватися як в інтересах самих правопорушників, так і в інтересах третіх осіб, зацікавлених у тому, щоб суб'єкта підприємницької діяльності визнали банкрутом.

Особливе місце при аналізі оперативної обстановки та при здійсненні підбору джерел інформації також треба приділити елементам, які не мають прямого криміногенного характеру, а обслуговують інтереси функціонування злочинності, "полегшують" її кримінальний вплив на стан оперативно-тактичної обстановки як у цілому, так і в окремих її складових частинах [4, с. 10]. Ці елементи яскраво виявляються навколо злочинного, обслуговуючого його середовища, тобто в інфраструктурі злочинності.

Злочинність в сфері господарської діяльності, пов'язана із вчиненням банкрутства, являє собою об'єкт оперативно-розшукового впливу з боку підрозділів податкової міліції, який не буде ефективним без використання конфіденційних співробітників по відповідним напрямкам оперативно-розшукової діяльності: при виявленні осіб та фактів, які становлять оперативний інтерес, при здійсненні оперативно-розшукового попередження злочинів та в оперативних розробках.

Результативність діяльності самих оперативних підрозділів податкової міліції також залежить від рівня взаємодії із іншими правоохоронними та контролюючими органами, отримання від них інформації, що свідчить про незаконні дії, пов'язані із банкрутством.

Особливу увагу треба приділяти взаємодії із органами стягнення податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Необхідно врахувати, що злочинець завжди залишає сліди своєї діяльності у фінансових і звітних документах. Він звертається до багатьох державних і комерційних установ, які надають йому різноманітні послуги. У цьому ланцюжку можна простежити всі ланки його економічної діяльності, що зафіксована в документах. Наприклад, внаслідок подання звітних документів, які свідчать про фінансову неспроможність суб'єкта господарської діяльності, може йти мова про надання відомостей про його майновий і фінансовий стан без відображення фінансово-господарської діяльності (при фіктивному банкрутстві). Така інформація може бути підставою для здійснення перевірки податковим органом, під час якої можливе виявлення невідповідності між зазначеними у звітних документах даними і дійсним господарським і фінансовим станом суб'єкта господарської діяльності. В даному випадку мають місце ознаки декількох злочинних дій, які потребують самостійної кримінально-правової оцінки. З одного боку, це надання податковому органу недостовірної інформації, що складає об'єктивну сторону фіктивного банкрутства (ст. 218) [5], а з іншого боку – ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, що є об'єктивною стороною злочину, передбаченого ст. 212 Кримінального кодексу України [5]. Тому можлива ідеальна сукупність злочинів, за яких однією дією особи вчинюються два різних злочини, за які встановлено кримінальну відповідальність.

Зазначені вище положення повинні враховуватися при здійсненні аналізу оперативної обстановки по зазначеним злочинам на відповідній території чи напрямку (галузі), чому повинно передувати відповідне інформаційне забезпечення оперативної роботи.

Використана література:

1. Стан правопорядку в Україні, результати діяльності органів внутрішніх справ за 2004 рік, основні проблеми, прогноз: Аналітичні матеріали. – К.: МВС України. Головний штаб, 2005. – 33 с.

2. Самойлов В.Г., Синилов Г.К. Изучение и оценка оперативной обстановки на территории, обслуживаемой горрайорганом внутренних дел. – М., 1973. – 40 с.

3. Стрельцов Є.Л. Економічні злочини внутрідержавні та міжнародні аспекти: Навчальний посібник. – Одеса, Астро-Принт, 2000. – 476 с.

4. Долженков О.Ф. Інфраструктура організованої економічної злочинності. – Одеса: НДРВВ ОІО НУВС, 2002. – 254 с.

5. Кримінальний кодекс України // Основні чинні кодекси і закони України. Уклад. Ю.П. Єлісовенко. – 3-є вид. – К.: "Махаон", 2007. – 976 с.

О.О. Деревягін*

ТЕОРЕТИКО – ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ В КУРОРТНІЙ МІСЦЕВОСТІ АР КРИМ

Постановка проблеми. Функціонування будь-якого оперативного підрозділу органів внутрішніх справ відбувається в певному об'єктивному середовищі. Його особливості, а саме характер соціально-економічних процесів, кримінологічна ситуація посідають вагомe місце серед чинників, що впливають на структурну організованість оперативного підрозділу, а також на впорядкованість процесів їх функціонування, процеси вирішення оперативно-тактичних завдань. Не виняток й підрозділи карного розшуку, що діють у місцевостях, які мають спеціальний статус курорту.

Такі місцевості характеризуються сезонним характером напруженості, зміною населення в залежності від сезону, ускладненням оперативної обстановки, значною робітничою міграцією. Означене утруднює діяльність підрозділів карного розшуку з протидії злочинності.

Пошук шляхів удосконалення ефективності протидії зі злочинністю багато в чому залежить від диференціації та конкретизації системи заходів боротьби з нею з урахуванням соціально - економічної середовища функціонування, кримінологічної обстанов-

* Ад'юнкт кафедри ОРД Харківського національного університету внутрішніх справ.

ки та їх співвідношення з наявними силами оперативних підрозділів, організаційними, адміністративними, оперативно-розшуковими заходами спрямованими на нейтралізацію загроз громадській та національній безпеці з врахуванням регіональних особливостей курортів.

Це невід'ємно залежить від ступеню системної наукової розробленості правової бази, організації та тактики діяльності підрозділів карного розшуку взагалі та у курортній місцевості Криму, зокрема.

При чому важливими для підрозділів карного розшуку є не тільки наукові розробки у галузі теорії оперативно-розшукової діяльності а й у галузі кримінології пов'язані з економіко-демографічним прогнозуванням розвитку курортних регіонів.

Мета. Дослідити сутність та складові оперативної обстановки та визначити чинники її складності в курортній місцевості АР Крим.

Виклад основного матеріалу. Дослідивши сучасний стан наукових робіт у сфері регіональної протидії злочинності, ми визначити напрямки наукових досліджень:

1. Наукові дослідження щодо особливостей соціально-економічного та міжетнічного розвитку регіонів та місце у їх системі місцевостей, які мають статус курорту.

2. Наукові дослідження у галузі кримінології, теорії управління, криміналістики, що спрямовані на створення теоретичної бази оперативно-службової діяльності підрозділів карного розшуку з протидії злочинності.

3. Фундаментальні та прикладні дослідження щодо формування теорії оперативно-розшукової діяльності та визначення заходів підвищення ефективності практичної діяльності оперативних підрозділів у протидії злочинності.

4. Дослідження прикладних проблем організації та тактики оперативно - розшукової діяльності підрозділів карного розшуку за напрямками протидії злочинності підрозділами карного розшуку за видами злочинів, суб'єктів, об'єктів, особливостями регіонів.

Стосовно досліджень особливостей соціально-економічного та міжетнічного розвитку регіонів та місце у їх системі місцевостей, які мають статус курорту певною мірою можемо віднести під-

готовлену Національним інститутом стратегічних досліджень експертна доповідь "Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку" [1].

У доповіді визначено з системних позицій складові внутрішнього та зовнішнього становища України враховуючи такі основні пріоритети як:

- демократизація суспільства та забезпечення прав і свобод громадян;
- розвиток політичної системи та системи державного управління;
- реформування сектору безпеки;
- формування соціально-орієнтованої ринкової економіки;
- регіональна політика та розвиток місцевого самоврядування.

Однак аналогічного комплексного дослідження з проблем розвитку курортних регіонів здійснено не було.

Важливе значення для удосконалення діяльності підрозділів карного розшуку з протидії злочинності у курортних регіонах Криму мають висновки щодо пріоритетів функціонування та реформування органів внутрішніх справ враховуючи сезонні та міграційно – демографічні їх особливості. Ми вважаємо що перш за все повинні здійснюватися соціально – демографічні – економічні прогнози розвитку ситуації на курортах Криму на підставі досягнень соціології, політології та економіки. Ці дослідження у співвідношенні з принципами існування "проактивної" моделі поліцейської діяльності та у відповідності з європейськими стандартами забезпечення прав і свобод людини повинні бути спрямовані на розробку соціально-економічних основ діяльності карного розшуку, як структурної підсистеми сервісної служби, яка надає послуги населенню на відповідній території – правоохоронний орган. Таким чином підрозділи карного розшуку повинні бути не тільки карним органом, але й забезпечувати права і свободи людини та бути відкриті до громадського контролю.

У другій групі досліджень слід виокремити роботи з кримінального, кримінально-процесуального права, кримінології та криміналістики.

З понад 2500 дисертаційних робіт захищених в останні роки за правовою спеціалізацією тільки у одній роботі зі спеціальності

12.00.07 деякою мірою розглянуті проблеми організаційно-правового забезпечення управління соціально – економічним розвитком регіону [2].

Сьогодні найактуальнішими стають дослідження у означених галузях спрямовані на вивчення регіональних особливостей в умовах урбанізації та глобалізації суспільства та світу. Основним недоліком робіт у цій сфері є їх відокремленість від конкретних потреб практичних підрозділів карного розшуку та інших правоохоронних структур.

Не зважаючи на важливість розвитку туризму у тому числі лікувального та забезпечення відпочинку всіх верств населення у тому числі іноземців. Проблеми протидії злочинності на курортах України науковцями фактично не приділялася увага. Однією з робіт, що розглядає кримінологічні проблеми та деякі організаційні проблеми регіонального типу у діяльності ОВС щодо забезпечення громадської безпеки на курортах Запорізької області є дисертація С.М. Алфьорова "Діяльність органів внутрішніх справ по протидії злочинності у курортних регіонах (кримінологічне дослідження на матеріалах Запорізької області)" [3].

До здобутків роботи С.М. Алфьорова слід відзначити, що ним виокремлені особливості курортних регіонів як об'єкту кримінологічного дослідження:

- територія, загальною функцією якої є надання оздоровчих та лікувальних послуг громадянам у період відпусток, туристичних поїздок та інших форм використання рекреаційних можливостей, як правило, з відривом їх від місця основної роботи й навчання з тимчасовим виїздом із місця постійного проживання;

- специфіка оздоровчих та лікувальних функцій зумовлює й специфіку контингенту курортників та місцевого населення, що, у свою чергу, визначає істотні особливості, детермінант злочинності, а раз так, то і організаційних і правових заходів її протидії;

- в основу виокремлення курортних регіонів покладено не адміністративно-територіальний критерій, а сукупність факторів функціонального призначення території, її географічних, демографічних, соціальних, економічних та кримінологічних особливостей, які складають її специфіку у порівнянні з іншими регіонами;

- відповідно до здійснюваних курортними регіонами соціальних функцій та призначення, вони мають однобічний економічний розвиток, обмежену виробничу базу;

- розміщена на території регіону промисловість та відповідна інфраструктура, як правило, спрямовані на задоволення основного призначення – обслуговування прибулих на відпочинок та лікування громадян;

- відзначається наявність зайвих трудових ресурсів, що призводить до специфіки демографічної структури населення, а саме низької частки населення молодших та середніх вікових груп і досить високої питомої ваги осіб пенсійного віку.

Слід відзначити, що С.М. Алфьоров визначив залежність завдань, функцій, організаційної структури, форм та методів оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ курортних регіонів від соціально-економічних, демографічних і кримінологічних умов, що склалася в названих регіонах України. Однак ці особливості встановлено в результаті порівняння кримінологічної ситуації в курортних регіонах Запорізької області та не проаналізовано інші курортні регіони та особливо Крим, який май всю сукупність видів курортів.

Важливим висновком роботи С.М. Алфьорова є те, що головною проблемою для правоохоронних органів, у тому числі для органів внутрішніх справ, є боротьба зі злочинами, місцем скоєння яких є громадські місця, оскільки переважна більшість найнебезпечніших злочинів, динаміку і питому вагу яких ми дослідили, вчинюються саме у громадських місцях.

В роботі приділена значна увага удосконаленню функціональних засад оперативно-службової діяльності служб та підрозділів, котрі забезпечують боротьбу з правопорушеннями і злочинами у громадських місцях, і насамперед патрульно-постової служби міліції України. Надані інноваційні форми реалізації функції забезпечення громадського порядку патрульною службою міліції.

Визначено, що сьогодні в курортних регіонах, як і по всій державі, відчувається нестача й розбалансування взаємодії між правозастосуванням та законодавчим забезпеченням правоохоронної діяльності щодо протидії окремим видам злочинів та пра-

вопорушень, які набули значного поширення, а також профілактики окремих категорій населення, котрі відзначаються значною маргіналізацією.

Як бачимо у дисертації виокремлено загальні проблеми забезпечення громадського порядку та протидії злочинності міліцією громадської безпеки та надані пропозиції з удосконалення взаємодії ОВС між собою. Однак не розкрито проблеми діяльності підрозділів карного розшуку з попередження та розкриття злочинів особливості запобігання з використанням всього арсеналу оперативно-розшукових заходів в умовах Криму.

Що стосується кримінологічних досліджень з проблем попередження злочинності то їх не можливо розглядати без досліджень з проблем використання ОРД у протидії злочинності.

Всі дослідження з проблем теорії ОРД до 60-х років ХХ століття йшли у межах криміналістики і тільки з виокремленням ОРД у окрему галузь науки. За період 1960 -1997 рр з проблем ОРД захищено 518 кандидатських та докторських досліджень [4].

Означені дослідження дозволили сформулювати загальні основи теорії оперативно-розшукової діяльності.

Після розпаду СРСР розвиток теорії ОРД пішов окремо у державах СРСР. У Російській федерації було здійснено низку теоретичних досліджень щодо формування сучасного погляду на сутність теорії оперативно-розшукової діяльності, її об'єкта та предмета (В.К. Зникни, В.І. Єлінський, В.Є. Емінов, Ю.Ф. Кваша, І.О. Клімов, О.Г. Маркушин, В.С. Овчинский, В.Л. Попов, К.В. Сурков, А.Ю Шумілов, Н.П. Яблоков) [5 - 9].

За роки незалежності в Україні всього біло здійснено понад 150 дисертаційних досліджень з оперативно-розшукової діяльності. Таким чином у середньому в рік здійснювався захист 10 дисертацій. При чому у 90 - ті роки захищено понад 30 досліджень [10 - 12]. У захищених дисертаційних дослідженнях не передбачено як мета та предмет досліджень вирішення означених аспектів особливо з реалізації попереджувальної функції ОРД у регіонах.

Фактично сьогодні не розроблена теорія оперативно-розшукового попередження злочинності та оперативно-розшукового запобігання скоєнню конкретних злочинів. Не зважаючи на те, що за радянських часів захищено 113 дисертацій, з них 4 доктор-

ських, 19 присвячених проблемам профілактики, 90 проблемам запобігання злочинів. Однак, загальний обсяг цих робіт зроблено на матеріалі діяльності ОВС в умовах соціалізму. Враховуючи зміну ідеології щодо підходу діяльності міліції з карального на превентивний не розглянуто з сучасних соціально-економічних позицій співвідношення профілактики, попередження та запобігання. Спробою визначення оперативно-профілактичної функції кримінальної міліції у сучасних умовах була монографія Я.Ю. Кондратьєва "Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції". До здобутків монографії відноситься:

- розкриття теоретичних проблем запобігання злочинам підрозділами кримінальної міліції;
- розкрито поняття запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції;
- досліджені правові засади запобігання злочинів;
- визначені організаційно-тактичні проблеми запобігання злочинів.

Однак ця робота є загальною та не конкретизує функціональні, регіональні та лінійні проблеми запобігання злочинів у залежності від функцій – завдань та місця у ієрархічній структурі правоохоронних органів конкретного оперативного підрозділу та зокрема карного розшуку у курортних місцях. За означеною тематикою, за роки незалежності, здійснено тільки 3 дисертаційних дослідження:

1. Теоретико-правові основи оперативно-розшукового запобігання злочинів - (д.ю.н. - 1 - І.П. Козаченко).

2. Методика оперативно-розшукового запобігання злочинів - (к.ю.н. - В.П. Дробот, П.Я. Мінка).

Вивчення дисертаційних досліджень показує, що за роки незалежності науковці фактично не приділяли увагу проблемам профілактики та запобігання скоєнню злочинів оперативнорозшуковими заходами. Тільки дві кандидатські дисертації торкалися означених проблем. Докторська дисертація І.П. Козаченка була захищена на початку 90 – років та базувалася на матеріалах радянського періоду. Означене вимагає проведення комплексного дослідження спрямованого на формування сучасної теорії опера-

тивно-розшукового попередження злочинів, а також досліджень спрямованих на вирішення прикладних проблем запобігання злочинності всіма структурними підрозділами кримінальної міліції, спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю. Здійснення означених досліджень вимагає перебудова правоохоронних органів у відповідності з проактивною моделлю поліцейської діяльності, що вимагає від оперативних підрозділів працювати на випередження та запобігання скоєнню злочинів та здійснення ОРД у відповідності до світових стандартів забезпечення прав і свобод людини [13, с. 16-18].

Фактично не розроблені сучасні теоретичні, організаційні та тактичні основи запобігання різним видам злочинів підрозділами карного розшуку. А регіональні особливості взагалі не розглядалися.

Для визначення теоретико-прикладних проблем оперативно-розшукового попередження слід дослідити кримінологічну теорію попередження злочинності у співставленні з практичною попереджувальною діяльністю оперативних підрозділів у тому числі й карного розшуку.

Аналізуючи всю сукупність існуючих думок з цього питання, зупинимося насамперед на сутності понять "профілактика - попередження - запобігання" у співвідношенні їх з оперативно-розшуковою діяльністю. Необхідно визначити історико-логічні детермінанти формування їх матеріальному змісті, мету, завдання, спрямованість і характер впливу на об'єкти зацікавленості.

За часів Радянського Союзу у кримінологічній науці існувала думка, що запобігання є "широким комплексним поняттям", яке містить у собі:

а) загальнодержавні заходи соціального, ідеологічного, культурно-виховного порядку, законодавчого, правового плану, які поєднують методи переконання та примусу у процесі боротьби зі злочинністю;

б) діяльність державних органів і громадських організацій з виявлення причин і умов вчинення злочинів і вжиття заходів щодо їхнього усунення, розкриття, розслідування, судового розгляду справ про злочини, покарання злочинців, виправлення та перевиховання;

в) здійснення інших заходів, що зумовлені конкретними обставинами [14, с. 22-23]. Аналогічні тлумачення запобігання злочинності містяться в сучасних вітчизняних підручниках як системи об'єктивних і суб'єктивних передумов локалізації та скорочення злочинності, а також комплекс державних і громадських заходів, спрямованих на викорінення цього негативного явища, причин та умов, що його породжують.

Ідея попередження злочинності сьогодні має всебічний вплив на суспільство та вимагає від правоохоронних органів повернути від карального напрямку діяльності до превентивного спрямованого на своєчасне виявлення загроз національній безпеці та її складовим. Слід відзначити, що формуванню кримінологічної теорії попередження злочинності сприяли дослідження здійснені у 60 – 80 – ті роки ХХ століття професорами Г.А. Аванесовим, М.М. Бабаєвим, Ю.Д. Блувштейном, Л.М. Давиденком, А.Е. Жалинским, К.Є. Ігошевим, В.С. Устиновим. Однак зміна соціально-економічної формації, інтеграція України у світову спільноту призвело к використанню у правоохоронній діяльності досягнень зарубіжних поліцейських установ та у свій час появу нових наукових тенденцій щодо оцінки змісту попереджувальної діяльності.

Сьогодні серед науковців також панує думка, що попередження злочинності – це система заходів, яких вживає суспільство для того, щоб стримувати зростання злочинності і, по можливості, знизити її реальний рівень шляхом виявлення, усунення та нейтралізації її причин та умов, а також через запобігання та припинення окремих конкретних злочинів.

Означене тлумачення попередження злочинності підтверджується Резолюцією ООН: "Елементи відповідального запобігання злочинності: стандарти і норми" (1937/31; 21/7/97). Цією Резолюцією визначаються принципи відповідного запобігання: законність, повага до прав людини, рівність усіх людей перед законом та судом, пропорційності між превентивним примусом і злочином, який ним відвертається. Означений документ приділяє значну увагу діяльності поліції (міліції) щодо запобігання правопорушенням. Згідно новітнього російсько - українського словника - довідника "предупреждение" як дія перекладається на україн-

ський як "попередження", а "предотвращение" як запобігання [15, с. 36]. Тому стосовно злочинності ми можемо вести річ про "попередження", а стосовно конкретних злочинів про "запобігання".

Така діяльність міліції кримінологами визначається, як спеціальне запобігання. Стосовно діяльності оперативно-розшукових підрозділів існують такі терміни, як оперативно-розшукове запобігання, попередження, профілактика, припинення та ін., які є складовою оперативно-розшукової діяльності.

Одне з перших визначень цієї спеціальної діяльності надав О.Г. Лекар, поділивши її на: запобігання злочинів, профілактику і припинення. У той же час він дотримувався думки, що діяльність повинна чинитися переважно гласними заходами щодо усунення причин та умов скоєння злочинів, а що стосується попередження злочинів, які замишляються і припинення підготовлюваних замаскованими способами злочинів - головним чином негласними, оперативно-розшуковими заходами [16, с. 54].

Наступні дослідники удосконалили означене визначення. Слід відзначити, що на сьогодні практично у понад 40 дисертаційних дослідженнях з оперативно-розшукової діяльності розглядаються проблеми попередження злочинів однак розробок фундаментальних теоретичних проблем попередження карним розшуком та іншими оперативними підрозділами не здійснено

Визначаючи сутність діяльності щодо оперативно-розшукового попередження злочинів, на наш погляд, необхідно досліджувати ті її внутрішні закономірності, стійкі й істотні властивості, що визначають її природу і призначення.

Враховуючи особливості об'єкта та предмета дослідження можемо визначити, що цілями попереджувальної діяльності підрозділів карного розшуку на курортах Криму:

обмеження впливу негативних обставин, взаємопов'язаних з причинами та умовами злочинності у місцевостях зі спеціальним статусом курортів;

- вплив на причини злочинних проявів, а також на умови, за яких проявляється дія цих причин;

- вплив на негативні елементи мікросередовища особи, що формують антигромадські позиції і мотивацію злочинної поведінки;

- вплив на особу, здатну в силу свого антигромадського спо-

собу життя скоювати різні види протиправної діяльної у курортній місцевості.

Виходячи з загальних основ попереджувальної діяльності ОВС та сучасного стану криміногенної ситуації в Україні, можемо конкретизувати її основні завданнями запобігання злочинів стосовно курортів Криму:

- постійний моніторинг та аналіз явищ, процесів, факторів, ситуацій, сприяючих скоєнню злочинів на курортах Криму;

- виявлення та вивчення протиріч і конфліктів, які приводять до виникнення та реалізації злочинних конфліктів, а також формування особи правопорушника;

- встановлення оперативно-розшуковими та іншими заходами осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, їх вивчення й активний профілактичний вплив на них;

- усунення або нейтралізація негативних чинників, які сприяють злочинній поведінці взагалі та зокрема вчиненню злочинів у курортній місцевості Криму.

У той же час за часи незалежності не було здійснено жодного наукового дослідження з проблем попередження злочинів у курортній місцевості. Осталися поза межами дослідників проблеми створення комплексної системи профілактики злочинності не узгоджені функції завдання адміністративних та оперативних служб міліції, структурних підрозділів інших правоохоронних органів та в цілому всього сектору безпеки. На рівні оперативних підрозділів чітко не визначені їх функції - завдання, напрямки, та методи попередження та їх взаємодія з неоперативними службами правоохоронних органів та всієї системи державного управління. Не розроблена науково обґрунтована методика постійного аналізу середі функціонування; фактори, що свідчать про її ускладнення. Фактично аналіз оперативної обстановки обмежується статистичним аналізом злочинності. Не визначена ідеологія загального, спеціального, специфічного моніторингу та не визначено напрямки використані аналітичної, стратегічної розвідки МВС у цьому напрямку. На сьогодні не розроблені проблем и негласного забезпечення системи запобігання злочинів тощо. Враховуючи особливості Криму, його прикордонний статус та наявність всього спектру правоохоронних органів на його території,

важливою умовою ефективного запобігання скоєнню злочинів, є наявність системи координації та дійової взаємодії з органами державної влади та іншими оперативними та адміністративними підрозділами правоохоронних органів.

Таким чином вивчення дисертаційних та монографічних досліджень останніх років свідчить про недостатню розробленість загальних теоретичних та організаційно - тактичних основ діяльності карного розшуку протидії щодо запобігання злочинів у сучасних умовах з врахуванням регіональних особливостей курортів АР Крим.

Висновки. Аналіз здійснених за роки незалежності досліджень свідчить, що у них розроблені тільки окремі проблеми попередження злочинності та запобігання злочинів підрозділами карного розшуку.

Не розробленими на сьогодні є:

- проблеми попереджувальної діяльності карного розшуку з врахуванням особливостей регіонів обслуговування;
- не визначені шляхи удосконалення організації і тактики активної пошукової діяльності та використання отриманих матеріалів під час здійснення профілактичних заходів, створення системи запобігання вчиненню злочинів у відповідності з розбудовою "проактивної" моделі "поліцейської" діяльності;
- не розроблені проблеми системи теоретико - прикладних понять - оперативно - розшукова "профілактика - попередження - запобігання" та їх структурні елементи та складові;
- поза межами уваги науковців фактично залишилися проблеми забезпечення прав і свобод людини під час ОРД та система світових стандартів цього забезпечення в діяльності підрозділів карного розшуку під час запобігання злочинів;
- відсутні розробки, які б забезпечили б теоретичне підґрунтя системного підходу до здійснення негласної роботи підрозділами карного розшуку під час запобігання злочинів;
- не розроблені сучасні теоретичні, організаційні та тактичні основи запобігання різним видам злочинів підрозділами карного розшуку з врахуванням регіональних особливостей;
- не здійснено системну розробку чинників ефективності та

оцінки діяльності підрозділів карного розшуку у протидії злочинності;

- не визначено особливості організації та управління ОРД в залежності від території обслуговування: держава – регіон – область – район – місто – ПМТ – селище;

- не враховуються особливості курортної місцевості під час визначення функцій завдань окремих підрозділів карного розшуку;

- не розроблені науково обґрунтовані оптимальні моделі оперативного обслуговування, побудови негласного апарату, структури підрозділів КР, зовнішньої та внутрішньої взаємодії, моделі оперативно-розшукового попередження та розкриття злочинів підрозділами КР у курортній місцевості;

- організація та тактика комплексних операцій оперативно-профілактичного та превентивного характеру за пріоритетними напрямками протидії злочинності;

- оптимізація оперативно-розшукової діяльності в залежності від рівня структурного підрозділу карного розшуку та особливостей регіону, який обслуговується.

Отже означене потребує здійснення комплексних системних досліджень спрямованих на:

1. Визначення загальних організаційно-тактичних основ і проблем оперативно-розшукової діяльності ОВС в цілому та карного розшуку зокрема під час запобігання злочинів.

2. Вирішення організаційних питань функціонування підрозділів карного розшуку та проблем підвищення ефективності їх попереджувальної діяльності в умовах курортів.

3. Вдосконалення організації діяльності підрозділів карного розшуку, що обслуговують курорти АР Крим, по окремим напрямкам боротьби зі злочинністю.

Використана література:

1. Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку: експертна доповідь. – К.: НІСД, 2007. – 255 с.

2. Білик П.П. Організаційне – правове забезпечення управління соціально – економічним розвитком регіону: автореферат на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. – теорія управління; адміністративне право та адміністративний процес; фінансове право

/ П.П. Білик. - К., 2004. - 16 с.

3. Алфьоров С.М. Діяльність органів внутрішніх справ по протидії злочинності у курортних регіонах (кримінологічне дослідження на матеріалах Запорізької області): дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 - "Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право" / С.М. Алфьоров. - Х., 2003. - 197 с.

4. Елинский В.И. Диссертационные исследования проблем ОРД ОВД, выполненные в системе МВД России в 1960 - 1997 гг. / В.И. Елинский. - М.: МЮИ МВД России, 1998. - 284 с.

5. Зникин В.К. Научные основы оперативно-розыскного обеспечения раскрытия и расследования преступлений: дисс. ... доктора юрид. наук: 12.00.09: "Уголовный процесс; криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность" / В.К. Зникин. - Москва, 2007. - 396 с.

6. Елинский В.И. Основы методологии теории оперативно-розыскной деятельности: монографія / В.И. Елинский. - М.: Изд-ль Шумилова И.И., 2001. - 228 с.

7. Климов И.А. Оперативно-розыскная деятельность как процесс познания (проблемы теории и практики): автореф. дисс. на соискание ученой степени наук ступеня доктора юрид. наук: 12.00.09 "Уголовный процесс; криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность" / И.А. Климов. - М., 1995. - 36 с.

8. Маркушин А.Г. Актуальные проблемы теории и практики оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: автореф. дисс. на соискание ученой степени наук ступеня доктора юрид. наук: 12.00.09 "Уголовный процесс; криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность" / А.Г. Маркушин. - М., 1994. - 36 с.

9. Попов В.Л. Научные основы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: автореф. дисс. на соискание ученой степени наук ступеня доктора юрид. наук: 12.00.09 "Уголовный процесс; криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность" / В.Л. Попов. - М., 1998. - 36 с.

10. Антонов К. В. Державно - правове забезпечення економічної безпеки України від злочинних посягань: теоретичні і організаційно-тактичні засади діяльності підрозділів ДСБЕЗ: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня доктора юрид. наук: 21.07.04 "Оперативно-розшукова діяльність" / К. В. Антонов. - К., 2006. - 31 с.

11. Долженков О.Ф. Теоретичні проблеми становлення політики

протидії створенню інфраструктури злочинного світу засобами ОРД ОВС: дис. доктора юрид. наук: 21.07.04 / Олександр Федорович Долженков- Х., 2002. – 445 с.

12. Орлов Ю.Ю. Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності міліції (теоретичні, правові та організаційно-тактичні проблеми) : Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: 21.07.04 "Оперативно-розшукова діяльність" / Ю.Ю. Орлов. – К., 2008. – 34 с.

13. Ортинський В.Л. Теоретичні основи, правові та організаційні проблеми протидії нелегальній економіці засобами оперативно-розшукової діяльності: Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: 21.07.04 "Оперативно-розшукова діяльність" / В.Л. Ортинський – Х., 2004. – 36 с.

14. Снігерьев О.П. Діяльність органів внутрішніх справ на залізничному транспорті щодо боротьби з організованими злочинними групами: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: 12.00.09 "Кримінальний процес; криміналістика; судова експертиза" / О.П. Снігерьев. – Х.: НЮА України ім. Я. Мудрого, 1996. – 34 с.

15. Ященко В.А. Філософсько-правові засади оперативно-розшукової діяльності: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: 12.00.12 "Філософія права" / В.А. Ященко. – К., 2005. – 31 с.

16. Кондратьев Я.Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції: Монограф / Я.Ю. Кондратьев. – К.: НАВСУ, 2004. – 444 с.

М.О. Чугунов*

ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ОПЕРАТИВНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СИСТЕМІ ВНЗ МВС УКРАЇНИ: ПРИНЦИПИ, ПРОФЕСІЙНІ ВИМОГИ

У наш час величезний спектр різноманітних соціальних факторів, у тому числі суттєві зміни в суспільній і індивідуальній психології людей закономірно вимагають змін у загальному змісті

* Викладач кафедри ТСП Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

правоохоронної діяльності. За таких умов особливе місце належить розробці та вдосконаленню арсеналу тактичних прийомів і способів проведення оперативно-розшукових заходів, у тому числі спеціальних операцій, особливо з використанням в них спеціальних технічних та інших засобів під час розкриття тяжких злочинів та запобігання їм.

Сказане вище вимагає суттєвого вдосконалення спеціальної підготовки майбутніх оперативних працівників у системі ВНЗ МВС України з питань саме тактики проведення зазначених операцій. Ураховуючи, що за змістом тактико-спеціальна підготовка курсантів ВНЗ за сучасних умов включає навчання їх порядку застосування оперативно-технічних засобів, у тому числі пошукової, звукової й відео-фіксуючої техніки, техніки для фіксації виявленої вербальної й невербальної інформації тощо, та приймаючи до уваги велику практичну важливість отриманих відповідних знань [2], автор вважає за необхідне віднести їх до обов'язкових професійних знань та загальних принципів успішного проведення спеціальних операцій у діяльності ОВС, однак, за умови дотримання принципу негласності щодо методів застосування оперативно-технічних засобів [3].

Слід зазначити, що успіх будь якої спеціальної операції зумовлюється, передусім, якісною організацією проведення всієї низки заходів, які охоплюються нею, забезпеченням органічного їх взаємозв'язку та взаємозумовленості.

Особливе місце має відводитися оперативно-розшуковому інформаційному забезпеченню проведення спеціальних операцій [4]. Одним з головніших та найскладніших завдань при цьому є отримання й використання достовірної інформації щодо об'єкта проведення спеціальної операції. Це дозволяє обрати найбільш оптимальні шляхи вирішення її завдань, звести до мінімуму небезпеку як власне безпосередніх учасників операції, так і сторонніх громадян. У окремих випадках можливе й пряме використання оперативних та оперативно-технічних засобів (ОТЗ), якщо це відповідає наявним потребам і законодавчим підставам [3].

Проте, необхідно дбати не тільки про загальні принципи проведення ОРД, але й про дотримання таких, як: принцип ефективності застосування ОТЗ (економічність, корисність, доцільність, доступність); принцип результативності (повнота, всебічність, об'єктивність, швидкість дій) при мінімальних фактичних витратах [5].

Найважливішим критерієм реалізації останнього з вище приведених принципів є дотримання наукових рекомендацій. Джерела їх становлять не тільки юридичні науки, але й інші галузі знань. Зауважимо, що само по собі науково-технічне досягнення без його впровадження в практику відноситися лише до відповідного наукового продукту, який ще не приносить реального корисного ефекту. Він тільки створює передумови для подальшої практичної реалізації цього досягнення [6].

У практиці боротьби із злочинністю недопустимі будь які помилки при застосуванні науково-технічних досягнень, оскільки це може потягти за собою негативні, а інколи й трагічні наслідки, при чому не тільки для конкретної людини, але і для більш значних соціальних систем [1].

Розглядаючи питання про професійну сторону тактики застосування оперативно-технічних засобів, недопустимо залишити осторонь її співвідношення із етикою та мораллю. Слід зазначити, що в державах з розвинутим демократичним суспільством цілком обґрунтовано ставиться питання, якщо в законодавчій нормі міститься положення, яке явно суперечать існуючим морально-етичним цінностям, то цей закон не може бути застосований.

Виходячи із вищесказаного, можна стверджувати, що для вдосконалення вмінь та навиків слухачів щодо тактики застосування оперативно-технічних і інших засобів в спеціальних операціях, здійснюваних ОВС, необхідно:

1) максимально враховувати під час тактико-спеціальної підготовки курсантів ВНЗ відповідну практику, яка склалася на даний час, наукові рекомендації і вимоги відповідних нормативно-правових актів;

2) узагальнювати й використовувати окремий позитивний та негативний досвід щодо застосування спеціальної техніки;

3) ініціювати розробку нових та модернізацію існуючих оперативно-технічних засобів з метою підвищення ефективності їх застосування.

Використана література:

1. Яблоков Н.П. Криминалистические основы оперативно-розыскной деятельности / Следователь. - 2007. - № 6 (110). - С. 45-51.
2. Трасковський В.Л. Проблеми проведення підрозділами ОВС України спеціальних операцій по розшуку та затриманню небезпечних злочинців / Науковий вісник НАВСУ. - 2002. - № 5. - С. 198-202.
3. Дидоренко Э.А., Бараненко Б.И. и др. Основы оперативно-розыскной деятельности в Украине / Под ред. Э.В. Виленской. - Луганск, 2007. - С. 121.
4. Єзерський Р.Б. Удосконалення норм кримінально процесуального законодавства про застосування криміналістичної техніки / Держава і право. - 2008. - № 40. - С. 447-452.
5. Сокол В.Ю. Криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений как инновационный процесс / Вестник Московского Университета МВД России. - 2008. - № 5. - С. 97-100.

В.Б. Любчик*

ОПЕРАТИВНИЙ ПОШУК В КУРОРТНИХ РЕПОНАХ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності знаходяться в постійному пошуку і розвитку. Категоріальний апарат науки оперативно-розшукової діяльності доповнюється новою термінологією, завдяки чому розробляються та обґрунтовуються її нові положення. Важливе значення при цьому має однозначне трактування ключових понять, адже визначення юридичних понять це не якась казуїстика чи схоластика, а, навпаки, надзвичайно важлива наукова і практична справа, якщо згадати, що за всім цим стоять живі люди, їх діяльність, благополуччя, а іноді й життя.

* Викладач кафедри ОРД ФПФКМ ОДУВС, майор міліції.

Оперативно-розшукова наука як окрема галузь знань сформувалася тільки наприкінці 60-х - на початку 70-х рр. ХХ ст. Починаючи з цього часу, проводилися ґрунтовні теоретичні розробки, які були скеровані на визначення методологічних і правових питань оперативно-розшукової діяльності, формування її поняттєвого апарату, розвиток спеціальної термінології, визначення основних напрямків наукового пошуку в поєднанні зі з'ясуванням актуальних проблем удосконалення ОРД. Тому, завдячуючи фундаментальним дослідженням таких вчених як А.Г. Лекар, В.А. Лукашов, А.Ф. Волинський, Є.Д. Лук'янчиков, Д.В. Гребельський, В.Г. Самойлов, Г.К. Синілов та багатьох інших, оперативно-розшукова наука динамічно розвивається і в наш час. Становлення та розвиток вітчизняної наукової школи оперативно-розшукової діяльності пов'язані з результатами плідної наукової діяльності професорів О.М. Бандурки, Б.І. Бараненка, М.П. Водько, І.П. Козаченка, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, П.П. Михайленка, В.Л. Регульського та ін. Вагомі результати їхньої копіткої праці знайшли своє відображення в чинному законодавстві України та в інших напрямках політики нашої держави у сфері протидії злочинності. У їх працях були закладені наукові засади сучасного правового регулювання, організації і тактики оперативно-розшукової діяльності. Результати їх досліджень втілені в Законі України "Про оперативно-розшукову діяльність" та інших законодавчих актах України, які в різній мірі регламентують оперативно-розшукову діяльність, зокрема, пошукову роботу.

Враховуючи сучасну трансформацію суспільних відносин, вимоги об'єктивної дійсності ставлять завдання перед правоохоронними органами щодо протидії злочинності на якісно новий рівень. Означене перш за все стосується превентивної функції оперативно-розшукової діяльності, а згідно з цим необхідності випереджального збору оперативної інформації під час оперативного пошуку, як форми оперативно-розшукової діяльності. Певні особливості притаманні оперативному пошуку в курортних регіонах держави. Для окреслення таких особливостей та здійснення подальших досліджень слід, за нашим переконанням, зупинитися на визначенні оперативного пошуку та встановленні його ознак.

Першочерговою стадією будь якого процесу виявлення та аналізу є пошук. Його здійснення в оперативно-розшуковій діяльності являє собою особливий вид (організаційно-тактичну форму), яка має назву – оперативний пошук. Діяльність оперативних працівників ОВС, яка направлена на виявлення осіб, фактів та об'єктів матеріального світу, що становлять оперативний інтерес, незалежно від констатації факту злочину чи присутності осіб, які підозрюються у скоєнні злочинів, в оперативно-розшуковій науці визначається як оперативний пошук. Оперативний пошук є різновидом пошукової роботи, яка в широкому значенні являє собою комплекс оперативно-розшукових і розвідувально-пошукових заходів, що здійснюються суб'єктами оперативно-розшукової діяльності для виявлення, перевірки, накопичення відомостей, які містять нові спеціальні знання і мають значення при вирішенні завдань боротьби зі злочинністю.

У спеціальній науковій літературі існує точка зору про те, що оперативно-розшукова діяльність здійснюється в трьох основних організаційно-тактичних формах, а саме у формі: а) оперативного пошуку; б) оперативної розробки; в) оперативно-розшукової профілактики. Необхідно зазначити, що в межах організаційно-тактичних форм ОРД реалізується комплексний характер оперативно-розшукових заходів, враховуючи взаємопов'язаність яких можна цілком об'єктивно говорити про взаємозв'язок і взаємопроникнення форм оперативно-розшукової діяльності. Слід вказати на те, що оперативно-розшукові заходи в процесі оперативного пошуку можуть переходити в заходи з оперативної розробки, а оперативно-профілактична діяльність оперуповноважених завжди притаманна оперативно розшуковим заходам у межах двох раніше означених форм ОРД.

Сам термін пошукової діяльності був введений в теорію ОРД порівняно недавно у 70-ті роки минулого сторіччя О.С. Вандишевим [1, с. 35-49]. До того вона визначалась як діяльність зі встановлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес. Пошук та виявлення осіб і фактів, які становлять оперативний інтерес визначається як один з основних в оперативно-розшуковій діяльності суб'єктів оперативно-розшукової діяльності і фактично

передбачає отримання та перевірку первинної інформації про комплекс об'єктів оперативної уваги. Ми поділяємо точку зору щодо того, що основне організаційно-тактичне призначення його становить здійснення системи заходів поза зв'язком з конкретною особою чи фактом, у чому і виявляється одна з основних відмінностей даної форми від оперативної розробки, а також від проведення заходів, не пов'язаних з іншими справами оперативного обліку, які завжди ведуться за конкретними фактами у відношенні до конкретних осіб.

Пошуковий характер оперативно-розшукової діяльності визначає необхідність постійного виявлення та розпізнавання в навколишньому середовищі осіб, предметів та явищ, які можуть мати безпосереднє відношення до підготування або вчинення злочинів. Кількість таких об'єктів, за твердженням О.С. Вандишева, заздалегідь встановити неможливо, так як в кожному конкретному випадку вони залежать від індивідуальних ознак, які характеризують обставини підготування або вчинення протиправних дій особою чи групою осіб. Як вказує науковець, досвід боротьби зі злочинністю дозволяє виділити основні категорії об'єктів оперативного пошуку, а саме: подія злочину; обставини, що сприяли вчиненню злочину; особи, що становлять оперативний інтерес; майно, викрадене під час вчинення злочину; знаряддя злочину, а також інші предмети, що мають розшукове значення або заборонені до зберігання, носіння чи використання [1, с. 35-49].

Оперативний пошук в курортних регіонах передбачає отримання та перевірку первинної інформації про осіб та факти, що становлять оперативний інтерес, поза зв'язком із конкретною особою чи фактом з подальшим виокремленням їх із загальною масою. Як система організації оперативний пошук в курортних регіонах має власні, особливі ознаки, що відрізняють його від інших форм оперативно-розшукової діяльності. До таких ознак можна віднести: здійснення цієї діяльності по за зв'язком із фактами та особами, які вже відомі; його організація в місцях найбільш вірогідного виявлення ознак та об'єктів, що встановлюються; підстави його проведення; систематичність здійснення.

Розгорнуте визначення оперативного пошуку надає В.В. Колосков, який вважає, що таким є "система гласних і негласних організаційних та оперативних заходів, спрямованих на отриманні первинної, ще невідомої правоохоронним органам інформації, з метою запобігання та виявлення фактів або ознак про вчинені злочини і тих, що готуються, а також одержання відомостей щодо осіб, які можуть бути причетними до протиправної діяльності" [2, с. 27-28]. Сутністю оперативного пошуку є оперативне пізнання криміногенних фактів, подій, осіб, предметів та речей, які мають ознаки злочинної діяльності або містять явні сліди злочину і їх необхідно розпізнати. Оперативний пошук спрямований на виявлення серед великої кількості однорідних об'єктів пошуку саме того, що має відношення до ознак певного злочину. Ми вважаємо, що пошукова робота не обмежується тільки проведенням саме пошукових заходів, а також містить у собі комплекс заходів щодо перевірки, накопичення, аналізу інформації, яка має значення для вирішення завдань боротьби зі злочинністю. Цей комплекс заходів можна порівняти із внутрішнім змістом пошукової роботи, з її інформаційним наповненням. Ми повністю згодні з визначенням, що було надане В.М. Аتماжитовим, згідно з яким пошукова робота є однією з основних форм оперативно-розшукової діяльності і являє собою комплекс оперативно-розшукових і розвідувально-пошукових заходів, здійснюваних суб'єктами ОРД для виявлення, перевірки, накопичення відомостей, що містять нові спеціальні знання і мають значення при вирішенні завдань боротьби зі злочинністю [3, с. 75-76].

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що оперативний пошук в курортних регіонах є різновидом пошукової роботи. Пошукова робота в широкому значенні це комплекс оперативно-розшукових і розвідувально-пошукових заходів, що здійснюються суб'єктами ОРД для виявлення, перевірки, накопичення відомостей, які містять нові спеціальні знання і мають значення при вирішенні завдань боротьби зі злочинністю. Складовими оперативного пошуку оперативних підрозділів органів внутрішніх справ є комплексне застосування прийомів оперативного розпізнавання та методів оперативно-розшукової діяльності.

Використана література:

1. Вандышев А.С. Методологические и организационно-практические проблемы оперативного поиска // Труды КВШ МВД СССР / А.С. Вандышев. – К., 1976. – № 8. – С. 35-49.
2. Колосков В.В. Щодо визначення понять оперативний пошук і оперативний розшук // Актуальні проблеми взаємодії оперативних та слідчих підрозділів у протидії організованих злочинній діяльності: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 18 квітня 2008 р.) / В.В. Колосков. – О.: ОДУВС, 2008. – 282 с.
3. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел: Общая часть / Под ред. В.М. Ахмажитова. – М.: Акад. МВД СССР, 1990. – 282 с.

В.А. Кудінов*

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ КІЛЬКОСТІ
РЕЗОНАНСНИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО РЕЕСТРУЮТЬСЯ
ОБЛАСНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ В СИСТЕМІ
ОПЕРАТИВНОГО ІНФОРМУВАННЯ МВС УКРАЇНИ**

В органах і підрозділах внутрішніх справ, внутрішніх військах та навчальних закладах МВС України функціонує єдина система оперативного інформування (далі – СОІ) Міністерства внутрішніх справ України, головних управлінь, управлінь МВС України в областях та на транспорті, головного управління внутрішніх військ МВС України про резонансні злочини та інші надзвичайні події, що сталися на території країни [1, 2]. Головні цілі функціонування даної системи – це своєчасне інформування керівництва міністерства, зацікавлених інстанцій, держави про реальний стан й динаміку злочинності в цілому у державі та окремих її регіонах для прийняття впливових управлінських рішень на її покращання, а також забезпечення постійного стеження за своєчасністю

* Професор кафедри оперативно-розшукової роботи та спеціальної техніки Навчально-науковий інститут підготовки кадрів кримінальної міліції КНУВС кандидат фізико-математичних наук, доцент, полковник міліції.

вирішення й розкриттям злочинів середньої тяжкості, тяжких та особливо тяжких злочинів, ліквідацією наслідків інших надзвичайних подій.

Підтримання ефективного функціонування СОІ МВС України є невід'ємною частиною завдань, які стоять перед органами і підрозділами внутрішніх справ, внутрішніми військами, навчальними закладами МВС України і спрямовані на підтримання громадського порядку та безпеки громадян на всій території України [1]. Завдання щодо забезпечення функціонування СОІ МВС України безпосередньо покладені на чергові частини (ЧЧ) ОВС України, які входять до структури штабних підрозділів, а також деяких інших галузевих служб МВС України. Чергові частини ОВС України - це органи управління, збору й обробки оперативної інформації.

В черговій частині МВС України протягом останніх 15 років функціонує автоматизоване робоче місце чергового [3], яке постійно удосконалюється та дозволяє успішно розв'язувати поставлені перед працівниками ЧЧ завдання. Основною його складовою частиною є автоматизована інформаційна система (АІС) "Зведення" [4, 5] з обліку резонансних злочинів та інших надзвичайних подій, що сталися на території країни. В зазначеній АІС реалізовані програми автоматизованого контролю своєчасності оперативного інформування ЧЧ МВС України [6], достовірності та не суперечності інформації, що записується в інформаційні реквізити її бази даних [7], формування статистичної довідки про контрольні злочини та інші надзвичайні події [8], формування статистичної довідки про розкриття злочинів [9] тощо.

За допомогою даних програм працівники ЧЧ МВС України мають можливість здійснювати різноманітний аналіз резонансних злочинів та інших надзвичайних подій, які стались на території країни, зокрема, аналіз стану та динаміки оперативної обстановки в країні по областях [10], аналіз відповідності статистичних даних про резонансні злочини СОІ МВС України офіційним показникам стану та структури злочинності [11].

Рада національної безпеки і оборони України у своєму рішенні від 11 вересня 2009 року [12] відзначає, що "злочинність, особливо в умовах поглиблення соціально-політичної та фінансово-

економічної кризи в державі, становить серйозну загрозу національній безпеці України". А за даними Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007-2009 роки "стан правопорядку в Україні впливає на її соціально-економічний розвиток" [13]. Тому, відповідно до розпорядження МВС України від 5 лютого 2007 року № 115 [14], керівництво МВС України щотижнево по понеділках на оперативній нараді розглядає першим питання – доповідь першого заступника або заступника Міністра про оперативну обстановку в державі за тиждень, що минув. Але на сьогодні залишається ще не вирішеною актуальна проблема порівняльного аналізу критеріїв оцінки кількості резонансних злочинів, що реєструються обласними підрозділами в системі оперативного інформування МВС України. Розв'язання цієї проблеми і є ціллю даної статті.

Заяви (повідомлення) про всі злочини заносяться до баз даних АІС чергових частин ОВС України, які, в залежності від області, мають назви: "Факт", "Армор", "Повідомлення", "Заява", "Зведення" тощо.

Інформація про всі резонансні злочини та інші надзвичайні події, що сталися в країні, надходить у вигляді спецповідомлень до чергової частини Головного штабу МВС України та накопичується в базі даних АІС "Зведення" [5], яка дозволяє здійснювати цілодобове збирання, накопичення та обробку цієї оперативної інформації [8]. Інформація в СОІ МВС України обробляється згідно з Переліком резонансних злочинів та інших надзвичайних подій [1]. Отримані та оброблені спецповідомлення використовуються в МВС України для аналізу стану злочинності в цілому в Україні та в окремих її областях у поточному році у порівнянні з минулим. Це дозволяє підвищити ефективність функціонування ЧЧ МВС України по контролю та керівництву органами та підрозділами ОВС України з реагування на резонансні злочини та інші надзвичайні події, а також дає вагоме підґрунтя керівництву МВС України щодо прийняття ефективних і своєчасних управлінських рішень.

За даними СОІ МВС України були побудовані графіки залежності за зменшенням загальної кількості резонансних злочинів

та з їх розрахунку на 100 тис. населення від ГУМВС, УМВС України в областях для 2004 та 2008 років. При цьому використовувались відомості про чисельність населення України по областях за даними Державного комітету статистики України [15].

В 2004 році найбільше було скоєно резонансних злочинів в Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Харківській областях та АР Крим, а найменше – в Чернівецькій, Волинській, Тернопільській, Сумській областях та м. Севастополь. В 2008 році найбільше було скоєно резонансних злочинів в Донецькій, Луганській, Харківській, Одеській областях та м. Київ, а найменше – в Чернівецькій, Волинській, Тернопільській, Сумській областях та м. Севастополь. Таким чином, з 2004 по 2008 роки в групі областей з найбільшою кількістю скоєних резонансних злочинів відбулись деякі зміни (замість Дніпропетровської області та АР Крим стали Одеська область та м. Київ), а група областей з найменшою кількістю скоєних резонансних злочинів залишилась без змін.

В 2004 році найбільше було скоєно резонансних злочинів на 100 тис. населення в Херсонській, Луганській, Донецькій областях, АР Крим та м. Севастополь, а найменше – в Волинській, Чернівецькій, Сумській, Тернопільській, Івано-Франківській областях. В 2008 році найбільше було скоєно резонансних злочинів на 100 тис. населення в Луганській, Херсонській, Донецькій, Миколаївській областях та м. Київ, а найменше – в Волинській, Чернівецькій, Сумській, Тернопільській, Львівській областях. Таким чином, з 2004 по 2008 роки в групі областей з найбільшою кількістю скоєних резонансних злочинів на 100 тис. населення відбулись деякі зміни (замість АР Крим та м. Севастополь стали Миколаївська область та м. Київ), а в групі областей з найменшою кількістю скоєних резонансних злочинів на 100 тис. населення замість Івано-Франківської області стала Львівська.

Таким чином, аналіз статистичних даних дає змогу зробити висновок, що розподіли ГУМВС, УМВС України в областях за загальною кількістю резонансних злочинів та з розрахунку на 100 тис. населення – відрізняються. За виявленими змінами в даних розподілах можна виділити три групи ГУМВС, УМВС України в областях:

1. Змін в розташуванні нема або у межах однієї позиції:
 - для 11 обласних управлінь (для 2004 року);
 - для 10 обласних управлінь (для 2008 року);
2. Зміни в розташуванні не суттєві (переміщення на дві-чотири позиції):
 - для 8 обласних управлінь (для 2004 року);
 - для 8 обласних управлінь (для 2008 року);
3. Зміни в розташуванні суттєві (переміщення на п'ять і більше позицій):
 - для 8 обласних управлінь (для 2004 року);
 - для 9 обласних управлінь (для 2008 року).

Отже, розподіл кількості ГУМВС, УМВС України в областях по трьох групах для 2004 та 2008 року майже однаковий. Тобто для третини ГУМВС, УМВС України в областях буде суттєво змінюватися оцінка ефективності їх роботи в залежності від обраного критерію оцінювання. Так, наприклад, при переході від критерію оцінювання за загальною кількістю скоєних резонансних злочинів до критерію оцінювання за їх розрахунком на 100 тис. населення показники ефективності роботи для ГУМВС, УМВС України в Дніпропетровській, Львівській, Харківській областях і м. Києві суттєво покращуються, а для ГУМВС, УМВС України в Херсонській, Миколаївській, Чернігівській областях і м. Севастополь – суттєво погіршуються. Це обов'язково треба враховувати при оцінюванні діяльності обласних підрозділів ОВС України.

Розглянемо, як вищезазначені критерії оцінювання будуть впливати на аналіз діяльності обласних підрозділів щодо реєстрації скоєних конкретних видів злочинів, зокрема, контрольних вбивств (умисних вбивств за обставин, які обтяжують покарання, а також нерозкритих вбивств).

Аналогічно була отримана інформація за критеріями загальної кількості скоєних контрольних вбивств в 2008 році, а також з їх розрахунку на 100 тис. населення.

Аналіз статистичних даних дає змогу зробити висновок, що розподіли ГУМВС, УМВС України в областях за загальною кількістю

скоєних контрольних вбивств в 2008 році та з розрахунку на 100 тис. населення – відрізняються. За виявленими змінами в даних розподілах можна виділити три групи ГУМВС, УМВС України в областях:

1) змін в розташуванні нема або у межах однієї позиції: 13 обласних управлінь;

2) зміни в розташуванні не суттєві (переміщення на дві-чотири позиції): 4 обласних управління;

3) зміни в розташуванні суттєві (переміщення на п'ять і більше позицій): 10 обласних управлінь.

Отже, для третини ГУМВС, УМВС України в областях буде суттєво змінюватися оцінка ефективності їх роботи в залежності від обраного критерію оцінювання. Так, наприклад, при переході від критерію оцінювання за загальною кількістю скоєних контрольних вбивств до критерію оцінювання за їх розрахунком на 100 тис. населення показники ефективності роботи для ГУМВС, УМВС України в Дніпропетровській, Львівській, Харківській, Одеській, Вінницькій областях і м. Києві суттєво покращуються, а для ГУМВС, УМВС України в Херсонській, Кіровоградській, Черкаській областях і м. Севастополі – суттєво погіршуються. Це обов'язково треба враховувати при оцінюванні діяльності обласних підрозділів ОВС України.

Таким чином, на підставі аналізу загальної кількості скоєних резонансних злочинів та контрольних вбивств в 2004 та 2008 роках за даними системи оперативного інформування МВС України, а також з їх розрахунку на 100 тис. населення, можна зробити висновки, що для третини ГУМВС, УМВС України в областях буде суттєво змінюватися оцінка ефективності їх роботи в залежності від обраного критерію оцінювання: за загальною кількістю скоєних резонансних злочинів та з їх розрахунку на 100 тис. населення.

Використана література:

1. Про вдосконалення реагування на повідомлення про злочини, інші правопорушення і події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 4 жовтня 2003 року № 1155.

2. Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються: Наказ МВС України від 14 квітня 2004 року № 400.

3. Кудинов В.А. Автоматизированное рабочее место дежурного дежурной части МВД-УМВД (УМВДТ): метод. рекомендации / В.А. Кудинов, Т.В. Рыбалко. - К.: РИО МВД Украины, 1996. - 100 с.

4. Кудинов В.А. Автоматизированная система "Заявление" / В.А. Кудинов, Т.В. Рыбалко // Бюллетень по обмену опытом работы МВД Украины. - 1994. - № 115. - С. 43-47.

5. Кудинов В.А. Структура бази даних автоматизованої інформаційної системи "Зведення" з обліку злочинів та надзвичайних подій, які взяті на контроль МВС України / В.А. Кудинов // Безпека дорожнього руху України. - 2003. - № 1-2. - С. 57-62.

6. Кудинов В.А. Автоматизированный контроль качества и своевременности оперативного информирования МВД Украины / В.А. Кудинов // Безпека дорожнього руху України. - 1999. - № 3. - С. 131-134.

7. Кудинов В.А. Програми контролю достовірності та попередньої обробки інформації бази даних АІС "Зведення" з обліку резонансних злочинів та інших надзвичайних подій МВС України / В.А. Кудинов // Реєстрація, зберігання і обробка даних. - 2005. - Т. 7. - № 1. - С. 80-88.

8. Кудинов В.А. Програма формування статистичної довідки про контрольні злочини та надзвичайні події Чергової частини МВС України / В.А. Кудинов // Безпека дорожнього руху України. - 2002. - № 1. - С. 103-106.

9. Кудинов В.А. Програма формування довідки про розкриття злочинів, які взяті на контроль МВС України / В.А. Кудинов // Безпека дорожнього руху України. - 2002. - № 2. - С. 125-129.

10. Кудинов В.А. Аналіз динаміки оперативної обстановки в країні з використанням можливості системи оперативного інформування МВС України / В.А. Кудинов // Захист інформації. - 2006. - № 1. - С. 67-71.

11. Кудинов В.А. Аналіз відповідності статистичних даних про резонансні злочини системи оперативного інформування МВС України офіційним показникам стану та структури злочинності / В.А. Кудинов // Вісник Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій. - 2008. - Т. 6. - № 3. - С. 276-283.

12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 вересня 2009 року "Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції": Указ Президента України від 27 жовтня 2009 року № 870.

13. Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007-2009 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 року № 1767.

14. Про організацію та порядок заслуховування питань, винесених на розгляд наради керівництва МВС України: Розпорядження МВС України від 5 лютого 2007 року № 115.

15. Чисельність наявного населення України: [електронний ресурс] / Держ. ком. статистики України: [http:// www.ukrcensus.gov.ua](http://www.ukrcensus.gov.ua)

А.В. Кочубей*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ С ЦЕЛЬЮ УСТАНОВЛЕНИЯ СОСТОЯНИЯ НАРКОТИЧЕСКОГО ОПЬЯНЕНИЯ

"Нет наркобизнеса, нет наркоманов, нет наркопроблем"! Такие утверждения были популярны в период существования Советского Союза. Однако и в те времена были и наркоманы, и наркокурьеры, и наркодельцы, и люди, осужденные за употребление наркотиков. Причин тому было много. Количества дикорастущей конопли в знаменитой Чуйской долине хватило бы на всю Европу, маковые плантации на Украине обеспечивали опиум всю европейскую часть бывшего Союза, свобода передвижения по одной шестой части суши обеспечивала бесперебойность доставки и т.д.

Но несмотря на существование проблемы, пару десятков лет назад в СССР не было "эпидемии", которая охватила сегодня всю

* Профессор кафедры криминалистической техники Волгоградской академии МВД РФ, кандидат химических наук, доцент.

Россию. Оказалось, что поколение девяностых предпочло *героин, экстази, опий, ЛСД* и тому подобное.

В сегодняшнем Уголовно-процессуальном кодексе отсутствует статья, карающая за употребление наркотиков - это проблема нравственная, проблема здоровья нации - ее подрастающего поколения, и, как следствие, проблема самого существования государства.

С другой стороны, кроме указанных проблем все-таки существует и чисто криминальная. В криминологии давно выявлена закономерность: употребление наркотиков неразрывно связано с различными категориями преступлений, предполагающими быструю добычу денег, необходимых для их покупки.

Наркотическое опьянение, так же как и алкогольное, подчас толкает людей на поступки, которые они ни когда не совершили бы, находясь в нормальном (трезвом) состоянии. Это хорошо видно при анализе статистики преступлений и правонарушений - до 90% так называемых бытовых преступлений, 85-92% случаев мелкого хулиганства и т.д. совершаются в состоянии опьянения (алкогольного или наркотического). При этом, большинство правонарушителей и преступников попадают в поле зрения правоохранительных органов впервые.

Выявление лиц, употребляющих наркотики, их учет оперативными работниками и инспекторами по делам несовершеннолетних, т.е. фактически профилактика и предупреждение преступлений, дело такой же важности, как и расследование уже совершенных.

Как таковое, употребление наркотических средств не является преступлением, однако в соответствии со ст. 61-63 Уголовного кодекса России наркотическое и алкогольное опьянение при совершении преступления, является отягчающим обстоятельством. Если выявить алкогольное опьянение при задержании лица, подозреваемого в совершении преступления, не представляет особых трудностей, а провести освидетельствование можно практически в любом медицинском учреждении, то с наркотическим опьянением дело обстоит несколько сложнее - экспресс-тесты дороги, а ОВД и без того ощущается острая нехватка финансовых средств, лабораторные методы используются только в специали-

зированных учреждениях, а характерный запах отсутствует. Именно по причине сложности выявления опьянения и последующих стадий внешние признаки наркоманов должны знать и участники следственно-оперативных групп, работающие на местах происшествий, сотрудники служб ППС и ДПС, осуществляющие патрулирование на улицах городов.

Еще одно отличие наркотического опьянения от алкогольного, определяющего специфику работы, заключается в необходимости изъятия образцов (крови, слюны, мочи) для проведения последующего экспертного исследования.

Имеющаяся литература по этому вопросу носит в основном специальный медицинский характер, изобилует множеством специальных терминов и мало понятна для восприятия человеком, далеким от медицины. Публицистические же статьи, систематически появляющиеся в газетах и журналах, как правило, отличаются общностью фраз и отсутствием конкретных рекомендаций.

Настоящая работа посвящена особенностям использования специальных знаний участниками проведения оперативно-розыскных мероприятий при задержании лица, предположительно находящегося в состоянии наркотического опьянения.

В южных регионах России, к которому относится и Волгоградская область, наиболее популярным наркотиком среди молодежи является высушенная конопля - **марихуана** ("травка", "шала", "хеш", "гажубас" и т.д.).

Далее следует **гашиш** ("пластилин"), который получают из пыльцы цветущей конопли. Подчеркнем, что гашиш действует в течении 10-24 часов, а главное - может вызвать трудно преодолимую зависимость.

Достаточно распространенным наркосодержащим средством является **"винт"**, который изготавливают, например, из лекарства "Солутан". Из одной упаковки "варят" пять-семь доз.

Опий ("черняшку") изготавливают кустарным или полукустарным способом из маковой соломы. Продается обычно "чеками". Это достаточно сильнодействующий препарат, который вводит потребителя в длительный наркотический сон и вызывает быстрое привыкание. При употреблении кустарно изготовленного опия наркоман, помимо наркотических компонентов (морфин,

кодеин, тебаин...), получает и значительное количество балластных веществ, что в значительной степени усиливает его вредное воздействие.

В последнее время во многих регионах страны (прежде всего в центральных, а также в портовых и курортных городах, открытых экономических зонах) получил широкое распространение ЛСД – появились в продаже так называемые "промокашки", т.е. кусочки бумаги маленького размера (квадратиками), пропитанные ЛСД, нередко – в упаковке с изображением фруктов или зверей.

Наряду с кокаином употребляется его синтетический заменитель, так называемый "феномен", похожий по виду и свойствам, но более дешевый и опасный для здоровья.

По данным ЭКУ ГУВД Волгоградской области и Управления федеральной службы по контролю за оборотом наркотиков по Волгоградской области намного проще сейчас достать "героин", который получил наибольшее распространение в среде наркоманов.

В криминалистической литературе совершенно не затронуты технические и тактические приемы работы с человеком. В данном контексте речь идет о случаях, когда встает вопрос о возможном опьянении наркотическим средством задержанного или подозреваемого в совершении преступления лица. Традиционные виды освидетельствования, проводящиеся, например, при установлении факта изнасилования, нанесения телесных повреждений или наличия алкогольного опьянения, в данном случае не применимы по многим объективным причинам. В первую очередь, это наркологическая специализация врача и наличие специализированной лабораторной базы, что обычно отсутствует в удаленных от городских и районных центров.

В результате, отсутствие теоретических положений и практических рекомендаций приводит к тому, что один из важных признаков классификации преступлений остается во многих случаях неучтенным.

Анализ специальной литературы и проведенных исследований показывает, что не всегда в описанных ситуациях требуется привлечение врача соответствующей специализации. Зачастую, бывает достаточно обычного отбора образцов биологических жидкостей медицинским работником. Отобранные образцы мо-

гут длительное время храниться (при соблюдении соответствующих правил) и подвергаться в дальнейшем самым разнообразным исследованиям – начиная от биологического и заканчивая физико-химическим исследованием наркотических средств.

При отборе образцов для экспертизы необходимо руководствоваться рекомендациями, основанными на результатах исследований по определению количеств наркотически активных компонентов в различных органах и тканях человека систематически или разово употребляющего наркотические средства.

В качестве примера в таблицах 1 и 2 приведены данные таких анализов, которые наглядно иллюстрируют, что, например, при употреблении героина, в качестве образцов целесообразно брать мочу, а не кровь или другие биологические жидкости.

Таблица 1

Содержание диацетилморфина и метаболитов в организме человека, погибшего в результате передозировки героина, нг/мл или нг/г

ОРГАН	ДАМ	6-МAM	МОРФИН
кровь	0	16,2	81,7
моча	71	848	655
место инъекции	130	3656,7	1088,3
волосы головы	0	0,10	0,07

Таблица 2

Содержание кодеина и метаболитов в случае смерти в результате передозировки кодеина

Кровь	
кодеин	0,1-48
морфин	0,1-0,7
Моча	
кодеин	3,2-370
морфин	0,1-70

Аналогичные данные получены и для других видов наркотических и психотропных средств. По результатам работы планируется выпустить методическое пособие по отбору проб у лица, предположительно находящегося в состоянии наркотического опьянения.

О.Ю. Бусол*

ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ПРОЯВІВ ТА СТАНУ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Сьогодні Україна має статус надзвичайно корумпованої країни, що запобігає демократичному розвитку суспільства. Про це свідчать оцінки зарубіжних експертів і результати соціологічних досліджень.

За оцінками організації "Транспаренсі Інтернешнл", за рівнем сприйняття корупції населенням Україна у 2009 р. посіла 146 місце серед 180 країн, у 2008 р. вона посідала 134 місце, у 2007 р.- була на 118-му місці, у 2006 р. - на 99 місці [1].

До найпоширеніших в Україні корупційних діянь належить хабарництво. Значного поширення набули підкуп осіб, уповноважених на виконання функцій держави ("корупційний лобізм"), а також виконання державними службовцями незаконних, корупційних за змістом, посередницьких функцій у відносинах третіх осіб з органами державної влади, що стало явищем не ситуативним, а постійним [2].

На засіданні Ради з прав людини ООН 3 березня 2009 року пролунала занепокоєність із приводу "нестримної корупції в Україні, що пронизала всю правоохоронну систему" [3].

Згідно з даними дослідження Київського інституту проблем управління ім. Горшеніна, оприлюдненими у березні 2009 року,

* Заступник начальника відділу з вивчення проблем боротьби з організованою злочинністю у сфері економіки - керівник групи по боротьбі з корупцією Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, кандидат юридичних наук.

найбільш корумпованими органами влади респонденти вважають міліцію (54%), суди (46,5%), місцеві органи влади (26,7%), прокуратуру (24,1%), митницю (22,4%) [4].

Враховуючи найвищий негативний рейтинг міліції у цих дослідженнях, за мету нашої статті ми поставили визначення проблемних питань запобігання та протидії корупції та корупційних проявів в органах внутрішніх справ України і надання пропозицій щодо більш ефективних підходів у боротьбі з цим явищем.

Проблеми корупції присвячені десятки монографій, сотні наукових статей таких авторів, як О.Ф. Бантишев, Б.В. Волженкін, П.Т. Гега, М.І. Камлик, П.А. Кабанов, А.І. Кирпичников, В.А. Клименко, С.В. Максимов, М.І. Мельник, Є.В. Невмержицький, Б.В. Романюк, М.І. Хавронюк, В.І. Шакур та інших. Вони охоплюють різні аспекти цього явища і діяльності щодо його протидії. Так, в них приділяється увага аналізу поняття "корупція", його основних ознак як соціального та правового явища, визначенню впливу корупції на економіку, розробці системи заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією, перш за все, правового характеру, попередженню корупційних проявів в окремих сферах здійснення функцій держави. Разом з тим, бракує наукових праць щодо протидії корупції в правоохоронних органах України, зокрема, органах внутрішніх справ.

На основі вищевказаних праць, а також проведеного нами у 2009 році опитування населення та працівників правоохоронних органів України, зроблено висновки:

по-перше, результати боротьби з корупцією органів внутрішніх справ не задовольняють українське суспільство;

по друге, у самому міліцейському середовищі корупційні прояви є достатньо поширеним явищем.

Так, за статистичними даними результатів роботи правоохоронних органів у боротьбі з корупцією, у тому числі органів внутрішніх справ, у 2005 році за хабарництво було притягнуто до відповідальності 398 осіб. У порівнянні з 2006 роком, коли було виявлено 3014 фактів хабарництва, у 2008 р. – лише 2297, що на 23,8% менше.

З виявлених у 2009 році 2102 (2008 році – 2297) фактів хабарництва, у тому числі на суму, що перевищує 10 тис. грн – 516, і на

суму, що перевищує 30 тис. грн – 274 (з них одержання хабара – 1855, давання хабара – 247), по 154 (163) прийнято рішення про відмову в порушенні кримінальної справи та закрито справ у зв'язку з відсутністю події та складу злочину (з них за одержанням хабара – 123 і за даванням хабара – 31).

У 2009 році з 5389 протоколів про корупційні діяння направлено до суду на державних службовців 1–2 категорії – 33, 3–4 категорії – 200, 5–7 категорії – 958.

За 2009 рік із 5389 (2008 р. – 6059) протоколів про корупційні діяння судами прийнято у 2009 (2008) роках відповідно 5022 (5351) рішень, накладено 4011 (4544) штрафів, закрито адміністративних справ – 951 (735), у тому числі за відсутністю події і складу правопорушення – 668 (445).

У 2008 році з 6059 протоколів про корупційні діяння лише 1 – відносно Народного депутата України, 3 депутатів обласної ради, 136 – депутатів місцевого рівня. У 2009 році – з 5389 протоколів 3 – відносно Народних депутатів України, 1 – депутата обласної ради, 40 – депутатів сільських, селищних, міських, районних рад, 2963 – депутатів органів місцевого самоврядування, з останніх: 2 категорії – 1; 3 категорії – 63; 4 категорії – 1511; 5-7 категорій – 1329 [5,6].

Тобто, численні адміністративні протоколи про корупційні діяння складаються переважно відносно державних службовців нижчих категорій і обмежуються лише штрафами. Таким чином, суспільству дається викривлене уявлення про якісні ознаки корупції.

Кількість протоколів про корупційні діяння, за якими порушені кримінальні справи у 2009 році, становить лише 2 [6].

Розслідувані органами внутрішніх справ України кримінальні справи, в яких фігурують відомі політики, чиновники вищого рангу, впливові бізнесмени, як правило, до суду не доходять. Слід зазначити, що такі кримінальні справи є скоріш за все політичними за своєю суттю, оскільки рішення, які в них приймаються, не завжди ґрунтуються на чіткому дотриманні Закону.

Щодо здійснення самими працівниками міліції корупційних діянь, то за даними МВС України в 2009 році з 5389 протоколів

про корупційні діяння 346 складено відносно службових осіб внутрішніх справ, до адміністративної відповідальності за фактами корупції були притягнуті 224 співробітники міліції, з них 73 – за матеріалами служби внутрішньої безпеки МВС України. Крім того, 342 працівники були притягнуті до кримінальної відповідальності і звільнені з органів внутрішніх справ, у тому числі 266 – за матеріалами служби внутрішньої безпеки МВС України.

Дисциплінарні стягнення застосовано до 6 635 працівників міліції, з яких 720 було звільнено [6].

Говорячи про корупційні прояви у системі органів внутрішніх справ, слід зупинитися на найбільш поширених з них.

Непоодинокі випадки, коли працівники МРЕО ДАІ незаконно реєструють ввезені автомобілі в Україну, при цьому вони самі стають співучасниками організованих злочинних угруповань по незаконному ввезенню автотранспорту.

Також під прикриттям та за активної співучасті працівників МРЕО ДАІ відкриваються приватні фірми на підставних осіб, які оформлюють документи на проведення технічного огляду розбитих машин за встановлену плату.

Аналогічно, також не без допомоги ДАІ, повсюдно в Україні створюються автошколи, в яких працюють родичі та знайомі працівників цього підрозділу міліції, де за 3-5 днів бажаючі можуть придбати права водія, не проходячи відповідної підготовки. Як результат – масове зростання дорожньо-транспортних пригод на дорогах України з важкими наслідками та людськими жертвами.

Протягом 2007-2009 років у ЗМІ наводилися факти вчинення низки резонансних дорожньо-транспортних пригод із смертельними та тяжкими наслідками за участю дітей депутатів, впливових бізнесменів (справи С. Калиновського, В. Файнгольда тощо). Стан розслідування цих справ, проведення необхідних експертиз, обрання запобіжних заходів викликало негативний суспільний резонанс, що обумовило низку звернень потерпілих та додаткові заходи контролю за провадженням.

До того ж, працівники міліції мають практику неодноразово порушувати та закривати одну й ту ж кримінальну справу у відношенні посадової особи вищого рангу, зокрема депутатів будь-

якого рівня, що не може негативно не впливати на якість слідства. Тим часом, керівники цих органів неухильно збагачуються пропорційно кількості разів порушення та закриття кримінальної справи.

Значною проблемою залишаються незаконне порушення або закриття кримінальних справ, службові зловживання. Органами прокуратури при здійсненні нагляду протягом 2008 року скасовано 3,7 тис. незаконних постанов слідчих та органів дізнання про порушення кримінальних справ, закрито 221 кримінальну справу, порушену без законних підстав. Поширення набули факти прийняття незаконних рішень про зупинення досудового слідства і закриття справ. У 2008 році скасовано 59,1 тис. постанов про зупинення слідства, 6,5 тис. – про закриття кримінальних справ, надано 57,6 тис. письмових вказівок. Прокурорами внесено 21 тис. документів реагування щодо усунення порушень закону під час проведення слідства і дізнання. За результатами їх розгляду до дисциплінарної відповідальності притягнуто 24,7 тис. осіб.

За направленими до суду кримінальними справами до кримінальної відповідальності за вчинення службових зловживань у 2008 році притягнуто 351 працівника органів внутрішніх справ.

Згідно проведеному нами опитуванню населення у 2009 році, у районних відділах міліції звичайною практикою є не розпочинати активні дії щодо розкриття злочину до отримання певної винагороди від заявника. Брати хабар одночасно із заявника та потерпілого по одній кримінальній справі – класичний приклад "роботи" таких горе-міліціантів.

Сьогодні міліції відводиться ключова роль у політичній боротьбі, веденні бізнесу, захисті незаконно здобутих та набутті нових капіталів, "відвоюванні" економічних сфер та політичних висот тощо. Можна стверджувати, що відбулась повна політизація міліції, у ході якої відбувається своєрідна її приватизація – вона перетворюється на структури обслуговування інтересів певних політичних сил, окремих осіб чи груп осіб, які, власне, і становлять реальну політичну владу або належать до категорії так званих провладних. У такому випадку ми маємо справу з фактичним

переродженням міліції у небезпечну для суспільства та держави структуру.

У випадках, коли злочин або правопорушення скоєні представником влади чи багатієм, потерпілі громадяни часто не отримують належного захисту від держави, залишаючись сам-на-сам з корумпованою системою.

Унаслідок відсутності дієвих механізмів запобігання та боротьби з корупцією вона залишатиметься потужним деструктивним чинником, що сприятиме поширенню злочинності, особливо у її латентній формі.

Мають латентний характер й інші види корупційних проявів, зокрема сприяння влаштуванню на роботу своїх родичів, близьких, знайомих, отримання "комісійних" від учасників процедур державних закупівель, неофіційне "спілкування" з представниками підприємств, організацій, що належать до сфери управління або мають договірні відносини з органами державної влади, ведення підприємницької діяльності через підставних осіб або родичів чи близьких, отримання непередбачених законом пільг, привілеїв та подарунків у дні особистих, державних та релігійних свят [2].

Згідно проведеному нами у 2009 році анонімному опитуванню працівників органів внутрішніх справ м. Києва, Сум, Севастополя, Черкас, ряду керівників вищого рівня МВС України не обов'язково самим вимагати хабарі та здійснювати якісь активні дії з метою особистого збагачення. Перебуваючи на посаді, їм достатньо лише дочекатися свого дня народження, коли вони отримують стільки подарунків, грошей та відповідних послуг від підлеглих, бізнесменів тощо, які повністю забезпечують їх матеріальні потреби до наступного свята, а інколи й на декілька років.

Починаючи з 2000 року в Україні було створено чимало приватних фірм та магазинів з продажу мисливської зброї та спеціальних пристроїв для відстрілу гумовими кулями. Так, населенню м. Києва добре відома мережа магазинів ЗАТ "Ібіс", виробничого підприємства Компанії "ДіСі", "С-Марія" тощо. Власники цих підприємств, користуючись тим, що звичайному громадянину, який за законом не має можливості придбати вищевказані пристрої та

зброю, за 400-500 \$ надають такі послуги, з яких 100-200 \$ отримували ще у 2009 році в якості хабара працівники дозвільної системи одного з управлінь.

Через підставні приватні фірми "небезкорисливо" здійснюється прискорена видача паспортів та виду на проживання в Україні працівниками ДДПРФО МВС України. Сторінки Інтернету містять численні повідомлення-пропозиції про надання таких послуг фірмами за 1-3 дні, але правоохоронці не вживають відповідних заходів реагування на них.

Для громадян України вже давно не є таємницею, що тендери на державні закупівлі виграють зазвичай ті, хто надав керівництву підприємства від 10 до 30% грошей від суми закупівлі. ОВС України самоусунулися від контролю за такими правопорушеннями, насамперед через низький професіоналізм кадрів, недосконале здійснення оперативно-розшукової діяльності та небажання втручатися у справи, в яких задіяні їхні родичі чи знайомі.

Розповсюджені заказні тендери, коли за попередньою згодою із посадовими особами їх учасники заздалегідь узгоджують необхідну ціну й визначають постачальника-переможця, і потім розподіляють доходи і постачають товар другого сорту за цінами, у десятки разів вищими за світові.

Вузькопрофільний монополізм у закупівлях медичної техніки та медикаментів також не сприяє поліпшенню ситуації. Вартість протитуберкульозних ліків, що постачалися однією з фармакологічних груп, у два-три рази вища світових цін, а якість не відповідає міжнародним стандартам. Крім того, у минулому році препарат капреоміцин був закуплений за понад 11 млн. грн. – по 119 грн. за один флакон. Разом з тим, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, цей препарат закуповується в Азербайджані та Молдові – по 10 грн., у Румунії – по 6 грн. 45 коп. Аналогічна ситуація з препаратом циклоресин [7].

Існує низка схем, за якими створені надприбутки, легалізуються засоби, які здобуті злочинним шляхом через фіктивні та транзитні фірми, виготовляються фальсифіковані лікарські засоби. Наприклад, ввіз і реалізація ліків європейського виробництва, а також виробництва Китаю, Індії, тощо, і медичного обладнання за

неймовірно штучно завищених цінах здійснюється шляхом надання там митним органам фіктивних контрактів та інвойсів від офшорних компаній (Кіпр, Панама).

Підрозділи, до компетенції яких входить виявлення цих злочинів, часто свідомо не вживають відповідних заходів реагування на ці факти.

Говорячи про проникнення корупції в усі сфери життя суспільства, треба сказати про положення справ щодо розкриття злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. За 2008 та 2009 роки виявлено відповідно 770 і 949 злочинів, які вчинені ОГ і ЗО (динаміка: +23,2). Але в основному – це злочини, які вчинені дрібними споживачами наркотичних засобів. Залишок нерозкритих злочинів минулих років на початок 2009 року в цій сфері становив 10 981, з них злочинів, справи по яких закінчені розслідуванням (закриті) у 2009 р. – 1306, у 2008 р. – 1205 (динаміка +8,4), зняті з обліку – 695, у тому числі за закінченням строку давності – 392 [5,6].

Це свідчить про небажання проводити належні оперативно-розшукові заходи із застосуванням оперативно-технічних засобів по виявленню організованих злочинних угруповань, які завозять до України або провозять транзитом через її кордон наркотичні засоби. Часто самі працівники ОВС України є співучасниками організованих злочинних угруповань з цього напрямку через можливість миттєвого збагачення. Наслідком цього є надзвичайна поширеність наркотиків у нічних розважальних закладах, закладах освіти і масового відпочинку, де відбувається втягування молоді у цей процес. Таким чином, під загрозою знаходиться здоров'я нації.

Усі ці факти свідчать про неналежну організацію роботи підрозділів внутрішньої безпеки, вади кадрової політики, відсутність моральних та етичних бар'єрів, що мали б стримувати поширення корупції.

За даними опитування працівників органів внутрішніх справ, яке було проведено нами у 2009 році, підрозділи внутрішньої безпеки системи МВС України, замість виконання свого основного завдання – захисту працівників та членів їх сімей від посягань на честь, здоров'я, майно тощо, перетворилися на "карманну" струк-

туру керівництва ОВС по боротьбі з неугодами співробітниками або дрібними правопорушеннями з боку працівників міліції нижчої ланки.

Треба зауважити, що статистичні дані про результати боротьби з корупцією характеризують лише один бік проблеми (активність підрозділів ОВС України та інших правоохоронних органів), але не масштаби корупції в державі. До сьогодні не розроблені загальноновизнані критерії оцінки цього явища, тому об'єктивно оцінити рівень, масштаби та результати боротьби з корупцією в Україні неможливо. Чинна статистика не відображає реального стану справ, (рівень корупції, враховуючи її латентний характер, залишається досить високим), її дані не корелюються між різними відомствами і тому викривляють реальні кінцеві результати боротьби з такими діяннями.

Однією з причин таких розбіжностей залишається недосконалість, а іноді й відсутність належної взаємодії органів виконавчої влади з правоохоронними органами, наявність недоліків в інформуванні судами державних органів, подання недостовірної звітності окремими органами виконавчої влади і місцевого самоврядування.

Наявний стан взаємодії органів внутрішніх справ зі Службою безпеки України, податковою та митною службами по боротьбі з корупцією потребує суттєвого вдосконалення, і не повинен обмежуватися лише проведенням епізодичних спільних оперативно-профілактичних операцій.

З метою підвищення ефективності діяльності органів внутрішніх справ у боротьбі з корупцією, а також запобігання випадків корупції серед працівників міліції, на першому етапі проведення реформ у цьому напрямку необхідно:

1. Сконцентрувати їх зусилля на запобіганні, виявленні та припиненні проявів корупції в державних органах, найважливіших сферах суспільного життя та в галузях, де корупційні діяння набули найбільшого поширення.

2. При реформуванні системи МВС передбачити запровадження у регіонах України призначення працівників міліції (шерифів) шляхом виборів на місцях.

3. Збільшити фінансування міліції, у тому числі витрати на матеріально-технічне забезпечення, істотно підвищити заробітну плату працівникам, забезпечити їх житлом.

4. Зобов'язати органи внутрішніх справ проводити об'єктивне розслідування усіх кримінальних справ з направленням їх до суду. Заборонити закриття кримінальних справ без ретельної перевірки причин.

5. Призначати на керівні посади органів внутрішніх справ виключно професіоналів.

6. Вимагати від керівництва ОВС України повного укомплектування штатів районних і міських відділів міліції.

7. Налагодити співробітництво правоохоронних органів з населенням щодо виявлення фактів корупції в органах державної влади, запровадити механізми заохочення населення за надання об'єктивної інформації про факти корупції.

8. Забезпечити ефективний захист та безпеку осіб, які повідомляють про факти корупційних діянь та беруть участь у кримінальних справах з їх розгляду.

Використана література:

1. Доповідь Транспаренсі Інтернешнл про корупцію у світі за 2009 рік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www/transparenci.org/content](http://www.transparenci.org/content)

2. Про Концепцію подолання корупції в Україні "На шляху до доброчесності" : Указ Президента України від 11 вересня 2006 року № 742/2006 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/4908.html>

3. Горбулін В. Українська політика національної безпеки України : актуальні виклики – адекватні відповіді / В. Горбулін, О. Литвиненко // Дзеркало тижня. – № 11 (739). – С. 12–15. – 28 бер. – 4 квіт.

4. Бондаренко К. Проект страны / К. Бондаренко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://compromat.ua/ru/16/22840/0/index.html>

5. Статистична звітність про результати боротьби зі злочинністю в Україні за 2008 рік. – К. : Рада національної безпеки і оборони України, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю, 2008.

6. Статистична звітність про результати боротьби зі злочинністю в Україні за 2009 рік. – К.: Рада національної безпеки і оборони України, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю, 2009.

7. Эпидемия, которой не было // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nsm.ru/comment/12560138/>

М.А. Драчевський*

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ ТА ОЦІНКИ ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Загальновідомо, що злочинність є одним із найбільочих питань не тільки для держави, а й суспільства взагалі. Протидія кримінально-карним діянням здійснюється правоохоронними органами та громадськими організаціям безперервно із застосуванням усіх можливостей, передбачених вітчизняним законодавством. Протиправна діяльність негативно впливає на соціальні умови розвитку як всього населення, так і окремо взятого молодіжного середовища.

Вік осіб, які вчиняють злочинні діяння не має певних меж. Злочини вчиняються, як дорослими особами, так і особами, які не досягли повноліття. Їхня частка за останні роки сягає близько 8-10% від загальної кількості осіб, які приймали участь у вчиненні злочинів. Злочинність у підлітковому середовищі характеризується значним омолодженням, більшість злочинів вчиняються групами з егоїстичними та жорстокими проявами. Латентність злочинності в підлітковому середовищі має підвищений характер, що ускладнює встановленню об'єктивної оперативної обстановки на території обслуговування органу внутрішніх справ.

Запобігання злочинним проявам серед осіб, які не досягли повноліття вимагає комплексних зусиль усіх правоохоронних органів. Працівники оперативних підрозділів беруть активну

* Слухач магістратури Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

участь у заходах щодо протидії злочинності в підлітковому середовищі. Вони наділені досить широким колом повноважень, серед яких слід виділити як профілактичні заходи щодо попередження вчинення правопорушень, так і проведення комплексу оперативно-розшукових заходів.

Протидіючи злочинності в підлітковому середовищі, оперативним підрозділам необхідно повсякчасно вивчати, аналізувати та оцінювати оперативну інформацію, яка характеризує структуру й динаміку злочинності серед осіб, які не досягли повноліття, час, місце, способи й обставини вчинення правопорушень; особи, які втягують підлітків у протиправну діяльність, місця концентрації дітей з антигромадськими поглядами, та осіб які становлять оперативний інтерес. Дослідженню підлягають відомості про нерозкриті злочини за участю підлітків та про конкретні факти правопорушень. Таким чином, ефективна оперативно-розшукова протидія протиправної діяльності осіб, які не досягли повноліття, передбачає необхідність безперервного вивчення, аналізу та оцінки оперативної обстановки.

Для ефективної протидії підлітковій злочинності оперативним підрозділам, при оцінці та аналізі оперативної обстановки, необхідно враховувати такі властивості, котрі притаманні лише дітям, дослідження яких і є метою цієї статті.

Оперативна обстановка передбачає собою сукупність взаємозв'язаних умов, що вивчаються, оцінюються та враховуються працівниками оперативного підрозділу в боротьбі зі злочинністю на обслуговуваній території чи об'єкті [1, с. 191].

Е.О. Дідоренко вважає, що оперативна обстановка – це сукупність різноманітних явищ і процесів, що органічно пов'язані, постійно змінюються й визначають характер та інтенсивність оперативно-розшукових зусиль служб і підрозділів органів внутрішніх справ, спрямованих на попередження, припинення, розкриття злочинів, розшук злочинців і безвісти зниклих осіб [2, с. 366]. При цьому визначаючи, що оперативна обстановка розподіляється на загальну та спеціальну.

Загальна оперативна обстановка характеризується комплексним характером, що ґрунтується на вивченні спільності умов, які

визначають діяльність органів внутрішніх справ на всіх напрямках роботи в масштабі країни, області, міста, району, дільниці, об'єкта, і служить основою для прийняття комплексних управлінських рішень. Тоді, як спеціальна оперативна обстановка – це ситуація, обмежена напрямками оперативно-службової діяльності, видами злочинів або лініями роботи оперативних підрозділів [2, с. 367]. В аспекті досліджуваної теми – це є злочинність у підлітковому середовищі, протидіяти якій уповноважений оперативний підрозділ кримінальної міліції у справах дітей.

Однією із основних функцій кримінальної міліції у справах дітей щодо протидії злочинності в підлітковому середовищі, згідно п. 2.2.1. Наказу МВС України "Про затвердження Інструкції з організації роботи органів внутрішніх справ України щодо протидії дитячій злочинності" від 28.11.2008 р. № 637, є щомісячне вивчення, аналіз та оцінка оперативної обстановки в дитячому середовищі, стан, структуру, динаміку правопорушень серед дітей, яка складається на території обслуговування органу внутрішніх справ. Таким чином, здійснюється організація діяльності кримінальної міліції у справах дітей МВС України щодо встановлення оперативної обстановки на рівні управлінь КМСД. Але, враховуючи те, що підлітки вчиняють злочини, попередження та розкриття яких покладається не тільки на один підрозділ ОВС, то вивчення, оцінка й аналіз оперативної обстановки в підлітковому середовищі є насущною й для інших оперативних підрозділів.

З метою ефективного проведення аналізу та оцінки оперативної обстановки в підлітковому середовищі передбачається необхідність організованої концентрації всієї інформації, яка надходить із різних оперативно-розшукових та інших джерел, для подальшого її використання.

Джерелами аналізу та оцінки оперативної обстановки у підлітковому середовищі є: оперативно-розшукові й довідкові картотеки та фототеки ОВС; дані, отримані в ході досудового слідства й судового розгляду кримінальних справ стосовно дітей, а також матеріали про адміністративні правопорушення; книги й журнали обліку заяв про скоєні злочини; матеріали про відмову в порушенні або припиненні кримінальних справ; матеріали судів,

комісії у справах дітей, психоневрологічних і наркологічних установ; заяв громадян; повідомлення державних органів і громадських організацій; відомості, отримані в ході проведення цільових операцій, та інформація, що отримується від осіб, які співробітничать на конфіденційній основі.

Одним із основних напрямків вивчення оперативної обстановки є опрацювання матеріалів справ оперативного обліку. Облікова інформація відносно злочинності в підлітковому середовищі накопичується у відповідних обліках, серед яких слід відзначити – облік дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, заняття проституцією, примушують до виготовлення продукції порнографічного характеру, а також обліки дітей, які: обвинувачені у вчиненні злочину і не взяті під варту в період досудового слідства; звільнені з місць позбавлення волі; засуджені до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; звільнені від кримінальної відповідальності та покарання на підставі Закону України "Про амністію" чи у зв'язку з помилуванням; звільнені від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру; повернулися із загальноосвітніх шкіл і професійних училищ соціальної реабілітації; займаються бродяжництвом та жебракуванням, систематично залишають сім'ї, навчальні заклади; систематично вживають спиртні напої або допускають немедичне вживання наркотичних, одурманюючих та токсичних речовин; систематично скоюють адміністративні правопорушення (три чи більше разів протягом року); звільнені від кримінальної відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого настає кримінальна відповідальність (п. 5 ст. 6, п. 3 ст. 7 КПК України); вчинили насильство в сім'ї; займаються наданням сексуальних послуг [3, п. 4], та інші.

Також, підлягають дослідженню матеріали кримінальних справ, в яких діти є учасниками протиправних діянь та всіх співучасників злочину, з ціллю встановлення наявності дорослих осіб, які могли б втягнути підлітків у злочинну діяльність.

Встановлення оперативної обстановки в підлітковому середовищі має певні ускладнення, що пов'язані із віковою особливістю дітей, серед яких слід відзначити: по-перше, підвищений рівень

латентності, причиною якого є те, що потерпілі й інші особи, які знають про вчинення злочину, не звертаються до правоохоронних органів, а також у зв'язку з тим, що у випадку отримання повідомлення про злочин, вчинений особою, яка не досягла повноліття, посадові особи правоохоронних органів не завжди реагують на відповідний факт як вимагає законодавство України; по-друге, нижня вікова межа – 16 років, а в деяких випадках – 14 років, не дозволяє притягати до кримінальної відповідальності таких осіб за усі вчинені ними суспільно небезпечні діяння, адже вони вчиняються й дітьми, які не досягнули віку кримінальної відповідальності. Діти, які не досягли віку кримінальної відповідальності не підпадають в коло підозрюваних осіб оперативним підрозділам у зв'язку з відсутністю судової перспективи у таких справах, та, як наслідок, відсутність статистичних результатів у роботі відповідних служб та підрозділів органів внутрішніх справ.

Наступними особливостями злочинності в підлітковому середовищі, які необхідно враховувати при оцінці та аналізі оперативної обстановки є те, що більшість дітей, що вчиняють правопорушення, мають сім'ї в яких насилля – є звичайним явищем, що є тим негативним підґрунтям, яке неминуче призводить до збільшення рівня злочинності в підлітковому середовищі. Насилля у сім'ї відносно дітей проявляється у жорстокому поводженні, побитті батьками дітей, пияцтвом тощо. Це надає підстави вважати, що вищезазначене батьківське відношення до дітей є неминучим збудником вчинення кримінально-карних діянь серед молоді.

При встановленні оперативної обстановки особлива увага приділяється дорослим особам, які негативно впливають на підлітків та втягують їх у протиправну діяльність. Так, станом на 01.01.2010 року на обліку у підрозділах КМСД у Хмельницькій області нараховується 710 дорослих осіб, які негативно впливають на неповнолітніх та схильні провокувати їх до скоєння злочинів (565 поставлено на облік у 2009 році). В результаті вжитих цілеспрямованих заходів щодо виявлення та ізоляції дорослих осіб, які втягують неповнолітніх у скоєння злочинів, порушено 59 кримінальних справ за ст. 304 КК України. За порушення прав дітей, жорстоке з ними поводження та скоєння насильства

відносно них порушено 26 кримінальних справ за ст. 166 КК України (у 2008 р. – 20) [4].

Досліджуючи особливості злочинних проявів в підлітковому середовищі слід відзначити таку особливість, як періодичність вчинення правопорушень. Періодичність вчинення кримінально-карних діянь пов'язане зі звільненням дітей від навчання і збільшенням вільного часу, який діти використовують для вчинення правопорушень. Особливо це проявляється влітку, коли в школах, професійно-технічних училищах та інших навчальних закладах наступають канікули, в результаті яких відразу підвищується рівень вуличної злочинності за їх участю. Діти самовільно залишають сім'ї й навчально-виховні заклади займаючись бродяжництвом і жебракуванням, вчиняють правопорушення в більшості випадків з корисливого мотиву.

Коли діти знаходяться на навчанні, то вони є під пильним контролем вчителів та викладачів, які є досить ефективним джерелом оперативної інформації. Влітку ж, учні стають "дітьми вулиці", контроль батьків не завжди є таким пильним, як у навчальному закладі, що спричиняє ускладнення оперативної обстановки та привернення уваги правоохоронців. З ціллю протидії даних негативних проявів серед дітей, органи внутрішніх справ вдаються до проведення комплексних цільових операцій та рейдів ("Підліток", "Літо", "Канікули", "Вокзал", "Мігрант", і т.д.). Проведені заходи сприяють об'єктивному встановленню оперативної обстановки в підлітковому середовищі та попередженню вчинення протиправних діянь.

Отримання якісної інформації про злочинність в підлітковому середовищі для встановлення оперативної обстановки, процес складний. Він вимагає вдумливого, творчого відношення до себе, проведення всебічного аналізу стану злочинності на території обслуговування, врахуванням її структури та динаміки, ареали її розповсюдження, визначення та місцезнаходження місць зосередження та концентрації підлітків, врахування особливостей протиправної поведінки підлітків, які вчинили злочини чи суспільно небезпечні діяння.

Підлітки є особливим об'єктом ОРД, вивчення якого вимагає отримання якісної оперативної інформації. Найбільшого результату в отриманні оперативної інформації можливо, досягти шляхом використання осіб однолітків на основі конфіденційного співробітництва. Та за чинним законодавством, заборонено встановлювати конфіденційне співробітництво з особами на засадах добровільності, які не досягли повноліття, навіть при потребі отримання інформації з підліткового середовища.

Але, немає виключення й того, що особи старшого віку більше спілкуються та перебувають в молодіжному середовищі. Так, підлітки в яких проявляється протиправна поведінка схильні до знаходження спільних інтересів з особами, які відбували покарання, що є для них значним авторитетом. Працівники розважально-молодіжних закладів, вчителі, викладачі та працівники, які працюють в підлітковому середовищі, є досить непоганими джерелами інформації оперативного характеру. Тому оперативний працівник повинен враховувати специфічність даного об'єкта ОРД для вивчення оперативної обстановки та встановлення оперативних позицій на обслуговуючій території.

Використання негласних співробітників, не єдиний спосіб об'єктивного встановлення оперативної обстановки в підлітковому середовищі. Комплексний підхід, поєднаний із використанням гласних та негласних сил, різних засобів та методів оперативно-розшукової діяльності, залучення до цього громадськості, засобів масової інформації, зацікавлених державних організацій та установ – є досить ефективним шляхом для об'єктивного аналізу та оцінки оперативної обстановки на обслуговуючій території.

Організація діяльності кримінальної міліції у справах дітей МВС України щодо встановлення оперативної обстановки в підлітковому середовищі на рівні міськрайліноргану здійснюється наступним чином: начальник органу або його заступник з оперативної роботи узагальнює інформаційно-аналітичні матеріали щодо стану оперативної обстановки в підлітковому середовищі, яка склалась на території обслуговування, у тому числі щодо:

- розкритих злочинів загальнокримінальної спрямованості, скоєних дітьми;

- кількості дітей, які розшукувалися та знаходилися в розшуку;
- стану негласно-оперативної роботи;
- виявлених адміністративних правопорушень, вчинених дітьми;
- порушення правил торгівлі алкогольними напоями й тютюновими виробами, доведення неповнолітнього до стану сп'яніння;
- учинення неповнолітніми особами злочинів;
- учинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису;
- невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей;
- кількості виявлених фактів утягнення дітей у злочинну діяльність, пияцтво, жебракування;
- ефективності використання підрозділів, взаємодії з органами місцевого самоврядування та іншими зацікавленими органами в протидії дитячій злочинності [3, п. 5.1.].

Основою для комплексного дослідження результатів оперативної обстановки на території обслуговування органу внутрішніх справ, начальник органу або його заступник з оперативної роботи приймає наступні заходи:

- Виявляє недоліки в діяльності щодо попередження, припинення та викриття правопорушень дітей, ставить конкретні завдання перед кожним структурним підрозділом, визначає форми взаємодії між ними, а також з іншими зацікавленими органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами та громадськими організаціями.

- Визначає проблеми та пріоритетні напрямки вдосконалення діяльності органу внутрішніх справ України, його структурних підрозділів щодо загальної профілактики, попередження, припинення та розкриття правопорушень у дитячому середовищі. Організовує розроблення конкретних заходів для включення в поточні та спеціальні плани роботи.

- Організовує розроблення функціональних обов'язків начальників та працівників структурних підрозділів органів внутрішніх справ України щодо протидії дитячій злочинності.

- Здійснює повсякденний контроль за виконанням запланованих заходів щодо протидії дитячій злочинності. Результати роботи структурних підрозділів у вказаній сфері шокварталу заслуховує на оперативних нарадах.

- Забезпечує узагальнення та розповсюдження позитивного досвіду щодо протидії дитячій злочинності, організовує впровадження в практику методичних рекомендацій, розроблених ДКМСД МВС та відповідними навчальними та науково-дослідними установами.

- Інформує зацікавлені органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації та громадянськість про стан протидії дитячій злочинності, вносить мотивовані пропозиції до усунення причин та умов, що сприяють скоєнню правопорушень і злочинів дітьми [3, п. 5.1.3. – 5.1.8.].

Аналізуючи та оцінюючи оперативну обстановку на території обслуговування органу внутрішніх справ, оперативним підрозділами необхідно звертати істотну увагу на означені особливості злочинності в підлітковому середовищі та дітей, які схильні до вчинення правопорушень, так як їх вчинки значно впливають на рівень злочинності. Діти не завжди є суб'єктами злочину, їх протиправна діяльність має досить високий рівень латентності, а злочини все більш егоїстичніші, жорстокіші, що в цілому негативно впливає на оперативну обстановку.

Підводячи підсумки сказаному, зазначимо, що врахування наведених нами особливостей злочинних проявів в підлітковому середовищі при аналізі та оцінці оперативної обстановки сприятиме: більш ефективному дослідженню стану й тенденції злочинності та інших правопорушень, аналізу їх особливостей, які характерні для обслуговуючої території, окремих груп населення, пори року тощо; встановленню характерних особливостей криміногенних процесів, явищ та обставин, які істотно впливають на тенденції злочинності в підлітковому середовищі; якісному підбору осіб для конфіденційного співробітництва; об'єктивного оцінювання можливостей і фактичний стан діяльності щодо виявлення, викриття й попередження злочинів за участю дітей; ефективності використання у боротьбі з правопорушеннями в підлітковому

середовищі можливостей кожного підрозділу органів внутрішніх справ, а також планування й відпрацювання відповідних заходів.

Використана література:

1. Івенко О.І. Щодо теоретичного визначення поняття "опера- тивна обстановка" / О.І. Івенко // Проблеми наукового забезпечення вдосконалення розвитку оперативно-розшукової діяльності в Україні : спец. вип. № 4 у 2-х ч. / МВС України, ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренко : [ред. кол. : Комарницький В.М. (голова) та інші]. – Луганськ : РВВ ЛДУВС. – 2008. – Ч. 2. – С. 189-194.

2. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: Загальна частина : підручник / Під заг. ред. генерал-полковника міліції Л.В. Бородина; [Авт. кол. : Е.О. Дідоренко, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Л. Пилипчук, В.Л. Регульський]. – Луганськ : РВВ ЛІВС, 1999. – Т. 1. – 390 с.

3. Про затвердження Інструкції з організації роботи органів внутрішніх справ України щодо протидії дитячій злочинності : Наказ МВС України від 28.11.2008 р. № 637. – [Електронний ресурс]. – Ре- жим доступу: http://bezpeka.gromad.org.ua/files/materials/1298/Police_instruction.doc

4. Аналіз оперативно-службової діяльності УМВС України в Хмельницькій області за 2009 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mia.km.ua/arc/pressrelease/stat.htm>

Д.В. Сулацький*

СУБ'ЄКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАГРОЗ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Початок 70-х років ХХ століття започаткував період різнома- нітних соціальних трансформацій сучасних суспільств та їх скла- дових: економіки, політики, культури, соціальних відносин тощо. Всі ці суспільно-економічні перетворення знайшли визначення в

* Викладач кафедри спеціальної техніки, інформатики та інформаційних техно- логій Донецького юридичного інституту ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка.

декількох наукових термінах: постмодерн, постіндустріальне суспільство, посткапіталістичне суспільство, суспільство споживачів, мережне суспільство, інформаційне суспільство, і нарешті, термін, який поєднує всі перераховані поняття, – глобалізація.

Слід підкреслити, що глобалізаційні тенденції сучасної цивілізаційної епохи, передусім, проявляються в інформаційній сфері, що обумовлено стрімким розвитком і масовим впровадженням інформаційно-телекомунікаційних технологій у всіх напрямках життєдіяльності людства. Саме тому детальні дослідження глобалізації були, насамперед, започатковані в теоріях інформаційного суспільства, інтенсивне становлення та розвиток яких відбувається протягом останньої третини ХХ сторіччя. Серед закордонних фахівців з означеного напрямку варто відзначити таких учених як І. Баррон, Р. Барт, Д. Белл, Ж. Бодрійяр, Дж. Ваттімо, Б. Гейтс, Ч. Джоншер, П. Дракер, Я. Ейнджелл, М. Кастельс, М. Коннорс, Р. Курноу, Ч. Лідбітер, Ж.-Ф. Ліотар, М. Мак-Люен, Дж. Малген, Ф. Махлуп, Н. Негропonte, Дж. Нейсбіт, М. Порат, М. Постер, Е. Тоффлер, Дж. Юррі та багатьох інших. Українські дослідники також досить активно звертаються до вивчення окремих теоретичних і практичних аспектів розвитку інформаційного суспільства. Зокрема, це О.Г. Білорус, В.М. Брижко, Л.С. Винарик, О.О. Григор, М.А. Дмитренко, О.В. Зернецька, В.Ф. Іванов, Є.А. Макаренко, О.О. Маруховський, М.І. Мілова, Г.Г. Почепцов, О.М. Рубанець, В.М. Фурашев, В.С. Цимбалюк, А.М. Черниш, С.А. Чукут, М.Я. Швець, інші науковці та практики.

Узагальнюючи наукові досягнення вказаних учених, можна зробити наступний висновок стосовно глобалізації та її інформаційної складової. Характеризуючи сутність і закономірності розвитку цього загальнопланетарного явища, більшість фахівців наголошують на його негативних проявах, що загрожують державі, суспільству та людині в інформаційній сфері. З огляду на тематику даної статті та наукові здобутки дослідників інформаційної безпеки вважаємо доречним згадати негативи глобалізації означити терміном "загрози". Варто наголосити, що запропонована категорія за своєю теоретичною та практичною значимістю посідає провідне місце в контексті проблематики інформаційної безпеки.

Недарма безпека буквально, у вузькому значенні, означає саме відсутність загрози. Проте, до тлумачення згаданого феномену в науковій літературі дотепер, нажаль, не розроблено єдиного підходу.

Тому звернемося до здобутків загальної теорії безпеки як системи знань про захищеність людини від загроз: "Загроза – можливість чи неминучість виникнення соціальних, природних або техногенних явищ із прогнозованими, але неконтрольованими небажаними подіями, що можуть статись у певний момент часу в межах даної території, спричинити смерть людей чи завдати шкоди їхньому здоров'ю, призвести до матеріальних і фінансових збитків, погіршити стан довкілля тощо".

Відразу ж відзначимо, що юридична наука та практика в основному мають справу із загрозами соціального середовища. Відтак, як причину (джерело) загроз у даному дослідженні варто виділити виключно діяння учасників суспільних інформаційних відносин: "загрозу можуть нести лише певні дії (діяльність або бездіяльність), які мають прямий причинно-наслідковий зв'язок зі зміною відповідних умов і параметрів інформаційних процесів, що визначають безпечні умови існування..." певних об'єктів інформаційної безпеки (тобто людини в нашому випадку).

В цьому контексті особливого значення набуває вивчення наукових здобутків видатного японського футуролога професора Й. Масуди, в дослідженнях якого значна увага приділяється виявленню потенційних загроз і наявних вад інформаційного суспільства, прогнозуванню ймовірних напрямків його розвитку та розв'язанню проблем у сфері політико-правового регулювання глобалізаційних процесів.

Зокрема, Й. Масуда одним із перших наголосив, що існує серйозна загроза того, що "ми рухаємося у напрямі контрольованого суспільства". Джерело цієї загрози, багато в чому обумовлено історично. В період становлення інформаційних технологій, вони переважно впроваджувалися для використання урядовими воєнізованими структурами в сфері державної безпеки й оборони, внутрішніх справ тощо. В свою чергу, зазначені тенденції призвели до "... істотного уповільнення в демократичному застосуванні

комп'ютерів". За переконанням ученого, якщо "... комп'ютери-зацію продовжувати у цьому напрямі, то можливість виникнення контрольованого суспільства загрозово зростає". Таким чином, на думку Й. Масуди, перед людством стоїть "сувора альтернатива" вибору між "двома різко контрастуючими моделями майбутнього": "автоматизованою державою" та дійсно демократичним, правовим, громадянським інформаційним суспільством - "комп'ютопією".

До подібних висновків приходять у своїх дослідженнях і Д. Белл: "Зараз стає все більш очевидною загроза поліцейського і політичного нагляду за індивідами з використанням витонченої інформаційної техніки. Усе це елементарно підтверджує один з найстарших політичних трюїзмів: коли яке-небудь агентство, кероване владою, встановлює бюрократичні норми і прагне будь-що-будь насаджувати їх, створюється загроза зловживань. Інший, не менш важливий момент, полягає в тому, що контроль над інформацією найчастіше виливається в зловживання, починаючи з приховування інформації і закінчуючи її незаконним обнародуванням, і для того, щоб запобігти цим зловживанням, необхідні інституціональні зміни, насамперед, у сфері інформації".

Інший американський учений Дж. Нейсбіт, також підкреслює, що "... оскільки інформація різного виду... є своєрідним багатством, то вона стає новим джерелом влади, а доступ до неї - важливим чинником суспільного життя та індивідуального існування". Сьогодні серед безлічі способів посилення власної влади провідне місце відводиться функціям контролю над інформаційною сферою та діяльністю індивідів, що здійснюються великими бюрократичними організаціями через застосування комп'ютерних технологій і зрештою породжує "... можливість виникнення абсолютно контрольованого суспільства".

Отже, спираючись на аргументацію провідних світових дослідників, можна констатувати, що в епоху інформаційно-телекомунікаційної революції держава, в особі власних "силових відомств", нехтуючи задля досягнення власних цілей інформаційними правами та свободами людини, фактично перетворюється на основного суб'єкта реалізації загроз її інформаційній безпеці. В

сучасних реаліях навіть Католицька Церква визнає той факт, що наймогутніші західні країни "зрадили своїм демократичним принципам і рухаються до глобального тоталітаризму". Тут потрібно зауважити, що особливу небезпеку цього "виду тоталітарного державного устрою" фахівці вбачають, передусім, у його прихованому характері, який зберігає формально-демократичну оболонку.

В свою чергу, британський соціолог К. Мей розглядає виявлені тенденції глобалізації дещо в іншій площині: "Електронна пошта та особливо мобільні телефони дозволяють соціальним групам консолідуватися без дорогих інвестицій в комунікаційні системи. Збільшилася доступність інформації, і це дозволяє антагоністам користуватися багатьма стратегічними перевагами (які раніше належали тільки потужним національним арміям)... Отже, ІКТ сприяють виникненню нового виду конфліктів, в яких до держави приєднуються інші актори, поєднуючи методи ведення війни з елементами діяльності організованої злочинності та тероризму... Інформаційні технології дозволяють багатьом злочинцям об'єднуватися для досягнення певних цілей насильницькими методами,... які можуть мати доволі руйнівні наслідки для інформаційної інфраструктури, а також для життя кожного з нас".

З цього приводу варто додати, що відповідно до експертних висновків потенціал сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій дозволяє при необхідності зруйнувати навіть цілу країну, "не застосовуючи силу, за умови, коли ця країна не усвідомить загрозу й ризик і не створить дієву систему інформаційної безпеки".

Отже, не лише "правляча еліта", а й інші політичні, релігійні та громадські рухи, різні емігрантські угруповання, транснаціональні "закриті елітарні союзи, клуби, ордена" та опозиційні організації практикують проведення (в тому числі й таємними методами) власної політики, яка може не співпадати з офіційною. Загалом, фахівці наголошують, що сьогодні приховане геостратегічне протиборство здійснюється на рівні:

1) світових суспільно-політичних рухів (ліберал-демократизму, соціал-демократизму, сіонізму, комунізму; націонал-соціалізму та інших новітніх різновидів політичних течій);

2) світових релігійних рухів (католицизму, православ'я, ісламу, іудаїзму, конфуціанства, індуїзму, новітніх культів тощо);

3) громадських елітарних закритих об'єднань, союзів, лож, громад масонського типу;

4) транснаціональних фінансово-економічних і військово-політичних об'єднань;

5) мафіозних та іншого роду організованих транснаціональних злочинних угруповань;

6) міждержавних відносин.

"Зазначені процеси таємного протистояння обумовлюють потребу його учасників вдаватися до організаційних і тактичних методів, застосування котрих у роки "холодної війни" держава як генеральний суб'єкт розвідувальної діяльності дозволяла лише загальнонаціональним розвідувальним та іншим спеціальним службам і мала можливість... контролювати ситуацію на відповідних театрах бойових дій. Саме це обумовлює сьогодні розширення кола реальних сучасних суб'єктів розвідувальної діяльності".

Результати багатьох досліджень дозволяють впевнено стверджувати, що характер діяльності зазначених учасників "прихованого геостратегічного протистояння" є практично тотожним за сутністю та змістом, формами та методами тощо. На думку А.М. Кузьменка, їх керівники та відповідні керівні структури є "повнокровними генеральними суб'єктами оперативної (розвідувальної і контррозвідувальної) діяльності".

З урахуванням наведених положень у контексті тематики даної статті виправдано висування наступної важливої тези. Всі без виключення та без урахування їх підпорядкованості, як урядові, так і неурядові, наявні фактичні "суб'єкти оперативної (розвідувальної і контррозвідувальної) діяльності" доцільно розглядати в якості безпосередніх суб'єктів реалізації реальних і потенційних загроз інформаційній безпеці людини.

Підсумовуючи результати проведеного аналізу наукових досліджень проблем глобалізації, ще раз підкреслимо: зараз у світі розгортається широка панорама інформаційного протистояння, що "просякло із середини всі форми боротьби: дипломатичну, економічну, збройну - і одночасно має відносно самостійний ха-

ракти". У цих умовах перед кожною країною постала тільки одна можлива альтернатива. Забезпечувати захищеність та просування власних національних інтересів, виступаючи активним суб'єктом такого протиборства, чи задовольнятися роллю об'єкта інформаційних атак, акцій та операцій. "Звідси й інтерес... урядів до отримання доступу до всіх видів електронних комунікацій" та нарощування розвідницьких ресурсів спеціальних служб у глобальному інформаційному просторі.

Водночас, саме вказаний напрям діяльності поступово перетворюється "в особливий вид організації і здійснення політичної практики держав (зовнішньої і внутрішньої)", тобто приховану, таємну, конспіративну політичну діяльність, яка здійснюється "спецслужбами" чи під їхнім контролем іншими державними та неурядовими організаціями. При цьому "спецслужби все більше наділяються організаційно-розпорядчою функцією в державному управлінні зі збереження у більшості держав світу також і виконавчої правоохоронної функції, що призводить до загрозливої концентрації влади у керівників спецслужб, підпорядкованих напрямку лише першим посадовим особам держав". Цілком зрозуміло, що саме виявлені процеси досить ймовірно можуть призвести до впровадження на національному рівні вищезгаданого "типу авторитарного правління", що визначається науковцями як "інформаційний тоталітаризм" або "інформаційний фашизм".

З порушеного питання необхідно навести й інший аспект. На думку американського дослідника Н. Нетанела: "...нестача державної влади в кіберпросторі "дозволить більшості топтати меншість", що призведе до дискримінації індивідів, а також звизить та стандартизує потік інформації в суспільстві, розпочне практику постійних посягань на приватне життя... І лише держава, шляхом правової підтримки приватного життя та завдяки захисту від дискримінації, може дійсно гарантувати демократичність інформаційного віку... Без законодавства будь-який захист є умовним, заснованим на індивідуальній волі, до того ж такий захист не може називатись "правами": права потребують законів".

Таким чином, провідна роль у виявленні та нейтралізації розглянутих негативних проявів глобалізації належить державі в

процесі забезпечення інформаційної складової національної безпеки. До конститутивних принципів реалізації владної політики в указаній сфері слід віднести дотримання балансу між інтересами людини та суспільства з одного боку й інтересами держави з іншого, що забезпечується законодавчим впровадженням реальних і прозорих механізмів їх взаємної відповідальності та контролю.

Використана література:

1. Біла книга 2007: Служба безпеки та розвідувальні органи України [Електронний ресурс] / СБУ, СЗРУ, ГУР МОУ, УР АДПСУ, НІПМБ та ІПНБ при РНБОУ; за заг. ред. В. П. Горбуліна. – Київ, 2007. – 85 с. – Режим доступу: <http://www.niisp.gov.ua/content/articles/files/whitebook-ukr-b8396.pdf>
2. Білорус О. Г. Економічна система глобалізму: Монографія / О. Г. Білорус. – Київ: КНЕУ, 2003. – 360 с.
3. Горбулін В. П. Засади національної безпеки України: Підручник / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – Київ: Інтертехнологія, 2009. – 272 с.
4. Григор О. О. Формування інформаційного суспільства в Україні в контексті інтеграції в Європейський Союз (державно-управлінський аспект): дис. ... канд. з держ. управління: спец. 25.00.01 / О. О. Григор. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2003. – 229 с.
5. Даник Ю. Г. Актуальні питання розвитку міжнародної безпеки [Електронний ресурс] / Ю. Г. Даник // Актуальні проблеми державного управління. – № 2 (34). – 2008. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ardu/2008_2/doc/4/01.pdf
6. Е-майбутнє та інформаційне право / (В. М. Брижко, М. Я. Швець, В. С. Цимбалюк та ін.); За ред. М. Я. Швеця. – (2-е вид., доп.). – Київ: НДЦПІ АПРН України, 2006. – 302 с.
7. Засідання Міжвідомчої комісії з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при РНБОУ України [Електронний ресурс], (м. Київ, 15 жовтня 2009 р.) / Офіційний веб-сайт РНБОУ. – Режим доступу: <http://www.rainbow.gov.ua/news/1006.html>
8. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України: дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.07 / Б. А. Кормич. – Харків: НУВС, 2004. – 427 с.
9. Кузьменко А. М. Аналіз соціально-правової регламентації ді-

яльності новітніх і нетрадиційних культів у конкурентній боротьбі з публічною посткомуністичною владою України [Електронний ресурс] / А. М. Кузьменко // Юридичний журнал. - 2006. - № 9. - Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2396>

10. Кузьменко А. М. Контроль над спецслужбами (розвідкою і контррозвідкою) - ознака реальної влади в сучасній конкуренції "груп впливу і тиску" з публічною владою держав [Електронний ресурс] / А. М. Кузьменко // Юридичний журнал. - 2006. - № 4. - Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2222>

11. Кузьменко А. М. Транснаціональні корпорації як суб'єкти розвідувальної діяльності [Електронний ресурс] / А. М. Кузьменко // Юридичний журнал. - 2007. - № 2. - Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2556>

12. Логінов О. В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки органів виконавчої влади [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / О. В. Логінов. - Київ : НАВСУ, 2005. - 236 с.

13. Маруховський О. О. Переваги та вади інформаційного суспільства: До 40-річчя виходу у світ "Комп'ютопія" Й. Масуда / О. О. Маруховський // Політичний менеджмент. - 2005. - № 1 (10). - С. 127-136.

14. Масуда Й. Комп'ютопія / Й. Масуда ; Пер. з англ. В. Лях // Філософська і соціологічна думка. - 1993. - № 6. - С. 36-50.

15. Мей К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд [Текст] / Кристофер Мей ; Пер. з англ. М. Войцицька. - Київ : К.І.С., 2004. - 220 с.

16. Мельников В. П. Информационная безопасность и защита информации : Учеб. пособие / В. П. Мельников, С. А. Клейменов, А. М. Петраков ; под ред. С. А. Клейменова. - 3-е изд., стер. - Москва : Академия, 2008. - 336 с.

17. Новицький Г. В. Методологічні проблеми сучасної юридичної науки у сфері забезпечення національної безпеки України / Г. В. Новицький // Національна безпека: український вимір : щокв. наук. зб. / РНБО України, Ін-т пробл. нац. безпеки ; ред. кол.: В. П. Горбулін (голов. ред.) [та ін.]. - Київ : ІПНБ РНБОУ, 2009. - № 5 (24). - С. 103-109.

Д.В. Мальковский*

**ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ФОТО- И ВИДЕОУЧЕТОВ В РАСКРЫТИИ, РАССЛЕДОВАНИИ
И ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ**

Одним из направлений повышения эффективности борьбы с преступностью является совершенствование информационного обеспечения деятельности по раскрытию, расследованию и предупреждению преступлений. Значительную долю в информационную составляющую этих процессов вносят различные по своей природе криминалистические учеты¹. Развитие технического оснащения органов внутренних дел позволяет существенно расширить имеющиеся потенциальные возможности на основе формирования новых видов учетов в рамках системы криминалистической регистрации².

С недавнего времени в ходе раскрытия и расследования преступлений стали использоваться материалы, полученные системами видеонаблюдения, которые имеют большое распространение и позволяют зафиксировать некоторые элементы механизма совершения преступления и преступников посредством видеозаписи³. Современные технические средства фиксации визуальной информации позволяют получать значительный объем данных о различных свойствах объектов съемки, как в статике, так и в динамике⁴.

* Адъюнкт кафедры криминалистической техники Волгоградской академии МВД РФ.

¹ Белов О.А. Криминалистическая регистрация: история, современное состояние и перспективы развития: Учебное пособие / Под ред. Доктора юрид. наук, профессора, заслуженного деятеля науки Е.П. Ищенко. – М.: Юрлитинформ, 2010. – С. 3.

² Демина Р.Е. Проблемы криминалистической регистрации и ее использования в расследовании преступлений: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2001. – С. 9.

³ Суржиков М.Л., Поставнин В.И., Иванов П.Ю. Криминалистические требования на установку и эксплуатацию телевизионных систем наблюдения: Информационное письмо. М.: ГУ ЭКЦ МВД России, 2001. С. 3-4.

⁴ Булгаков В.Г., Кандауров С.И. Возможности использования систем видеонаблюдения для фиксации и анализа криминалистически значимой информации // Материалы Всероссийской научно-практической конференции: Актуальные вопросы судебных инженерно-технических экспертиз (24 - 25 апреля 2006 г.). - Иркутск, Восточно-Сибирский институт МВД России, 2006. - С. 10-13.

Появление новых источников визуальной информации о преступной деятельности предопределило необходимость более широкого использования в системе криминалистической регистрации фото- и видеоинформации о лицах, попавших в поле зрения органов внутренних дел.

Использование информации, полученной при помощи современных научно-технических средств и методов, позволяет использовать ее для решения таких задач, как розыск преступника, оперативно-розыскная и экспертная идентификация лиц, совершивших преступления и т.п.

Достаточно давно для целей опознания стали применяться фото- и видеотеки, создаваемые в подразделениях уголовного розыска и экспертно-криминалистических подразделениях¹. В правоохранительных органах ведутся, пополняются и используются в практической деятельности фото- и видеотеки, содержащие изображения: лиц, задержанных в порядке ст. 91 УПК РФ, осужденных за совершение других преступлений, а также вернувшихся из мест лишения свободы. Использование указанных фото- и видеотек в ряде случаев позволяет установить личность преступника путем предъявления потерпевшим и свидетелям хранящихся в фото- и видеобанке изображений.

В настоящее время в органах внутренних дел наряду с имеющимися автоматизированными информационно-поисковыми системами, содержащими статические изображения подучетных лиц, создаются компьютерные аппаратно-программные комплексы хранения и использования динамических видеоизображений².

Вместе с тем ведущиеся в органах внутренних дел массивы фото- и видеоинформации зачастую не систематизированы, записаны на аналоговых носителях, разрознены, не предусматривают возможности автоматизированного поиска. Отсутствуют

¹ Дмитриев Е.Н. Использование автоматизированных габитоскопических систем и техники цифровой фотографии при проведении идентификации по признакам внешнего облика // Вопросы криминалистики и экспертно-криминалистические проблемы: Сборник научных трудов. – М.: ЭКЦ МВД России, 1997. – С. 37.

² Беляков А.А., Усманов Р.А. Криминалистическая регистрация: Научно-практическое руководство. – Ростов н/Д.: Феникс, 2006. – С. 127-128.

единые требования и методические рекомендации по формированию, ведению и использованию таких фото- и видеочетов.

Эффективность использования в практике расследования и раскрытия преступлений криминалистических учетов видеоизображений лиц, причастных к совершению преступлений крайне низкая. Причиной сложившейся ситуации является отсутствие современных технических средств и непроработанность методических вопросов применения фото- и видеочетов в практике раскрытия и расследования преступлений.

Технические характеристики используемых в настоящее время видеотехники в большинстве случаев не отвечают требованиям для обеспечения возможности проведения идентификационных исследований, получаемых с их помощью видеоматериалов¹.

Важен также вопрос разработки правовых и организационных вопросов использования фото- и видеочетов в деятельности по раскрытию, расследованию и предупреждению преступлений.

По существу, теоретические основы решения этой проблемы специально не разрабатывались, либо освещались фрагментарно. Следует отметить ничтожно малое количество публикаций и монографических исследований на тему использования фото- и видеочетов для раскрытия и расследования преступлений; в основном, они носят не систематизированный, зачастую интуитивный, обрывочный характер.

Современное состояние теоретической базы в рассматриваемой области, требующее глубокой проработки, в совокупности с потребностями практики определяет актуальность проведения научного исследования проблем создания и использования фото- и видеочетов в раскрытии, расследовании и предупреждении преступлений.

По нашему мнению пути решения указанных проблем состоят в следующем:

1. Нужно определить место фото- и видеочетов в системе криминалистической регистрации.

¹ Кольмыков А.Н. Портретная экспертиза // Российская юстиция. - 2006. - № 9. - М.: Изд-во "Юридический Мир", 2006. - С. 57-58.

2. Необхідно обосновати типизацію задач, решаемых с использованием фото- и видеоучетов в правоохранительной деятельности.

3. Следует разработать обоснование рациональных характеристик аппаратно-программных средств для создания банков данных фото- и видеоинформации, использующихся в решении разнообразных задач правоохранительной деятельности.

4. Следует создать механизм интеграции фото- и видеоучетов в существующую систему криминалистической регистрации органов внутренних дел.

5. Необходимо разработать комплекс рекомендаций по использованию фото- и видеоучетов в раскрытии, расследовании и предупреждении преступлений.

Следует отметить, что ряд шагов в указанном направлении уже делается. Так, в настоящее время продолжается формирование федерального банка оперативной фото- и видеоинформации автоматизированной информационно-поисковой системы (АИПС) "Сова". Подпрограмма предусматривает создание федерального и региональных банков данных фото- и видеоинформации на лиц, представляющих оперативный интерес, перевод на электронные носители всех имеющихся в ОВД фото- и видеотек, организацию непосредственного доступа к ним в реальном режиме времени. Реализация мероприятий данной подпрограммы позволит систематизировать и объединить в рамках единой АИПС имеющиеся в органах внутренних дел информационные массивы фото- и видеоинформации с целью повышения эффективности и результативности оперативно-розыскной идентификации лиц, подготавливающих и совершивших противоправные действия и преступления¹.

Таким образом, информационное обеспечение раскрытия и расследования преступлений, включая оперативные фото- и видеоучеты, находится в процессе своего дальнейшего совершенствования.

¹ Выступление начальника Главного информационно-аналитического центра МВД России генерал-майора милиции Сергея Перова на страницах газеты "Щит и меч". Пресс-служба. [Электронный ресурс] Дата обновления: 02.02.2007. - URL: <http://www.mvd.ru/press/interview/?page=4> (дата обращения: 18.05.2010).

вовання. Вместе с тем требуется более подробная разработка организационно-правовых и технико-криминалистических основ использования фото- и видеоучетов в раскрытии, расследовании и предупреждении преступлений.

Ю.О. Сапельнікова*

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОНТРОЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ ЩОДО ДОТРИМАННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН У ПРАВООХОРОННІЙ СФЕРІ

Однією з основних гарантій забезпечення захисту прав і свобод людини в демократичній, правовій державі є суд. Саме на нього як орган судової влади суспільство покладає відповідальність за правильне застосування законів, сприяння затвердженню режиму законності, охорону та поновлення прав й інтересів громадян.

Особливе значення це має у кримінальному судочинстві та оперативно-розшуковій діяльності, оскільки саме тут нерідко виникають гострі конфліктні ситуації, пов'язані, передусім, з втручанням з боку органів, які провадять боротьбу зі злочинністю, в особисте життя людини, обмеженням її конституційних прав, застосуванням засобів процесуального примусу.

Здійснення в Україні реформи кримінального судочинства породило тривалі принципіальні дискусії, однією з яких постала проблема судового контролю за досудовим розслідуванням. Окрім загальноприйнятого й традиційного розуміння діяльності суду як здійснення правосуддя в концепції реформи було поставлено питання щодо судового контролю.

Останнім часом проблема судового контролю та доцільності його розширення привернула до себе увагу багатьох дослідників, викликала жваві дискусії науковців та практичних працівників.

* Ад'юнкт кафедри ОРД Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

Значний творчий внесок у вирішення цієї проблеми, її окремих аспектів або суміжних питань зробили К.В. Антонов, Д.О. Бабічев, В.О. Бочковий, В.Д. Бринцев, В.І. Галаган, Ю.М. Грошевий, Е.О. Дідоренко, С.В. Єськов, П.М. Каркач, І.М. Козьяков, М.Й. Курочка, В.Т. Маляренко, М.А. Погорецький, С.М. Стахівський, А.Р. Туманянц, Л.В. Черечукіна, В.І. Чорнобук, О.Г. Шило, М.Є. Шумило та інші автори.

Однак праці зазначених вчених не висвітлили всіх аспектів судового контролю, а між тим аналіз його історичного досвіду може бути корисним для підготовки нових законопроектів. Зважаючи на це, в пропонованій статті робиться спроба більш предметно дослідити вказану проблему.

Перш за все, необхідно вказати, що судовий контроль не є новацією у вітчизняному судочинстві. Ретроспективне дослідження допоможе визначити не тільки генезис, але й наявний стан та перспективи правового регулювання контрольної функції суду, адже, як слушно зазначає Ю.І. Стецовський, "чим більше ми звертаємося до історії, тим більше розуміємо, що саме потрібно зробити й сьогодні, й завтра"¹.

Історичний період, починаючи з епохи царювання Петра Великого, характеризувався появою перших окремих елементів судового контролю за діяльністю адміністративних органів у кримінальному процесі. Як правило, це відбувалося у зв'язку зі застосуванням до суб'єктів судочинства заходів примусу, що обмежували їх права і свободи. Указом царя Петра від 22 лютого 1711 року була створена Юстиц-колегія – "прообраз" органу судового контролю, що володіла правом перевірки скарг, а також донесень фіскалів щодо неправосудних рішень, зловживань та порушень в місцевих та провінціальних судах. Однак реалізація відмежування адміністративної влади від судової та встановлення контрольних функцій останньої не знайшло підтримки з боку губернаторів та інших представників чиновницької влади.

¹ Стецовський Ю.І. Право на свободу і личную неприкосновенность: нормы и действительность. – М.: Дело, 2000. – С. 7.

Недоліки дореформеного кримінального процесу Російської імперії, що проявлялися у зміщенні влади, переваженні негласності та інквізиційного порядку, все більш чіткіше усвідомлювалися громадськістю та урядом.

У 1861 році була створена комісія, результатом роботи якої став запропонований до затвердження Олександром II свого роду аналог концепції судової реформи – "Основні положення кримінального судочинства". Цей історичний період відрізнявся найбільш серйозним впровадженням у судочинство компонентів судового контролю, що дозволяють після їх кількісної та сумарної змістовної характеристики стверджувати про формування достатньо завершеного, самостійного процесуального інституту¹.

Основні принципи проведення досудового розслідування були розроблені одним з основоположників судової реформи Н.І. Стояновським, який особисто підготував три законодавчих акта "Установа судових слідчих", "Наказ судовим слідчим" та "Наказ поліції про провадження дізнання", що в подальшому практично повністю увійшли до Статуту кримінального судочинства.

Статути 1864 року надали право перевірки мировому судді ходу та результатів кримінально-процесуальної діяльності поліції у зв'язку з розкриттям злочину, розшуком осіб, які його вчинили. Для реалізації функції контролю цього напрямку мировий суддя мав не тільки вищевказане право, а й можливість доручити поліції збір необхідних у справі відомостей доказового значення (ст.ст. 47, 74 Статуту кримінального судочинства); здійснювати розшук необхідних доказів та злочинців (ст.ст. 48, 52 Статуту кримінального судочинства).

Підконтрольність поліції мировому судді у зв'язку з провадженням кримінальної справи неодноразово підкреслював Урядовий Сенат. Розуміючи, що чини поліції "по службі" незалежні від суду та підкоряються міністру внутрішніх справ, а також враховуючи гостру необхідність їх підконтрольності судовим установам, законодавець закріпив у Статуті кримінального судочинства

¹ Коротких М.Г. Социальная сущность Судебной реформы 1864 г. в России // Советское государство и право. - 1989. - № 5. - С. 128.

нормативні умови, що забезпечували ефективність контрольної функції суду. З цією метою у ст. 53 Статуту кримінального судочинства було вказано: "У разі невиконання поліцією обов'язків, покладених на нею мировим суддею, він має право робити застереження поліцейським чинам, а щодо важливих порушень – повідомляти прокурора або його товариша"¹.

Таким чином, в законі були визначені дисциплінарні повноваження мирового судді стосовно чинів поліції, які дозволяли суттєво підвищити результативність судового контролю за участю адміністративної влади у кримінальному процесі.

Контрольними повноваженнями за діяльністю поліції також володів судовий слідчий. Він мав право "перевіряти, доповнювати та скасовувати дії поліції" (ст. 269 Статуту кримінального судочинства) у зв'язку з проведенням нею дізнання. В даному випадку, як роз'яснював Урядовий Сенат, контролю підлягали питання сутності процесуальної дії, повноти та дотримання встановлених законних форм її провадження.

Найбільшу значимість для людини завжди відігравали інтереси у сфері персональної свободи, недоторканності житла, приватної та сімейної таємниці. Ці питання також були розглянуті в Статуті кримінального судочинства.

Обшуки, виймки, огляди, пов'язані з втручанням до житла громадян, здійснював судовий слідчий (ст.ст. 264, 315, 357 Статуту кримінального судочинства), діяльність якого контролювалася окружним судом. Загальне правило здійснення обмеження права на недоторканність житла під судовим контролем мало певні винятки, які дозволяли поліції або іншим адміністративним органам проводити дії, пов'язані зі здобуттям доказів, та при цьому втручатися в приватне житло. Однак для вказаних виключень законодавець також надав додаткові гарантії забезпечення законності вторгнення в приватне житло, встановивши судовий контроль за результатами проведених дій (ст.ст. 107, 269 Статуту кримінального судочинства).

¹ Мацак П.К. История зарождения и содержание судебного контроля в мировой юстиции России // Сб. науч. тр. – Омск, 1998. – С. 101.

Протиріччям у законодавстві щодо регулювання обмеження права на недоторканність житла було правило ст. 493 Статуту кримінального судочинства, згідно якому скарги на дії поліції подавалися прокурору, а не судді. Пояснювалось це тим, що прокурор володів дисциплінарною владою над поліцією (ст.ст. 485, 487 Статуту кримінального судочинства)¹.

У 1878 році Статут кримінального судочинства був доповнений ст. 368-1, що регламентувала підстави, умови та порядок огляду і виїмки поштової кореспонденції. Головна мета законодавця була в тому, щоб установити судовий контроль за обмеженням права громадян на недоторканність листування та телеграфних повідомлень. Вказані дії могли бути проведені без попередньої судової перевірки лише за згодою відповідного прокурора та тільки у справах щодо державних і посадових злочинів.

Необхідно також вказати, що жандармська поліція в усіх випадках стояла поза підпорядкуванням судовій владі і лише під наглядом прокурора².

Перетворення, які здійснилися після революції 1917 р., привели в остаточному рахунку до забуття судового контролю, хоча й перші радянські кримінально-процесуальні акти (закони, кодекси, основи) ще зберігали окремі положення цього інституту³. Згодом радянська влада принесла діяльність судів у жертву революційній доцільності.

Формальної реабілітації деякі елементи судового контролю набули в рамках Конституції СРСР 1977 р., хоча фактично існував контроль з боку партійних та радянських органів. Офіційна

¹ Азаров В.А., Тариченко І.Ю. Судебний контроль как средство обеспечения прав и свобод личности в уголовном процессе России: история и современность // Обеспечение прав и свобод личности в уголовном судопроизводстве: сб. науч. тр.; [под ред. В.Л. Будникова]. – Волгоград: Изд-во ВОЛГУ, 2003. – С. 5-6.

² Погорецький М.А. Дізнання за Статутом кримінального судочинства 1864 року // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: збірник наукових праць. – Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ при Донецькому національному університеті. – 2003. – № 3. – С. 168.

³ Єськов С.В. Судовий контроль у сфері оперативно-розшукової діяльності: довід історико-правового дослідження // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2009. – № 1. – С. 88.

ідеологія і юридична наука розглядали діяльність судів як інструмент здійснення політичного курсу, орієнтованого на побудову комуністичного суспільства. Відтак положення про судовий контроль за радянських часів здебільшого залишалися декларацією.

16 липня 1990 р. Верховною Радою УРСР була прийнята Декларація про державний суверенітет України, а незабаром з розпадом Радянського Союзу розпочалось будівництво незалежної України. Однією із першочергових стала задача реформування всієї судово-правової системи України, основним принципом якої було встановлення судового контролю за законністю і обґрунтованістю процесуальних дій та рішень правоохоронних органів, які обмежують права громадян, та подальше його розширення.

У 1996 році термін "судова влада" був закріплений на конституційному рівні. Водночас Конституція України не наповнила це поняття конкретним змістом. Принципова новизна терміна, відсутність його у законодавстві та юридичній літературі радянського періоду призвели до неоднакового розуміння вказаного поняття як у теорії, так і на практиці. Наявність різних підходів до визначення поняття "судова влада" призводить і до розходжень у тлумаченні змісту інших термінів, пов'язаних із організацією та діяльністю судових органів. У першу чергу це стосується визначення функцій органів судової влади. В науковій юридичній літературі немає ясності не тільки стосовно того, які конкретно функції виконують органи судової влади і в яких формах вона реалізується, але й відсутні чіткі критерії, за допомогою яких відносити конкретні функції чи форми.

Використана література:

1. Азаров В.А., Тариченко І.Ю. Судебный контроль как средство обеспечения прав и свобод личности в уголовном процессе России: история и современность // Обеспечение прав и свобод личности в уголовном судопроизводстве: сб. науч. тр.; [под ред. В.Л. Будникова]. - Волгоград: Изд-во ВОЛГУ, 2003. - С. 4-9.

2. Єськов С.В. Судовий контроль у сфері оперативно-розшукової діяльності: досвід історико-правового дослідження // Вісник Луган-

ського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2009. – № 1. – С. 86-95.

3. Коротких М.Г. Социальная сущность Судебной реформы 1864 г. в России // Советское государство и право. – 1989. – № 5. – С. 128-131.

4. Мацак П.К. История зарождения и содержание судебного контроля в мировой юстиции России // Сб. науч. тр. – Омск, 1998. – С. 94-106.

5. Погорельский М.А. Дізнання за Статутом кримінального судочинства 1864 року // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: збірник наукових праць. – Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ при Донецькому національному університеті. – 2003. – № 3. – С. 163-171.

6. Стецовский Ю.И. Право на свободу и личную неприкосновенность: нормы и действительность. – М.: Дело, 2000. – 173 с.

М.С. Цуцкірідзе*

ПОНЯТТЯ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ

З прийняттям низки законопроектів та нормативно-правових актів в сфері оперативно-розшукової діяльності можливості правоохоронних органів щодо розкриття та розслідування злочинів значно розширилися. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18 лютого 1992 р. відкрив нові перспективи щодо використання матеріалів отриманих оперативним шляхом, вніс ряд концептуально нових положень у правові основи, теорію і практику збирання та досліджування доказів в кримінальному судочинстві. Попри всі досягнення теорії та практики, оперативно-розшукове законодавство потребує удосконалення.

Встановлення істини по кримінальній справі про злочини, в особливості про злочини, що ретельно готуються та маскуються

* Ад'юнкт Київського національного університету внутрішніх справ.

досягається в результаті реалізації правоохоронними органами двох видів діяльності: кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової. Думка про те, що встановлення події злочину і винних в його вчиненні відбувається виключно за допомогою кримінально-процесуальних засобів являється помилковою. Суд, прокурор, слідчий і орган дізнання зобов'язані в межах своєї компетенції в кожному випадку виявлення ознак злочину, вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, встановлення винних у вчиненні злочину та їхнього покарання. Закріпивши даний обов'язок в ст. 4 Кримінально-процесуального кодексу України законодавець в ст. 103 цього ж нормативно-правового акту вказує на один із способів впровадження даного правила – проведення необхідних оперативно-розшукових заходів. Проведення даних заходів здійснюється з ціллю реалізації єдиної мети, а саме отримання оперативно-розшукової інформації з наступним її закріпленням в матеріалах оперативно-розшукової діяльності, які слугують одним із засобів забезпечення принципів кримінального процесу, що сприятиме встановленню істини по кримінальній справі.

Для розкриття сутності поняття матеріали ОРД необхідно використати методологію лінгвістичної, етимологічної і гносеологічної науки¹.

Даючи визначення використанню матеріалів ОРД для проведення слідчих дій на наш погляд необхідно дати визначення кожному із слів даного словосполучення.

Термін "використання" як правило уживається в трьох значеннях: застосовувати; вживати що-небудь з користю; користуватись чимсь [1, с. 214].

Ожегов С.І. в своєму словнику дає два пояснення даному слову: скористатись ким-небудь, чим-небудь; вжити з користю [2]. Очевидно, що в нашому випадку найбільше підходить термін вживати що-небудь з користю, саме матеріали ОРД використовуються в кримінальному процесі з корисливих цілей.

¹ Лінгвістика - наука про мову, мовознавство; гносеологія - теорія пізнання; етимологія - виникнення слова.

Що стосується поняття "матеріали" з точки зору семантики визначається як різноманітні відомості, дані, зібрання документів, відомостей про що-небудь, те, що призначене для того, на що вказує зміст означення [3].

Логічним буде дати визначення матеріалам ОРД.

Стаття 10 Закону про ОРД вказуються напрями та обставини в результаті настання яких виникає необхідність і можливість використовувати матеріали ОРД, проте термін матеріали ОРД вживається в статті даного закону без розкриття його поняття, змісту, форми та класифікації їх видів. Не є виключенням і відомчі нормативно-правові акти в яких також відсутні пояснення щодо матеріалів ОРД.

Відсутність правового закріплення визначення поняття матеріалів ОРД, розподілу їх на види, та встановлення єдиних зразків оформлення оперативно-розшукового документування є одним із проблемних питань, невирішеність якого на теоретичному рівні сприяє виникненню великої кількості проблем на практиці, зокрема: непорозуміння між працівниками слідства та оперативно-розшукового блоку; порушення законності в ході здійснення оперативно-розшукових заходів, оформлення їх результатів; обмеження чи недотримання законних прав та інтересів громадян тощо. Всі ці проблеми викликають необхідність наукової розробки, а в майбутньому законодавчого закріплення, поняття матеріалів ОРД та визначення їх видів.

Поряд з поняттям "матеріали оперативно-розшукової діяльності" в чинному Законі про ОРД та у відомчих нормативно-правових актах використовуються терміни: інформація, оперативно-розшукова інформація, дані, фактичні дані, документи, відомості, документальні дані, протоколи з відповідними додатками, непроцесуальна інформація. Деякі учені надають однакового смислового змісту перерахованим термінам і ставлять їх поряд з поняттям матеріали ОРД, що є на нашу думку невірним, адже вислів матеріали ОРД є значно ширшим в своєму розумінні і поєднує всі ці терміни. Також матеріали ОРД ототожнюють з результатами ОРД, як правило термін результати ОРД використовувався у радянські часи, а також більшість учених з СНД нада-

ють привілейованого значення саме результату оперативно-розшукової діяльності, він є найбільш близьким до синонімічного значення матеріалів ОРД, але теж дещо вузький та є складовою частиною матеріалів ОРД.

Термін "результат" співзвучний з німецьким та французьким терміном "Resultat" і пояснює наслідок чого-небудь, кінцевий висновок, підсумок, розв'язку, кінець справи [4]. У словнику Ожегова С.І. під результатом розуміється те що отримано в кінці будь-якої діяльності, роботи, в підсумку, в процесі якого-небудь дослідження [2]. Використовуючи етимологію слова "результат" виникає можливість дати визначення результатам оперативно-розшукової діяльності. Отже, результати ОРД - це кінцевий підсумок проведення оперативно-розшукових заходів, що завершується реалізацією в кримінальний процес фактичних даних (як оперативних доказів). У теорії кримінального процесу та ОРД результатами вважається як усна оперативно-розшукова інформація, так і різні матеріальні об'єкти: предмети й документи, що несуть важливі відомості про обставини справи, здобуті при здійсненні ОРЗ [5].

О.Ю. Шумилов в коментарі до Федерального закону про ОРД зазначає також, що під результатами ОРД слід розуміти фактичні дані, відомості, інформацію, отримані при проведенні ОРЗ, передбачених Законом про ОРД, і обставини, що пов'язані з підготовлюваним чи вчиненим злочином, розшуком осіб, які переходять від органів дізнання, слідства й суду, що ухиляються від відбування покарання і безвісти пропали. Вони можуть міститися: в оперативно-службових документах, що фіксують хід ОРЗ і складені відповідно до відомчих нормативних актів; у матеріалах фото-, кінозйомки, у звуко-, відеозаписах, зроблених у процесі оперативних заходів; у пояснення осіб, що брали участь у їх проведенні; у предметах, матеріалах і повідомленнях, вилучених при здійсненні ОРЗ; у повідомленнях конфіденційних джерел [6].

Існує думка, що результат ОРД - це дані (відомості, інформація), отримані при здійсненні ОРЗ, а також від конфідентів і зафіксовані в матеріалах оперативно-розшукових справ [7]. Виникає питання, якщо та оперативно-розшукова інформація,

яка була отримана в ході проведення оперативно-розшукових заходів не була закріплена в матеріалах оперативно-розшукової справи, то чи буде це результатом ОРД? Виходячи з визначення результати ОРД є складовою матеріалів ОРЗ, тому ми вважаємо, що визначення необхідно давати матеріалам ОРЗ, які носять першочерговий та офіційний характер.

На думку В.І. Зажицького, з якою ми згодні лише частково, результати оперативно-розшукової діяльності – отримані шляхом проведення ОРЗ в рамках конкретної справи оперативного обліку достатньо повні та перевірені відомості, які належним чином задокументовані, слугують засобами вирішення задач оперативно-розшукової діяльності і в силу цього можуть бути використані в інтересах кримінального судочинства по основним напрямам, вказаних в законі (ст. 11 Федерального закону про ОРД), але без розголошення інформації, яка відноситься до державної таємниці [8, С. 144]. На наш погляд результати ОРД можуть носити усний характер і міститись лише в пам'яті особи, яка проводила ОРЗ в зв'язку з інформаційною недостатністю не можуть бути належним чином задокументовані. Це ж правило стосується і оперативно-розшукових заходів, що здійснюються безперервно протягом деякого часу (зняття інформації з каналів зв'язку; контроль за телеграфно-поштовими відправленнями; візуальне спостереження із застосуванням фото-, відеозйомки; проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу, або особи, яка співпрацює з останнім, із збереженням в таємниці достовірних даних щодо їх особистості) аж до досягнення вагомого результату, з наступним його закріпленням в матеріалах ОРД. Тобто, завжди при здійсненні вище перерахованих заходів виникає наслідок того чи іншого заходу, іншими словами результат, але не завжди він буває позитивним, або ж позитивний лише частково, тому необхідно проводити додаткові ОРЗ чи не переривати здійснення тих, що вже провадяться для досягнення більш значущих результатів, які в сукупності підлягають документуванню в матеріалах ОРД.

Отже, результат який був досягнутий після проведення оперативно-розшукових заходів в будь-якому випадку підлягає

закріпленню в матеріалах ОРД. І як справедливо зазначає М.А. Погорецький кожне явище має свій зміст та форму, категорія "матеріали оперативно-розшукової діяльності" відноситься саме до форми [9, с. 279]. Результати оперативно-розшукової діяльності і є змістом матеріалів ОРД. Прикладом цього може слугувати інформація здобута за допомогою технічних засобів під час проведення візуального спостереження (відеозапис), фактично після проведення зйомки отримані дані будуть результатом ОРД, але після їх матеріального закріплення протоколом, рапортом вони набувають нового значення.

Отже, виходячи з вище викладеного, матеріали ОРД - це матеріально фіксовані джерела, що виникають у процесі здійснення оперативно-розшукових заходів, які містять відомості про ознаки злочину (відсутність ознак злочину), осіб, що його вчинили, причетних до нього осіб, а також іншу інформацію, яка слугуватиме встановленню істини в кримінальному процесі.

У сучасній кримінально-процесуальній науці склалися два основних підходи до визначення поняття слідчих дій. Поняття "слідча дія" розуміється в широкому значенні. В основу цього підходу покладена належність дій до суб'єкта виконання - слідчого. Відповідно до цього підходу слідчими діями вважаються способи реалізації норм кримінально-процесуального права, тобто всі передбачені кримінально-процесуальним законом дії слідчого, що здійснюються в кримінальній справі, яка перебуває в його провадженні. З урахуванням кримінально-процесуальних завдань ці дії класифікують на такі, що: 1) визначають виникнення та направлення кримінальної справи (винесення постанов про порушення кримінальної справи, про передачу справи за підслідністю, про виділення, об'єднання чи припинення справи, про направлення справи до суду з обвинувальним висновком чи з метою припинення примусових заходів медичного характеру тощо); 2) встановлюють процесуальне положення учасників розслідування (про притягнення особи як обвинуваченого, про визнання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, вирішення заяв і клопотань про відводи); 3) спрямовані на зби-

рання та перевірку доказів (допити, огляди, обшуки, виїмки тощо); 4) є запобіжними заходами та іншими заходами процесуального примусу; 5) становлять гарантії прав осіб, що беруть участь у процесі (роз'яснення суб'єктам процесу їх прав, обов'язків, заходи піклування про дітей та охорони майна ув'язненого, пред'явлення обвинувачення, ознайомлення учасників процесу з матеріалами кримінальної справи тощо); 6) спрямовані на усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочину. На наш погляд, такий підхід є необґрунтованим, оскільки він не відображає сутності цих дій і дає підстави ці ж самі дії, якщо виходити із суб'єктів їх проведення, вважати прокурорськими, судовими чи такими, що здійснюються органами дізнання.

Ми поділяємо підхід, заснований на вузькому розумінні терміна "слідчі дії", що пов'язаний з термінами "слід", "дослідження", відповідно до якого слідчі дії визначаються як самостійний елемент регламентованої кримінально-процесуальним законом діяльності слідчого із збирання, дослідження й оцінки доказів.

Слід зауважити, що серед прибічників цієї точки зору немає єдності думок щодо переліку слідчих дій. Їх докладний аналіз є предметом самостійного наукового дослідження. Ми ж зазначимо лише, що, з нашого погляду, законодавчий статус слідчих дій мають ті, які відповідають таким ознакам: передбачені кримінально-процесуальним законодавством; мають пізнавальний характер і безпосередньо спрямовані на отримання, перевірку й оцінку доказів; застосовуються (крім окремих винятків, зазначених у КПК (статті 190, 187, 187¹)) лише після порушення кримінальної справи; підпорядковані єдиним правилам та вимогам щодо фіксації їх ходу й закріплення отриманих результатів, що забезпечує їх об'єктивність; проводяться уповноваженим суб'єктом, що наділений владними повноваженнями примусового характеру. Сукупність зазначених ознак дає підстави визначити слідчі дії як вид процесуальних дій, передбачених кримінально-процесуальним законом, що здійснюються у визначеному ним порядку уповноваженими на це особами, які наділені владними повноваженнями примусового характеру для отримання доказів (виявлення фактичних даних та їх

джерел, їх перевірки й оцінки й надання їм статусу доказів), перевірки й оцінки самих доказів та їх використання у кримінальній справі.

Виходячи з визначеного нами поняття слідчих дій, такими ми вважаємо: 1) допит (підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта); 2) очну ставку; 3) освідування; 4) огляд (місця події, місцевості, приміщення, предметів, документів, трупа, житла чи іншого володіння особи, кореспонденції); 5) обшук (особистий, у приміщенні, на місцевості); 6) виїмку (звичайну, документів, що містять державну таємницю, поштово-телеграфної кореспонденції); 7) пред'явлення для впізнання (осіб, предметів); 8) відтворення обстановки та обставин події; 9) накладення арешту на кореспонденцію; 10) зняття інформації з каналів зв'язку; 11) одержання зразків для експертного дослідження; 12) експертизу.

Всі інші дії слідчого у кримінальній справі не мають статусу слідчих дій, хоча вони є процесуальними, оскільки здійснюються уповноваженим суб'єктом процесу у визначеній КПК формі й спрямовані на досягнення мети та вирішення завдань кримінального судочинства.

На наш погляд, існуюча концепція слідчих дій у вітчизняному кримінальному процесі не у повній мірі дозволяє органам досудового розслідування вирішувати завдання кримінального судочинства, зокрема, що стосується надійного захисту особистих і публічних інтересів в ході протидії організованій злочинній діяльності.

Для вдосконалення засобів збирання доказів у кримінальних справах про організовану злочинність нами пропонується, з урахуванням досвіду зарубіжних країн, в новому КПК України передбачити спеціальні слідчі дії: контроль легальної кореспонденції; контроль засобів зв'язку; контроль даних, що знаходяться в електронній інформаційній системі; контроль даних, які транспортуються; аудіо-контроль місця та особи; відео контроль місця; спостереження за особою; спостереження за об'єктом; спеціальний слідчий експеримент; отримання зразків для порівняльного дослідження спеціальним способом; контроль злочинної діяльності.

Розроблення нової концепції слідчих дій та вдосконалення їх нормативно-правової регламентації має стати новим і актуальним напрямом не тільки криміналістичної тактики і методики, а й науки кримінального процесу. У цьому контексті заслуговують на критичне вивчення різновиди і нормативно-правова регламентація слідчих дій у кримінально-процесуальному законодавстві інших країн, що мають давні традиції розбудови демократичної правової держави, з метою запозичення позитивного іноземного досвіду в національне кримінально-процесуальне законодавство України.

Окрім буквального тлумачення поняття "використання матеріалів ОРД для проведення слідчих дій", необхідно розглянути внутрішню структуру даного словосполучення, тобто систему дій, як органів слідства так і оперативних підрозділів, проваджених для використання матеріалів ОРД та під час їх використання, а також наслідки, які настають в результаті цих дій.

Отже, першим елементом реалізації матеріалів ОРД є їх пред'явлення органам слідства. Наступним етапом є безпосереднє отримання представником органу слідства, матеріалів ОРД. Після їх отримання слідчий орган перевіряє матеріали ОРД на можливість використання в процесуальних цілях. Згодом здійснюється аналіз та оцінка слідчим матеріалів ОРД, визначається доцільність їх використання в процесі підготовки чи проведення слідчих дій. На основі зроблених висновків приймається рішення про використання матеріалів ОРД в даному напрямку.

Пред'явлення матеріалів ОРД оперативними та використання слідчими підрозділам регламентується відомчою інструкцією з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України на стадіях документування злочинних дій, реалізації оперативних матеріалів, розслідування кримінальної справи та її розгляді в суді, затвердженою наказом МВС № 777.

Отримання матеріалів оперативно-розшукової діяльності окрім вище зазначеної інструкції, здійснюється на основі організації взаємодії між оперативними підрозділами та слідством, яка регулюється відомчими нормативно-правовими актами СБ України,

МВС України та інших відомств, наявність цих актів не вирішує проблемних питань. Одним із внутрішніх резервів успішного виконання завдань кримінального судочинства і підвищення ефективності діяльності з розкриття та розслідування злочинів, є подальше вдосконалення діяльності слідчого з оперативними підрозділами. Необхідність такої взаємодії обумовлена, по-перше, спільністю поставленої мети пов'язаної з посиленням боротьби зі злочинністю; по-друге, тим, що слідчий, оперативний працівник, експерт, дільничний інспектор, представники інших підрозділів внутрішніх справ мають різні засоби і методи діяльності, використання яких в єдиному комплексі доповнюючи одне одного цілеспрямованих заходів дозволяє забезпечити ефективний і високий рівень розкриття злочинів.

Але можливості співпрацюючих між собою слідчих та оперативних підрозділів не завжди реалізуються в повному обсязі.

Зокрема, не регламентоване законом питання про форми передачі інформації і на практиці воно отримує різне вирішення. Так, в одних випадках працівники оперативних підрозділів повністю знайомлять слідчого безпосередньо з усіма даними, зібраними по справі оперативним шляхом, а в інших – слідчому надається довідка, в якій оперативний працівник викладає зібрані дані, виникають ситуації в яких оперативні працівники надають самостійно матеріали, які були зібрані в результаті проведення оперативно-розшукових заходів, а також можливі ситуації в яких необхідна ініціатива слідчого для отримання таких даних.

Така неврегульованість значно знижує цінність інформації. Знаючи краще матеріали розслідування, слідчий може звернути увагу на обставини, які оперативний співробітник вважатиме як такі, що не заслуговують на увагу. Тому взаємодія слідчого з оперативними працівниками це насамперед налагоджені особисті контакти, безпосереднє спілкування [10]. Допустимість використання матеріалів ОРД для підготовки та проведення слідчих дій визначається законністю їх отримання. Тому слідчому перед тим як прийняти рішення про використання матеріалів ОРД необхідно перевірити відповідність положенням закону цілей оперативно-розшукової діяльності, проведення ОРЗ суб'єктом

ОРД, наявність належних підстав для проведення ОРЗ, відповідність даних заходів закону, та дотримання особливого порядку проведення тих заходів, які пов'язані з обмеженням прав та законних інтересів громадян.

Аналіз та оцінка як привід для прийняття рішення щодо підготовки та проведення слідчих дій. Осмислення та аналіз матеріалів оперативно-розшукової діяльності дозволяють визначити достатність даних на основі яких буде проводитися та чи інша слідча дія

Для результативного використання матеріалів ОРД для підготовки і проведення слідчих дій в супровідних документах про направлення матеріалів ОРД повинна міститись наступна інформація: 1) назва оперативно-розшукового заходу в результаті проведення якого була отримана інформація оперативного характеру закріплена в направлених слідчому матеріалах; 2) безпосередньо сама оперативно-розшукова інформація; 3) суб'єкт проведення ОРЗ, а також хто брав участь при проведенні даного заходу (при необхідності); 4) якщо матеріали ОРД отримані за допомогою технічних засобів, надаються результати їх використання, тобто матеріальні матеріальні носії, а також технічні характеристики цих засобів; 5) при яких умовах була отримана дана інформація; 6) надаються рекомендації слідчому про необхідність забезпечення безпеки осіб, які брали участь в проведенні ОРЗ.

Також в окремих випадках у документах наданих слідчому, прокурору, судді повинно висвітлюватись бачення оперативних служб, щодо майбутнього використання наданих ними матеріалів ОРД.

Перевірка матеріалів ОРД слідчим на можливість їх використання в процесуальних цілях, а саме при підготовці та проведенні слідчих дій повинна перш за все базуватись на законності їх отримання. Отже, перш ніж прийняти рішення слідчий повинен перевірити: наявність підстави для проведення ОРД; (ст. 6 Закон України про ОРД); чи є особа, яка проводила ОРЗ суб'єктом ОРД; відповідність ОРЗ закону; забезпечення безпеки осіб, що приймали участь в ОРЗ; не порушено конституційні права громадян, при проведенні ОРЗ, пов'язаних з їх обмеженням.

Слідчий аналізуючи матеріали ОРД повинен зробити висновок, чи мають дані наданні оперативним працівником, приводи та підстави для прийняття рішень щодо проведення слідчих дій. Осмислення ним змісту матеріалів ОРД, допоможе порівняти вже існуючі матеріали кримінальної справи з отриманими від оперативного працівника, що значно розширить його організаційно-тактичні можливості.

Реалізація прийнятого раніше рішення в нашому випадку - результат проведеної слідчої дії (протокол слідчої дії). Також, слід відмітити, що реалізація рішення це не завжди стимул діяти. Інколи виникають ситуації коли необхідно проігнорувати проведення слідчої дії.

Наприклад, якщо слідчий отримав оперативну інформацію про змову учасників очної ставки, щодо давання показів, необхідно утриматись від її проведення. В даній ситуації утримання від провадження очної ставки не є бездіяльністю слідчого, а є проявом прийнятого рішення про відмову в проведенні слідчої дії.

Звідси висновок, матеріали ОРД можуть використовуватись не тільки для підготовки та проведення слідчих, а також для утримання від проведення, що заощадить дорогоцінний час.

Таким чином, під використанням матеріалів ОРД для проведення слідчих дій необхідно розуміти їх фактичну реалізацію, яка складається з наступних елементів: реалізації матеріалів ОРД, тобто пред'явлення органам слідства; безпосереднього отримання представником органу слідства, матеріалів ОРД; перевірка матеріалів ОРД на можливість використання в процесуальних цілях; аналіз та оцінка слідчим матеріалів ОРД, визначається доцільність їх використання в процесі підготовки чи проведення слідчих дій; прийняття рішення про використання матеріалів ОРД в даному напрямку; реалізації прийнятого рішення.

Використана література:

1. Яременко В. Новий словник української мови / В. Яременко. - Київ, 2003. - Т. 1. - 927 с.

2. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов // под ред. Н.Ю. Шведовой. - М., 1990. - 22-е изд. - 256 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Упоряд. і голов. ред. В.Т. Бусел]. - К., Ірпінь, 2001. - 513 с.
4. Даль В. Толковый словарь великорусского языка / В. Даль // С.-Петербург, Москва: Издание Товарищества М.О.Вульф, 1912 - Т. 3. -1671 с.
5. Безлепкин Б.Т. Проблемы уголовно-процессуального доказывания / Б.Т. Безлепкин // Советское государство и право. - К., 1991. - № 8. - 98 с.
6. Коментарий к Федеральному закону "Об оперативно-розыскной деятельности": с постановочным приложением нормативных актов и документов / [Авт.-сост. А.Ю. Шумилов]. - М., 2002. - 142 с.
7. Коментарий к Федеральному закону "Об оперативно-розыскной деятельности" / [Отв. ред. и рук. авт. кол-ва А.Ю. Шумилов]. - М., 1997. - 109 с.
8. Зажицкий В.И. Результаты оперативно-розыскной деятельности в уголовном судопроизводстве / В.И. Зажицкий // Изд. Р. Асланова. - Санкт-Петербург. 2006. - 445 с.
9. Погорецкий М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: [монографія] / М.А. Погорецкий. - Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. - 576 с.
10. Ларин А.М. Расследование по уголовному делу, планирование, организация / А.М. Ларин. - М., 1970. - 115 с.

М.О. Момот*

ПРИНЦИПИ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Здійснювані нині в Україні політичні перетворення вимагають глибокого філософського осмислення складних суспільних процесів, які відбуваються в країні. Це стосується, зокрема, під-

* Здобувач кафедри філософії права та юридичної логіки Київського національного університету внутрішніх справ.

вищення ролі правотворчості у регулюванні суспільних відносин. Йдеться про нові підходи до визначення самого поняття правотворчості і механізмів його ефективної реалізації. Для цього потрібна відповідна методологічна база. На думку Ю.С. Шемшученко, такою основою має стати синтетична наука світоглядного характеру – філософія права. Одна з головних задач якої, подолати вузьконормативне розуміння права як суто державної законодавчої діяльності, а також зрозуміти право як загальну міру (форму, норму), свободи і рівності, як вираження вимог справедливості [21, с. 8-9].

Отже, головною метою наукової статті є дослідження сучасної, національної системи принципів правотворчості в загальнотеоретичному та методологічному аспектах; визначення місця і ролі принципів правотворчості у становленні сучасної української правової системи, саме з точки зору їх системності, взаємозалежності і об'єктивності.

Однією із сучасних тенденцій розвитку вітчизняного загальнотеоретичного правознавства є, як зазначає П.М. Рабінович, фундаменталізація його методології [19, с. 7]. Це знаходить вияв, насамперед у неабиякій інтенсифікації філософсько-правових досліджень в Україні, які обґрунтовують необхідність зміни підходів до розуміння феномену права, прав людини та створення нових механізмів їх захисту [7, с. 19-20.]. На сьогодні в державі склалась така ситуація, за якої громадяни нерідко позбавлені фактичної можливості реалізувати і захистити визнані Україною і закріплені в її Конституції права і свободи. Це обумовлено, зокрема, недосконалістю нормативно-правової бази, однією з причин якої є неналежне осмислення та недотримання принципів правотворчості.

У зв'язку з цим, потребує уточнення визначення поняття "принципи правотворчості", до якого в науковій літературі існують різні підходи. Так, для О.В. Міцкевича [12, с. 84] характерно розуміння принципів правотворчості, як відображення волі народу в законі, в загальнообов'язкових правилах суспільної поведінки, а також правових нормах, які складають зміст правотворчої діяльності, та є процесом, що здійснюється на ґрунті

певних принципів, тобто в суворій відповідності з тими керівними, основоположними ідеями, які зумовлюють єдність і загальну спрямованість вказаної діяльності.

Враховуючи вищенаведене, застосування зазначеної позиції О.В. Міцкевича, дозволяє констатувати, що для правотворчої діяльності притаманний ряд принципів, але не всі вони можуть вважатись основними. Основними він називав лише такі начала, ідеї, які, по-перше, віддзеркалюють головні, об'єктивно необхідні сторони і прояви правотворчості, по-друге, характеризують стійкі, закономірні відносини і зв'язки в процесі правотворчості, і, по-третє, уособлюють у своєму змісті конкретні риси і особливості правотворчості [12, с. 86].

Крім того, знаний представник філософії права В.С. Нерсесянц, базуючись на філософсько-правовій методології, визначає принципи правотворчості як засадничі вимоги, яким повинна відповідати розвинута (в правовому і загально-соціальному розумінні) діяльність держави щодо встановлення норм позитивного права [10, с. 419].

Водночас, інший відомий правознавець С.О. Комаров підкреслює, що правотворча діяльність створюється на основі визначальних принципів, основних ідей, організаційних начал, що зумовлюють сутність, найбільш характерні риси та властивості цієї діяльності [6, с. 237]. Проте, найчастіше визначають принципи правотворчості як основоположні ідеї, реалізація яких забезпечує якість та ефективність правотворчого процесу [11, с. 306].

Важливим нам видається той момент, що зазначена розмаїтість підходів спостерігається на різних рівнях теоретичної рефлексії принципів правотворчості та передбачає застосування різних типів праворозуміння. За влучним висловлюванням П.М. Рабіновича, "демонополізація або, інакше кажучи, роздержавлення методології, – безперечно, плідний процес, який збагачує, демократизує пошуки істини, вивільняє та стимулює дослідницьку енергію, дозволяє більш повно і всебічно досягнути предмет дослідження – гранично загальні закономірності того явища, яке відображено терміно-поняттям права. Але методоло-

гічний плюралізм не повинен перетворюватися на методологічний анархізм, на методологічну нерозбірливість, сваволлю, "всеїсствність" [13, с. 24].

Отже, на наш погляд, далеко не однозначними є підходи до класифікації принципів правотворчості. Серед них виділяється безліч ідей - від справді вагомих для правотворчості до незначних і, по суті, другорядних. Таке розмаїття підходів до класифікації і виокремлення принципів правотворчості зумовлене як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. До об'єктивних причин належать: складність явища та його пізнання, багатоманітність форм і видів правотворчості, а також багатоманітність факторів, що впливають на правотворчість. Суб'єктивні причини пов'язані насамперед з симпатією певних науковців до певного типу праворозуміння, про що йтиметься далі [1, с. 83].

Виокремлюючи основні підходи до розуміння найбільш вживаних варіантів класифікації принципів правотворчості, доцільно зробити висновок, що традиційно (в усіх дослідників і науковців, що звертались до зазначеного питання) виділяються два принципи, а саме принцип демократизму і принцип законності. Зокрема, в уже згаданій праці О.В. Міцкевича, вони класифікуються як основні принципи правотворчості, які одночасно співпадають, збігаються із загальними принципами права.

Неодноразово згадується серед принципів правотворчості також принцип науковості. Проте, не всі науковці виділяють його як визначальне, самостійне підґрунтя правотворчої сфери [15, с. 405].

Більшість авторів, які роблять акцент на принципі науковості [2, с. 414], вказують, що цей принцип передбачає, що кожен законопроект має бути науково обґрунтованим, базуватися на достатньо науково обґрунтованих теоретичних знаннях, концепціях, парадигмах.

Разом з тим, не можна не помічати, що інші дослідники, як правило, зводять основні вимоги правотворчості до принципу наукового характеру, а також до його зв'язку з правозастосовною практикою. Крім того, наголошують, що законопроект готується

не просто сам по собі, довільно, а при ретельному аналізі соціально-економічної ситуації в країні, політичної ситуації, потреб у правовому регулюванні тих чи інших сторін суспільного життя, доцільності подібного регламентування і т. д. [17, с. 414].

Підсумовуючи сказане, можна констатувати, що досить часто дослідники визначають принцип науковості в правотворчості як такий, що полягає в ефективному використанні досягнень юридичної та інших наук. Науковість має використовуватися для того, щоб за її допомогою відображати основні закономірності і потреби суспільства, для ефективного вирішення суспільних суперечностей через прийняття необхідних правових законів. Цей основоположний принцип правотворчості вимагає врахування та знання практики, рівня розвитку суспільства і державно-правової дійсності, наукового розуміння об'єктивних закономірностей суспільного розвитку.

Наведені міркування потребують уточнення, зазначимо лише, що правотворчість не редукується до наукового пізнання. Як справедливо зазначає М.І. Козюбра, аналізуючи місце філософії права в системі суспільствознавства, пізнання хоч і складає певний базис права і правотворчості, його конститутивну характеристику, проте не вичерпує всієї його суті як духовно-практичного способу освоєння соціальної дійсності. Ця специфіка полягає в тому, що право зорієнтоване не стільки на описування і пояснення соціального життя, скільки на організацію і впорядкування. Правові норми "не описують, а приписують" – слушно зазначає німецький філософ права Райнольд Циппеліус [20, с. 9]. Пізнавальний момент у праві, його "інтелектуальна" цінність підпорядковані головній, регулятивній, а точніше оціночно-імперативній функції (хоч у низці випадків можуть мати і самостійне значення). Специфічна функція права полягає не в тому, щоб пояснювати закони і механізми соціального розвитку, озброювати людей науковими знаннями, а в тому, щоб регулювати суспільні відносини. Інакше кажучи, знання в праві важливі не самі по собі. Вони набувають значення, лише пройшовши через призму правових і моральних цінностей (аксіологічного підходу), тобто

існують у перетвореному вигляді. Тому не слід абсолютизувати роль науки в правотворенні як це нерідко має місце у правознавчій літературі, коли право розглядається винятково як форма існування наукового знання, що відрізняється від нього виключно лінгвістично-імперативним характером своїх приписів [4, с. 29-30].

Крім того, досить поширеною є позиція, змістом якої є виокремлення такого принципу правотворчості (інколи його поділяють на два) як використання правового досвіду і його зв'язок з правозастосовною практикою [16, с. 232-233].

Інший підхід демонструє відомий російський правознавець В.К. Бабаєв, який об'єднує принцип науковості та принцип використання правового досвіду і його зв'язок з правозастосовною практикою в один принцип, а саме – принцип наукового характеру правотворчості і його зв'язку з правозастосовною практикою [11, с. 308].

Одним із основоположних принципів наукового аналізу є системний підхід. Зокрема, принцип системності виділяє О.Є. Маноха. Він зазначає, що в силу системності права усі нововстановлені норми повинні належним чином узгоджуватись з усією чинною системою норм, щоб зайняти в цій системі своє особливе місце і здійснювати відповідну регулятивно-правову функцію. Система права характеризується діалектичною взаємозалежністю цілого й частини, коли кожний елемент залежить від свого місця і своїх функцій у цілісній системі. Отже, підкреслює О.Є. Маноха, – системний аналіз – найпродуктивніший дослідницький метод, що систематизує всі інші методи (загальнонаукові, приватно-наукові, емпіричні) [18, с. 68].

Водночас, необхідно підкреслити, що крім визначальної ролі системності, а також принципів наукової обґрунтованості і професіоналізму, В.С. Нерсесянц виділяє також принципи правового прогресу, правової легітимності та загальносоціальної легітимності [10, с. 420]. Однак, на нашу думку, запропоновані вище принципи правотворчості, а також системність та професіоналізм, який у свою чергу охоплює також зв'язок з пра-

возастосовною практикою, слід розглядати як елементи єдиного, більш загального принципу - науковості в правотворчості.

В.С. Ковальський, І.П. Козінцев серед принципів правотворчості виділяють також принцип професіоналізму [3, с. 18]. Цей принцип вони прямо і безпосередньо пов'язують з якістю правотворчості, ефективністю механізму прийняття державних рішень. Робота над вдосконаленням правотворчого процесу, на думку дослідників, повинна здійснюватись постійно і в кількох напрямках. По-перше, необхідне довготермінове і короткотермінове планування законопідготовчих робіт; по-друге, необхідні єдині правила (у вигляді спеціального закону) розробки і оформлення проектів законів і підзаконних актів; по-третє, потрібна незалежна наукова експертиза внесених на розгляд парламенту законопроектів; по-четверте, потрібно провести юридичне навчання парламентарів правил законодавчої роботи.

Таке "розширене" трактування принципу професіоналізму дозволяє піддати сумніву необхідність виділяти окремо такі принципи правотворчості, як виваженість підходів, техніко-юридична досконалість, оперативність, плановість та деякі інші.

Досліджуючи підходи до класифікації принципів правотворчості, можна звернутись до ідей О.Ф. Скакун, яка виділяє дві групи принципів правотворчості: загальні і спеціальні. Загальні принципи правотворчості - незаперечні основні вимоги, що виражають її сутність: гуманізм, демократизм, гласність, законність, науковість, системність. До спеціальних принципів правотворчості відносять: оперативність, поєднання динамізму і стабільності, плановість, старанність і скрупульозність підготовки нормативних актів, професіоналізм, техніко-юридична досконалість, урахування місцевого досвіду [14, с. 295-296].

Принцип гуманізму виокремлює А.М. Колодій, зазначаючи, що суть цього принципу полягає в тому, що нормативно-правові акти повинні формулювати і захищати загальнолюдські цінності, природні права людини, створювати умови і механізми їх реалізації. Адже людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 Конституції України). Окрім цього

принципу та уже згадуваних дослідників виділяє і такі: принцип правності; юридичної формалізованості; врахування специфіки предмета, методу регулювання, властивих кожній галузі права; об'єктивної оцінки можливостей чинної правової системи і її співвідношення з іншими системами; використання засобів і прийомів юридичної техніки тощо [5, с. 28].

Поміж інших підходів, до дослідження принципів правотворчості, в юридичній літературі знаходимо такі: виконуванисть [2, с. 414], народний характер правотворчості [11, с. 306], суворі диференціація правових повноважень [6, с. 240], справедливість [8, с. 279] та ін.

Незважаючи на численну кількість запропонованих принципів правотворчості, в наукових працях майже не знаходимо принципу гармонізації національного законодавства України з європейськими стандартами. Варто наголосити, що дотримання цього принципу сприятиме забезпеченню єдиних підходів до правотворчості, врахуванню європейських стандартів у процесі правотворчості, підвищенню якості проектів нормативно-правових актів та ін.

На основі наведеного викладу можна запропонувати такий перелік принципів правотворчості: принцип демократизму, принцип законності, принцип науковості та професіоналізму, принцип гуманізму, принцип гармонізації національного законодавства України з європейськими стандартами, принцип справедливості.

Загалом, принципи правотворчості допомагають повно, цілісно та всебічно втілювати досягнення науки в право, визначають співрозмірність позитивного права та ідеалів природного права, що робить право ефективним і виваженим регулятором суспільних відносин. Проте, доцільно звернути увагу на позицію, що між справедливістю та ефективністю права може існувати не тільки відносна незалежність, а навіть суперечності, а також зв'язок взаємного доповнення. Відносна незалежність показників справедливості і ефективності проявляється в тому, що можливе застосування ефективних засобів для досягнення соціальних

цілей так би мовити "по іншу сторону добра і зла". Внаслідок цього, підкреслює С.І. Максимов, необхідно забезпечити прагнення до того, щоб засоби співпадали з вимогами справедливості, однак таке співпадіння може і не відбутися [9, с. 291].

Отже, усі виділені вище принципи правотворчості повинні враховуватись у процесі правотворчості системно. Йдеться про те, що принципи правотворчості це цілісна підсистема, більш загальної системи права, яка складається з підсистем, властивості яких не зводяться до суми ознак її елементів, не виводяться з цих ознак. В свою чергу, система принципів правотворчої діяльності характеризується діалектичною взаємозалежністю цілого та частини, коли кожний принцип правотворчості залежить від свого відношення до більш загальної системи і своїх функцій у цілісній системі права. Застосування системного методу в дослідженні принципів правотворчості дає змогу виявити співвідношення між державою і правом на кожному окремому етапі історичного розвитку, з'ясувати їх функціональну роль у історичному процесі, виявити характерні особливості між етичними, юридичними і політичними нормами і елементами правової реальності. Лише таким чином принципи правотворчості матимуть позитивний результат і сприятимуть побудові демократичної, соціальної, правової держави в Україні.

Використана література:

1. Балинська О.М. Філософія права (вербально-біхеовіристський підхід): Словник (категорії, поняття, терміни). – 2-ге вид., доп. і переробл. – Львів: ПАІС, 2008. – 164 с.
2. Венгеров А.Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. – 3-е изд. – М.: Юриспруденция, 1999. – С. 414.
3. Ковальський В.С., Козінцев І.П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 192с.
4. Козюбра М.І. Місце філософії права в системі суспільствознавства (до питання про дисциплінарний статус філософії права) / Проблеми філософії права. – Том I. – Київ-Чернівці: Рута, 2003. – С. 29-30.

5. Колодій А.М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. – К., 1999. – С. 28.

6. Комаров С. А. Общая теория государства и права: Учебник. – 3-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 1997. – С. 240.

7. Костицький М.В. Філософії права як наука і навчальна дисципліна / Проблеми філософії права. – Том I. – Київ-Чернівці: Рута, 2003. – С. 19-20.

8. Лазарев В. В., Липень С. В. Теория государства и права: Учебник для вузов. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Спарк, 2000. – С. 279.

9. Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления: Монография. – Харьков: Право, 2002. – 328 с.

10. Нерсисянц В.С. Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 2008. – С. 419-420.

11. Общая теория права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева. – Нижний Новгород, 1993. – С. 306-308.

12. Правотворчество в СССР / Под. ред. проф. А.В. Мицкевича. – М.: Юридическая литература, 1974. – С. 84.

13. Рабінович П.М. Наука філософії права: до характеристики предмета й методології // Проблеми філософії права. – Том I. – Київ-Чернівці: Рута, 2003. – С. 24.

14. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – С. 295-296.

15. Теория государства и права. Курс лекций / Под. ред. М.Н. Марченко. – М.: ЗЕРЦАЛО, 1998. – С. 405.

16. Теория государства и права. Учебник / С.С. Алексеев, С.И. Архипов, В.М. Корельский и др.; Под ред. С.С. Алексеева. – М., 1998. – С. 232-233.

17. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристь, 2001. – С. 414.

18. Філософія права: Навч. посіб. / О.О. Бандура, С.А. Бублик, М.Л. Заїнчковський та ін; за заг ред. М.В. Костицького, Б.Ф. Чміля. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.

19. Філософія права: проблеми та підходи. Навч. посібник для студентів спеціальності "Правознавство" // П.М. Рабінович, С.П. Добрянський, Д.А. Гудима, О.В. Гришук та ін. За заг. ред. П.М. Рабіно-

вича. - Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету ім. І. Франка, 2005. - 332 с.

20. Циппеліус Р. Філософія права: Підручник: Пер. з нім. - К.: Тандем, 2000. - 300 с.

21. Шемшученко Ю.С. Актуальні проблеми філософії права / Проблеми філософії права. - Том I. - Київ-Чернівці: Рута, 2003. - С. 8-9.

А.О. Джужа*

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПЕДОФІЛІЙНИХ ДІЙ

Внутрішньосімейні сексуальні відношення дорослого та дитини у спеціальній літературі найчастіше визначаються терміном "педофілія" [1], який також є семантично неоднозначним. У вітчизняному законодавстві до правових термінів він не відноситься, але часто використовується в кримінологічних дослідженнях. У клінічному плані, відповідно до міжнародної класифікації хвороб (МКБ-10) педофілія відноситься до порушень сексуально-го ваблення ("парафіліям"), об'єктом якого є діти та підлітки [2].

Інтерпол працює на розкриття таких злочинів. При цьому рецидивність у цієї категорії злочинців 80 відсотків, тобто, звільнившись із в'язниці, вони знову йдуть на "полювання". Навколо педофілів складається кримінальна інфраструктура: їх обслуговують особи, які постачають дітей, угруповання підлітків вистежують педофілів, компрометують, а потім шантажують, заробляючи на цьому.

Київським науковим центром сексології і планування родини був вивчений психосоціальний статус 40 дітей (9 хлопчиків і 31 дівчинки) у віці від 4 до 13 років, що мали в анамнезі різні види сексуальних домагань чи насильства. Було встановлено, що в 26 дітей батьки - алкоголіки, у 9 - алкоголіки батько чи вітчим.

* Студентка 4-го курсу (Київський національний університет внутрішніх справ).

Повна родина була у 16 дітей, мати і вітчим – у 13, тільки мати – у 7. Не мали батьків (були тільки бабуся і дідусь) – 4 дитини. Відвідували дитячі установи загального профілю (садки, школи) – 23 особи, спеціалізовані – 17 дітей. Психопатологічні розлади виявлені в 22 дітей, у тому числі слабоумство різного ступеню – у 16, психопатизація – у 6 дітей. Стали жертвами насильства, сексуальних домагань чи розпусних дій з боку дорослих 27 дітей, з боку старших школярів і підлітків – 13 [3].

Фінкелхор Д. умовно виділяє три категорії діянь, що складають поняття "child sexual abuse" (сексуальні відношення дорослого та дитини):

- сексуальна експлуатація дітей, зловживання їх безпорадністю для безпосереднього задоволення власних сексуальних потреб, або в комерційних цілях;

- притуплення дитячої сексуальності, будь то фізична зміна статевих органів дитини або його ненормальних сексуальних інтересів;

- еротизація дітей, тобто створення умов, які можуть штучно стимулювати дитячу сексуальність, на шкоду іншим напрямками розвитку [4].

Вітчизняні кримінологи і психіатри початку ХХ ст. поділили сексуальних злочинців та їх діяння по відношенню до дітей на три групи:

- розбещувачі, які вступають у відносини з малолітніми без дефлорацій і збочень;

- розпусники;

- гомосексуальні розпусники [5].

Термін "sexual mistreatment" означає сексуальні замаху [6], іншими визначеннями насильницької і потенційно-насильницької сексуальної поведінки відносно дітей є терміни "child abuse" "child neglect" "sexual abuse" "sexual harassment" [7]. Найбільш поширеним є термін "child sexual abuse", що включає в себе ряд ознак:

- нерівноправні стосунки;

- одностороннє домінування старшого над молодшим, тобто відносини домінування – підпорядкування;

- обмеження свободи і можливості вибору у дитини;

- основним мотивом таких взаємин виступають мотиви сексуального задоволення зі сторони дорослого [8, с. 17-23].

Сексуальні зловживання дітьми ("child sexual abuse") американськими кримінологами поділяються на два види:

- сексуальні взаємини дорослого та дитини у середині сім'ї - інцест;

- позасімейні сексуальні взаємини - педофілія [9].

З точки зору кримінології, така систематизація є досить зручною, але вона потребує деяких термінологічних уточнень.

Під "інцестом" у спеціалізованій літературі по сексології розуміють сексуальні контакти між кровними родичами, незалежно від віку сексуальних партнерів. Такими родичами можуть виступати батьки і діти, брати та сестри. У кримінологічних дослідженнях західних вчених поняття "інцест" цілком виправдано, оскільки більшість кримінальних кодексів цих держав виділяють кровні сексуальні зв'язки в окремий склад злочину. У вітчизняному законодавстві "інцест" між дорослими особами складу злочину не утворює.

Іншими обставинами, що обмежують можливість застосування терміну "інцест", як внутрішньосімейного сексуального посягання на дітей, є той факт, що більшість подібних злочинів вчиняються особами, які проживають разом з дітьми, але не перебувають з ними у кровних зв'язках (вітчим, співмешканець матері, товариш і т.п.) і для подібного роду сексуальних стосунків частіше використовується поняття "параінцест". Проте, не дивлячись на вказані труднощі та суперечності, термін "інцест" досить широко використовується в літературі і є виправданим з позиції кримінологічних, клінічних і сексологічних досліджень [8].

Виходячи з вищевикладеного можна виділити п'ять груп кримінальної педофілії:

- педофілійні дії, вчинені молодими злочинцями під впливом алкоголю, за відсутності сексуальних відхилень;

- педофілійні дії відносно близьких родичів, важливу роль у вчиненні яких відіграв хронічний алкоголізм та примітивізм злочинців;

- педофільні дії на ґрунті збочення, де молоді злочинці живуть разом з 12-13 літніми дівчатами на добровільних засадах;
- педофільні дії на девіантній основі, у тому числі і гомосексуальні стосунки;
- педофільні дії, що вчиняються немолодими особами, переважно на ґрунті психіатричного синдрому.

Проведений аналіз свідчить про те, що наша сучасна система покарань потребує в подальшому докорінній зміні. Принцип покарання – повинен поступитися заходам профілактики небезпечних для суспільства діянь. Майбутнє удосконалення нормативно-правового регулювання та правового світогляду виявиться корисним як для самих осіб з сексуальними відхиленнями, так і співгромадян, благополуччю яких вони загрожують.

Використана література:

1. Кон И.С. Сокращение детей и сексуальное насилие // Педагогика, 1998. – № 5. – С. 64-66.
2. Международная классификация болезней. Десятый пересмотр. – Женева, ВОЗ, 1995.
3. <http://familytimes.com.ua/content/view/80/4/>
4. Краснюк Г.П. Ненасильственные сексуальные посягательства на лиц не достигших четырнадцатилетнего возраста. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2000.
5. Красиушкин Е.К. Правонарушения в области сексуальных отношений. – М., 1927. – С. 26-27.
6. Антонян Ю.М., Ткаченко А.А., Шостакович Б.В. Криминальная сексология. – М., 199. – С. 44.
7. Reber A. Dictionary of Psychology. – London, Penguin books, 1995. – P.44, 265, 267, 408.
8. Шостакович Б.В., Ушакова И.М., Потапов С.А. Половые преступления против детей и подростков. – Ростов н/Д, Феникс, 1994. – С. 17-23.
9. Ткаченко А.А. Сексуальные извращения - парафилии. – М., Триада X, 199. – С. 171-172.

О.С. Лушнікова*

**ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХИСТУ ОСІБ -
УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА**

Однією з найважливіших умов ефективної протидії підрозділами ОВС будь-яким кримінальним проявам у державі є забезпечення міцної доказової бази щодо викриття та притягнення до відповідальності злочинців. Це в значній мірі залежить від надійного захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, від тиску, погроз, а також посягань на їх життя, здоров'я, житло чи майно.

Втім, як показує аналіз юридичної літератури багато питань у зазначеній площині залишаються невирішеними. Так в теорії оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу *розглядаються проблеми незахищеності деяких учасників кримінально-процесуальних відносин від протиправних дій з боку обвинувачених чи інших зацікавлених осіб, не відпрацьований за законодавчому рівні механізм реалізації заходів безпеки, немає достатніх практичних навиків, відсутнє належне фінансування*

Указані недоліки в деякій мірі зумовлені пробілами у чинному законодавстві України. Зокрема, у КПК, КК, КпАП назрілою є необхідність зміни відповідних норм з метою посилення відповідальності за здійснення протиправних дій стосовно учасників кримінального судочинства; відсутній такий документ, який би містив у собі науково-практичні рекомендації стосовно захисту запозичення позитивного досвіду, напрацьованого правозахисними органами розвинутих країн світу.

Як наслідок – те, що діється на практиці. Сьогодні відсутній чіткий механізм переселення потерпілих на нове безпечне місце проживання. Такі заходи захисту поки мають разовий характер. Ще одна проблема-компенсація завданих потерпілим збитків. Нині цим ніхто не займається. Навіть якщо суд винесе рішення

* Студентка денної форми навчання 5 курсу Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

щодо цього питання, воно так і не буде виконано: у винних немає грошей. Також МВС не гарантує безпеки свідків, які виїхали за кордон.

В юридичній науці проблемі захисту осіб – учасників кримінального судочинства або її окремим аспектам присвятили свої роботи такі видатні науковці, як Д.О. Бабічев, О.М. Бандурка, Б.І. Бараненко, Е.О. Дідоренко, О.І. Козаченко, І.М. Козьяков, М.А. Погорельський, Б.Г. Розовський, К.Л. Федоров, М.Ю. Черкова, Р.М. Шеховцов, М.Є. Шумило та ін. Проте, незважаючи на широкий спектр розглянутих питань, найбільш актуальними в сьогоденних умовах розвитку правової держави та недостатньо висвітленими в юридичній літературі залишаються питання законодавчого регулювання захисту осіб – учасників кримінального судочинства. Їх вирішення, на наше переконання, сприятиме формуванню діючого механізму захисту вищезазначених осіб.

Метою цієї статті є необхідність розробки та створення правової регламентації правосуддя шляхом забезпечення можливості здійснення учасниками судочинства своїх прав і дотримання законності, що буде сприяти досягненню об'єктивної істини в кожному окремому випадку.

За останні роки для вирішення цих проблем законодавець прийняв низку нормативних актів, які створюють нормативну базу державного механізму забезпечення безпеки суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. У кримінально-процесуальному кодексі України були закріплені статті, спрямовані на забезпечення безпеки осіб, учасників кримінального судочинства (ст.ст. 51-1 – 51-5). У цих статтях закріплено підстави для застосування заходів забезпечення безпеки, коло осіб, які мають право на забезпечення безпеки, їх права, обов'язки, порядок застосування заходів безпеки та їх скасування та ін. Крім того, у ч. 2 ст. 69-1 ведеться мова про право свідка на забезпечення безпеки. Ч. 3 ст. 49 КПК України закріплює процесуальні права потерпілого. Також регламентація забезпечення безпеки свідків і потерпілих міститься у ст.ст. 14-1, 20, 85, 97, 112, 170, 174, 176, 217, 218, 224, 255, 273, 290, 292, 300, 302, 303, 306, 307 КПК України.

Слід урахувати також положення Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність"¹, згідно з ч.3 ст.13 якого у разі виникнення загрози життю, здоров'ю або майну особи, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, її захист забезпечується згідно визначеного законом порядку.

Одним із останніх суттєвих нормотворчих кроків у зазначеній сфері стало видання наказу МВС України від 19.11.2003 р. № 1390 "Про затвердження Положення про спеціальний підрозділ судової міліції "Трифон", яким спеціальні підрозділи міліції було реорганізовано на спеціальні підрозділи спеціальної міліції "Трифон".

"Трифон" належить до структури міліції громадської безпеки. Спецпідрозділ виконує покладені на нього завдання в тісній взаємодії з іншими структурними підрозділами територіальних органів внутрішніх справ та іншими правоохоронними органами. "Трифон" – український аналог американської служби захисту свідків.²

Свідок – поняття широке, воно охоплює не тільки тих осіб, які виступають у кримінальній справі в якості свідків, але і всіх інших осіб, які за необхідністю дають свідчення в ході досудового слідства та судового розгляду. Зауважимо, що до таких категорій осіб відносять: особу, яка заявила до правоохоронних органів про злочин або в іншій формі прийняла участь чи сприяла у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті злочинів; потерпілий та його представник у кримінальній справі; підозрюваний, обвинувачений, захисники; цивільний позивач, відповідач; експерт, спеціаліст, перекладач, понятий; члени сімей та близькі родичі зазначених осіб, якщо шляхом погроз або інших проти-

¹ Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18 лютого 1992 року №2135-XII // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1992. - № 22. - Ст. 303.

² Черкова М.Ю. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства як один із напрямів оперативного супроводження розслідування та судового розгляду кримінальної справи: порівняльний аналіз законодавств України та США // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (Спеціальний випуск №1. Частина 1). - 2008. - № 1. - С. 87-100.

правних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства (ст. 2 Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві"; ст. 52¹ КПК України).

Відповідно до Закону учасники кримінального судочинства, в першу чергу – свідки та потерпілі, котрі сприяли виявленню, запобіганню, припиненню і розкриттю злочинів, мають право на забезпечення своєї безпеки. Законом України від 23 грудня 1993 р. "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" (далі – Закон) передбачено, зокрема, такі заходи, як особиста охорона, заміна документів, переселення в інше місце проживання, зміна зовнішності (ст. 7 Закону).

Нажаль, застосовуються такі заходи безпеки лише у виключних випадках. Результати досліджень доводять, що на 50.4% громадян, які брали участь у розслідуванні кримінальних справ, було здійснено вплив з боку злочинців¹. За 2008 рік в Україні вжито спеціальних заходів безпеки всього стосовно 341 особи, за 2009 рік – 415. Водночас, на думку І.В. Строкова, необхідно такі заходи застосовувати до кожного другого учасника процесу². Ми також дотримуємось такої думки, так як перш ніж вимагати від свідків, потерпілих, експертів та перекладачів співпраці з правоохоронними органами, саме держава має забезпечити їм належний рівень захисту, оскільки, на нашу думку, головною причиною збільшення кількості завідомо неправдивих свідчень або відмови від дачі показань є саме незахищеність цих суб'єктів кримінально-процесуальних відносин від протиправних дій з боку обвинувачених чи інших зацікавлених осіб.

Сьогодні ж, на наш погляд, невідкладним є прийняття Програми захисту свідків на державному рівні та розробка науково-практичних рекомендацій стосовно запозичення позитивного досвіду практичного втілення таких програм у життя, що на-

¹ Александренко Е.В., Бахин В.П., Карпов Н.С. Противодействие расследованию: мнение практиков и населения // Вісн. Луганськ. ін-ту внутр. справ. – 2001. – № 3. – С. 212.

² Строков І.В. Проблеми забезпечення безпеки учасників кримінального процесу // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. – 2004. – № 2. – С. 105.

працьований правозахисними органами розвинутих країн світу, таких як Німеччина, Франція та ін.

Крім того, необхідно прийняття підзаконних актів, які б забезпечили дію всіх положень Закону "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві".

Наприклад, якщо йдеться про зміну місця проживання, то потрібні зміни в Житловому кодексі. Це ж стосується і ряду інших питань та заходів, для вирішення яких у загальнодержавному, місцевому бюджетах повинні бути передбачені відповідні кошти.

Ще однією важливою проблемою є захист такого учасника кримінального судочинства, як особа, котра виконує спеціальне завдання оперативного підрозділу з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Стаття 43 Кримінального Кодексу України "Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації" говорить, що "не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь і організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності"¹.

Коментар до Кримінального Кодексу України містить пояснення щодо категорій осіб, на яких поширюється дія цієї статті. Серед категорій осіб виділяють: працівники (у тому числі негласні) оперативних підрозділів органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність; штатні та позаштатні негласні співробітники спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ і Служби безпеки України члени організованої групи чи злочинної організації та інші особи, які погодилися співробітничати з працівниками оперативних підрозділів або дали згоду на проникнення у такі злочинні об'єднання з метою виконання спеціального завдання.

¹ Кримінальний Кодекс України станом на 20.08.2010 р. - К.: Велес, 2010. - С. 20.

Проте механізм здійснення передачі матеріалів оперативного підрозділу органу внутрішніх справ до суду щодо звільнення вищеназваних осіб від кримінальної відповідальності не регулюється ні одним нормативно-правовим актом.

У Кримінальному кодексі визначені підстави звільнення від кримінальної відповідальності зазначених вище осіб, мета виконання цієї діяльності, але мова не йдеться про форму чи спосіб такої дії. Немає також і нормативного закріплення цього механізму на стадії реалізації матеріалів органами внутрішніх справ, стадіях порушення кримінальної справи, передачі матеріалів до суду зі збереженням відповідних гарантій та пільг особам, які активно сприяли попередженню та розкриттю злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Ступінь небезпеки, яка може реально загрожувати особі, що активно сприяє боротьбі з організованою злочинністю, дуже великий. Але діюче законодавство не враховує цієї обставини, і, відповідно, не може створити належних умов для захисту осіб з числа членів організованих груп і злочинних угруповань з правоохоронними органами та їх заохочення.

Для вирішення проблемних питань щодо процедури захисту осіб – учасників кримінального судочинства, на наш погляд, мають бути внесені зміни до кримінально-процесуального законодавства, законодавства про оперативно-розшукову діяльність та інших нормативних актів. Існуючий на сьогодні принцип прямого дослідження доказів, відповідно до принципу гласності судового засідання, – суперечить принципу конфіденційності.

Запорукою забезпечення безпеки всіх учасників кримінального судочинства є додержання принципу суворої конфіденційності. Існуюча правова регламентація цього аспекту є доброю основою, але потребує удосконалення, оскільки не є достатньо надійною для збереження анонімності свідка та його захисту, що надзвичайно шкодить процесу виявлення та розкриття злочинів, які вчиняються організованими злочинними угрупованнями та ін.. Побоювання осіб за своє життя, здоров'я тощо не сприяє їх активності в наданні допомоги правоохоронним та судовим ор-

ганам в розслідуванні та розгляді кримінальних справ. Досить помилковою, на наш погляд, є думка, що цих осіб можна примусити давати покази або сприяти правоохоронним органам під страхом кримінальної відповідальності хоча б тому, що їх потрібно виявити і отримати достовірні дані про їхню інформованість про обставини злочину чи певної злочинної діяльності, а без їх ініціативи це представляється досить проблематичним. Отже, держава повинна створити такі умови захисту осіб-учасників кримінального судочинства, які сприяли б активності громадян в наданні допомоги державним органам у розслідуванні та розгляді справ про злочини. А для створення таких умов на сучасному етапі розвитку оперативно-розшукової діяльності необхідно вдосконалити нормативну базу на всіх рівнях і напрямках нормотворчості.

У цьому контексті своєчасною і обґрунтованою є позиція авторів (Б.І. Бараненко, Д.О. Бабічев, К.Л. Федоров та ін.) щодо необхідності розробки та прийняття окремої Інструкції про порядок підготовки та подачі підрозділами органів внутрішніх справ подання для розгляду судами матеріалів з питань звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які виконували спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. На наше переконання, це сприятиме подальшому вдосконаленню підготовки матеріалів оперативно-розшукового характеру до суду зі збереженням принципу законності і конфіденційності значущої для судочинства інформації. Крім того у подальшому, на міжвідомчому рівні спонукає до розвитку законодавчої бази у сфері боротьби з організованою злочинністю.

Для обвинувачених – учасників організованих груп або злочинних організацій та інших злочинців, які допомагають правоохоронним органам у виявленні організованих угруповань та розкритті їх злочинної діяльності, законодавче передбачена можливість застосування в необхідних випадках пом'якшення покарання в залежності від ступеня тяжкості вчинених ними злочинів.

Висновки. Враховуючи викладене, вважаємо за необхідне:

1. Прийняти Програми захисту свідків на державному рівні та розробити науково-практичні рекомендації стосовно запозичення позитивного досвіду практичного втілення таких програм у життя;

2. З метою захисту осіб, які сприяють судочинству, розробити й забезпечити тактичні прийоми використання конкретних даних, шляхом внесення змін до кримінально-процесуального законодавства, законодавства про оперативно-розшукову діяльність та інших нормативних актів.

3. Прийняття окремої Інструкції про порядок підготовки та подачі підрозділами органів внутрішніх справ подання для розгляду судами матеріалів з питань звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які виконували спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Становлення незалежності України та проведення у зв'язку з цим багатьох правових реформ потребує переоцінки багатьох інститутів. До сфери соціально-правового життя важливою складовою додалось питання забезпечення безпеки свідків і потерпілих. Протягом останніх років це питання неодноразово розглядали на конгресах ООН, внаслідок чого було сформульовано основні принципи правосуддя. Але робота в цьому напрямку має бути постійною та наполегливою.

Отже, статистика та розглянуті нами проблеми, на наш погляд, відображають дійсність, тому необхідно звернути увагу на пробіли в законодавстві й зробити більш досконалі методи державного захисту та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, зокрема, зважаючи на наші пропозиції до вдосконалення законодавства та уникнення колізій.

А.В. Зав'ялов*

**РОЛЬ І МІСЦЕ ОПЕРАТИВНОГО ОГЛЯДУ
У ВИЗНАЧЕННІ МОТИВІВ УМИСНОГО
ЗНИЩЕННЯ МАЙНА ШЛЯХОМ ПІДПАЛУ**

Одним з непростих завдань, поставлених перед підрозділами карного розшуку, є розкриття злочинів, пов'язаних із умисним знищенням або пошкодженням майна шляхом підпалу. Відповідальність за їх учинення передбачена ч. 2 ст. 194 Кримінального кодексу України. Виходячи з санкції – позбавлення волі на срок від трьох до п'ятнадцяти років – даний злочин характеризується значною суспільною небезпекою, що пояснюється, передусім, руйнівною силою вогню, який складно піддається контролю й тягне не тільки знищення матеріальних цінностей, але й людські жертви.

В юридичній науці різні аспекти проблеми протидії злочинам, пов'язаним із умисним знищенням або пошкодженням майна шляхом підпалу, розглядалися в роботах таких науковців, як Д.О. Бабічев, О.М. Бандурка, Б.І. Бараненко, Д.В. Білкун, В.І. Путілін, Е.О. Дідоренко, С.В. Єськов, І.П. Козаченко, О.І. Козаченко, М.А. Погорецький, В.О. Черков, О.М. Чистолінов, Я.О. Яник та інші. Проте в оперативно-розшуковій теорії залишилися недостатньо висвітленими питання щодо мотивації учинення цих злочинів, а також місця оперативного огляду в її встановленні. На нашу думку, така ситуація не відповідає потребам практики роботи підрозділів карного розшуку в ефективному реагуванні на дані прояви кримінального характеру, у зв'язку з чим потребує осмислення й обговорення.

У цьому контексті зауважимо, що вірно визначений мотиваційний фактор вчиненого злочину є запорукою швидкого його розкриття. Саме мотивація є рухомою силою злочинця. Вона

* Здобувач кафедри ОРД Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

зумовлює вибір предмета посягання, а з останнім пов'язаний як спосіб учинення злочину, так і вибір потрібного знаряддя, технічних засобів тощо.

На наше переконання, встановленню цих чинників, а також причинного зв'язку між ними, може сприяти фахове проведення оперативного огляду. Як відомо, на місці вчинення злочину можуть залишатися елементи вогненебезпечних приладів, посуд із горючою ріденою, сірникові коробки та інші матеріали та речовини, що спричинили займання вогню. Своєчасне їх виявлення дозволяє скласти картину щодо обставин та механізму підпалу, виявити ознаки спеціальної підготовки, спрямованої на забезпечення інтенсивного розвитку пожежі або на ускладнення її виявлення та гасіння, встановити наявність ознак нелегального проникнення на об'єкт пожежі тощо. Крім того, за результатами оперативного огляду можна зробити висновки щодо наявності кількох самостійних осередків, не пов'язаних між собою, щодо завчасного вивезення або винесення з приміщення цінних речей, щодо здійснення перед пожежею іншого злочину.

Перед проведенням такого огляду, працівники карного розшуку мають урахувати, що найбільш поширеним способом вчинення підпалу є внесення джерела запалювання безпосередньо у горючий матеріал. При цьому можуть використовуватися як малокалорійне джерело (сірник, недопалок, гніт). Так і засоби, що викликають потужний вогневий імпульс (термітні суміші, піротехнічні вироби тощо).

У процесі огляду можуть бути виявлені технічні, електротехнічні та хімічні засоби здійснення підпалів.

До технічних засобів відносяться дві групи. Перша з них включає пристосування, розраховані на запалювання через нетривалий час, якого достатньо для того, щоб покинути об'єкт (свічки, ключчя та інші матеріали, до кінців котрих кріпляться пучки сірників, обгорнених у папір, порох, сірка). Для маскуванню гноти можуть розміщуватися в очищених від серцевини стеблах соняшника. Іноді використовуються гноти жил бікфордова шнура. В окремих випадках з метою підпалу без проникнення в

середину приміщення використовують пристосування у вигляді пучка сірників, які запалюються за рахунок тертя об сірникову коробку при натягування шнура, шпагату, дротини або нитки, виведених назовні. Відомі випадки використання таким же чином пристроїв типу хлопавки.

Друга група включає пристосування, розраховані на займання через деякий час, протягом якого зловмисник має змогу опинитися в іншому місці і забезпечити собі алібі. Для цього використовують не вмкнені нагрівальні прилади, годинникові механізми, які здатні привести в дію запалювальні пристрої, а також викликати реакцію хімічних речовин.

До електротехнічних засобів відносять: електричні проводи з пристосуваннями для їх замкнення; обгорнуті у папір чи тканину електролампи, які розташовані у місцях скупчення легкозаймистих матеріалів; електричні спіралі, включені у мережу паралельно з електролампами. Замкнення контактів патронів ламп призводить до короткого замикання і розпінання розжарених частинок на задалегідь підготовлені матеріали.

Відомі випадки поміщення нитки розжарювання електролампи у легкозаймисті речовини чи порох. За допомогою годинникових механізмів та ниткових приводів електротехнічні засоби у задалегідь визначений час можуть вмикатися в електромережу з метою ініціювання запалювання горючих матеріалів під час контакту з розжареними елементами.

Хімічними засобами підпалів є, переважно, речовини, здатні самозайматися під час їх взаємодії у певних сполуках. Враховуючи властивості кислот, їх вміщують до ємностей з нестійких матеріалів, у результаті роз'єднання котрих відбувається попадання цих кислот на целюлозні матеріали, які при цьому спалахують. Має місце використання здатності до самозаймання у відповідних умовах промашеного оліями органічного походження ганчір'я.

Сукупний аналіз отриманої оперативним оглядом первинної інформації щодо предмета посягання, способу й знарядь учинення злочину дозволяє визначити можливі мотиви знищення

або пошкодження майна шляхом підпалу. Серед них розрізняють:

- помсту;
- приховування розкрадань і недостач;
- приховування крадіжок;
- приховування вбивства;
- реабілітацію або відведення підозри;
- хуліганство;
- корисливі спонукання;
- психічну хворобу;
- демонстрацію насилля.

Підпали з метою помсти найбільш характерні у сільській місцевості і скоюються на ґрунті зведення рахунків, сварок, скандалів, ревнощів. Їх об'єктами як правило стає житло, надвірні помешкання, місця зберігання грубих кормів, виробничі приміщення.

Підпали з метою приховування вбивства зазвичай заздатегідь не готуються. Але завжди усі зусилля спрямовуються на створення умов для якнайшвидшого поширення горіння та якомога сильнішого обгорання трупів. Про це свідчить обливання жертв речовинами, що легко займаються, і створення навколо них великого пожежного навантаження за рахунок наявних матеріалів.

Підпали з метою реабілітації вчинюються досить рідко родичами і близькими злочинця задля відведення підозри від підозрюваного у подібному злочині. У цих випадках способи підпалів відрізнятимуться, що не враховує особа, яка діє за цим мотивом.

Підпали з хуліганських спонукань здійснюються частіше особами у нетверезому стані і підлітками, які бешкетують, причому сліди у цих випадках не приховуються.

Підпали з корисливих спонукань здійснюються власниками майна або будівель задля отримання страхових відшкодувань. У цих випадках завищуються вартість майна, практикується його попереднє вивезення.

Підпали, скоєні психічно хворими людьми відрізняються відсутністю певної мети, надлишковою складністю виготовлених пристроїв або явною нелогічністю. Душевно хворі люди намагаються

якнайшвидше втекти, а піромани зазвичай залишаються спостерігати результати своїх дій.

Підпали з метою демонстрації насилля мають місце як результат виявлення відносин у близькому родинному оточенні, що пов'язується, як правило, з житловими проблемами. Зазвичай розпалюються постільні речі і газети на горизонтальних поверхнях (ліжко, стілець) після чого зловмисник якомога швидше намагається зникнути, остерегаючись бути побаченим сусідами чи знайомими. Останнім часом має місце демонстрація насилля, пов'язана з попередніми вимогами чи шантажем у відношенні до підприємців.

Таким чином, підбиваючи підсумки викладеним положенням, зауважимо, що оперативний огляд є неодмінною складовою проведення первинних заходів щодо розкриття умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу. Його проведення працівниками карного розшуку дозволяє визначити мотивацію учиненого злочину, як фактора, що віддзеркалює елементи механізму злочинної поведінки та створює необхідні передумови для обрання конкретних напрямів оперативного пошуку.

В.В. Луговської*

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН ТА ПРИСТРОЇВ: ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОГЛЯД СТАНУ ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ У ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Злочини у сфері незаконного обігу вибухових речовин та пристроїв характеризуються високою суспільною небезпекою. Їх учинення пов'язане із численними загрозами як щодо окремої людини, так і щодо їх скопищ (наприклад, у випадку терористичних актів). Проте саме людина, її життя та здоров'я, гідність, не-

* Здобувач кафедри ОРД Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

доторканість та безпека відповідно положень статті 3 Конституції України є найвищою соціальною цінністю, охорону якої покладено на органи державної влади. У зв'язку з цим протидія цій категорії кримінальних проявів є одним з пріоритетних завдань підрозділів карного розшуку. Про недоліки та ефективність його виконання свідчить системний аналіз оперативної обстановки.

В юридичній науці різні аспекти аналізу та оцінки оперативної обстановки досліджувалися в роботах таких науковців, як К.В. Антонов, Д.О. Бабічев, О.М. Бандурка, Б.І. Бараненко, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, С.В. Єськов, Г.Г. Зуйков, І.П. Козаченко, О.І. Козаченко, О.Г. Лекар, В.Д. Малков, В.Л. Ортинський, М.А. Погорецький, В.Л. Регульський, Г.А. Туманов, В.О. Черков, О.М. Чистолінов та інші. Проте незважаючи на широкий спектр досліджень стан оперативної обстановки за напрямом протидії незаконному обігу вибухових речовин та пристроїв на регіональному рівні у теорії ОРД майже не розглядався. Така ситуація не відповідає потребам оперативно-розшукової практики й потребує наукового обговорення та корегування.

Передусім зауважимо про відсутність у науковій спільноті злагодженого уявлення щодо сутності термінологічного визначення поняття оперативної обстановки. Так, метром у науці ОРД О.Г. Лекарем під оперативною обстановкою розумілися умови, в яких той або інший орган виконує завдання щодо боротьби зі злочинністю. До цих умов науковець відніс особливості території, що обслуговується, стан злочинності, а також стан сил і засобів у боротьбі зі злочинністю¹.

Наведена позиція на час її визначення убачалася достатньо чіткою, у зв'язку з чим або вважалася провідною у галузі ОРД, або ж розвивалася іншими науками у контексті осмислення відповідних зовнішніх чинників. Наприклад, у теорії управління Г.А. Туманов ставить стан оперативної обстановки в залежність від факторів і умов зовнішнього середовища, під яким розуміє всі соціальні системи, не охоплені повноваженнями органів внутрішніх

¹ Див.: Основы оперативно-розыскной деятельности. – М.: ВШ МООП РСФСР, 1966. – С. 440.

справ¹. До таких він відносить об'єктивні фактори: кліматичні, економічні, географічні, соціально-демографічні. При цьому злочинність, що виступає специфічною системою, є одним із компонентів зовнішнього середовища.

Схожими до зазначеної думки є міркування Г.Г. Зуйкова, який вважає, що оперативна обстановка виступає інформаційним змістом діяльності органів внутрішніх справ і відображається у зовнішньому управлінні станом злочинності, громадського порядку та умов зовнішнього середовища. До числа показників, що характеризують стан злочинності і громадського порядку, він відносить дані про злочинність, про контингент осіб, що підпадають під сферу управлінського впливу органів внутрішніх справ, про причини й умови, що сприяють вчиненню правопорушень. Серед факторів зовнішнього середовища учений також виділяє географічні, економічні, соціальні та психологічні умови².

Найбільш вдалим, на наш погляд, є визначення оперативної обстановки, запропоноване О.І. Івенком. На думку дослідника, оперативна обстановка - це сукупність територіально-географічних, природно-кліматичних, соціально-економічних, культурно-побутових, соціально-демографічних та ідеологічних факторів (чинників), які прямо або опосередковано впливають на правоохоронну діяльність органів внутрішніх справ та є характерними для певної адміністративно-територіальної ділянки, що ними обслуговується, виражених через систему кількісних та якісних характеристик стану злочинності і правопорушень, охорони громадського порядку та громадської безпеки, а також оцінка ефективності організаційно-правових заходів, які застосовуються органами внутрішніх справ³.

¹ Див.: Туманов Г.А. Организация управления в сфере охраны общественного порядка. - М.: Наука, 1972. - С. 167.

² Див.: Научная организация управления органами внутренних дел // Под общ. ред. Г.Г. Зуйкова. - М.: Академия МВД СССР, 1984. - С. 111-112.

³ Див.: Івенко О.І. Щодо теоретичного визначення поняття "Оперативна обстановка" // Спеціальний випуск Вісника Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка у 2-х ч. - 2008. - № 4. - Ч. 2. - С. 193.

Зазначена позиція урахує сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, в яких діє орган внутрішніх справ, що зумовлюють характер організаційних та оперативно-розшукових заходів щодо забезпечення ефективного виконання функцій протидії злочинності. Також вона відповідає положенням наказу МВС України від 15 червня 1999 р. № 495, відповідно яких структура оперативної обстановки для міських, районних органів внутрішніх справ містить у собі чотири компоненти: злочини й інші правопорушення; географічні, соціальні, економічні та інші фактори, що характеризують територію обслуговування; ресурси (сили і засоби) органів внутрішніх справ; результати діяльності органу внутрішніх справ¹.

Не применшуючи значення інших факторів оперативної обстановки, взаємообумовленість яких є очевидною, висвітлимо результати діяльності підрозділів карного розшуку Луганської області щодо протидії незаконному обігу вибухових речовин та пристроїв.

Так, за 6 місяців 2010 року співробітниками підрозділів ОВС Луганської області за ознаками ст. 263 Кримінального кодексу України "Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами" порушено 754 кримінальної справи, більшість з яких - за матеріалами працівників карного розшуку (КР - 368 таких справ, ДІМ - 265, ППС - 44, УБОЗ - 14, КМСД - 34, БНОН - 11, ДАІ - 8). З них за ч. 1 ст. 263 Кримінального кодексу України порушено 451 кримінальна справа. Відповідно, за матеріалами КР - 256, ДІМ - 126, ППС - 15; УБОЗ - 14, ДАІ - 6, БНОН - 5.

Особливе занепокоєння викликають показники учинення злочинів, передбачених ст. 263 КК України, у складі організованої групи. У період 2008-2010 років у Луганській області підрозділами карного розшуку викрито три таких групи, причому кожного року по одній. У цілому по Україні відповідна динаміка є зростаючою. За офіційними даними МВС України у 2008 році вияв-

¹ Див.: Настанова з організації роботи органів внутрішніх справ: Затверджена наказом МВС України від 15 червня 1999р. № 495.

лено організованих груп і злочинних організацій, що спеціалізуються на незаконному обігу зброї (ст.ст. 262, 263 КК України), - 22; у 2009 році - 29 (динаміка 31,8%).

Водночас, результати роботи підрозділів карного розшуку УМВС України в Луганській області за вказаним напрямом оперативно-розшукової діяльності можна вважати доволі значущими. Абсолютна більшість заведених за фактом незаконного обігу вибухових речовин та пристроїв оперативно-розшукових справ закрито на підставі п. 2 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" (набрання законної сили вироком, постановою або ухвалою суду): у 2008 році - 7; у 2009 році - 4; за 7 місяців 2010 року - 1. При цьому за період 2008 по липень 2010 року вилучено¹: вибухових речовин - 223 кг.; електродетонаторів - 2048; гранат - 58; мін - 13; снарядів - 4; саморобних вибухових пристроїв - 4.

Такі показники отримано, передусім, завдяки налагодженій організації роботи з конфіденційними джерелами інформації, від яких щорічно отримується більш ніж 150 цільових повідомлень. Подальше покращення стану оперативної обстановки щодо протидії незаконному обігу вибухових речовин та пристроїв убачається в системному проведенні стосовно осіб і груп, які становлять оперативний інтерес, відповідних оперативно-технічних заходів, а також в оперативному перекритті їх зв'язків шляхом впровадження кваліфікованих негласних працівників до злочинного середовища. Такий підхід неодноразово доводив свою результативність в практиці роботи підрозділів управління карного розшуку УМВС України в Луганській області і може бути поширений як в інших регіонах, так і в цілому по Україні.

¹ Див.: Лист начальника УКР УМВС України в Луганській області (вх. ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка № 388 від 12.08.2010 р.).

Р.Є. Іваненко*

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН ТА ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Учинення злочинів із застосуванням вибухових речовин та вибухових пристроїв є одним з найнебезпечніших видів кримінальної діяльності. В останні роки такі акти доволі часто й масштабно застосовуються у політичних цілях з метою дестабілізації ситуації у тій чи іншій державі. Прикладом тому є результати трагічних подій в США, Російській Федерації, Іраці та інших державах. І хоча відповідальність за них уже узяли певні терористичні організації, протидія тероризму в цілому залишається на низькому рівні. За останніми даними засобів масової інформації "під прицілом" терористів опинилися низка Європейських держав, таких як Німеччина, Великобританія та інші.

На менш масштабному рівні ці злочини є чинником тиску, залякування або розправи, переважно, у колах організованих груп, злочинних організацій, а також сучасної бізнесової еліти. У таких випадках простежується поєднання поранення або загибелі потерпілого із значними матеріальними збитками, спричиненими руйнуванням предметів, які знаходилися в зоні дії вибуху.

Загалом, злочини, що вчинюються із застосуванням вибухових речовин та вибухових пристроїв, умовно можна розподілити таким чином:

- 41,0% - замовні вбивства й спроби вчинення вбивств;
- 28,0% - умисне знищення або пошкодження чужого майна;
- 12,0% - крадіжки, розбої, акти вандалізму й приховування інших видів злочинів;
- 10,0% - промислові вибухи й аварії;
- 7,0% - тероризм, вибухи в суспільних місцях і в транспорті;

* Здобувач кафедри ОРД Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

- 1,0% - самогубства й необережне поводження з вибуховими речовинами;
- 1,0% - інші види злочинів.

У контексті викладених положень важливо зауважити, що в останні п'ять років за даними офіційної статистики правоохоронними органами, у тому числі й підрозділами карного розшуку, здійснена значна робота щодо протидії незаконному обігу вибухових речовин та саморобних вибухових пристроїв. Зокрема, вибухових речовин вилучено: у 2005 році - 1223 кг.; у 2006 році - 343 кг. (динаміка - 72%); у 2007 році - 253 кг.; у 2008 році - 206 кг. (динаміка - 18,6%); у 2009 році - 209 кг. (динаміка - 2,9%). У свою чергу, саморобних вибухових пристроїв вилучено: у 2005 році - 225; у 2006 році - 107 (динаміка - 52,4%); у 2007 році - 98; у 2008 році - 69 (динаміка - 29,6%); у 2009 році - 62 (динаміка - 10,1%). Аналіз наведеної статистики показує чітку тенденцію до зменшення фактів вилучення вибухових речовин та пристроїв.

Водночас, на наш погляд, будь-які заспокоєння з цього приводу є передчасними. У минулому 2009 році кількість досліджуваних злочинів значно збільшилася. За даними Департаменту інформаційних технологій показники умисних убивств, учинених із використанням вибухових речовин, складають: у 2005 році - 4; у 2006 році - 5; у 2007 році - 2; у 2008 році - 3; у 2009 році - 10. Тобто, за останні два роки динаміка є позитивною, збільшеною у 3,3 рази.

Як свідчить досвід оперативно-розшукової роботи в підрозділах карного розшуку, на нелегальний ринок вибухові речовини та пристрої надходять, переважно, такими шляхами:

- крадіжки зі складів військових частин і установ Міноборони України (гранати різних систем, міни);
- крадіжки з промислових підприємств, що займаються виготовленням вибухових речовин (динаміт, тротил, компоненти вибухових сумішей);
- крадіжки з підприємств гірничої й вугільної промисловості (динаміт, тротил, амоніт, детонатори);
- контрабандне ввезення вибухових речовин з-за кордону;

- незаконне виготовлення вибухових речовин і вибухових пристроїв кустарним способом (гексоген, астралит, аматол).

Значний попит на їх застосування пояснюється рядом переваг. З одного боку, переваги виявляються в самій природі вибуху (велика руйнівна сила), а з іншого - у реалізації широкого спектра кримінальних задумів (цьому сприяє різноманітність вибухових пристроїв).

Крім того, можна навести й інші фактори, що зумовлюють прийнятність такого способу учинення злочинів:

1. *Швидкий ефект поразки або руйнування об'єкта злочинного посягання.* Наприклад, учинення терористичного акту може здійснюватися із застосуванням вибуху за короткий проміжок часу, чим досягається раптовість і швидкість нападу, а також ефект зухвалості й демонстративності злочинних намірів.

2. *Необов'язково знаходитися поряд з об'єктом поразки в момент вибуху.* Конструкції взривателів і засобів ініціації вибуху дозволяють здійснювати вибух з уповільненням (годинникові механізми), керувати вибухом по радіо або дроту. Завчасна установка вибухового пристрою на об'єкті дає можливість проводити вибух дистанційно. Найяскравіше ці переваги виявляються щодо таких об'єктів, де є служби безпеки або охорони, які здатні швидко й ефективно оточувати район події, вести пошук і переслідування нападника.

3. *Під час учинення вибуху залишається мінімум слідів у порівнянні з іншими способами нападу на об'єкт.* Під час вибуху практично будь-якого вибухового пристрою відбувається руйнування або сильна деформація елементів його конструкції. Через температурну дію й високий тиск продуктів вибуху знищуються сліди біологічного походження (сліди пальців рук, кров, волосся тощо) на корпусі й деталях вибухового пристрою. Під час вибуху відбувається сильне руйнування елементів конструкції як детонатора, так і корпусу вибухового пристрою, сильне розкидання фрагментів і часткове їх згорання, що може призвести до знищення слідів виготовлення, установки й маскуванню вибухового пристрою.

4. *Ефективність анонімної або прямої загрози вибуху через небезпеку серйозних наслідків.* Дійсно, у випадку анонімної загрози вибу-

ху школи, вокзалу, банку або лікарні їх керівництво змушене зупинити роботу установи й провести евакуацію людей. Це викликає великий суспільний резонанс, а банки навіть несуть збитки. Причинами цього є небезпека загибелі людей, складність пошуку вибухового пристрою тощо.

5. *Об'ємна зона ураження вибухом.* Зона ураження під час вибуху визначається конструкцією вибухового пристрою й може бути колом або скерованою. Зона дії вибуху дозволяє ефективно вражати або руйнувати динамічні об'єкти (людей, транспорт тощо), а також здійснювати руйнацію на великій території. Вибухом можуть уражатися об'єкти, що знаходяться за різними перешкодами в зоні дії ударної хвилі й розльоту уламків.

6. *Завчасна підготовка вибуху.* Найчастіше із злочинними намірами вибуховий пристрій є боеприпасом у режимі очікування. Вибір "вигідної" для вибуху ділянки місцевості або об'єкту (дороги, газо- і нафтопроводи, житлові й виробничі приміщення і тощо), завчасна установка й маскуванню вибухового пристрою дозволяють: замінювати об'єкт до прибуття охорони; готувати декілька місць установки вибухових пристроїв у найбільш вірогідних місцях руху об'єкта поразки.

7. *Управління вибухом на відстані в умовах візуального контакту з об'єктом поразки або без такого.* Візуальний контакт з використанням оптичних засобів спостереження з об'єктом поразки може досягати кількох кілометрів, що забезпечує скритність дій злочинців. Подання сигналу на вибух у таких випадках забезпечується радіолінією з високим рівнем перешкодозахищеності й дальності прийому радіосигналу. Злочинці можуть використовувати різні канали зв'язку (телефон, канали суспільного телемовлення в режимі прямої трансляції та ін.).

Таким чином, здійснений нами аналіз окремих положень характеристики злочинів, що вчинюються з застосуванням вибухових речовин та вибухових пристроїв, віддзеркалює нагальну необхідність у координації зусиль оперативно-розшукової практики й науки ОРД щодо вироблення ефективних механізмів їх попередження та викриття. Сподіваємося на увагу наукової спільноти до зазначеної проблеми та широке обговорення напрямів її вирішення.

І.О. Шевченко*

СФЕРА ВИСОКИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ОБ'ЄКТ ЗІ СКЛАДНОЮ ОПЕРАТИВНОЮ ОБСТАНОВКОЮ

При переході до розбудови соціально орієнтованої держави, громадянського, демократичного суспільства посилюється необхідність формування правосвідомості та правової культури всіх суб'єктів суспільних відносин.

Ефективна діяльність правоохоронних органів держави в значній мірі залежить від наукових досліджень і розробок у всіх сферах і галузях права. Це необхідний шлях вдосконалення чинного законодавства в напрямку його раціональної оптимізації до потреб сьогодення.

Теоретичними розробками стосовно загальної сутності оперативної обстановки займалися: Ю.І. Андреев, О.М. Бандурка, Б.І. Бараненко, В.М. Бризгалов, В.П. Захаров, М.В. Корнієнко, В.А. Лаптія, О.Г. Лекарь, В.А. Лукашов, М.П. Лашин, А.В. Ліпкан, Д.Д. Максаров, П.М. Назаров, Д.Й. Нікіфорчук, В.Г. Самойлов, Г.К. Синилов та ін.

Водночас наукові розробки щодо аналізу оперативної обстановки у сфері високих інформаційних технологій не отримали належного розвитку, що зумовлює актуальність даної тематики.

Оперативно-розшукова діяльність за своїми пізнавальними можливостями є однією з найефективніших форм протидії злочинності, оскільки дозволяє не тільки реагувати на вже вчинені дії, але й здійснювати випереджальний вплив на кримінальне середовище. Як складова частина загальної діяльності правоохоронних органів оперативно-розшукова діяльність носить державно-правовий характер. Вона тісно пов'язана з дізнанням, досудовим слідством та діяльністю прокуратури щодо попередження, розкриття злочинів, викриття винних в їх вчиненні [1, 9].

* Старший оперуповноважений в ОВС ДБКТП МВС України підполковник міліції.

Висока технічна оснащеність злочинних угруповань, наявність у них власної розвідки й контррозвідки, володіння ними новітніми формами й методами протидії правоохоронним і судовим органам ускладнює, а іноді й унеможливорює виявлення ознак вчинюваних ними злочинів лише кримінально-процесуальними та криміналістичними засобами. Важливе місце у цьому посідає оперативно-розшукова діяльність якій властиві специфічні форми й методи, що дозволяють виявляти й документувати злочини не лише після того, як вони вчинені, але й на стадіях їх підготовки або вчинення, здійснювати профілактичну діяльність [2, 5].

Стрімкий розвиток інформатизації та використання її здобутків кримінальними структурами, зокрема такими, що мають ознаки організованих, зумовлюють актуальність цієї проблематики. Споконвічно злочинці використовували або пристосовували для своєї діяльності явища та предмети. Не винятком стали й високі інформаційні технології. Впровадження інформаційних технологій практично в усі сфери життєдіяльності включає й послідовну "інформатизацію" різноманітних форм злочинної діяльності, насамперед організованих.

Розвиток високих інформаційних технологій та глобальний процес інформатизації створює для злочинності доволі сприятливі умови. Орієнтація кримінальної спільноти на використання високих інформаційних технологій зумовлюється перспективністю їх використання у кримінальній діяльності.

Специфіка та можливості сфери високих інформаційних технологій дозволяють кримінальним структурам і окремим злочинцям відпрацьовувати технологію вчинення відповідних кримінальних діянь. Тобто сфера високих інформаційних технологій виступає полігоном, який повністю відповідає реальним умовам учинення злочинів. Аналіз інформації, що передається каналами мережі Інтернет, свідчить про такі види технологічних тренувань як подолання систем захисту, отримання необхідних даних (реквізитів платіжних систем), установлення контролю над окремим комп'ютером або окремим сегментом мережі.

Спираючись на зазначені думки, вважаємо, що з урахуванням взаємозв'язку зовнішніх і внутрішніх елементів оперативної об-

становки щодо здійснення ефективного оперативного пошуку безпосередньому цільовому впливу з боку правоохоронних органів підлягають:

- соціально-економічні умови, що сприяють ефективному виконанню завдань протидії злочинності;
- сили та засоби оперативних підрозділів, їх організаційно-структурна побудова, принципи та форми управління;
- класифікація об'єкти оперативної уваги;
- явища й процеси, які сприяють скоєнню злочинів.

Оперативне обслуговування, як один із напрямків діяльності працівників оперативних підрозділів, посідає важливе місце в системі боротьби зі злочинністю. У теорії та практиці оперативно-розшукової роботи, під оперативним обслуговуванням слід розуміти умови діяльності системи правоохоронних органів.

Процес обслуговування об'єкта або галузі традиційно повинен починатися з вивчення організаційної структури, особливостей роботи, технології функціонування. Так, знання організаційної структури об'єкта або групи об'єктів, що обслуговуються, дозволять з'ясувати роль і значення окремих структурних ділянок, уявити характер взаємозв'язків між ними, визначити коло організацій (операторів зв'язку, провайдерів та фірм, які надають послуги е-комерції або Інтернет-торгівлі) їх компетенцію та відповідальність. Для з'ясування організаційної структури операторів зв'язку або провайдерів, оперативний працівник повинен старанно ознайомитися з документами управлінського, організаційного характеру. Це дозволить з'ясувати, з якою метою створено об'єкт, на яких умовах, які його основні функції, особливості діяльності і структури об'єкта.

Загальне оперативне обслуговування характеризується комплексним характером, ґрунтується на вивченні умов напрямків роботи і служать основою прийняття управлінських рішень [3, 101]. Спеціальне оперативне обслуговування зумовлюється напрямками оперативно-службової діяльності, видами злочинів.

Місця зі складною оперативною обстановкою є одним з об'єктів діяльності ОВС щодо виявлення там осіб і фактів, які станов-

лять оперативний інтерес. До таких об'єктів відносяться місця: найбільш ймовірного скоєння злочинів, концентрації кримінально елементу; вірогідні зони появи розшукуваних злочинців, місця скупівлі викраденого і т.і.

Уважаємо, що з урахуванням сучасних потреб діяльності оперативних працівників карного розшуку існує об'єктивна необхідність у принципово новій класифікації місць зі складною оперативною обстановкою. Так сфера високих інформаційних технологій характеризуються постійно ускладненою оперативною обстановкою і відповідно потребують режиму посиленого оперативного обслуговування та прикриття.

Вивчення особливостей функціональної та економічної діяльності об'єкта або галузі, що обслуговується, складає основу для подальшої роботи співробітника спеціального підрозділу по оцінці й аналізу оперативної обстановки, для чого аналізується стан, динаміка і структура злочинів або адміністративних правопорушень у порівнянні за визначений період, зокрема: кількість і характер злочинів; кількість осіб, притягнених до відповідальності.

Цілком очевидна необхідність інтегрованого підходу, сутність якого, полягає в забезпеченні комплексного використання функціональних можливостей декількох підрозділів для досягнення цілей у виявленні і розкритті категорії злочинів у певному регіоні. Завдяки інтеграції відбувається комплексна координація діяльності спеціальних підрозділів по спостереженню за оперативною обстановкою, що складається на об'єктах (у галузях). Постає можливість комплексного спостереження за об'єктами за рахунок джерел оперативної інформації, що діють один від одного. Безумовно, такий підхід до організації оперативного обслуговування об'єктів галузей високотехнологічного передбачає координацію діяльності підрозділів. При такому підході оперативне обслуговування стає безупинно функціонуючою інформаційною системою, що має своєю кінцевою метою своєчасне попередження, виявлення і забезпечення розкриття злочинів.

Російські дослідники виділяють дві основні тенденції злочинності у сфері високих технологій: технологізація "звичайної"

злочинної діяльності, тобто модифікація "старих" способів учинення злочинів і поява нових видів злочинів, об'єктом злочинного посягання при вчиненні яких виступають елементи сфери нових інформаційних технологій, а саме засоби обробки інформації, програмне забезпечення та оброблювана інформація [4, 131].

Послаблення боротьби зі злочинністю у сфері високих інформаційних технологій або її здійснення не на належному рівні може призвести до таких найнебезпечніших наслідків:

- суттєве ускладнення проведення економічних і соціальних реформ в Україні;
- перетворення національного сегменту мережі Інтернет на сприятливу сферу для вчинення злочинів;
- інформаційна ізоляція України на міжнародному рівні.

Проведене дослідження дозволяє визначити комплекс теоретичних і прикладних проблем, вирішення яких сприятиме підвищенню ефективності діяльності оперативних підрозділів обслуговувати сферу високих інформаційних технологій як об'єкта зі складною оперативною обстановкою.

Використана література:

1. Долженков О.Ф., Тарасенко В.Є., Єськов С.В. Процесуальне значення відомостей, отриманих при здійсненні оперативно-розшукової діяльності: Монографія / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. - Луганськ, 2009. - С. 9.
2. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. - Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. - С. 5.
3. Волков Д.В. Оперативне обслуговування: проблемні питання // Актуальні проблеми взаємодії оперативних та слідчих підрозділів у протидії організованій злочинній діяльності. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. (Одеса, 18 квітня 2008 р.) Одеса: ОДУВС, 2008. - С. 101.
4. Земцов А.П., Пархоменко А.Н. Основные тенденции преступности в сфере высоких технологий // Вестник Саратовской академии права. - 2009. - № 3. - С. 131.

ЗМІСТ

Никифорчук Д.Й. Оперативно-розшукові заходи: проблеми визначення поняття	3
Рижков Е.В., Літвінов М.Ю. Інформаційно-аналітичне забезпечення розкриття серійних злочинів як складова оцінки та аналізу оперативної обстановки	12
Наумова І.В. Аналіз динаміки злочинності: основні методичні положення	27
Апухтін С.І. Інформаційно-аналітичне забезпечення аналізу оперативної обстановки	43
Безрученко В.С. Інформаційне забезпечення діяльності з аналізу оперативної обстановки	52
Бойчук Д.В., Данилюк В.С. Поняття та сутність категорії "оперативна обстановка" в діяльності підрозділів карного розшуку	59
Винцук В.В. Предупреждение преступлений как одно из приоритетных направлений деятельности подразделений уголовного розыска	66
Карташов И.И., Постовалов С.А. Информационные ресурсы сети Интернет как источник оперативно-розыскной информации о состоянии оперативной обстановки	75
Шадлер А.В. Оперативная обстановка как фактор, влияющий на взаимодействие следственного аппарата и подразделений уголовного розыска	81
Біляєв В.О., Ключ В.В. Актуальні питання діяльності підрозділів карного розшуку в умовах ускладнення оперативної обстановки	92

Кричун Ю.А. Підстави криміналізації та криміногенна обстановка у сфері незаконного наркообігу та організації або утримання "притонів".....	98
Крепаків Л.О. Оперативно-технічне забезпечення у боротьбі з організованою злочинністю.....	112
Лизогубенко Є.В. Особливості взаємодії оперативного працівника та слідчого при виявленні, розкритті та розслідуванні злочинів пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів	122
Морозов А.С. Фактори, що впливають на ефективність взаємодії оперативних підрозділів з підрозділами досудового слідства по розкриттю умисних вбивств.....	129
Рябченко М.С., Шендрик В.В. Попередження злочинів підрозділами ДСБЕЗ у сфері земельних відносин: правові засади.....	137
Третяк К.В. Взаємодія оперативних підрозділів ОВС з питань персоніфікації невпізнаних трупів	145
Багаденко І.П. Заходи профілактики правопорушень серед неповнолітніх	149
Риков М.Г. Оперативно-розшукова характеристика правопорушень у бюджетній системі України	154
Стащак М.В. Теоретичні проблеми визначення поняття та елементів оперативної обстановки.....	162
Загорний С.В. Міжнародне співробітництво правоохоронних органів у боротьбі з транснаціональною злочинністю	172
Сліпченко В.І. Аналіз оперативної обстановки як підстава для застосування заходів безпеки.....	174
Охріменко І.М. Категорія об'єкта в системі оперативно-розшукових відносин	181
Кобиляцька І.А., Тарасенко Р.В. Фактори, що впливають на протиправне використання технічних засобів негласного отримання інформації.....	189
Кириленко Ф.О. Діяльність правоохоронних органів України у протидії правопорушенням в сфері інтелектуальної власності як елемент оперативної обстановки	195

Скоріков І.В. Сучасний стан протидії злочинам, пов'язаним із банкрутством, як складова оперативної обстановки.....	202
Дерев'ягін О.О. Теоретико-прикладні проблеми запобігання злочинам підрозділами карного розшуку в курортній місцевості АР Крим.....	207
Чугунов М.О. Тактико-спеціальна підготовка майбутніх оперативних працівників у системі ВНЗ МВС України: принципи, професійні вимоги	221
Любчик В.Б. Оперативний пошук в курортних регіонах: поняття та ознаки.....	224
Кудінов В.А. Порівняльний аналіз критеріїв оцінки кількості резонансних злочинів, що реєструються обласними підрозділами в системі оперативного інформування МВС України.....	229
Кочубей А.В. Использование специальных знаний при проведении оперативно-розыскных мероприятий с целью установления состояния наркотического опьянения.....	236
Бусол О.Ю. Щодо корупційних проявів та стану боротьби з корупцією в органах внутрішніх справ України.....	241
Драчевський М.А. Особливості аналізу та оцінки оперативної обстановки в підлітковому середовищі.....	251
Сулацький Д.В. Суб'єкти реалізації загроз інформаційній безпеці людини в умовах глобалізації.....	260
Мальковский Д.В. Проблемы формирования и использования фото- и видеочетов в раскрытии, расследовании и предупреждении преступлений.....	269
Сапельнікова Ю.О. Історичні аспекти розвитку контрольної діяльності суду щодо дотримання прав громадян у правоохоронній сфері	273
Цуцкірідзе М.С. Поняття використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності для проведення слідчих дій.....	279
Момот М.О. Принципи правотворчої діяльності: теоретичні та методологічні засади дослідження.....	291

*ОПЕРАТИВНА ОБСТАНОВКА, ЇЇ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА
У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ ОВС УКРАЇНИ*

Джу́жа А.О. Термінологічні ознаки та класифікація педофілійних дій.....	301
Лушнікова О.С. Правові проблеми здійснення захисту осіб – учасників кримінального судочинства.....	305
Зав’ялов А.В. Роль і місце оперативного огляду у визначенні мотивів умисного знищення майна шляхом підпалу.....	313
Луговської В.В. Незаконний обіг вибухових речовин та пристроїв: інформаційний огляд стану оперативної обстановки у Луганській області	317
Іваненко Р.Є. Загальні положення характеристики злочинів, учинених із застосуванням вибухових речовин та вибухових пристроїв.....	322
Шевченко І.О. Сфера високих інформаційних технологій як об’єкт зі складною оперативною обстановкою	326

Науково-теоретичне видання

ВІСНИК
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

ОПЕРАТИВНА ОБСТАНОВКА,
ЇЇ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА У СФЕРІ
ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО
РОЗШУКУ ОВС УКРАЇНИ

Спеціальний випуск № 2

У двох частинах

Частина 2

Друкується мовою оригіналу

Відповідальний за випуск *проф. Б.І. Бараненко*
Технічні редактори *М.О. Михайлюк, О.В. Буцко*
Комп'ютерна верстка *О.В. Васильєва*

Підписано до друку 21.02.2011.
Папір офсетний. Формат 60x84 1/16. Друк RISO.
Гарнітура Book Antiqua. Ум. друк. арк. 21,0.
Ум. фарбо-відб. 21,0. Обл.-вид. арк. 19,53.
Тираж 300 прим. Зам. № 21

Редакційно-видавничий відділ Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
Друкарня РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка
91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4